

SZILÁGYI ISTVÁN

Demokratikus átmenet
és konszolidáció
Spanyolországban

NAPVILÁG KIADÓ

146

SZILÁGYI ISTVÁN

*DEMOKRATIKUS ÁTMENET ÉS
KÖNSZOLIDÁCIÓ
SPANYOLORSZÁGBAN*

180 "The 180"

180 "The 180"
 180 "The 180"
 180 "The 180"

SZILÁGYI ISTVÁN

**DEMOKRATIKUS ÁTMENET
ÉS KONSZOLIDÁCIÓ
SPANYOLORSZÁGBAN**

NAPVILÁG KIADÓ
Budapest, 1996

Lektorálta: HARSÁNYI IVÁN

Szerkesztette: SIPOS LEVENTE

**A kötet a Politikatörténeti Alapítvány és a
Veszprém megyei Önkormányzati Hivatal
támogatásával jelent meg.**

© Szilágyi István, 1996

TARTALOM

ELŐSZÓ	7
I. BEVEZETÉS	11
1. A spanyol analógia	11
2. Rendszerváltozás és politikai komparatista	14
II. A FRANCÓIZMUS SZÍNEVÁLTOZÁSA ÉS VÁLSÁGA	24
1. A készülődés tizenöt éve	24
2. Carrero Blanco felemelkedése és halála	26
3. A nyitás meghirdetése – Carlos Arias Navarro első kormánya	30
4. A demokratikus ellenzék megjelenése	36
5. A monarchia első kormánya – Arias utolsó hónapjai	41
6. Spanyolország a változások sorában	44
III. A POLITIKAI ÁTMENETTŐL A DEMOKRATIKUS RENSZER KONSZOLIDÁCIÓJÁIG	53
1. A Suárez-kormány megalakulása	53
2. A Politikai Reform Törvényétől az első választásokig	56
3. A pártok és az 1977-es választás	63
4. Az alkotmányozási folyamat és a politikai rendszer alaptörvényi szabályozása	72
a) A spanyol államiság meghatározása	74
b) A monarchia és az alkotmány	75
c) A nemzeti-regionális viszonyok	78
5. A kétpolusú többpártiságtól az uralkodó pártrendszerig	83
IV. A DEMOKRATIKUS RENDSZER KONSZOLIDÁCIÓJA	97
1. Az 1982-es választások politikai következménye	97
2. Az uralkodó pártrendszer kialakulása, az 1986-os és az 1993-as választások	103
3. A kétpolusú mérsékelt többpártrendszer újjászületése	114
4. Érdekvédelem és neokorporativizmus	116
a) A közvetítő kormányzatok szerepe	116
b) A spanyol neokorporativizmus kialakulása és jellemzői	118
c) A neokorporativizmus gyakorlata	127
d) A szakszervezeti jogok törvényi szabályozása	130
5. Nemzeti autonómia és önkormányzati rendszer	133
a) Az önkormányzati rendszer kiépülése és jogállása	133
b) Az önkormányzati közösségek gazdálkodásának kérdései	140
c) A nagy dilemma: önkormányzatiság vagy szövetségi állam	143

6. A spanyol külpolitika és az európaizálódás folyamata.....	145	
a) A francóizmus öröksége	147	
b) Az UCD kormányzás korszaka	151	
c) A spanyol külpolitika a konszolidáció időszakában	157	
 V. A SZOCIALISTA ÉVTIZED MÉRLEGE. AZ ÚJ SPANYOL		
TÁRSADALOM	173	
1. Gazdasági teljesítmény és foglalkozási struktúra	174	
2. Egyenlőtlen fejlődés és társadalmi modernizáció	178	
3. Az értékek világa	186	
4. A nemzeti katolicizmustól az egyházi társadalom változásáig.....	192	
 FELHASZNÁLT FONTOSABB IRODALOM		204
KRONOLÓGIA.....	213	
A KORSZAK KORMÁNYAI (1973–1993).....		219
A KÖNYVBEN ELŐFORDULÓ FONTOSABB RÖVIDÍTÉSEK		235

ELŐSZÓ

A hetvenes évek közepén Dél-Európában véget ért a diktatúrák korszaka. 1974. április 25-én Lisszabonban a „szegfűk forradalma” győzedelmeskedett. Három hónappal később a ciprusi háborús kalandba belebukott a görög ezredesek juntája. 1975. november 20-án Madridban a Béke nevet viselő La Paz kórházban elhunyt Franco generalisszimusz. A vezér, a caudillo távozásával a csaknem négy évtizedet megélt rezsim haláltusája a végső szakaszába lépett.

A francóista Cortes az 1947-es utódlási törvény értelmében két nappal később királyi koronázta János Károly herceget, az agg diktátor által 1969-ben kijelölt trónörököt. A katedrálisok Spanyolország-szerte megszólaló ünnepi harangjai immár egy alkotmányos monarchia demokratikus rendjének közeli eljövetelét zúgták.

Hispániában a hatvanas évek első felében indult meg a diktatórikus rendszer bomlása. A totalitárius berendezkedés fokozatosan tekintélyuralmi-pragmatikus vonásokat öltött. Kiéleződött a rezsim nyitáspárti erői (aper-turistas) és a francóizmus változatlan fenntartásában érdekelt mozdulatlanok (inmovilistas) csoportja közötti „családon belüli” küzdelem.

A rendszer politikai végöráit legfőbb vezető személyiségeinek fizikai megsemmisülése kísérte. Az ETA baszk terrorszervizet bombája 1973. december 20-án négy emelet magasságba röpítette a Franco-korszak első miniszterelnökét, Carrero Blanco tengernagyot. Az admirális életét kioltó robbanás a rendszerkonzerválást politikai programjukba iktató erőket tényleges és kijelölt vezetőjüktől fosztotta meg.

Carlos Arias Navarro 1974. január 4-én kinevezett első kormánya már az 1976. július 3-ig tartó *előátmennet* kezdetét jelentette.

Ebben a periódusban, 1974. decemberében születik meg az a rendelet, amely az egyetlen pártot, a Nemzeti Mozgalmon belül engedélyezi a politikai társulások klubszerű működését, s foglalja el János Károly király a trónt. Az előátmennet időszakában alakítják ki stratégiájukat, erősödnek meg és lépnek szíre az illegalitásban tevékenykedő demokratikus ellenzék különböző csoportjai: az egyetemisták, a Marcelino Camacho által vezetett Munkásbizottságok, a keresztenydemokrata, a legitimista, a kommunista, a szocialista pártok és egységszervezeteik. 1975. decemberében alakul meg Arias Navarro második kormánya.

E politikai mozgásokat a spanyol gazdaságban és társadalomban az 1960-as évek elejétől megindult és végbement változások alapozták meg. Ennek eredményeképpen Spanyolország a hetvenes évtized közepére már egy modern, középre húzó társadalom képét mutatta, ahol a gazdasági auto-

nómiákra épülő civil szféra nem csupán megkövetelte a politikai reformok formájában is megnyilvánuló önállóságot s a pluralista parlamenti demokráciát, hanem alá is ásta a diktatúra alapjait.

1976. július 3-án nevezi ki János Károly király Adolfo Suárez González miniszterelnökké. A Nemzeti Mozgalom negyvennégynégy éves volt főtitkára már a *demokratikus politikai átmenet* kormányának az élén áll.

Suárez vezetésével fogadja el a francóista parlament a Politikai Reform Törvényét 1976-ban, hirdetnek amnesziát 1976 és 1977 folyamán, legalizálják a politikai pártokat, szabályozzák a parlamenti választások rendjét, oszlatják fel a vertikális szakszervezeteket, a Nemzeti Mozgalmat, s bonyolítják le a negyvenegy év utáni első szabad, többpártrendszerű választásokat. Az események nyilvános főszereplőivé a legalitásukat elnyert, illetve az újonnan alakult országos és regionális pártok váltak. A hatalom centrumát a király, a kormány és a Cortes alkotta.

Az 1977. június 15-én megtartott alapválasztások az *alkotmányozási folyamat* kezdetét jelentették. A sajátos spanyol viszonyok azt eredményezték, hogy a kormány hatékony közreműködésével a monarchia vált a nemzeti konszenzus kialakításának és az alkotmányozási folyamat beindításának legfontosabb politikai-jogi tényezőjévé. A tizenhat hónapig tartó erőfeszítés eredménnyel járt. A spanyol demokrácia első, alkotmányozó nemzetgyűlése 1978 decemberében időtálló és korszerű alaptörvényt alkotott. A 169 paragrafusból és átmeneti rendelkezésekből álló alapcharta konszenzusos megoldást ért el az ibér társadalmat megosztó három legfontosabb kérdésben: meghatározta a politikai-társadalmi berendezkedés új modelljét, rendelkezett az államforma ügyében és szabályozta a nemzeti-regionális viszonyokat. A nemzeti megbékélés (reconciliación nacional) jegyében tett kölcsönös engedmények politikája a *megegyezéses átmenet* híveinek győzelmét eredményezte.

Spanyolországban 1979. március 1-jén kiírták az új választásokat. Ezen ismét az Adolfo Suárez González által 1977 májusában több kisebb csoportból létrehozott Demokratikus Centrum Unió (UCD) győzött.

Az átmenet szakasza 1982 októberében lezárult. Az 1976 és 1982 közötti időszakban kialakult a spanyol demokratikus többpártrendszer. Ennek 1977 júniusáig tartó első szakaszát a polarizált és atomizált pártpluralizmus jellemzte. Az 1977. június 15-i választás után oldódott ez a pártstruktúra. 1979. március 1-jét követően már a mérsékelt és korlátozott, a politikai centrum irányába elmozduló, a középbal és a jobbközép kormányzás megvalósítására egyaránt alkalmas kétpólusú többpártrendszer jött létre.

A közhiedelemmel ellentétben a spanyol választókra a mérséklet, a toleráns politikai kultúra, a szélsőségek elutasítása és a „történelmi emlékezet”

a jellemző. A választások többségére ugyanakkor (az 1977-est és az 1982-est kivéve) a nagyarányú távolmaradás nyomja rá a békelyegét.

A spanyol pártrendszer palettája meglehetősen színes és mozgalmas. „*Történelmi pártjai*” csupán a *baloldalnak* vannak. Az 1974-ben, majd 1979-ben megisjodott régi-új Spanyol Szocialista Munkáspárt (PSOE) a demokratikus átmenet időszakában az ország második legnagyobb pártja lett. 1978 áprilisában egyesült a PSOE-val a Tierno Galván professzor vezette Szocialista Néppárt (PSP). S a baloldalhoz tartozik a szintén történelmi kontinuitással rendelkező Spanyol Kommunista Pártot (PCE) is.

Suárez miniszterelnök pártja a kis belső kohéziójú *centrista* Demokratikus Centrum Unió, amely 1977 és 1982 között az ország kormányzó ereje volt. A „hasznos szavazat” elve alapján megszerezte a „civilizált jobboldal” voksainak nagy részét is. Kifejezetten laza, gyűjtőpárti jellege miatt a későbbiek folyamán teljesen megsemmisült.

A „*civilizált jobboldal*” politikai képviselője 1989-ig a Manuel Fraga Iribarne vezette Népi Szövetség (AP) volt. A szervezet a nyolcvanas évek választásain inkább csak félsikereket aratott. Ricardo de la Cierva professzor, a neves történész, a Népi Szövetség tagja nem véletlenül adta a *A gyógyíthatlan jobboldal (1801–1987)* címet a spanyol konzervativizmusról írott monográfiájának.

A spanyol pártrendszer sajátos alrendszerét alkotják az országos jelentőségűvé nőtt *regionális-nemzeti pártok*. Ezek négy legnagyobb szervezete a jobbközép színezetű Baszk Nemzeti Párt (PNV), az ETA-val kapcsolatot tartó Herri Batasuna (HB), a Katalán Demokratikus Konvergencia (DC), valamint az ugyancsak katalán Konvergencia és Egyesség (CiU).

1982. október 28-án új szakasz kezdődött a spanyol demokrácia történetében. A PSOE választási győzelmével lezárult az 1976 júliusában megindult átmenet, s kezdetét vette a *konszolidáció periódusa*. Bebizonyosodott, hogy működőképes az 1978-as alkotmányban rögzített pluralista politikai modell. A választás népszavazásként is értékelhető az irreverzibilissé váló demokratikus berendezkedés mellett, amely képes tolerálni az eltérő alternatívák közötti hatalmi váltást.

Az 1982-es választások legfontosabb politikai következménye az volt, hogy a spanyol pártrendszer az uralkodó párt (a PSOE) által befolyásolt, mérsékelt többpárti szisztemává alakult át. Annak ellenére, hogy a Spanyol Szocialista Munkáspárt 1986-ban és 1989-ben is képes volt privilegizált helyzetének megőrzésére, fennmaradt a fejlett Európára jellemző konzervatív-keresztény és szociáliberális politikai irányzat közötti választás lehetősége. Az 1993. június 6-i választás már a José María Aznar vezette modern jobboldali Néppárt (PP) és a Felipe González miniszterelnök-pártfőtitkár ál-

tal irányított PSOE köré csoportosuló kétpolusú, mérsékelt többpártrendszer újjászületését jelzi.

A spanyol demokratikus átmenet és konszolidáció időszakában felértékelődött a civil társadalom részét képező meso-szint, a közvetítő kormányzatok szerepe. Kialakult a társadalmi megállapodásokra (concertación social) épülő neokorporációs érdekvédelem struktúrája, s folyamatban van továbbfejlesztése. Megszilárdult a nemzeti autonómia elvére alapozott önkormányzati rendszer: 1979 és 1993 között Spanyolország történetében példa nélkül álló decentralizációs folyamat zajlott le. Az ország tizenhét önkormányzati közigösség (comunidad autónoma) alaptörvényben rögzített együttműködésére épül. A kilencvenes évek második felében a szövetségi állam, avagy a megosztott szuverenitás jegyében napirendre kerül az alkotmány 143. § (2)-ben rögzített lassú, illetve a 151. § (1) által szabályozott gyors úton autonómiához jutott nemzeti régiók egységes jogállásának a kialakítása.

A spanyol közvéleményt mindig élénken foglalkoztatta az integrált európai közösségezhez való csatlakozás ügye. Az ország ma a kontinens egyik, az arab világban, Dél-Amerikában és a Mediterrán-térségben jelentős befolyás-sal rendelkező középhatalma, amely a demokratikus átmenet és konszolidáció időszakában egyaránt elkötelezte magát az egységes Európa gondolata mellett.

A spanyol *külpolitika* irányítóinak erőfeszítéseit siker koronázta. Hispánia 1986. január elsején a Közös Piac tagja lett, s az ország számára pozitív eredménnyel zárult a PSOE-kormány által 1986. március 12-én a NATO-csatlakozás ügyében kiírt népszavazás is. A külpolitikában az átmenet időszaka a Nyugat-Európai Unióhoz való csatlakozást kimondó 1988. november 14-i londoni jegyzőkönyv és az Egyesült Államokkal 1988. december 1-jén Madridban megkötött új Védelmi Egyezmény aláírásával zárult.

Spanyolország és az új spanyol társadalom századunk utolsó évtizedében az Európai Unió törekvéseinek elkötelezettségi támogatója.

A demokratikus politikai átmenet és konszolidáció periódusában bekövetkezett gazdasági, társadalmi, demográfiai változások jelentősen befolyásolták a spanyol lakosság életmódját. Nagymértékben átalakították a politikai-lag releváns értékprefereenciákat és az értékek világát is.

Ez a könyv, mely négyéves kutatómunka, több ösztöndíjas tanulmányút, spanyolországi meghívások és személyes szakmai konzultációk eredményeképpen született meg, a vázolt összefüggések feltárására vállalkozik a politikatudomány eszközeivel.

I. BEVEZETÉS

1. A spanyol analógia

A Hispániában végbemenő változások először a hetvenes évek közepén, a Franco halálát követő időszakban kerültek a nemzetközi tudományos és publisztikai érdeklődés előterébe. A figyelem átmeneti lanyhulását a Felipe González vezette Spanyol Szocialista Munkáspárt (Partido Socialista Obrero Español – PSOE) 1982-es választási győzelme után ismét élénkülés követte.

Hasonló volt a helyzet Magyarországon is, ahol a téma iránti érdeklődés első hullámát a hatvanas évek végének, a hetvenes évek közepének könyvtármára jelezte.¹ Az újabb tudományos és ismeretterjesztő igénnel megírt elemzések a rendszerváltás időszakában, az 1989–1990-es évek folyamán, agy azt nem sokkal megelőzően, illetve követően láttak napvilágot.²

Ezeket az írásokat nem a napi aktualitások iránti érdeklődés jellemzi, szerzőiket nem a szellemes analógiák kuriozitásaira fogékony olvasói kíváncsiság kielégítésének vágya vezette, noha a spanyol tapasztalatok erre is elegendő alapul szolgáltak volna. Alfonso Guerra, a Spanyol Szocialista Munkáspárt egyik vezető személyisége Raul Morodo A politikai átmenet című könyvéhez írott bevezetőjében maga is e folyamat meglepő és megszokotttól eltérő jellegzetességeire hívta fel a figyelmet: „A spanyol átmenet és alkotmányozási folyamat, vagyis az 1978-as alkotmány által formába öntött eseménysor, amely egy totalitárius rendszerből egy demokratikus királysághoz vezet, a legmeglepőbb és a tipikustól leginkább eltérő jelenkorai politikai jelenségek egyike. Meglepetést keltő a miatt a különleges és kétértelmű *forma* miatt, ahogyan eljárási szempontból tiszteletben tartotta a francóista-korporatív legalitást, vagyis a változás saját törvényességből való eredménytétét; és meglepő *tartalma* miatt is: valójában nem a politikai rendszer egyszerű megváltoztatásáról vagy felülvizsgálatáról, hanem *totális* helyettesítéséről van szó. Ezt a schmitti kifejezéssel élve, a totalitárius legalitás szétverésének is nevezhetjük.”³ E sajátos kettősséget, a reform és a szakítás viszonyát jól érzékeltetik Tierno Galván professzor szavai is, aki az alkotmányozási folyamat vitáiban ekképpen fogalmazott: „Tiszteletben kell tartani egyrészt a totalitárius törvényhozást, másrészt le is kell azt rombolni ahhoz, hogy egy demokratikus rendszer irányába elmozduljunk.”⁴

Magyar fülnek ismerős, szimpatikus, a megélt tapasztalatok alapján igazoltnak tűnő megállapítások ezek, amelyek mögött a két átalakulási folyamat hasonlóságainak gazdag szövete sejlik. A sok részigazságot tartalmazó első benyomások azonban legalább olyan mértékben félrevezetők, mint amennyire igaznak látszanak.

Kétségtelen tény, hogy a tekintélyuralmi-diktatórikus berendezkedésből a pluralista-demokratikus politikai rendszerhez vezető magyar és spanyol átmenetnek számos hasonló vagy formailag azonos vonása van. Ezek a világ három félperiferiális alaprégiójának tekintett Dél-Európa, Kelet-Közép-Európa és Latin-Amerika legújabb kori történelmi szerepével, illeszkedési, felzárkózási szükségleteivel, nehézségeivel és helyenként gyors modernizációjával összefüggő problémahalmazhoz kapcsolódnak. A célok azonossága és az alkalmazott módszerek látszólagos rokonsága mögött azonban a külső és belső feltételrendszerek vaskos eltérései húzódnak meg.⁵ S ezek alapvetően módosítják a szóban forgó átmenetek kifutásait. A probléma történelmi dimenzióját jelzi, hogy a demokratikus politikai átmenet stabilizásában és konszolidálásában érdekelt erőknek a rendszerátalakítás során alkalmazott megoldásai nem követték a nagy francia forradalom „klasszikus” újtát, és különböztek a több évszázados hagyományokhoz visszanyúló angol megoldástól is.

Felvetődik a kérdés: szolgálhatnak-e tanulsággal a jelenkor történéseit fagatott kutatók számára a több száz évvel ezelőtti átmenetek és rendszerváltások? S hasznosítható tapasztalatokat nyújt-e napjaink politikatudományi komparatistikája? Ramón Cotarelo, az egyik legismertebb madridi politológus a hispán események kapcsán kételyeinek ad hangot, s kijelenti: „A szerzők nagy többsége egyetért abban, hogy a spanyol politikai átmenet egyedi és példa nélküli jelenség. Ez azonban elmondható bármely más történelmi eseményről is.”⁶ Juan José Linz is az átmenetek egyedi sajátosságaira hívja fel a figyelmet, azonban sietve hozzáteszi, hogy e körülmeny ellenére a társadalomtudósok mindenkor a folyamatok és az események közötti összefüggések feltárására, az értékelhető közös jegyek bemutatására törekedtek. Erre más szerzők mellett maga Linz is kísérletet tett,⁷ s e megközelítésnek nemzetközileg is fontos eredményei születtek.⁸

A Spanyolország iránt megnyilvánuló magyar érdeklődésnek két alapvető oka van. Az első – s ezen a téren a magyar és az ibér fejlemények hasonlósága szembeötlő –, hogy a negyvenéves diktatúra leépítése s a pluralista-demokratikus rendszer megteremtéséhez vezető politikai átmenet békés körülmenyek között ment végbe. A második, hogy Spanyolország – jog-, érték- és érdekkrendszerében, politikai és kulturális berendezkedésében, gazdasági viszonyaiban és szerkezetében – felzárkózott a nyugat-európai centrum külső köréhez, s ezáltal Hispánia számára létrejött a világfejlődés fő áramával való együttmozgás reális és tartós esélye. Magyarország és Kelet-Közép-Európa esetében azonban a politikai rendszerváltozás és rendszerváltás konszolidálása, a gazdaság átalakítása, egy, a különböző értékek pluralizmusára, a tole-

ranciára épülő működőképes modell kiépítése, az Európai Közösséghoz való csatlakozás még történelmileg megoldandó feladat.

Spanyolország számára a fejlett nyugat-európai országok parlamenti demokráciája vonzó alternatívát jelentett a tekintélyuralmi-diktatórikus rendszerrel szemben. A változásért küzdő társadalmi erők döntő többsége az eukommunista baloldaltól⁹ a demokratikus középen át a „civilizált jobboldalig” elfogadta a gazdasági, politikai, ideológiai és kulturális pluralizmust, a toleráns gondolkodás és magatartás, valamint a mértékletesség európai demokráciákra jellemző értékeit.¹⁰ Nem utolsósorban ezeknek a hegemonia-viszonyokban végbement változásoknak köszönhető a spanyol modernizáció nemzeti sajátosságokra és hagyományokra épülő szerves jellege, sikere, valamint az, hogy a nemzeti megbékélés jegyében sikerült elkerülni mind a régi sebek feltépései által járó szakítást (ruptura), mind a változatlanság méhében fogant folytonosságot (continuismo), s megvalósítani a szerződéses-paktumos reformokon alapuló átmenetet (transición, reforma pactada).

Spanyolországban ma a Nyugatot is sújtó recesszió közepe - Kelet-Közép-Európával és hazánkkal ellentétben - a jóléti állam, a fogyasztói társadalom és a szocializmus szerepéről, lehetőségeiről folyik a vita.¹¹ Az is természetesnek tekinthető, hogy a Spanyol Szocialista Munkáspárt négy egymást követő választáson (1982., 1986., 1989., 1993) győzött, uralkodó párttá vált, majd a kétpolúsú többpártrendszer megjelenése ellenére a legnagyobb párt maradt, s 1993 óta már nem abszolút parlamenti többsége birtokában egyedül kormányoz.

Történelmi tapasztalatok bizonyítják, hogy a huszadik század végén a tekintélyuralmi-bürokratikus rendszerek szorításából kibontakozó új demokráciák a konvergencia jegyében születnek és erősödnek meg.

Bevezetőnkben a magyar-spanyol analógia kapcsán még két dolgot hangsúlyoznunk kell. Először: A magyar események a spanyolhoz képest tizenöt év késéssel, ennek következtében más nemzetközi és eredendően eltérő belső feltételek közepette zajlanak. Másodszor: Az ötvenes évek végéig a spanyol gazdaságának is volt egy autarkiás - a bezárkózó, merev, tekintélyuralmi rendszerekre általánosan jellemző - korszaka. Mindvégig jelen volt azonban a magántulajdon és - bizonyos belső korlátok közé szorítva - a piacgazdaság, azaz léteztek a civil társadalom anyagi alapjai.¹²

Hozzá kell tennünk végezetül, hogy harminchat éves fennállása alatt a Franco-rendszer is változásokon ment át. A kezdeti totalitárius erősen zárt és nyílt erőszakra épülő berendezkedés 1959-ben az Opus Dei katolikus csoport által meghirdetett Stabilizációs Terv (Plan de Estabilización)¹³ életbe léptetésével, a félszeg külpiaci nyitással, a beindult-beindított, részben állami vezérlésű gazdasági fejlődéssel, a spanyol társadalmi szerkezet nagymér-

tékű átalakulásával, valamint az óvatos liberalizációt eredményező nyitás politikájával egyre inkább pragmatikus vonásokat öltött. A számos vonatkozásban a késő-kádári Magyarországra emlékeztető rezsim azonban az előátkaratnak szakaszában sem tűrte meg ellenzéki politikai szervezetek léété, nem is tárgyalt velük, nem nélkülözte a durva megtorlás mozzanatait, s a demokratikus politikai átkarat első lépéseihez a hadsereg lehetséges akcióitól való félelem is rányomta a békéget.

A politikai pártok főszereplésével, az elitek által ügyesen vezérelt meggyezéses reformok sorozatával az alkotmányozási folyamat során az erőszakszervezetek közvetlen beavatkozásának veszélye végül is elhárult,¹⁴ és Spanyolországban konszolidálódott a pluralista-demokratikus politikai rendszer.

2. Rendszerváltozás és politikai komparatiztika

A magyar és a spanyol események összevetése messze túlmutat a két ország határán. Szerves része a nyolcvanas években a nemzetközi összehasonlító politikatudományi kutatások előterébe került átkarat- és rendszerváltozás-vizsgálatoknak, s különböző nemzetiségi tudósok kedyenc hivatkozási pontjává vált. A politikai komparatiztika a hatvanas évtized elejétől elí reneszánszát. A kutatások kezdetben a demokráciák és a diktatúrák értelmezése, változása, egymáshoz való viszonya, a nyolcvanas esztendőktől pedig a nemzetközi feltételrendszer módosulása és a parlamentarizmus-prezidenciализmus kérdésköréhez kapcsolódtak.¹⁵

Az elméleti vizsgálódások kiindulási alapját két eseménysor adta. Az egyiket a hatvanas-hetvenes években Latin-Amerikában hatalomra kerülő új típusú, ellenforradalmi (Brazília 1964., Argentína 1966., Chile 1973., Uruguay 1973) és nacionalista (Panama 1968., Peru 1968., Ecuador 1971) katonai diktatúrák szolgáltatták. A másik az akkor még félperifériának tekintett Dél-Európa reakciós, konzervatív, tekintélyuralmi struktúráinak az összeomlásához köthető (Portugália 1974., Görögország 1974., Spanyolország 1976). Az e rendszerek mozgástartvényeinek feltáráására irányuló kutatások, a megkésedett párhuzamosság jegyében, a nyolcvanas években találkoztak, s közvetlen elméleti és gyakorlati aktualitásra tettek szert három ok miatt.

1. Dél-Európában konszolidálódott a demokrácia. Görögország, Portugália és Spanyolország a nyugat-európai gazdasági, politikai, katonai közösséggel tagjaiként integrálódtak az önálló hatalmi szerepre vállalkozó fejlett Európához.

2. Latin-Amerikában sorra megdöltek a Déli Kúp (Cono Sur) hatvanashetvenes évtizedben született katonai rendszerei. Központi kérdéssé vált a helyükbe lépő civil uralom sajátosságainak, perspektíváinak vizsgálata.

3. Kelet- és Közép-Európában s a volt Szovjetunió területén összeomlottak a „létező szocializmus” tekintélyuralmi-bürokratikus diktatúrái.

A rövid történelmi időszak – tizenöt év – alatt a világ három, egymástól jelentős mértékben különböző régiójában végbement folyamatokra nagy hatást gyakoroltak a nemzetközi tényezők, maguk is alapvetően módosították a demokratikus és diktatórikus berendezkedések közötti arányokat, s megváltottatták a nemzetközi alaperőviszonyokat.

Az átmenetekkel és rendszerváltozásokkal foglalkozó kutatások immár kétirányú törekvést tükröztek. A hidegháború időszakának végleges lezásaként megnőtt az érdeklődés egyrészt a dél-európai és ezen belül a spanyol, másrészről a kelet-közép-európai, nevezetesen az ibér fejleményekkel sok tekintetben formai rokonságot mutató magyarországi, illetve lengyel tapasztalatok iránt. Végezetül: sürgetővé vált az elméletileg is roppant fontos, publikációkban gazdag téma kör monografikus formában történő feldolgozása. Mindezek fényében nem meglepő, hogy mind a hazai, mind a nemzetközi elemzések egyik központi kérdése az átmenetek tartalmának s a rendszerek jellegének, karakterisztikus vonásainak a meghatározása lett. „Amit mi az átmenet fogalmán értünk, az két politikai rendszer közötti intervallum – írják összegzésükben a *Transitions from Authoritarian Rule* c. összehasonlító alapmű szerkesztői –. Amíg mi és munkatársaink ennek a következményeire (például a konszolidációra) fordítottunk némi figyelmet, addig, bár milyen típusú is legyen az, nem tettünk erőfeszítéseket az új rendszer berendezkedésének vizsgálatára. Az átmenetet egyrészről az autoritárius rendszer felbomlásának folyamatára, másrészről a demokrácia valamelyen formájának bevezetésére, a tekintélyuralmi kormányzás bizonyos alakzatainak visszatérésére vagy a forradalmi alternatíva megjelenésére korlátoztuk.”¹⁶ A kötetben találkozhatunk a „liberalizált autoritarizmustól”, avagy puha diktatúrától (*dictablanda*) megkülönböztetett értelemben használt korlátozott demokrácia (*democratura*) fogalmával is. Ez az átmenethez kapcsolódó demokratizálódási folyamat részeként a diktatúrából a demokráciához vezető irány jelölésére szolgál. Ebben az értelemben viszont az átmenet általunk is helyeselhető módon leszűkíthető egy diktatórikus rendszer demokratikussá alakulásának folyamatára. Kizárhajtuk tehát további vizsgálódásaink köréből mind a tekintélyuralmi berendezkedéshez való visszatérés, mind a forradalmi, fegyveres úton végigvitt változások eseteit.

Világosan látjuk ugyanakkor azt is, hogy a XX. század végén nem létezik a demokratizálás valamiféle „vastörvénye”.¹⁷

Mindezen tényezők előrebocsátása után nem meglepő, ha egyetértünk Ágh Attila megközelítésével, mely szerint: „A diktatúrából a demokráciába való átmenet optimizmusát fogalmazza meg a nemzetközileg is elterjedt *demokratúra* kifejezés, s ennek az az előnye, hogy kidomborítja a konceptuális változás legnagyobb érdemét, az átmenet fogalmának előtérbe állítását a mozdulatlan politikai rendszerekre épített komparativisztika korábbi megközelítésmódjával szemben.”¹⁸

Különbséget kell tennünk továbbá a *rendszerváltozás* és a *rendszer*, avagy *rezsimváltás* kifejezések között. Megítélésünk szerint a tárgyalt esetek közül a legmélyebb elmozdulások Kelet-Közép-Európa és a volt Szovjetunió térségében következtek be. A politikai átmenetek folyamatainak elemzése során csak e régióban indokolt rendszerváltozásról, és egyben rendszerváltásról (*cambio de sistema; Change of System*) is beszélni. A volt szocialista országok esetében ugyanis nem csupán felépítményi jellegű, de a gazdaság alapjait, a gazdaság és a társadalom működésének elveit is gyökeresen átalakító berendezkedés megtérítménye szerepel napirenden.

A latin-amerikai és a dél-európai régióban viszont sokszor csupán a politikai rendszer egyes elemeinek módosulásáról, a társadalmat vezérlő ideológiák és elitek „cseréjéről”, azaz *rezsimváltásról* (*cambio de régimen; Change of Regime or Government*), számos esetben csak az uralkodó hatalmi tömb csoportjai közötti kormányváltásról beszélhetünk.

A köztük kimutatható igen fontos különbségek ellenére állításunk igaza könnyen belátható, ha arra gondolunk, hogy *Dél-Európa* és *Latin-Amerika* rendszerei a piacgazdálkodás termelési módjának alapjára épültek és épülnek, s mindenkor a tőkés világ gazdasági rendszer integráns részei voltak. E struktúrák keretei között végbemenő változások az átmenethez annyiban kapcsolhatók, amennyiben irreverzibilissé váló demokratikus rendszert hoztak létre.

Megjegyzendő továbbá, hogy a görög, a portugál, a spanyol demokrácia megszilárdulása az Európai Közösség hatékony gazdasági-politikai támogatásával ment végbe.

Nem eredményezte ugyanakkor az erőviszonyok megváltozását kontinenünkön. A természetes belső fejlődés és a céllírányos külső ösztönzés következményeképpen azonban hozzájárult a NATO és az EGK hatókörének kibővüléséhez, s az 1992-től Maastricht nevével fémjelzett, belső ellentmondásokkal terhes európai integráció megerősödéséhez. A Kelet-Közép-Európában és a Szovjetunióban bekövetkezett változások viszont a hidegháború végét, a két világrendszer európai szembenállásának a konvergencia jegyében történő feloldását, a bipolaritás megszűnését eredményezték. Latin-Amerika esetében megkockáztatjuk azt az állítást, hogy az általános demok-

ratizálódási hullám ellenére ismét csak a kontinens strukturális válságára adott, tekintélyuralmi erőösszpontosításra épülő modernizációs kísérletek kifulladásának vagyunk tanúi. S a katonai diktatúrákat a már „megszokott”, szabályos periodicitás, ciklikusság, a sajátos politikai váltógazdaság jegyében követi a törékeny és átmeneti polgári hatalomgyakorlás.¹⁹ Félő, hogy a függő iparosodás, a transznacionalizálódott fejlődés,²⁰ a lumpenmodernizáció és a luxuselmaradottság²¹ továbbra is a félperiferiális térség jellemzője marad, és ennek alighanem lesznek a politikai rendszereket és módszereket érintő konzervenciái. Talán nem tekinthető véletlennek, hogy a nyolcvanas évek második felében a parlamentáris és a prezidenciális berendezkedések előnyeiről folytatott viták során Latin-Amerika új demokráciái számára sokan az USA-ban honos elnöki modell bevezetését javasolták.²²

Adósak vagyunk végezetül az általunk használt fogalmi keret felvázolásával.²³ Megítélésünk szerint különbséget kell tennünk a nyitás, az átmenet, a liberalizálás és a demokratizálás fogalmai között. A legáltalánosabb kategóriának a *nyitást (abertura)* tartjuk. Ennek lényege: tétova és felemás intézkedésekkel kísért programszerű ígéret a hatalmat gyakorló civil és katonai csoportok részéről egy olyan folyamat beindítására, amely a totális (kizáró) rendszerek nem totállissá (beszámítóvá) alakítására, az ellenzék szüksre szabott politikai képviselétére, részvételére, mozgásterének engedélyezésére, tágítására irányul.

A nyitás meghirdetését az átmenet (*transición*) tényleges megindítása-beindulása követheti. Az átmenet fogalma azokat a folyamatokat²⁴ takarja, amelyek révén egy tekintélyuralmi-diktatórikus rendszer a demokratizálás fázisán áthaladva minőségeleg más típusú berendezkedéssé, demokratikus hatalomgyakorlássá alakul át. Ez a rendkívül sérülékeny és bonyolult processzus²⁵ megegyezésekben, a tekintélyuralmi rendszer elitje és a demokratikus ellenzék közötti szerződéses egyezségeken, paktumokon²⁶ alapul.

Szerepet játszanak benne a nem versengő, féligr versengő, ritkábban a szabad versengésén alapuló választások, és a többé-kevésbé csalárd népszavazások is. Az átmenet valódi eredményekhez, demokratizáláshoz (*democratización*), a demokratúra átmeneti hatalmának megteremtéséhez, majd egy pluralista-demokratikus politikai rendszer létrejöttéhez vezethet. Ezeket a változásokat követhetjük nyomon Portugáliában (1974), Spanyolországban (1976), kisebb mértékben Argentínában (1985), Braziliában (1985), Uruguayban (1985), Chilében (1989) és Kelet-Közép-Európában 1989 óta.

A nyitás azonban a tekintélyuralmi-diktatórikus rendszer *liberalizálásával* (*liberalización*), e berendezkedés ideiglenes és részleges konszolidálódásával, stabilizálódásával, belső szerkezetének lényeges tartalmi változtatás nél-

küli módosulásával is járhat. Ekkor az autoritárius rezsim új (nem totális, beszámító) válfajáról beszélhetünk.

A Latin-Amerikában, Dél- és Kelet-Közép-Európában végbement változások természetesen a vázolt sémánál jóval bonyolultabb módon zajlottak és zajlanak. A folyamatok egymással dinamikus kölcsönhatásban vannak. A nyitás liberalizálásba fulladhat, esetleg a demokratizálás fázisán áthaladva rezsimváltáshoz, avagy a megegyezéses átmenet különböző típusain keresztül rendszerváltozáshoz vezethet.

A világ jelzett térségeinek több mint húsz országában végbement, rendszerváltozáshoz vezető megállapodásos, paktumos átmenetnek három ideáltípusa alakult ki. Donald Share és Scott Mainwaring szerint „A legelterjedtebb típus a rendszer szétverésével vagy széthullásával járó átmenet, amely felett a tekintélyuralmi elit alig gyakorol ellenőrzést. Lehet ez külső erők által előidézett katonai vereség, vagy súlyos belső válság... Az ilyen típusú átmenet esetében a demokrácia fontos strukturális változásokat hoz létre, s gyökeresen szakít a tekintélyuralmi politika normáival. Példaként említjük... Görögországot, Portugáliát 1974-ben és Argentinát 1982–1983-ban.

A második típus az átmenet önkizárási útja, amelyben a tekintélyuralmi elit a politikai változás formáját és fejlődési ütemét tekintve határokat szab meg, azonban az első választásokat követően egyre kevésbé képes az átmenet ellenőrizni. Ezek a tekintélyuralmi rendszerek csökkenő legitimitásuk és csekély belső kohéziójuk miatt elveszítik a hatalmat, de bizonyos ellenőrzést még gyakorolnak az átmenet folyamata felett... Ez, mint az átmenet megegyezéses útja esetében általában, a demokratizálódás folyamatában a rezsim és az ellenzék között szerződéses egyezséget feltételez. A szerződés határideje azonban a legkevésbé sem kedvező a rendszer számára. E típus példái lehetnek a következő esetek: Peru (1980), Bolívia (1979–1980) és Uruguay (1982–1985). 1983–1984-ben Braziliában is hasonlóan alakult az átmenet folyamata.

Az átmenet harmadik ideáltípusát... az átmenet megegyezéses útja jelenti. Ebben az esetben kezdetben a tekintélyuralmi elit ellenőrzi az átmenet legfontosabb elemeit. A széthullással megszűnő rendszerektől eltérően ez liberalizációs folyamattal kezdődik. A liberalizáció és a demokratizálás alapjában véve a rendszer által választható opciónak tűnik... Az idők folyamán azonban a rendszer ellenőrzése jelentősen csökken, habár a tekintélyuralmi elit az átmenet egyéb típusaihoz képest még mindig jelentős képességekkel rendelkezik a politikai folyamatok kereteinek meghatározására.”²⁷

A megegyezésekben, paktumokon alapuló átmenetekre jellemző, hogy a tekintélyuralmi-diktatórikus rendszerek a néptömegek, a feltörekvő új politikai elit és a rezsimek frontális összeütközése nélkül, elnyíjtott, olykor hosz-

szan tartó folyamat eredményeként, az egyes országok konkrét sajátosságainak „véletlenszerűsége” alapján ömlöttak össze, épültek le, alakultak át. E rendszerek hatalmi központját az állam bürokratikus-igazgatási apparátusa (fegyveres erők, közigazgatás), illetve az ahoz szorosan kapcsolódó, azzal összefonódó szervezetek (ideológikus tömegpárt, nemzeti mozgalom, népfront stb.) alkotják. Az állam azonban, Nicos Poulantzas megfogalmazása szerint, az uralkodó hatalmi tömb és a leváltásukra készülődő társadalmi csoportok közötti kapcsolatok materializálódtak, intézményi formát öltő sűritménye is.²⁸ Szervezetei emiatt a hatalmi tömb különböző frakcióival szemben viszonylag önállók. Ugyanakkor napjainkban az állam és a társadalom szorosan, bonyolultan, egymástól alig elválaszthatóan összefonódik, összeszövődik egymással.

A néptömegek, a népi osztályok, az ellenzéki csoportok mindig jelen vannak az állam különböző, hegemoniát hordozó szerveiben (iskola, politikai pártok, tömegkommunikációs eszközök, parlament stb.) anélkül, hogy az állam természete alapvetően megváltozna. Mivel az állam apparátusa (ideológiai és erőszakszervezetei) az uralkodó politikai osztály(ok) hatalmát képviseli, a szembenálló erők jelenlété specifikus módon, az államon belül szétszórtan elhelyezkedő ellenzéki gókokon keresztül valósul meg. Ezek harca összefonódik az uralkodó politikai osztályok különböző csoportjainak a hatalmi tömbön belüli alternatív küzdelmeivel. Ily módon az erőviszonyok módosulásával bekövetkezik a politikai hatalom központjának, az államnak a válsága, s a változásban érdekelt erők hatalomra kerülhetnek.

A rendszerváltozáshoz vezető átmenet folyamatában nagy jelentősége van a tekintélyuralmi kormányzat hatalomra jutását igazoló, azt történelmi szükségszerűséggéként bemutató érvrendszer csődjének, a legitimítás elvesztésének, egyes országok esetében a katonai körök belső konfliktusainak, és annak, hogy a külső környezet is nyomást gyakorol bizonyos demokratikus formák elfogadatása érdekében. Nyilvánvaló, hogy az a rendszer, amely beígért történelmi küldetését – új felhalmozási mód megvalósítását, a modernizációt, a világgyakorlati illeszkedést, a társadalom és a politikai rendszer tartós átalakítását – nem tudja végrehajtani, önmaga halálos ítéletét írja alá, és nem fogadják el többé. Úgy vélik, hogy e rezsimek nem kielégítő hatékonyúság működésének és kimerülésének okai nem csak és nem elsősorban a gazdaság dimenziójában keresendők. A jövőre orientált forradalmi, ideológiai és nemzeti vagy éppen történelmi-tradicionális érveken alapuló legitimítás elvesztése abból fakad, hogy *hiányoznak a különböző követeléseket megfogalmazni és megjeleníteni képes adekvát politikai intézmények és társadalmi szervezetek*.

A gazdasági, társadalmi, politikai téren megnyilvánuló sikertelenség e rendszerek hajdan volt legitimitását visszamenőleg is kérdéssé teszi. Ez válságszituációhoz, az uralkodó politikai osztályok hegemoniájának megrendüléséhez, a hatalmi tömbön belüli erőviszonyok megváltozásához, a nyitás és az átmenet beindításához, a rezsim fokozatos megváltozásához, leépüléséhez-leépítéséhez vezet.

Ámde a belső feltételek primátusa alapján szerveződő, a reform és a szakítás Szküllája és Kharüdisze között manőverező új demokráciáknak is nagy a legitimításigénye. A politikai átmenet és a rendszerváltozás sikeréhez nem elegendő a társadalom hegemoniaviszonyainak megváltozása-megváltoztatása. A káosz elkerülése és a folyamatok mederben tartása végett a jogrendszer intaktságának megőrzésére és fokozatos átalakítására van szükség. Ez a régi törvényesség formai kereteinek ideiglenes megtartásával, belső tartalmának megváltoztatásával, ezzel párhuzamosan az új berendezkedés szerkezetét kialakító jogintézmények létrehozásával érhető el. Ez az eljárásmód magában foglalja az ancien régime által működtetett intézményrendszer egyes elemeinek (parlament, kormány, pártok, köztársasági elnök, királyság, bíróság stb.) felhasználását éppen úgy, mint a sajátos politikai kompromiszszumokat tükröző paktumokat, kerekasztal-megegyezéseket, jogi aktusokat.

A demokratikus politikai átmenet stabilizálásában és konszolidálásában érdekkelt erők saját legitimításuk jogi alapjainak megtérítésére is törekedtek. E célt az átmenet első szakaszában az alkotmányozási folyamat megindításával kívánták elérni. Erre a tényre eddig kevés figyelmet fordított a hazai és a nemzetközi szakirodalom. Az elemzések döntő többsége a politikai összefüggések vizsgálatára koncentrált.

Jelen mű szerzője is az utóbbit teszi. Számos elődjétől és kortársától eltérően azonban a Spanyolországban végbemenő folyamatok bemutatása során tudatosan törekedett a politikatudomány interdisciplináris szemléletmódjának érvényesítésére. Azaz a hispán demokratikus politikai átmenet és konszolidáció gazdasági, történelmi, jogi aspektusának együttes figyelembevételere.

JEGYZETEK

- 1 Lásd például: Santiago Carrillo: *Mi jön Franco után?* Gondolat, 1969.; José García: *Spanyolország a XX. században*. Kossuth, 1973.; Gömöri Endre: *Franco bomló öröksége*. Kossuth, 1975.; Toderó Frigyes: *Spanyolország 1939–1975*. Magvető, 1976.; Marcelino Camacho: *Beszélgetések a börtönben*. Kossuth, 1977.
- 2 Lásd például Pierre Vilar: *Spanyolország története*. Gondolat, 1984.; Anderle Ádám: *Megosztott Hispánia*. Kossuth, 1985.; Gömöri Endre: *Francótól Felipéig*. Kossuth, 1986.; Harsányi Iván: *A Franco-diktatúra születése*. Kossuth, 1988.; Anderle Ádám: *A spanyol analógia*. Tiszatáj, 1989. 4. sz.; Borbándi Gyula: *A spanyol út*. Hitel, 1989. 19. sz.; Molnár Tamás: *A polgári demokratikus pártrendszer kiépülése és működése Spanyolországban, 1975–1987*. In: *A Magyar Politikatudományi Társaság Évkönyve*, 1989.; Zádor Márta: *Adalékok a spanyol kiigazítási politika megítélezéséhez*. Külpolitika, 1989. 4. sz.; Harsányi Iván: *A spanyol analógia. A komparatiztika lehetőségei és korlátai*. Kézirat 1990.; Szilágyi István: *A spanyol átmenet*. Valóság, 1990. 7. sz.; Szilágyi István: *Alkotmányozási folyamat Spanyolországban*. In: *A Magyar Politikatudományi Társaság Évkönyve*, 1990. 49–57. o.
- 3 Raul Morodo: *La transición política*. Editorial Tecnos, Madrid, 1985. 27. o.
- 4 Rafael del Aguila Tejerina: *La transición a la democracia en España: reforma, ruptura y consenso*. Revista de Estudios Políticos (a továbbiakban: REP), 1982. 25. sz. 107–108. o.
- 5 A spanyol, a magyar és a chilei alkotmányozási folyamat összefetéséről lásd: Szilágyi István: *Alkotmányozási folyamat és demokratikus átmenet (a rendszerváltozások néhány tapasztalata)*. Comitatus, 1994. 4. sz. 21–34. o.
- 6 Ramón Cotarelo: *La transición política*. In: *La transición democrática española*. Editorial Sistema, Madrid, 1989. 31. o.
- 7 Juan José Linz: *La transición a la democracia en España en perspectiva comparada*. In: *Transición política y consolidación democrática. España (1975–1986)*. CIS. Madrid, 1992. 431–461. o.
- 8 Ennek három legjelentősebb eredménye: Guillermo O'Donnell–Philip C. Schmitter–Lawrence Whitehead: *Transitions from Authoritarian Rule*. The John Hopkins University Press, Baltimore and London, 1986.; (a továbbiakban: *Transitions from...*); José Félix Tezanos–Ramón Cotarelo–Andrés de Blas: *La transición democrática española*. Editorial Sistema, Madrid, 1989. és a Szoboszlai György által szerkesztett *Flying Blind. Yearbook*, 1992. Hungarian Political Science Association című kötet.
- 9 Lásd Santiago Carrillo: *Memórias*. Editorial Planeta, Barcelona, 1993. 569–685. o.
- 10 Létezett és létezik azonban egy másik, a politika és a kultúra intoleráns, tekintélyuralmi modelljét képviselő Spanyolország is. Erre Rafael López-Pintor és José Ignacio Wert hivták fel a figyelmet. (Lásd: Rafael López-Pintor–José Ignacio Wert: *La*

otra España. Insolidaridad e intolerancia en la tradición política cultura española. *Revista Española de Investigaciones Sociológicas*, 1982. 19. sz. 7–25. o.). Ezt a modellt képviseli az ETA (Euskadi ta Askatasuna – Baszkföld és Szabadság) nevű terrorszervezet is.

- 11 Lásd többek között José María Benegas: *La razón socialista*. (Editorial Planeta, Barcelona, 1990.) című művét, a Sistema Kiadó könyvsorozatát, a Leviatán és a Sistema folyóiratok legfrissebb évfolyamaiban közölt tanulmányokat, vitairatokat.
- 12 A civil társadalom intézményeinek politikai megerősödésére, befolyásoló szerepének közvetítő kormányzattá („mesogobierno”) alakulására azonban csak a Franco halálát közvetlenül megelőző időszakban került sor. Ezért is adta tanulmánykötetének *A civil társadalom visszatérése (El retorno de la sociedad civil*. Instituto de Estudios Económicos, Madrid, 1987) címet Victor Pérez Diaz, a neves szociológus.
- 13 A tervet részletesen ismerteti a *Historia de España* c. munka José Antonio Biescas–Manuel Tuñón de Lara szerkesztette X. kötete: *España bajo la dictadura franquista 1939–1975*. Labor, Madrid, 1981. X. k. 60–68. oldalán.
- 14 A hadsereg szélsőséges szárnyának utolsó nagyobb szabású politikai intervenciója Tejero alezredes 1981. február 23-i parlamentelfoglalási akciója volt. Az államcsínykísérlet mélyen megrázta a spanyol társadalmat. Az ország valamennyi felelős politikai ereje, János Károly királlyal az élen, egy emberként ugrott talpra a demokrácia megvédése érdekében.
- 15 Részletesebben lásd Leonardo Morlino: *Cómo cambian los régimenes políticos*. Centro de Estudios Constitucionales, Madrid, 1986.; *Legislatures*. Edited by Philip Norton. Oxford University Press, New York, 1990.; *Parliament and Democratic Consolidation in Southern Europe*. Edited by Ulrike Liebert and Maurizio Cotta. Pinter Publishers, London and New York, 1990.; *Securing Democracy. Political Parties and Democratic Consolidation in Southern Europe*. Edited by Geoffrey Pridham. Routledge, London and New York, 1990.; Ágh Attila: A parlament szerepe a demokratikus átmenetben. In: *A Magyar Politikatudományi Társaság Évkönyve*, 1991. 89–104. o. Ágh Attila: *Parliamentary Way to Democracy: The Case of Hungary*. In: *Yearbook 1992*. Hungarian Political Science Association. 275–315. o.; *Encouraging Democracy: The International Context of Regime Transition in Southern Europe*. Edited by Geoffrey Pridham. Leicester University Press, Leicester-London, 1991.; Carlos Flores Juberías: *Parlamentarizmus versus presidencializmus a kelet-európai új alkotmányokban*. Comitatus, 1994. 1. sz. 39–47. o. és uo. 1994. 2. sz. 55–67. o.
- 16 *Transitions from... IV.* rész. 17. o.
- 17 Részletesebben lásd Ágh Attila: *A demokratizálás útvesztői*. Valóság, 1990. 11. sz. 30–43. o.

18 Ágh Attila: A demokratúra regionális változásai. Demokratikus átmenetek Latin-Amerikában, Dél-Európában és Közép-Európában. In: A Magyar Politikatudományi Társaság Évkönyve, 1990. 5. o.

19 Részl. lásd Szilágyi István: Tekintélyuralom, kivételes állam, nyitás, átmenet. In: Bevezetés a politikai komparativisztikába. Aula Könyvkiadó, 1991. 145–160. o.

20 Nicos Poulantzas: La crisis de las dictaduras. Portugal, Grecia, España. Siglo XXI. Editores S. A., Madrid, 1976.

21 André Gunder Frank: Lumpenburguesía y lumpendesarrollo. Ediciones ERA, México, 1971.

22 E megközelítésekkel szemben már 1978-ban fellépett Juan José Linz és Alfred Stepan The Breakdown of Democratic Regimes (The John Hopkins University Press, Baltimore, 1978) című munkájában. Ezt követte Linz 1990-ben közölt két tanulmánya (The Perils of Presidentialism. Journal of Democracy, 1. sz. 51–69. o.; The Virtues of Parliamentarism. Journal of Democracy, 4. sz. 84–91. o.), majd Arendt Lijphart: Parliamentary versus Presidential Government. (Oxford University Press, Oxford, 1992) című könyve.

23 Részletebben lásd: Szilágyi István: Tekintélyuralom, kivételes állam, nyitás, átmenet. 145–160. o. és Szilágyi István: Új demokráciák születése Európában. Magyar Tudomány, 1992. 7. sz. 535–545. o.

24 Dankwart Rustow ismert szakaszolása szerint a demokratikus átmenet az első periódusban válsághelyzettel kezdődik. Ezt a tényleges átmenet, majd a demokratikus rendszer konszolidációja követi. A spanyol szakirodalomban uralkodó felfogás szerint viszont a Hispániában végbement folyamat az előátmenet (1974. január–1976. július), az átmenet (1976. július–1982. október) és a konszolidáció (1982-től) szakaszára osztható.

25 Alfred Stepan absztrakt-történeti alapon a tekintélyuralmi rendszer újra demokratizálódásának nyolc útját különbözteti meg. (Lásd: Paths toward Redemocratization: Theoretical and Comparative Considerations. In: Transitions from... III. r. 64–85. o.)

26 A paktum fogalmán a Transitions from... szerkesztői az alkufolyamatban részt vevő cselekvők zárt, kiválasztott köre közötti megegyezést értik, „... akik arra töreksznek, hogy meghatározzák (avagy jobban mondva: újradefiniálják) a kormányzás szabályait, a hatalomgyakorlás bázisát, a »létérdékek« kölcsönös garanciája útján...” Az egyezményt megkötő elitek azonban sajátos csapdahelyzet alanyai is, mivel: „az egymással konfliktusban álló és versengő csoportok kölcsönösen függnek egymástól, s egyikük sem tud egyoldalúan semmit tenni a másik nélkül úgy, hogy a mindenki által előnyben részesített megoldás csorbát ne szennedjen, ha csupán saját külön érdekeket elégítenék ki”. (Lásd: Transitions from... IV. rész. 37–38. o.)

27 Donald Share–Scott Mainwaring: Transiciones vía transacción: la democratización en Brasil y España. REP, 1986. 49. sz. 92–93. o.

28 Nicos Poulantzas: Estado, poder y socialismo. Siglo XXI. Editores S. A., Madrid, 1979.

II. A FRANCÓIZMUS SZÍNEVÁLTOZÁSA ÉS VÁLSÁGA

1975. november 20-án elhunyt az agg diktátor, Francisco Franco. Két nap-pal később a spanyol parlament, a Cortes, az 1947-ben elfogadott utódlási törvény értelmében királyá koronázta Juan Carlos de Borbón y Borbón herceget, a caudillo által 1969-ben kijelölt trónörököt. Az ifjú uralkodó Carlos Arias Navarrót, a hivatalban lévő miniszterelnököt, hithű francóista politikust bízta meg az új kabinet felállításával. Az immáron saját legitimitása talaján álló monarchia első, egyben az előátkarat utolsó kormánya létrejöttével azonban a rendszerfolyamatosság elvét képviselő, az óvatos liberalizálással egybekötött nyitás politikája lehetőségeinek végső határához érkezett. A Carlos Arias Navarro mögé felsorakozott „bunker” és a kontinuitáshoz kapcsolódó reform felfogását képviselő konzervatív csoportok 1976 nyarára el-veszítették a politikai élet felett gyakorolt irányító befolyásukat.

1976. július 3-án a király Adolfo Suárez González, a Nemzeti Mozgalom negyvennég éves főtitkárát, az 1975. január 12-én megalakult legnagyobb és legismertebb politikai társulás, a *Spaniol Nép Uniója* (Unión del Pueblo Español – UDPE) vezetőjét nevezte ki miniszterelnökké. Ezzel kezdetét vette Hispániában a politikai átkarat időszaka.

1. A készülődés tizenöt éve

A rendszer folyamatossága megőrzésének, a diktatúrával való gyors leszámolásnak, a szakításnak, avagy a fokozatos, megegyezések útján történő átalakításnak a dilemmája latens formában jelen volt Spanyolországban már a hatvanas évek első felétől.

Szorosan kapcsolódott az Opus Dei katolikus világi szervezet technokratának kormányra kerüléséhez, az általuk kidolgozott és beindított stabilizációs (1959) és fejlesztési tervek meghirdetéséhez. Tüköröződött a főként emigrációban tevékenykedő, ám a hetvenes évek közepéig megosztott el-lenzéki mozgalmak demokratikus szakítást hirdető koncepciójában is.

E stratégiai irányvonal gyakorlati kivitelezése azonban az adott nemzetközi erőtérben irreális volt. A Franco-rendszerrel szembenálló egységszervezetek az átkarat során ezért fokozatosan a reformok és a megegyezések útján történő szakítás (reforma pactada o ruptura pactada) álláspontjára helyezkedtek. A folyamatok a hatvanas évek végére, a hetvenes évek elejére – nem utolsósorban az ország nemzetközi viszonyaiban és pozíciójában bekövetkezett változások hatására¹ – a Juan José Linz által megfogalmazott korlátozott pluralizmus (dictablanda) körvonalainak megjelenéséhez és a hatal-

mi elit felülről kezdeményezett, részleges és látszatreformokkal kísért nyitási politikájának a meghirdetéséhez vezettek. A katonai irányítású állam fokozatosan rugalmasabb² és pragmatikus vonásokat öltő, korporatív, a tradíciókra és a keresztyén-nemzeti értékekre (nacionalcatolicismo) épülő királysággá alakult át.³

Az új intézményesítés jogi kereteinek kialakítására és rögzítésére az államfő 1967. április 20-án kiadta a 779. számú rendeletet. A dekrétum átdolgozott formában hierarchikus rendbe állította a különböző időpontokban született franciaista alaptörvényeket (leyes fundamentales).⁴ A társadalmi élet legfontosabb szféráit szabályozó jogi normák ily módon egységes egészet, sajatos írott, szerkesztett alkotmányt alkottak.

A törvénygyűjtemény élén az egyetlen pártjellegű szervezet, a *Nemzeti Mozgalom Alapelveiről rendelkező, 1958. május 17-én elfogadott jogszabály* állt. A dokumentum szerint Spanyolország „politikai formája a Nemzeti Mozgalom megváltoztathatatlan elveire épülő, az utódlási és más alaptörvények által meghatározott tradicionális, katolikus, szociális és képviseleti monarchia”.⁵ A reprezentációval kapcsolatban a nyolcadik számú alapelv további részletezésbe bocsákozik, egyben kijelöli és rögzíti a lehetséges politikai átalakulás határait is: „A politikai rend képviseleti jellege közintézményeink alapvető elve. A törvényhozói feladatok és egyéb közérdekű funkciók ellátásában a néprészvétel a család, a községek, a szakszervezetek és más fontos organikus, a törvény által elismert képviseleteken keresztül valósul meg. minden egyéb, a képviseleti rendszer keretein kívül álló politikai szervezet törvényellenesnek minősül.”⁶

E felfogás és jogi szabályozás jegyében fogant az 1967. január 10-én életbe léptetett, az „*Állam Organikus Törvénye*” elnevezésű „kis alkotmány” is, amely megállapította a franciaista rezsim különböző hatalmi ágai és intézményei (az államfő, a kormány, a Mozgalom Nemzeti Tanácsa, az igazságszolgáltatás, a fegyveres erők, a közigazgatás, a helyi hatalom, a Cortes, a Számvevőszék) közötti viszonyt és illetékességet. E törvény bevezető részében leszögezi: „Elérkezett a nemzeti állam intézményesítése betetőzésének alkalmas pillanata... Jelen törvény ezeknek a céloknak felel meg; tökéletesíti és harmonikus egysége foglalja a rendszer intézményeit és hatékony módon biztosítja az állam legfelsőbb szerveinek a Nemzeti Mozgalom Alapelveihez való jövőbeni hűségét.”⁷ A 4. § ugyanakkor, a Nemzeti Mozgalom Alapelveiről rendelkező jogszabály preambulumában foglaltaknak megfelelően, a Nemzeti Mozgalmat a spanyolok sajátos közösségeinek (comunión) fogja fel, amely megnyitja a politikai rendszert az egész lakosság előtt. Célja a haza eredményesebb szolgálata s a rezsim politikai életének fejlesztése a szabályozott részvétel kritériuma alapján. A törvény, a falangisták vágyaival el-

lentében, elutasítja a zárt, pusztán a tömegmozgósítás eszközének szerepére kárhoztatott szervezet eszméjét. Nem foglalkozik azonban a spanyolok politikai részvételének lehetséges más formáival.

Ezek szabályozására felemás módon, az 1968. december 20-án kiadott 3170. számú, a *Mozgalom Organikus Alapszabálya* címet viselő államföi dekrétumban került sor. A norma arra hivatott, olvashatjuk a bevezető paszszusok egyikében, hogy „megfelelő módon kifejezze a résztvevők véleményét és elősegítse... a Nemzeti Mozgalmon belül... különböző típusú társulások létrehozásával... a nemzeti egység szolgálatát a Mozgalom Alapelveihez való legszigorúbb hűség jegyében.”⁸ Ezek az egyesületek a Mozgalom jogi rendjének alávetve működnek, s tételesen is felsorolt sokféle célból jöhetnek létre (családi, vagy meghatározott foglalkozásokhoz kapcsolódó érdekvédelem, a spanyol népet szolgáló kulturális értékek ápolása, a társadalom életének tanulmányozása stb.). A sort a némi politikai mozgásteret sejtő 14. § (e) bekezdésének „Bármely más, a Nemzeti Tanács által elismert célból”⁹ kitétele zárja. A társulások országos, regionális, megyei és helyi szinten egyaránt létrehozhatók. A különböző egyesületek a célok megegyezése esetén szövetségeket alkothatnak; a társulások föderációi azonban csupán akkor tevékenykedhetnek, ha a Mozgalom Nemzeti Tanácsa Állandó Bizottsága elismeri őket.

E jogi cölöpök keskeny pallóján indult, indulhatott meg Spanyolország Franco utáni berendezkedésének kialakítása.

2. *Carrero Blanco felemelkedése és halála*

A politikai elemzés szempontjából a kulcsévnek az 1969-es esztendő tekinthető. Ekkor alakult meg Luis Carrero Blanco tengernagy egyszínű (monocolor), a falangistákat kizáró technokrata kormánya. Ekkor robbantak ki a Mozgalom Nemzeti Tanácsán belül a Manuel Fraga Iribarne vezette nyitás-pártiak, aperturisták (aperturistas) és az 1936. július 18-i felkelés legitimációjának talaján álló mozdulatlanok (inmovilistas) közötti ellentétek. Ez utóbbiak csupán a rendszer „tökéletesítését” tüzték ki célul és konzerválni szerették volna a falangisták politikai befolyását.

Az 1969-es évhez kötődik a társulások (egyesületek) jogi alapjairól képzült, ám elvetélt törvénytervezet is. A dokumentum szövegét a Mozgalom főtitkárának, José Solis Ruíznak a vezetésével a Nemzeti Tanács Második Osztálya többször is megvitatta, a plénum elfogadta.

A viták során úgy tűnt, hogy az előterjeszti Cruz Martínez Esteruelasnak sikerült eloszlatnia azokat az aggodalmakat, amelyek egy párhuzamos, föld-

alatti Spanyolország esetleges kialakulása miatt támadtak. „A legnagyobb súlyal felvetődő kérdés – hangoztatta az előadó – az egyesülések viszonya a politikai pártokhoz. A javaslat nem ez utóbbiakra törekszik, mivel a társulások első számú sajátossága, hogy olyan politikai ideológiát testesítének meg, amely összhangban áll a Mozgalom Alapelveivel. Ez különbözteti meg az egyesülések a politikai pártoktól.”¹⁰ José Solís Ruiz főtitkár-miniszter saját rendeleteként meg is küldte a törvényszöveget a hivatalos közlönynek ki-hirdetés és életbeléptetés végett. Megjelentetésére azonban felsőbb utasításra nem került sor. Ez a szokatlan eljárás a Solís-Fraga reformkettőst a falangistákhöz hasonlóan eltávolította az október 29-én megalakult egyszínű (*Opus Dei*) kormányból. A Mozgalom új főtitkára, Torcuato Fernández Miranda egy másik tervezetet dolgozott ki a politikai társulások ügyében. Ezt 1970. május 21-én megküldte a Nemzeti Tanács Állandó Bizottságának. Franco táborskán azonban ezt a tervezetet is elutasította. Ezzel a politikai szövetségekkel kapcsolatos próbálkozások 1974 elejéig le is kerültek a napi-rendről.

Az 1969-es év eseménye volt a „hercegakció” lebonyolítása is. Hosszas tárgyalások eredményeképpen Franco előterjesztésében a Cortes július 22-i rendkívüli ülése elfogadta a Juan Carlos herceg trónörökössé nyilvánításáról szóló utódlási törvényt. A folyamat levezénylésében és a kontinuitás biztosításában a fő szerep Luis Carrero Blanco miniszterelnökre hárult. Az 1903-ban született tengernagy közlelő karrierje 1940 májusában kezdődött. 1967-től vált a spanyol politikai élet egyik meghatározó személyiségevé. A polgárháborús és harci tapasztalatokkal rendelkező hajóskapitányt ekkor nevezték ki a „szürke eminenciás” befolyásos tisztségeit jelentő elnökségi államtitkárhelyettesé és a Mozgalom Nemzeti Tanácsa tagjává. 1951 óta miniszteri rangban Franco stábjának főnöke. 1967-ben ő váltja fel Muñoz Grandes táborskót a miniszterelnök-helyettesi pozson. Carrero Blanco Franco legszűkebb, belső környezetéhez tartozott. Tevékenységét az államfő politikai elgondolásai és döntései iránti feltétlen lojalitás és szolidaritás jellemezte. „Személye és műve iránti hűségem – hangsúlyozta egy 1968 elején adott interjúban – a legteljesebb mértékben világos és tiszta. Arra a belső kétély vagy szellemi fenntartás legcsekélyebb árnya sem vetődik.”¹¹

Nem utolsósorban ezeknek a tulajdonságainak, valamint a spanyol politikai elit különböző érdekcsoportjai „családjai” (*familias*) között folyó belső küzdelmeknek köszönhette a tengernagy, hogy 1969-ben Franco táborskán őt bizta meg az új kormány megalakításával. Carrero Blanco felemelkedése arra a pillanatra esett, amikor úgy tűnt, hogy a rendszert eredeti állapotában megőrizni kívánó mozdulatlanok, a bunker képviselői vereséget szenvedtek

az óvatos politikai reformok szükségességét hangoztató nyitáspártiak tarka csapatától.

Carrero Blanco egyszínű kormányából nemcsak hogy teljes egészében kiszorultak a falangisták, de jelentős mértékben csökkent a jobboldali katolikus ACNP-nak, a Nemzeti Katolikus Egyesület propagandistáinak befolyása is. Valamennyi kulcsminiszterium a konzervatív-technokrata Opus Dei-csoport kezébe került. A Mozgalom főtitkáraként Torcuato Fernández Miranda kapcsolódott be a kormány munkájába, aki José Solist, a Opus Dei-csoport egyik fő ellenfelét váltotta fel ezen a pozson. Mint láttuk, vereséget szenvedett a nyitáspárti szárny Manuel Fraga Iribarne köré tömörült csoportja is, mivel a galiciai származású politikus helyét, a tájékoztatásért és a turizmusért felelős miniszter tiszét az Opus Dei embere, Alfredo Sánchez Bella vette át. Megtartotta gazdasági csúcsminiszteri pozícióját Laureano López Rodo. Külügyminiszteri kinevezést kapott az Opus Dei másik kulcsembere, az iparirányítás éléről távozó Gregorio López Bravo. A közoktatási tárcát is „kebelbeli”, José Luis Villar Polari szerezte meg. Az Opus Dei-csoport nagy győzelmének fogható fel az 1957 óta belügyminiszter „kék tábornok”, Camilo Alonso Vega felváltása is Tomás Garicano Goñival. A diktatúra kilencedik kormányának feladata – mint hangsúlyoztuk – a Franco halála utáni időszakra való felkészülés, az utódlási folyamat levezénylése és a rendszerkontinuitás biztosítása volt. A Blanco tengernagy vezette, az Opus Deire támaszkodó minisztertanács azonban nem volt könnyű helyzetben. Szembe kellett néznie az egyre szervezettebben fellépő demokratikus ellenzék sztrájkfenegetéseivel és megmozdulásaival. Ki kellett védenie a Mozgalom Nemzeti Tanácsában ellentámadásba lendülő bunker akcióit. Tevékenysége nem találkozott a Manuel Fraga Iribarne vezette aperturisták egyetértésével sem.

A Blas Piñar vezette szélsőjobboldal, a Fernández Cuesta és José Antonio Girón exminiszterek irányítása alatt álló Régi Gárda, a Kék Hadosztály önkéntesei és a különböző újfasisztá szervezetek a politikai válság leküzdésének egyetlen útját a rezsim „tökéletesítésében” látták. José Antonio Girón szerint a diktatúrát „Még autentikusabbá és még hatékonyabbá, következésképpen még erősebbé és értékesebbé kell tenni. E cél elérésének legjobb eszköze a kor követelményeinek megfelelő tökéletesítés és fejlesztés, amelynek azonban koherens módon tükröznie kell a doktrína betűjét és szellemét, és meg kell akadályoznia azt, hogy más utat keressenek vagy arra törekedjenek.”¹² A bunker-csoport a rendszer jövőjét abban látta, hogy a „herceg-akció” keretében vázolt feltételek mellett, a francóizmus legitimációjára építve bevezetik a királyságot: „Egyet kell érteni a monarchiával a Franco által javasolt, a Cortes által kihirdetett és Spanyolország hercege által elfogadott

formában – hangsúlyozta José Antonio Girón –. Azaz el kell ismerni a legitim és történetileg megváltoztathatatlan tény folyamatosságát, azt, hogy az állam az 1936. július 18-i katonai és polgári, népi és nemzeti felkelésből nőtt ki.”¹³

Az Opus Deivel szembenálló nyitáspártiak „családját” Manuel Fraga Iribarne kísérlelte meg egységes irányítás alá vonni. Magát a centrum emberének nevezve, felfogásának a technokratikától eltérő jegyeit hangsúlyozta. Az „új felvilágosult despotizmus” opusdeista programja helyett a *korlátozott demokrácia* (democracia limitada) koncepcióját hirdette meg. De Manuel Fraga Iribarne is csupán a *rendszer aggiornamentója*, megújítása, nem pedig a tényleges szakítás mellett foglalt állást. Nagyobb információ- és őrültségi szabadságot követelt. Javasolta a Cortes kétkamarássá alakítását oly módon, hogy a testület második házában a nem szerves politikai képviselőt is megvalósulhasson, s hogy az így létrejött szenátus vegye át a Mozgalom Nemzeti Tanácsának a jogkörét. Állást foglalt az igazságszolgáltatás reformja mellett is. Az Alkotmányos Biztosítékok Bíróságának felállítását s a helyi szervek választási rendszerének átalakítását sürgette. Nagyobb függetlenséget követelt a hivatalos szakszervezeti szerveknek, s javasolta a politikai egyesületek alapszabályának elfogadását.

Carrero Blanco 1973. június 8-i miniszterelnöki kinevezésével,¹⁴ a diktatúra tizedik kormányának felállásával végső szakaszához érkezett a monarchia bevezetésének akciója, ugyanakkor zátonyra futottak Fraga reformtörekvései. A spanyol konzervatív jobboldal nagy alakját elegáns megoldással átmenetileg eltávolították a spanyol politikai élet színpadáról. Londoni nagyköveté történt kinevezése azonban nem jelentette hatalmi ambícióinak végét. Manuel Fraga Iribarne tudatosan készült a nagy visszatérésre. Carrero Blanco ellenben – ahogyan Santiago Mínguez González fogalmaz – Spanyolország „*helytartójaként*, a Franco utáni francóizmus folytonosságának biztosításáért vállalt felelősséget”¹⁵ Ő vált az agg caudillo politikai testamentumának végrehajtójává. Ennek jogszabályi alapját két törvény is biztosította. Az 1972. július 14-én kibocsátott norma rendelkezései szerint az államfő halála vagy feladatai ellátására való képtelensége esetén a miniszterelnök, négyéves megbízatása lejártáig, automatikusan átveszi a legfőbb közigazgatási funkcióinak gyakorlását. Az 1973. június 8-án kibocsátott újabb törvény a fenti rendelkezések gyakorlati érvényesítése céljából elválasztotta egymástól a miniszterelnök és az államfő intézményét. Franco azonban haláláig fenntartotta magának e rendelkezés visszavonásának, megváltoztatásának jogát.

Carrero Blancónak nem voltak különleges tervei a jövőre nézve. Feladatának a törvény és a rend megtartását tekintette, s elzárkózott minden lénye-

ges politikai reform bevezetésétől. 1973-ban a francóista alaptörvények lehetséges interpretációja kérdésében kirobbant vitában a Cortes plénuma előtt hitet tett az *intézményes értelmezés* mellett. „Azt akarom – hangsúlyozta a miniszterelnök –, hogy teljesen világos legyen: Nem fogadjuk el bizonyos csoportok és személyek rendszerünkkel kapcsolatos szubjektív interpretációt. Csak az *intézményes értelmezést* fogadjuk el... ennek kritériumát... különböző intézményeink természetével funkcionális módon megegyező akarat-megnyilvánulások képezik.”¹⁶ Ha a kabinet programjáról kérdeznek – fejtegette beiktatása alkalmából elmondott beszédében az admirális –, s „... ha egy szóba sűrűném a kormány által javasolt akcióprogramot, akkor azt mondjam: *solytatni*”.¹⁷

Carrero Blanco tervi azonban nem valósultak meg. A kormányfőt az ETA terroristái 1973. december 20-án meggyilkolták. Halála szimbolikusnak is tekinthető. A francóizmus politikai szétesési folyamatát, folytonossága fenntartásának egyre csökkenő esélyét vezetőinek fizikai megsemmisülése kísérte. Carrero Blanco halála megfosztotta a kontinuista szárnyat kijelölt és tényleges vezetőjétől. A rendszer bomlási folyamata felgyorsult. *Carlos Arias Navarro 1974. január 4-én megalakult kormánya a politikai nyitás szándékának kényszerű és tétova meghirdetésével már az előátmenet kezdetét jelentette.*

3. A nyitás meghirdetése – *Carlos Arias Navarro első kormánya*

A korszakkal foglalkozó történészek és közírók egy része az előátmenet és Carlos Arias Navarro első kormányát szándékosan elszürkitett, arc nélküli testületnek nevezi, amelyben a kulcsposzíciókat a rezsim bürokratái foglalták el. Az események alaposabb vizsgálata azonban megkérdőjelezte e felfogás jogosságát. Arias kormányának megalakulása, tevékenysége és a kabinet összetételének változásai a francóizmus különböző familiári és irányzatai (a bunker, a nyitáspártiak, az Opus Dei-féle konzervatív technokraták) közötti mindenkorai erőviszonyokat, valamint a Franco köré tömörülő családi klán rendszeráltmentő törekvéseit tükrözik. A politikai túlélésre játszó erők magatartását azonban nagymértékben befolyásolta a külső tényezők alakulása is.

Carrero Blanco halálát követően hivatalból Torcuato Fernández Miranda miniszterelnök-helyettes, a Mozgalom mérsékelt szárnyának vezéralakja vette át az ügyek irányítását. Megfigyelők szerint az adott helyzetben ő volt a kormányfői poszt legfőbb várományosa. Franco azonban a három lehetséges jelölt egyikeként sem terjesztette a Királyi Tanács¹⁸ elé a Mozgalom főtitkári tisztségét is betöltő politikus nevét. A caudillo kezdetben José Antonio

Girónra, a keményvonalasok egyik fő képviselőjének a jelölésére gondolt. Az ex munkaügyi miniszter azonban egészségi okok miatt nem vállalta a megbízatást. Az államfő második jelöltje egy hetvenhat éves admirális, a szintén a bunkerhez tartozó Nieto Antúñez volt. A rendelkezésre álló tíznapos határidő utolsó pillanatában azonban a családi tanács nyomására Franco váratlanul Carlos Arias Navarro belügyminiszter¹⁹ jelölése mellett döntött.

Az 1973. december 28-án összeült Királyi Tanács, a caudillo óhajának engedelmeskedve, a José Solís Ruiz, José García Hernández és Carlos Arias Navarro hármasból a belügyminisztert javasolta miniszterelnöknek.²⁰ Carlos Arias Navarro már másnap, december 29-én letette a hivatali esküt, és 1974. január 4-én nyilvánosságra hozta a kabinet névsorát. A Franco-rezsim tizenegyedik kormányának legföbb újdonsága abban állt, hogy 1957 óta először kiszorultak belőle az Opus Dei képviselői, s nem vonták be a munkába Torcuato Fernández Mirandát sem. A húsztagú minisztertanács tizenegy új és kilenc régi emberből állt. Arias munkájának megkönnyítését, a hatékonnyabb koordinációt és ügyintézést szolgálta a három, miniszteri bársonyszékkel is rendelkező miniszterelnök-helyettes kinevezése.

A sorban a kormányfőt követő első helyettes José García Hernández belügyminiszter volt. Feladata a közrend védelme. Az új tárca tulajdonosa előtt nem volt teljesen ismeretlen az ügyköre, mivel korábban a belügyminiszterium helyi közigazgatásért felelős főigazgatójának tiszttét töltötte be. A második miniszterelnök-helyettesi poszt a pénzügyminiszternek, Barrera de Irimónnak jutott. A kormányfő harmadik helyettese, Licinio de la Fuente munkaügyi miniszter volt. Az 1975-ben leköszönt, gazdag falangista múltra viszszatekintő politikus 1969 óta volt a tárca gázdája. A tájékoztatási és turistikai miniszter a Fragához és Ariashoz egyaránt közel álló, a mérsékelt nyitás híveként számon tartott Pio Cabanillas lett. A külügyek irányítását Pedro Cortina Mauri, egy karrierdiplomata vette át. Az oktatási és tudományos miniszter az a Cruz Martínez Esteruelas lett, aki az előző kormányban a tervezési és fejlesztési tárcát birtokolta. Az igazságügyi (Francisco Ruiz-Jarabo y Baquero), a közmunkaügyi (Antonio Valdés González-Roldán), valamint a katonai minisztereket (Francisco Coloma Gallegos, Gabriel Pita da Veiga, Mariano Cuadra Marina) kétségekivül szakmai alapon választotta ki Arias.

Az előátmennet Carlos Arias Navarro nevével fémjelzett első (és második) kormányának tevékenysége rendkívül ellentmondásos volt. Az egyre többet betegeskedő caudillóval és a koronával együtt a hatalom központi intézményének tekinthető kabinet – konzervativizmusa miatt – képtelennek bizonyult a demokratizálódási folyamat irányítására. A miniszterelnök által meghirdetett nyitás, valamint a kontinuitás és a reform összekapcsolása libe-

ralizációba fulladt. A rezsim nem lépett az intézményes, jogi garanciákkal körülbástyázott demokratizálódás, azaz a tényleges átmenet fázisába.

Carlos Arias Navarro a rendszer alapvető változtatások nélküli fenntartását, a diktatúra családjai között megbomlott egység helyreállítását és a francoista értelemben vett közrend biztosítását tekintette fő feladatának. Kormányra kerülése után ennek ellenére érvénytelennek nyilvánította a Guardia Civil nagy hatalmú „kék” parancsnokának, Iniesta Cano tábornoknak a demokratikus erők várható megmozdulásaival szemben elrendelt tűzparancsát, és meghiúsította az általa foganatosított intézkedések végrehajtását. Később a Guardia Civil vezérkari főnökének aláírásával ellátott táviratban a rendőrség valamennyi egységét a polgári kormányzók alá rendelte. Mi több: Arias Navarro a „kék tábornokok” márciusi, kudarcba fulladt összeesküvési kísérlete után nyugdíjaztatta Iniesta Canót.

A miniszterelnök kezdetben számíthatott a hadsereg Diez Alegria vezérkari főnök vezette modernista szárnyának támogatására. Az 1974. április 25-i portugál forradalom és a görög junta júliusi bukása azonban megrémítette a kozmetikázott kontinuitás híveit. Tetezte a bajt Franco 1974. július 9-én bekövetkezett betegsége (lábtrombózisa), majd július 19-i gyomorvérzése. A halállal viaskodó diktátor ideiglenesen kényetlen volt a kijelölt utódra, Juan Carlosra ruházni az államfői hatalmat. Ez az állapot szeptember 2-ig, Franco részleges felgyógyulásáig tartott. A caudillo ekkor ismét saját kezébe vette az ügyek irányítását. Mindezek a tényezők hatást gyakoroltak a kormány magatartására is. A földrengésszerű külső és belső változásoktól megrémült Arias Navarro fokozatosan az ultrák mellé állt. Emiatt az 1974. október 29-én kirobbant első kormányválság a „liberálisnak” tekintett Pio Cabanillas, a vele szolidáris pénzügyminiszter és második miniszterelnökhelyettes, Barrero de Irimo, az INI²¹ elnök Francisco Fernández Ordóñez,²² valamint két vezető munkatársa, Miguel Boyer, Carlos Solchaga²³ és mások lemondásához vezetett. A második, 1975. márciusi kormányátalakítás a munkaügyi miniszter, Licinio de la Fuente²⁴ leköszönését és az erőszonyok újabb öt tárcán belüli átrendeződését eredményezte. Carlos Arias Navarro kabinetjének irányváltozását jól tükrözik a miniszterelnök 1975 júniusában elmondott szavai, miszerint: „... az új spanyol társadalom előtt álló legégetőbb feladat... a folytatás.”²⁵

A francoizmus vezető csoportjai közötti erőviszonyok alakulásáról azonban csak akkor alkothatunk valódi képet, ha megvizsgáljuk, hogyan valósultak meg a gyakorlatban az 1974. februári, korlátozott nyitást meghirdető kormányprogramnak a politikai egyesülések, politikai társulások törvényi engedélyezésével kapcsolatban tett igéretei.

A miniszterelnök 1974. február 12-én ismertette a Cortes plénuma előtt előző kormányának programját. Beszédében kinyilvánította hűségét Franco és a Mozgalom alapelvei iránt. Szoros együttműköést ígért a Mozgalom Nemzeti Tanácsa és a kormány között. Fontosnak tartotta kiemelni, hogy az Állam Organikus Törvényének elfogadásával befejeződött a rendszer kiépítése, ezért elengedhetetlen a társadalmi béke és a közrend megóvása. Beszédében nagy hangsúlyt kapott az államforma kérdése is. Carlos Arias Navarro a franciaista álláspontot megismételve leszógezte: Spanyolországban a királyság nem restauráció, hanem újbóli, ismételt bevezetés (instauración) útján jött létre. A monarchia 1931. április 14-én megszűnt. Juan Carlos herceg egy másik, az 1936. július 18-i felkelésből származtatott rendszertől nyerte el legitimitását. Az 1931. április 14-én megbuktatott XIII. Alfonszot többek között ezért sem a fia, Don Juan, Barcelona grófja, hanem Franco személyes döntésének megfelelően unokája, Juan Carlos követi a trónon.

A kormányprogram négy, prioritást élvező feladat végrehajtására vállalkozik:

1. Bejelenti, hogy a helyi hatalmi szervek működését megreformáló törvénytervezet a parlament elé terjeszti, s ezáltal lehetővé teszi az eddig fejűről kinevezett polgármesterek választását.
2. Vállalja új összeférhetetlenségi törvény meghozatalát, amely az állami adminisztráció felelős vezetői számára nem engedélyezi a képviselői jogállást.
3. Sztrájkjogot is magában foglaló szakszervezeti törvényt dolgoz ki.
4. Törvényt alkot a politikai egyesülések rögzített módon tevékenykedő társulások késlekedés nélkül megjelenhessének a nemzet politikai életében.”²⁶

A kabinet ezzel megtette az első lépést a korlátozott többpártrendszer keretei között megjelenő politikai pluralizmus tudomásulvétele felé.

A februári programbeszéd után többféle értelmezés és álláspont alakult ki. A franciaista bunker és a szélsőjobboldali konzervatív erők szerint a létrejövő egyesülések csak a Nemzeti Mozgalom keretein belül működhetnek, s nem válhatnak autonóm politikai pártokká. A nyitás hívei szerint viszont ezek a szervezetek a Mozgalomtól függetlenül, annak keretein kívül tevékenykedhetnek. Működésüket nem a belügyminiszternek, hanem az igazságügy-miniszternek kell engedélyeznie. Az időközben bekövetkező portugáliai fordulat gyorsasága, radikalizmusa, a görög ezredesek juntájának bukása, a spanyolországi tömegmozgalmak és a demokratikus ellenzék tevékenységének felerősödése azonban a korlátozott nyitás híveit is megettentette. A kormány magatartása megkeményedett, s gyors döntéssel, az erő pozíciójából kívánta eldönteni és lezárti a vitát.

1974. december 21-én ezért kiadta a *Politikai Társulások Alapszabálya* című viselő 7/1974. számú törvényrendeletet. A dekrétum a nevezett egyesületeket úgy határozta meg, mint amelyek kifejezésre juttatják a rendszer politikai fejlődését. A preambulum szerint a társulások engedélyezésével olyan politikai képviseleti rendszer bevezetésére törekszenek, amely felülmúlja a demokratikus országokban meghonosított szisztemát. A társulásokat a Mozgalom Organikus Alapszabályában 1968. december 20-án rögzített és felsorott célok érdekében lehet megalakítani, és csak a Mozgalmon belül működhetnek, csupán a családi, a községi és a szakszervezeti reprezentáció kiengészítői lehetnek. Tevékenységüknek a Mozgalom alapelveihez kellett igazodnia. Megnehezítették a társulások létesítésének folyamatát, engedélyezését, s megtiltották az 1968-ban még engedélyezett föderációk alakítását. Tílosnak minősítették a nemzetközi szervezetekhez való csatlakozást, s lehetetlenné tették a regionális szintű egyesülések létrehozását is. A jogszabály ugyanis 15 000 fő és legalább 15 provincia önkéntes szövetkezéséhez kötötte az ilyen típusú szervezetek megalakítását. Tekintettel azonban arra, hogy Spanyolország ötvenkét provinciára oszlott, s az olyan nemzetiségi régiók, mint például Baszkföld csupán három, Katalónia négy, Navarra pedig csak egy provinciából állott, a társulni szándékozó szervezetek a legjobb akarattal sem tudtak a dekrétum előírásainak megfelelni. A rendelet 22. §-a ugyanakkor – a lojalitást jutalmazandó – lehetővé tette a politikai társulások tevékenységének anyagi támogatását. A hozzájárulás mértékét a szervezet fontosságának megfelelően a Nemzeti Tanács állapította meg.

A rendkívül szűkre szabott politikai legalitás határai között 1975 folyamán számos társulás jött létre.

A legfontosabb egyesületek különböző intenzitással ugyan, de szellemiségekben és politikai programjukban kötődtek a francóizmushoz. A legnagyobb és legismertebb társulás a *Spaniol Nép Egysége*, az UDPE (Unión del Pueblo Español) volt. Az 1975. január 12-én alakult szervezet a rezsim politikai befolyásának megőrzésére törekedett. Az UDPE-t vezetői egy új, Primo de Rivera 1920-as évekbeli Hazafias Uniójára, vagy a mexikói Intézményes Forradalmi Párra emlékezetet politikai szövetséggé kívánták alakítani. Adolfo Suárez González, a későbbi miniszterelnök 1975 júliusában lett a szervezet elnöke. Az UDPE a Cortesben saját parlamenti csoporttal rendelkezett, amelynek többek között Martínez Esteruelas, Abril Martorell és Fernando Hernández Gil is tagjai voltak.

Az Arias-korszak második legjelentősebb politikai egyesülete a *Spaniol Demokratikus Unió*, az UDE (Unión Democrática Española) volt. Tagjai a rezsim katolikus családjának, a Nemzeti Katolikus Egyesület Propagandistáinak (Asociación Católica Nacional de Propagandistas – ACNP) soraiból

kerültek ki. Legbefolyásosabb személyisége Federico Silva exminiszter volt. Franco halálá után az UDE kettészakadt egy keresztyéndemokrata és egy, a Mozgalomhoz hű csoportra.

A *Spanyol Nemzeti Front* (Frente Nacional Español – FNE) a Falange leg-francóistább elemeit tömörítette. Vezetője Raimundo Fernández Cuesta volt. A szervezeten belül különböző körök alakultak. A monarchia első kormányának a politikai egyesületekről kibocsátott törvénye után az FNE két részre szakadt. Egyik csoportja FE de las JONS, a másik (a José Antonio-köröket egyesítő társaság) Falange-Auténtica, a Hiteles Falange néven jegyeztette be magát.

Az *Időszérű Problémák Tanulmányozására* alakult *Nemzeti Társaság* (Asociación Nacional para el Estudio de los Problemas Actuales – ANEPA) tagjainak döntő többsége az ACNP katolikus családjából került ki. A szervezet jogelődjének az 1969-ben bejegyzett Nemzeti Küldöttek Politikai és Részvételi Akciója (Delegación Nacional de Acción Política y Participación – APERA) elnevezésű kulturális célú egyesület tekinthető. Az ANEPA munkájában fennállása idején a francóista politikai elit legjelesebb képviselői, Manuel Fraga Iribarne, José Solís, García Hernández, Pio Cabanillas, Nieto Antúnez stb. vettek részt; politikai tevékenységét azonban Salvador Serrats és Thomas de Carranza irányították. Ez utóbbi egyik vezetője volt az 1976 őszén Manuel Fraga Iribarne vezetésével megalakult konzervatív Népi Szövetségnak, az Alianza Popularnak.

A *Spanyol Nemzeti Unió* (Unión Nacional Española – UNE) elnevezésű társulás a legóhitűbb francóista hagyományok fennmaradásán munkálkodó szervezetek sorába tartozott. Később elnökének, Fernando de la Morának a vezetésével az Unió belép a már említett, Fragát elnökévé választó Népi Szövetségbe.

Az *Intézményes Front* (Frente Institucional – FI) Oviedóban alakult meg 1974 októberében. A Mozgalom Nemzeti Tanácsának 1975 júliusában nyújtotta be szervezeti szabályzatát. A szervezet a tradicionalista (karlista) királyság védelmezőjeként lépett fel. Francóista politikai elkötelezettsége miatt azonban elismerte Juan Carlos államfői legitimitását.

A látszólag heterogén, de legfeljebb a rezsim liberalizálásában, azaz az óvatos nyitásban érdekelte politikai társulások mellett megkezdődött azoknak a konzervatív szervezeteknek a kiépítése is, amelyek már a Franco utáni korszakra készülődtek, Manuel Fraga Iribarne köré tömörültek, s a nemzeti centrum pozícióját kívánták meghódítani. E csoportok 1976 októberében alakították meg a Népi Szövetséget. Az Alianza Popular a „Minden út Rómába vezet” igazságát, azaz az Arias-korszakban létrejött politikai egyesü-

lések rendszermentő homogenitását példázza, mivel e szervezetek, kevés kivételtől eltekintve, egytől egyig beléptek Manuel Fraga Iribarne pártjába.

4. A demokratikus ellenzék megjelenése

A polgárháború befejezése után a Franco-ellenes erőket a diktatúra brutális terrorja sújtotta. A törvényen kívül került szervezetek egy része felbomlott, mások szüneteltették tevékenységüket. Az illegalitás körülményei közzött tovább működő pártokat kegyetlenül üldözték. A régi és az új ellenzéki mozgalom markáns színre lépése, politikai aktivitásának megerősödése az ötvenes évek második felében következett be. A folyamatok szoros kapcsolatban voltak az évtized végén Spanyolországban beindult gazdasági-társadalmi változásokkal s a rezsimen belül kibontakozott vitákkal. Az ellenzéki mozgalom bázisát a munkás- és diákcsoportok alkották. Fő törekvésük egy Franco-ellenes egységfront megeremtésére irányult. 1970-től a politikai kezdeményezést a rendszer megdöntéséért küzdő erők vették át. A kormány az esetek nagy többségében erőszakos eszközök alkalmazásával reagált.

A Franco-ellenes mozgalmat azonban a heterogenitás, érdekkülönbösségek, eltérő stratégiai koncepciók, politikai és szervezeti gyengeség,²⁷ s az ötvenes évek közepéig a radikális, erőszakos megoldások favorizálása jellemzette. A politikai pártok végig nagy szerepet játszottak a diktatúra elleni harcban. Meghatározó jelentőségre azonban csak a caudillo halála után tettek szert.

A nagy nyilvánosság számára is jól érzékelhetően a gazdasági érdekkervényesítés és a rezsimmel szembeni eredményes fellépés első szervezeteit az ötvenes évek végén spontán módon megjelenő új szindikalizmus jelentette. A kommunista befolyás alatt álló *Munkásbizottságok* (Comisiones Obreras – CCOO), a baloldali irányultságú, pártokhoz nem kötődő *Munkás Szakszervezeti Unió* (Unión Sindical Obrero – USO) különösen a kollektív szerződés bevezetéséről rendelkező, 1958 áprilisában elfogadott törvényt követően álltak a dolgozók sztrájkmozgalmainak élére, képviselték munkakörülményeikkel kapcsolatos érdekeiket, s erősítették szervezeteiket.

A dolgozó osztályok fellépéséhez hasonlóan a rendszerellenes diákmozgalmak megjelenésének is az ötvenes évek végén, a hatvanas évek elején beindult gazdasági-társadalmi változások szolgáltatták az alapját. A felsőoktatásban folyó szervezkedés nyilvánvalóvá tette a francoista *Spaniol Egyetemi Szakszervezet* (Sindicato Español Universitario – SEU) válságát. Az a polgárháború után született új generáció, amely megjelent az egyetemeken, elutasította a diktatúra által létrehozott Patyomkin-szervezeteket. A diákság elégedetlensége találkozott a tanári kar törekvéseivel is. E tényezők a spa-

nyol egyetemeken a francóizmussal szembenálló politikai csoportok megjelenését eredményezték. Ilyenek voltak a Szocialista Egyetemi Tömörülés (Agrupación Socialista Universitaria – ASU), a Népi Felszabadulási Front (Frente de Liberación Popular – FLP), a Demokratikus Egyetemi Szövetség (Federación Universitaria Democrática – FEDU), majd később az Egyetemi Hallgatók Demokratikus Szakszervezete (Sindicato Democrático de Estudiantes Universitarios – SDEU).

E mozgalmak a Franco-korszak legszervezetebb ellenzéki politikai erejének, a *Spanyol Kommunista Párt* (Partido Comunista de España – PCE) a hatása alatt álltak. Az egyetemek és a munka világában legnagyobb befolyásra szert tett szervezet Moszkvától való függése ellenére már 1948 szepemberében felhagyott az eredménytelennek bizonyuló gerillataktikával. Helyette – különösen az 1954. évi V. kongresszus és az 1956-os KB-plénum után – a demokratikus erőkkel való összefogást szorgalmazta, s a legális francoista intézményekbe (szakszervezetek) történő beszivárgás, beépülés gyakorlatát folytatta. 1955–1956-ban meghirdette a nemzeti megbékélés (reconciliación nacional) politikáját és elvetette a reváns gondolatát. A munkások mellett az értelmiség és a középrétegek megnyerésére is irányt vett. 1972-es VIII. kongresszusán szakított a proletárdiktatúra eszméjével, egészen a hatvanas évek végéig dédelgette azonban a diktatúra Általános Nemzeti Sztrájkkal (Huelga Nacional), Békés Nemzeti Sztrájkkal (Huelga Nacional Pacífica) történő megdöntésének mitikus és a gyakorlatban soha meg nem valósult eszméjét.

A PCE – mint hangsúlyoztuk – jelentős irányító befolyást gyakorolt a Munkásbizottságok tevékenységére. A pártnál tízszer nagyobb taglétszámu szakszervezet támogatta a Santiago Carrillo vezette kommunistákat. Mindeme rétezűk következtében – a vezetésében 1964-ben bekövetkezett válság és kizárási ellenére²⁸ – a hatvanas évektől a Kommunista Párt a kemény üldözötés dacára a spanyol politikai élet egyik fontos tényezőjévé vált. Erre az időszakra tehető – a később a pártból eltávolított Fernando Claudín és társai tevékenységéhez kapcsolódva – a PCE eurokommunista irányonalának, a „szocializmushoz vezető demokratikus út” stratégiai elemeinek a kidolgozása is.²⁹ A párt az 1969-ben meghirdetett „Megegyezés a Szabadságért” koncepció jegyében késznek mutatkozott az együttműködésre minden diktatúraellenes erővel. A PCE tehát a rezsimmel való békés szakítás álláspontjára helyezkedett. Ideiglenes kormány felállítását, általános politikai amnesziát, alkotmányozó nemzetgyűlés összehívását, Katalónia, Baszkföld és Galícia önkormányzatának visszaállítását javasolta, s meghirdette a Munka és a Kultúra Erőinek Szövetségét (Alianza de las Fuerzas del Trabajo y de la Cultura).

Az 1974 áprilisában végbement lísszaboni fordulat igazolta a kommunisták elemzéseit, s e ténynek nagy szerepe volt a baloldal hadsereggel kapcsolatos magatartásának alakulásában. Santiago Carrillo, a PCE főtitkára a szegfűk forradalmáról szólva kiemelte: „A portugál tapasztalatok a Megegyezés a Szabadságért javaslatnak megfelelően bebizonyították, hogy a munkásosztálynak, a középrétegeknek és a hadsereg legdinamikusabb szektorainak érdekei egybeesnek.”³⁰

A spanyol szocialista mozgalmat a diktatúra időszakában erőteljes fragmentáció jellemzette. Az országos kiterjedésű *Spanyol Szocialista Munkáspárt* (Partido Socialista Obrero Español – PSOE) és *Szocialista Néppárt* (Partido Socialista Popular – PSP) mellett elsősorban Andalúziában, Katalóniában és Galiciában működtek regionális szocialista szervezetek, amelyek a nemzeti autonómia igénylése kérdésében szembenálltak a „központi” szocialista pártokkal. Növelte a spanyol szocialista csoportok gondjait a diktatúra rájuk is lesújtó terrorja, a PSOE vezetésének antikommunizmusa, s a párt külső és belső szárnyának a PCE-hez való, eltérő tapasztalatokon alapuló eltérő gyakorlati viszonya. A szocialisták hazai szervezetei ugyanis – a külföldi vezetőséggel ellentében – konkrét munkásvédelmi és diktatúraelenes kérdésekben nem zárkóztak el a kommunista párttal való együttműködéstől.

A Spanyol Szocialista Munkáspárhoz szorosan kötődött a szintén illegálisban tevékenykedő, 1888-ban alakult szakszervezeti központ, az Általános Munkásszövetség, az UGT (Unión General de los Trabajadores). Az UGT-val belső szinten fenntartott szoros kapcsolat nem akadályozta meg az egyes szocialista csoportokat abban, hogy a Munkásbizottságokat vagy a Munkás Szakszervezeti Uniót támogassák.

A Spanyol Szocialista Munkáspárt több mint 100 éves múlttal rendelkező „történelmi párt” volt. A polgárháború után vezetői emigráltak. A PSOE Spanyolországban gyakorlatilag évtizedekig nem létezett. Tevékenységét 1972-ig politikai bénultság jellemzette. A párt válságának egyik oka a Rodolfo Llopis főtitkár és a vezetőség által képviselt merev politikai irányvonalban keresendő. Ennek következtében a PSOE képtelen volt a hatvanas évek második felében bekövetkezett változásokra érdemi választ adni.³¹ Ez idő tájé lépett azonban a politikai élet színpadára a szocialistáknak az az új nemzédéke, amely: Spanyolországban újjáélesztette a PSOE-t. A főként andalúz, madridi és baszk értelmiségiekből álló csoport (Alfonso Guerra, Luis Yáñez, Felipe González, Nicolas Redondo, Enrique Múgica, José María Benegas, Manuel del Valle, Pablo Castellano stb.) a német SPD támogatását élvezve követelte a párt irányvonalának módosítását. Törekvésein a Párizs melletti

Suresnes-ben 1974-ben tartott XIII. kongresszuson siker koronázta. Rodolfo Llopis helyett Felipe González választották a párt főtitkárává, s a vezetés más szintjein is meghatározó befolyásra tettek szert a megújító (renovadores) belső erők. A PSOE kongresszusa széles munkásmeghatározottságú antifrancista front létrehozását hirdette meg. A más ellenzéki erőkkel kötendő paktumot a népi harc egyszerű kifejeződésének tekintette. A legsürgősebb feladatnak a demokratikus szabadságjogok rendszerének életbe léptetését tartotta, bár végső célként a politikai és a gazdasági hatalom meghódítását, a kapitalista társadalom radikális átalakítását jelölte meg. A PSOE a demokratikus szakítás koncepcióját fogalmazta meg, s elutasította az Arias-kormány liberalizációs kísérletét. A Spanyol Szocialista Munkáspártot új vezetői is marxista osztálypártként határozták meg. A PSOE 1974. októberi kongresszusa után a szervezet ún. történelmi szárnya gyors sorvadásnak indult. Nem segített ezen az sem, hogy 1977. február 18-án először ez a csoport kapta meg a legalitást.

A Szocialista Néppárt eredete 1954-re nyúlik vissza. Ekkor kezdték el a rendszer ellen szervezkedni a salamancai egyetem tanárai és diákjai Enrique Tierno Galván professzor vezetésével. Mivel a PSOE külföldön működött, a csoport 1968-ban létrehozta a Belső Szocialista Pártot (Partido Socialista Interior – PSI), amely 1974. novemberi kongresszusán felvette a Szocialista Néppárt (Partido Socialista Popular – PSP) nevet. Baloldali szocialistáknak vallották magukat. Nézeteiket a történelmi evolúció marxista szemlélete jellemzte. Nem törekedtek önálló szakszervezetek létrehozására. Az érdekvédelem legjárhatóbb útjának az egységes, osztály- és pártjellegű kötődésen felületemelkedő mozgalmat tartották. Támogatták azonban a Munkásbizottságok tevékenységét. Híveik többsége a Comisiones Obreras tagja lett.

A párt 1970 augusztusában hozta nyilvánosságra „Egy szocialista program irányába” (Hacia un programa socialista) elnevezésű dokumentumát. Ebben bírálta az európai szocialista pártokat identitásuk hiánya miatt. Spanyolországban demokratikus rendszer bevezetéséért szállt síkra, a hatalomban való közvetlen részvételt mégsem szorgalmazta. A párt nem tudott túllépni a városi (Salamanca, Madrid) értelmiégi körök határain. Nemzetközi kapcsolatait tekintve is különbözőt a PSOE-től, mert a PSP a német szociáldemokrata párt helyett a mediterrán térségre figyelt.

A Franco ellenes *kereszténydemokrata mozgalmat* a hatvanas–hetvenes években két országos párt, a José María Gil Robles vezette Keresztyén Szociális Demokrácia (Democracia Social Cristiana – DSC), az 1969-től Joaquín Ruiz Giménez elnöksége alatt tevékenykedő *Baloldali Kereszteny-*

demokrácia (Izquierda Demócratacristiana – IDC), s néhány regionális szervezet képviselte.³²

A politikai katolicizmus akcióinak hatékonyságát azonban jelentős mértékben csökkentette az egyházi hierarchia túlnyomó többségének a diktatúra keletkezésében, fenntartásában és legitimációjában játszott szerepe, s bizonyos keresztyéndemokrata köröknek – a Nemzeti Katolikus Egyesület Propagandistáinak – a rezsimhez való szoros kötődése. Maga Ruiz Giménez 1956-ig oktatási miniszter volt; más katolikus politikusok, mint például Federico Silva Muñoz, Carrero Blanco 1969-es kormányában vállaltak tárcát. Mind a Keresztyén Szociális Demokrácia, mind a Baloldali Keresztyéndemokrácia kevés kiválasztott káder pártja volt. A José María Gil Robles köré csoportosuló DSC a keresztyéndemokrata mozgalom jobbszárnyát képviselte, s támogatta a monarchia visszaállítását Don Juan megkoronázásával. Az Európai Mozgalom 1962-ben Münchenben tartott IV. kongresszusa után a Keresztyén Szociális Demokrácia stratégiájának központjába valamennyi nem kommunista ellenzéki erővel megvalósítandó összefogás, a Franco halála utáni időszakra való felkészülés és az ország demokratizálásának beindítása került.

A Baloldali Keresztyéndemokrácia elnevezésű szervezet 1956-ban jött létre a madridi egyetemen Barros de Lis köré csoportosuló csapatból, Keresztyéndemokrata Unió (Unión Demócrata Cristiana – UDC) néven. A következő évben felajánlották azonban a szervezet vezetését Joaquín Ruiz Giméneznek, aki elfogadta a megbizatást. A mozgalom hivatalosan csak 1969-ben választotta elnökéül a politikust. Ez a párt is az alkotmányos monarchia bevezetésére s a demokratikus Spanyolország megtérítésére törekedett.

A széttöredézett keresztyéndemokrata mozgalom a francóizmus fennállásának időszakában kísérletet tett egységes szervezet és egységes stratégia kidolgozására. 1973-ban a montserrati kolostorban összegyűltek a DSC, az IDC és az ugyancsak katolikus szellemű Baszk Nemzeti Párt, a Partido Nacional Vasco (PNV) képviselői. Létrehozták a demokratikus átmenet során politikai súllyal nem rendelkező *A Spanyol Állam Keresztyéndemokrata Csapata* (Equipo Demócratacristiano del Estado Español) elnevezésű szervezetet és kiadtak egy politikai céljaikat vázoló dokumentumot.

Spanyolországot a rendszermentő kontinuista és a demokratikus szakítást felvállaló ellenzéki erők iszapbirkózása közben érte a hír: 1975. november 20-án a La Paz kórházban nyolcvanhárom éves korában hosszan tartó, súlyos betegség után elhunyt Francisco Franco caudillo, államfő.

5. A monarchia első kormánya – Arias utolsó hónapjai

Franco halála után a spanyol hivatásrendi gyűlés, a Cortes 1975. november 22-én az utódlási törvény előírásainak megfelelően királyá koronázta Juan Carlos de Borbón y Borbón herceget. Az ifjú uralkodó bonyolult kül- és belpolitikai helyzetben vette át az államfői feladatkört. Az országot gazdasági válság sújtotta, Spanyol-Szaharában kritikus helyzet alakult ki. Szembe kellett néznie a bunker és a hadsereg francoista szárnyának követeléseihez, akcióival, az óvatos nyitást sürgetők elvárásaival, s a monarchia legitimitását a paktumos szakítás stratégiája jegyében elutasító, illegalitásban tevékenykedő demokratikus ellenzék fellépéseivel. Be kellett töltenie a Cortes és egyben a Királyi Tanács megüresedett, kulcspozíciónak tekinthető elnöki posztját, s ki kellett neveznie az 1975. november 28-án hivatalból lemondott Arias kormányfő utódját.

János Károly király a kényes egyensúly megőrzése és mozgásszabadsága biztosítása céljából már trónra lépése után három nappal széles körű amnesziát hirdetett. Ennek eredményeképpen 1975. november 25. és 1976. január 5. között 650 politikai elítélt – többek között Marcelino Camacho, a Munkásbizottságok vezetője és több társa – nyerte vissza a szabadságát. December 3-án az uralkodó hajdani nevelőjét, a Nemzeti Mozgalom volt főtitkár-miniszterét, az 1973. júniusi Carrero Blanco-kormány exminiszterelnök-helyettesét, Torcuato Fernández Mirandát nevezte ki a Cortes elnökének, s tiz nappal később Arias Navarro ügyvezető kormányfőt kérte fel az új kabinet megalakítására. A Manuel Fraga Iribarne és José María Areilza köré tömörült nyitáspártiak nem titkolt csalódással vették tudomásul a király döntését. Azt reméltek, hogy az uralkodó közülük választja ki az átmenet miniszterelnökét. Arias Navarro 1974 januárja óta nyújtott teljesítménye és a nyitási folyamat leblokkolása miatt ugyanis kész tények számított, „hogy 1975 novemberében Carlos Arias már politikai halottnak tekinthető,... és hogy... A monarchia első kormánya minden valószínűség szerint valójában a diktatúra utolsó kormánya”.³³

Az 1975. december 4-én megalakult kabinet létrehozásában a király játszotta a főszerepet. A kormány tagja lett védelmi miniszterként és első miniszterelnök-helyettesként Fernando de Santiago y Díaz de Mendíbil, ainek kinevezésével a hadsereget akarta megnyugtatni az uralkodó. A belügyminiszteri és a második miniszterelnök-helyettesi poszt a reformglóriával övezett Manuel Fraga Iribarénak jutott, aki megnövekedett lehetőségeit kihasználva számos hívét bevonta a végrehajtó hatalom munkájába. A galiciai politikus befolyásának köszönhető sőgorának, Robles Piquernek oktatási és tudományos, és elvbarátjának, Adolfo Martín Gámezának tájékoztatási és tu-

risztikai miniszterré történő kinevezése. A kormány harmadik miniszterelnök-helyettese a vállalkozói szférából érkezett pénzügyminiszter, Juan Villar Mir lett. Ugyanehhez a „családhoz” tartozott Leopoldo Calvo Sotelo kereskedelmi és Pérez del Bricio ipari miniszter. A külügyi tárca Fraga jó barátjának, a tapasztalt reformpárti diplomatanak, José María Areilzának, Spanyolország volt Buenos Aires-i, washingtoni és párizsi nagykövetének jutott. Vele együtt érkeztek a külügybe Marcelino Oreja Aguirre³⁴ és Fernando Morán López,³⁵ Tierno Galván Népi Szocialista Pártjának prominens személyiségei is. Az új igazságügyi miniszter Antonio Garrigues Díaz-Cañabate lett, aki a francóizmus alatt az Egyesült Államokban és a Szentszéknél is képviselte hazáját. Közismert volt a spanyol és az amerikai nagykövéhez fűződő szoros kapcsolata. Személyét ezért Juan Villar Mirrel, Leopoldo Calvo Soteloval, Pérez del Bricióval, Manuel Fragával és José María Areilzával együtt az elkerülhetetlennek tartott politikai átmenet kockázatát csökkentő tényezőnek tekintették. A katolikus ACNP-t Alfonso Osorio, a miniszterelnökségi államtitkár, Virgilio Oñate Gil, a mezőgazdasági és az Opus Deihez közel álló Francisco Lozano Vicente lakásügyi miniszter képviselte. Torcuato Fernández Mirandának hála, a rezsim kormányba került „kékjei” José Solís Ruiz munkaügyi miniszter kivételével, nem bizonyultak igazi héjáknak. A szakszervezeti ügyekért felelős személy, Rodolfo Martín Villa kompromisszumképes magatartást tanúsított, a Solís háttérbe szorítása céljából a Mozgalom főtitkárává kinevezett, s ezáltal miniszteri tárcahoz jutott Adolfo Suárez González pedig hét hónap múlva a demokratikus politikai átmenet miniszterelnökeként irta be nevét Spanyolország történetébe. A „királycsel” tehát sikerkér járt. Carlos Arias Navarrót sikerült elszigetelni a francóizmus belső körétől. Új kormányának java része már a paktumos, felülről irányított megegyezések és a korlátozott demokrácia (*democracia limitada*) híve volt. A kormány tevékenységének kezdeti szakaszára mindenkorral a nem legalizált politikai csoportokkal szemben alkalmazott szelektív megtorlás volt a jellemző.

A kabinet munkáját azonban inkoherencia és belső ellentétek jellemzették. Kevés segítséget kapott az érdekkellentéktől szabdalt politikai vezető osztálytól, és nem tudott megbirkózni az egyre erőteljesebbé váló demokratikus ellenzék tiltakozó akcióival sem. A miniszterelnök egyre kevésbé felelt meg az antifrancóista blokk és a rezsim reformista politikusai igényeinek. Elvesztette a kulcsszerepet játszó király bizalmát is. Csupán idő kérdése volt megesztése.

Arias Navarro 1976. április 29-én terjesztette a parlament elé a kormánya által kidolgozott politikai reform menetrendjét, naptárát (*Calendario para la Reforma Política*). Miniszterelnöki expozójában nyomatékkal hangsúlyozta,

hogy „Politikai világunkon kívül esik minden szakítással járó forradalmi eszme és minden alkotmányozási periódust követelő nyitás”.³⁶ Viszont sietve hozzátette: „Hiszek a reformok abszolút szükségességében.”³⁷ Az evolúciót azonban csak szorosan a folyamatossághoz kapcsolva fogadta el: „A politikai reform nem a forradalmi szakítás és a mozdulatlanság alternatívája ... Csak az reformálható meg, aminek megőrzése kívánatos; csak az megőrzendő, amit becsben tartunk. Kontinuitás és reform egymást kiegészítő fogalmak... Nincs reform kontinuitás nélkül, és reform nélkül nem lehetséges a kontinuitás...”

A reformnak célkitűzéseit tekintve őszintének, végrehajtásában mérsékeltnek, mélységében szükséges mértéküknek, körülhatároltnak és időben alkalmasnak kell lennie.”³⁸

A Carlos Arias Navarro szájából meglehetősen hiteltelenül hangzó frázsák különösen akkor váltak üres, figyelemterelő locsogássá, amikor a kormányfő azt bizonygatta, hogy a politikai reform már elkezdődött. Ami pedig a társulásokat illeti, azok működésének csak az alkotmányos rend és az Emberi Jogok Nyilatkozata szab határt – folytatta. A miniszterelnök beszélt a spanyol parlament kétkamarássá (képviselőház, szenátus) alakításáról, az alkotmányos garanciák bíróságának létrehozásáról, új választási törvény elfogadásáról és szakszervezeti reformprogramról. A kormányfő vázolta a politikai változások menetrendjét,³⁹ naptárát. Ennek számos elemét az átmenet kezdeti szakaszában formailag a Suárez-kormány is felvállalta (a Cortes reformja, a Politikai Reform Törvényének kidolgozása, választójogi rendelet megalkotása stb.).

Nem ismeretesek azonban az Arias Navarro-féle elképzelések mögött meghúzódó tényleges és konkrét tartalmak. Abból a körülményből azonban, hogy a kormány programjában szó sem esik a demokratikus ellenzék többé-kevésbé nyíltan működő pártjainak elismeréséről, szakszervezeteinek legalizálásáról, a velük való tárgyalásról, a rendszer megegyezéses reformokon alapuló megváltoztatásáról, következtethetünk ezen igéretek komolyságának a fokára. Arias Navarro szerint a kormány mindenkorral törekedt a törvények és az intézmények kor szellemének megfelelő módosítására vállal kötelezettséget.

Ezek után nem hatott a meglepetés erejével, hogy a király július elsején magához rendelte Arias Navarrót és lemondásra szólította fel. Az igazi politikai bomba két nap múlva robbant. Szakértői elemzések Manuel Fraga Iribarne, vagy a külügyminiszter, José María de Areilza kinevezését várták. Az uralkodó azonban a Királyi Tanács által előterjesztett jelöltek közül meglepetésre Adolfo Suárez González választotta Spanyolország miniszterelnökévé. Ezzel az előátkírás és a Franco nélküli francóizmus korszaka végképp lezárult.

6. Spanyolország a változások sodrában

Suárez miniszterelnök 1976. december 14-i üzenetében fogalmazta meg a spanyol társadalom közös óhaját: „Valódi, békés, forradalom és traumák nélküli változás véghezvitele az a méltó vállalkozás, amely legmerészebb álminkban megjelenik.”⁴⁰

Ezeknek a – ma már tudjuk – megvalósult reményeknek szilárd alapjuk volt. Ezt a biztos talapzatot a spanyol gazdasági és társadalmi szerkezetben a hetvenes-nyolcvanas évtizedre végigmennet változások adták. Ezzel magyarázható az átmenet viszonylag gyors és békés lebonyolítása is. Rafael López-Pintor szerint: „Az 1970-es évek közepére a spanyol társadalom legújabb kori történelmének legkiegyensúlyozottabb társadalmává változott. Ennek eredményeképpen több társadalmi csoport volt érdekkelt az elért szívnonal megtartásában, mint azelőtt. Ráadásul a spanyolok többsége nemigen érdeklődött a politika iránt; annál erősebben kötődött viszont a gazdasági-társadalmi problémákhoz”.⁴¹

Tény az, hogy jelentős eltolódás ment végbe az aktív lakosság foglalkozási csoportjainak arányaiban a nyolcvanas évtizedre. José Félix Tezanosnak a Spanyol Nemzeti Statisztikai Intézet adatai alapján készített táblázata a változások összefüggéseit is jelzi.⁴²

*A foglalkozási csoportok arányainak eltolódása
az aktív lakosság soraiban (%)
(1965–1980)*

Csoport	1965	1980	Arányváltozások
<i>I. Növekvő csoportok</i>			
Szolgáltatási dolgozók	6,2	10,6	+63,8
Szabadjoglalkozásúak	0,5	0,8	+53,6
Igazg.-i, keresk.-i, műszaki dolg.-k	13,5	20,3	+45,6
Vállalkozók, igazgatók, ügyvez.-k	3,4	4,2	+30,8
Szakmunk.-k, betanított munkások	22,1	28,0	+22,6
<i>II. Csökkenő csoportok</i>			
Szakképzetlen munkások	9,6	4,7	-52,6
Önálló parasztgazdálkodók	23,3	13,0	-46,2
Mezőgazdasági munkások	9,9	5,6	-45,3
Alkalmazott nélküli önállók és független dolgozók	11,1	10,9	-0,2

Ugyancsak Tezanos az, aki a modernizáció és a társadalmi változások spanyolországi összefüggéseit vizsgálva konkrét adatokkal szolgál a migrációs mozgalmak külső és belső vonatkozásairól, a falvak elnéptelenedéséről, az urbanizációról, a városi életforma kialakulásáról, a főként Madrid és Barcelona körül megjelenő „alvó városokról”, az adaptáció zavarairól, az új típusú mozgalmak megjelenéséről, a több millióra tehető ideiglenes és állandó külföldi spanyol munkavállaló politikai problémáiról és az ország gazdaságában betöltött szerepről.⁴³

Megjegyzendő továbbá – s erre az idézett tábla adatai is utalnak –, hogy a modernizáció és a társadalmi változások összefüggésrendszerében a legfontosabb módosulások az osztálystruktúrához kötődő foglalkozási szerkezetben mutathatók ki. Ennek alapvető jellemzője: 1. Számottevően csökkent a mezőgazdaságban foglalkoztatottak aránya és hozzájárulása a nemzeti jövedelemhez; 2. Növekvő jelentőségre tettek szert a szolgáltatási szférához (kereskedelem, turizmus, igazgatás stb.) tartozó csoportok; 3. Megváltozott a munkásosztály szakmai struktúrája. Nőtt a legkvalifikáltabb „fehér galléros” rétegek súlya. Célszerűbb immár dolgozó osztályokról, bérből és fizetésből előkről, mintsem a „régi időkre” emlékeztető munkásságról beszálni; 4. A legjelentősebb változásnak az „új középosztály” (szabadfoglalkozásuk, műszakiak, ügyvezetők, funkcionáriusok, igazgatási személyzet stb.) felduzzadása tekinthető. Ez a szociális csoport a nyolcvanas évek végén már a spanyol társadalom 24,3%-át alkotja.

Ezzel párhuzamosan vesztett súlyából a „régi középosztály” (kisiparosok, kiskereskedők, falangista pártelit, a szolgáltatási szektorban dolgozó munkások stb.), s megjelent a magasan kvalifikált értelmiiségiekből – közigazdászok, publicisták, szociológusok, politológusok, marketing és hírközlési szakemberek, szakértők – álló új, „negyedik szektor”.

„Joggal elmondható – fogalmaz Tezanos –, hogy a hatvanas évtized úgy kerülhet majd be Spanyolország történetébe, mint a *gazdasági növekedés kezdete, a hetvenes évtized pedig, mint a politikai változás időszaka*; az események dinamikája azt sejteti, hogy a nyolcvanas évtized a *társadalmi modernizáció periódusának* számít majd.”⁴⁴

Három évvel később, „A spanyol demokratikus átmenet” folytatásának tekinthető „A változás évtizede” című kötetben a szerkesztők, José Félix Tezanos és Alfonso Guerra a szocialista kormányzat tízéves tevékenységének értékelése kapcsán visszatérnek a Spanyolország jelenkorai történelmében oly fontos szerepet játszó fél évszázad szakaszolásának kérdéséhez, s a könyv előszavában nyomatékosan hangsúlyozzák: „Spanyolország történelmének elmúlt évtizedei bizonyos szempontból jelentős sajátosságokkal rendelkeztek. A negyvenes évek a *gazdasági autarkia* és a *fasiszta* lelkesültség,

az ötvenes évek a *gazdasági stabilizáció* és az Egyesült Államokkal kötött egyezmények, a hatvanas évek a *fejlesztés* és az Opus Dei technokratái fel-emelkedésének az évtizede. A hetvenes esztendők Spanyolország történetében mint a *demokratikus átmenet*, a nyolcvanas évek pedig mint a *változás évtizede* tarthatók számon...”⁴⁵

Tezanos és Guerra summázatát, a jelzett tendenciát s a már közölt tábla adatait jól kiegészítí, és igazolja a spanyol foglalkoztatási struktúra utolsó 25 évének trendjét bemutató, a neves madridi szociológus által 1989-ben készített hasonló jellegű összeállítás is.⁴⁶

*Az aktív lakosság foglalkoztatási csoportjainak változása
1964 és 1988 között*

	1964			1988			Bekövetkezett változások
		(%)		(%)		(%)	
<i>I. Növekvő csoportok</i>							
Szabadfogl.-úak	70 300	0,6	147 500	1,3	77 200	+109,8	
Szolg.-ban dolgozók	665 600	5,7	1 248 000	10,7	582 400	+87,5	
Igazgatási, keresk.-i, műszaki dolgozók	1 531 500	13,1	2 845 700	24,3	1 314 200	+85,8	
Vállalk.-k, igazg.-k és ügyvezetők	415 600	3,5	568 500	4,8	1 552 900	+36,8	
Bérmunkást nem foglal- koztató vállalkozók, független dolg.-k	1 290 200	11,0	1 588 600	13,6	298 600	+23,1	
Szakmunkások	2 644 200	22,6	2 748 600	23,5	104 400	+3,9	
<i>II. Csökkenő csoportok</i>							
Alkalmazottal nem rendelkező							
tulajdonosok	2 662 900	22,7	987 800	8,4	1 675 100	-62,9	
Mezőgazdasági munkások	1 169 200	9,9	504 300	4,3	664 900	-56,9	
Szakképzetlen munkások	1 171 500	10,0	595 500	5,1	576 000	-49,2	

Jelentős mértékben áformálódott az ibér társadalom 4,6%-át kitevő ural-kodó oligarchia is. A földbirtokos arisztokrácia túlsúlyát a baszk, katalán és

spanyol csoportokból verbuválódó modern fináncoligarchiáé váltotta fel, s – mint már jeleztük – elolvadt a politikai kaszthoz tartozó, falangista bázist jelentő régi úri középosztály. A gazdaságilag vezető társadalmi csoport további jellegzetessége a bankok és a nagy ipari vállalatok között megvalósult szimbiózison⁴⁷ túl az, hogy szoros személyes és családi kapcsolat alakult ki az arisztokrácia és a pénzügyi körök között, s valóságos „nemzeti uralkodó osztály” jött létre. Ez a nemzeti uralkodó osztály azonban rendkívül sokat köszönhetett a francóista államnak, amely az Országos Iparintézeten (INI) keresztül a tőke-növelés és a gazdasági fejlődés-fejlesztés motorja volt.

A társadalmi struktúra vázolt átrendeződése természetesen csak a gazdasági szerkezet dinamikus megváltozása következményeként jöhetett létre. Ezt az alapozta meg, hogy a bruttó nemzeti össztermék 1960 és 1975 között évi átlagban 6,5%-kal növekedett. Módosult az ágazatok bruttó nemzeti össztermékhez való hozzájárulásának aránya és mértéke is. A mezőgazdaság részesedése az 1954-es 22%-ról 1975-re 9%-ra csökkent. Ugyanabban a periódusban az ipar 35%-os aránya 38%-ra, a szolgáltatásoké 43%-ról 53%-ra nőtt.⁴⁸ 1975-ben a mezőgazdaság az aktív lakosság 22,4%-át, az ipar 37,4%-át, a szolgáltatások 40,2%-át foglalkoztatta.⁴⁹ 1959-ben Spanyolországban az egy före jutó hazai össztermék csupán az Európai Közösség országai átlagának 59,3%-át érte el. Az 1960 és 1975 között eltelt évek során azonban ez az érték több mint 20%-kal nőtt. 1975 novemberében, Franco halálának időpontjában már meghaladta a „tizenkettek” átlagának 81%-át.⁵⁰

A spanyol fejlődést azonban súlyos aránytalanságok kísérték. Ezért a gazdasági fellendülés másfél évtizedét már a demokratikus átmenet megindulásától közel tizéves recesszió és válság követte. A spanyol gazdasági csoda tizenöt éves fellendülési periódusának záróakkordját az 1973-as olajárrobbanás jelentette. A hirtelen-váratlan áremelkedés kritikus helyzetbe sodorta az ország vezető ágazatának számító hajóépítő ipart és a kohászatot. Ez a körfülmény azonban azt is jelzi, hogy az 1959-es stabilizációs tervvel megindult modernizációs törekvések lényegüket tekintve egy elavult szemlélet, az energiahordozók bőségének és megfizethetőségének jegyében születtek. A francóista állami dirigizmus nem elsősorban a technikai-technológiai újdonságokat hordozó, a XXI. század irányába mutató húzó ágazatok fejlődését serkentette. A Hispániában véghezvitt, számos vonatkozásában anakronisztkusnak tekinthető fejlesztési koncepció távoli és formális rokonságot mutat Kelet-Közép-Európa ötvenes évekbeli célkitűzéseihez, a „vas és acél országa” megteremtésének vágyával. A frivol hasonlóság alapjául a két régió sajátos peremhelyzete, a hetvenes évek közepéig befutott pályája és kiszolgáltatott helyzete szolgálhat. Joggal hangsúlyozza Harsányi Iván a spanyol demokratikus átmenet előzményeiről írott munkájában, hogy az Európai Kö-

zösségnek az Ibériai-félsziget nagyobbik országa stabilizációját előmozdító lépései nem a Franco-rezsim befogadását jelentették. Ez a caudillónak és körének nagy tévedése volt. „Az 1958–59-es államcsőd után a Nyugat tulajdonképpen nem is annyira Spanyolországot akarta konszolidálni, mint inkább önmagát megvédeni; kiküszöbölte saját térfelén azt a gyenge pontot, amelynek a heves gazdasági ingamozgása (részben a történelmi előzmények miatt) veszedelmes politikai konzekvenciákkal volt terhes.”⁵¹

A spanyol gazdaság tizenöt éves aranykorát ráadásul lükktető, megszakadásokkal, nekilendülésekkel tarkított pulzáló növekedés, konzervatív társadalompolitika, s a mezőgazdaság tulajdonosi struktúrájának változatlansága jellemzte. Az elmaradottságot konzerváló nagybirtok még a hetvenes években is ötmillió hektár földdel rendelkezett, s az ország területének 37%-án tulajdonképpen latifundiális gazdálkodás folyt.

A turizmusból származó bevételek 1973-ban elértek a 2 milliárd 386 millió dollárt, a külföldön dolgozó spanyolok 1 milliárd 718 millió dollárt utaltak haza, a külföldi tőke 852 millió dollárt fektetett be;⁵² nőtt s egyben az export javára változott a kiviteli-behozatali szaldó. A társadalmi rétegek és régiók közötti fogyasztási különbségek és a feltételek egyenlőtlensége, a munkanélküliség és a sztrájkok a demokratikus átmenet idejére mégis veszélyes helyzetet teremtettek.

A társadalmi közszerelők érdekeik érvényesítése során tapasztalt kölcsönös megegyezési készsége, tudatosan vállalt önkörlátozása, a politikai elitek okos kompromisszumai, rugalmassága és paktumai azonban megakadályozták a szélsőséges megoldások előtérbe kerülését.

JEGYZETEK

- 1 Az USA-val és az egyházi állammal 1953-ban kötött támaszponctegyezmény, illetve konkordátum; Spanyolország ENSZ-tagsága (1955); a II. vatikáni zsinat hatására megváltozott egyházi magatartás; az 1974. április 25-i portugál forradalom; a görög junta 1974. júliusi bukása.
- 2 Lásd Raul Morodo: *La transición política*. Editorial Tecnos, Madrid, 1985. 47–73. o.
- 3 Az 1947. július 26-án elfogadott utódlási törvény 1. §-a kimondja: „Spanyolország mint politikai egység katolikus, szociális és képviseleti állam, amely hagyományainak megfelelően királyságnak nyilvánítja magát.” In: *El Movimiento Nacional, Las Leyes Fundamentales y el Sistema de Instituciones*. Ediciones del Movimiento, Madrid, 1973. 148. o. (A továbbiakban: *El Movimiento Nacional, Las Leyes Fundamentales...*)
- 4 Az alaptörvények fontossági sorrendben a következők:
  - I. Törvény a Nemzeti Mozgalom Alapelveiről (1958. május 17.);
  - II. Törvény a Spanyolok Jogairól (1945. július 17.);
  - III. A Munka Törvénye (1938. március 9.);
  - IV. Az Állam Organikus Törvénye (1967. január 10.);
  - V. Törvény a Cortesről (1942. július 17.);
  - VI. Államföi Utódlási Törvény (1947. július 26.);
  - VII. Törvény a Népszavazásról (1945. október 22.).
- 5 *El Movimiento Nacional, Las Leyes Fundamentales...* 83. o.
- 6 Uo.
- 7 Uo. 108. o.
- 8 Uo. 284–285. o.
- 9 Uo. 287. o.
- 10 *Historia General de España y América. XIX/2. k. (La España de Franco)*. Rialp, Madrid, 1987. 399. o.
- 11 Pueblo, 1968. február 7.
- 12 Arriba, 1973. január 31.
- 13 Santiago Míguez González: *La preparación de la transición a la democracia en España*. Universidad de Zaragoza, 1990. 96. o. (A továbbiakban: Santiago Míguez González: *La preparación...*)
- 14 1973. június 8-ig az USA-ban alkalmazott megoldáshoz hasonlóan, a francóista Spanyolországban sem különült el egymástól a miniszterelnöki és az államföi intézmény. A végrehajtó hatalom két ága személyileg és funkcionálisan is összefonódott. Carrero Blanco volt a rezsim első, hivatalosan kinevezett, önálló hatáskörrel rendelkező, bár a caudillónak alárendelt miniszterelnöke.
- 15 Santiago Míguez González: *La preparación...* 110. o.

16 Luis Carrero Blanco: *Discursos y escritos: 1943–1973*. Instituto de Estudios Políticos, Madrid, 1974. 338. o.

17 Uo. 337. o.

18 A Királyi Tanácsot illette meg a jog, hogy a testület elé terjesztett miniszterelnök-jelöltek közül kiválassza a kormányfőt.

19 Carlos Arias Navarro 1908. december 11-én született Madridban. Jogot végzett, majd közjegyzőként és államügyészkként tevékenykedett. Franco 1937-ben Malaga kormányzójává nevezte ki. A provinciában alkalmazott vérengzések miatt „malagai hóhérként” írta be nevét a spanyolok kollektív emlékezetébe. Később a Belügyminisztériumba került, ahol 1956-tól 1965-ig a biztonsági főigazgatóság munkáját irányította. 1965 és 1973 között Madrid polgármestere. Carrero Blanco 1973 júniusában megalakult kormányában a belügyminiszteri tárcát kapta. Arias Navarro Franco legszükebb belső köréhez tartozott. Nem kötödött azonban a rezsim egyetlen érdekcsoportjához sem. Kinevezésére árnyékot vetett az a körülmény, hogy beosztásánál fogva neki kellett volna gondoskodnia a merénylet áldozatául esett Carrero Blanco biztonságáról.

20 A Királyi Tanács nevezetes ülésén Arias Navarro 16, José Solís Ruiz 8, José García Hernández 7, Manuel Fraga Iribarne 4, Laureano López Rodó 4, Mauro Silva Muñoz 1, José Luis Arrese 1, Torcuato Fernández Miranda 1 szavazatot kapott.

21 Az Országos Iparintézetet (Instituto Nacional de Industria – INI) 1941-ben hozták létre. A központi vezérlésű állami intervención alapuló gazdaságpolitika legfontosabb irányító szervezete volt.

22 Francisco Fernández Ordóñez a Demokratikus Akció Pártja vezetőjeként egyik alapítója az 1977 májusában Adolfo Suárez González irányításával létrejött Demokratikus Centrum Uniónak. A politikai átmenet első két kormányában pénzügyminiszteri, Calvo Sotelo kabinetjeiben pedig igazságügyi miniszteri tisztséget viselt. Pártja az 1982-es választásokon már a győztes Spanyol Szocialista Munkáspárt (PSOE) szövetségeseként indult. Francisco Fernández Ordóñez a későbbiek folyamán csatlakozott a PSOE-hez. Felipe González több kormányában külügyminiszter volt.

23 Miguel Boyernek és Carlos Solchagának mint a Felipe González vezette szocialista kormányok gazdasági-, pénzügyi-, ipari és energiáügyi minisztereinek meghatározó szerepük volt az 1982 utáni spanyol gazdaságpolitika alakításában és válságmenedzselésében.

24 Licinio de la Fuente egyike volt a Népi Szövetséget 1976 októberében megalapító „hét nagyszerűként” emlegetett politikusnak.

25 Carlos Arias Navarro: *Discurso a las Cortes Españolas, 24 de junio de 1975*. Ediciones del Movimiento, Madrid, 1975. 14. o.

26 *Discurso del Presidente del Gobierno Carlos Arias Navarro a las Cortes Españolas. 12 de febrero de 1974*. Ediciones del Movimiento, Madrid, 1974. 30. o.

27 1974-ben a Spanyol Kommunista Pártnak csupán 15 000, a szocialistáknak pedig 2548 tagjuk volt.

28 Szépirodalmi feldolgozását lásd Jorge Semprún: *Autobiografía de Federico Sánchez*. Editorial Planeta, Barcelona, 1977.

29 Részletesebben lásd José María Maravall: *La política de la transición*. Taurus Ediciones S. A., Madrid, 1982. 147–160. o.

30 Santiago Miguez González: *La preparación...* 276. o.

31 Részletesebben lásd: Harsányi Iván: A szocialista mozgalom a Franco-rendszer bomlásának és a polgári demokratikus monarchia kialakulásának éveiben. In: *A szociál-demokrácia ma*. Kossuth, 1981. 304–342. o.

32 Ilyen volt az 1897-ben alapított jobbközép színezetű Baszk Nemzeti Párt (Partido Nacionalista Vasco – PNV), amely komoly szerepet játszott a demokratikus átmenet és játszik ma is a konszolidáció időszakában. A regionális szervezetek sorában megemlíthetjük még a Katalán Demokratikus Uniót (Unión Democrática de Catalunya – UDC) és a Valenciai Közösség Demokratikus Unióját (Unión Democrática del País Valenciano – UDPV).

33 Manuel Tuñón de Lara: *Historia de España. Transición y Democracia (1973–1985)*. Editorial Labor, S. A. Madrid, 1992. 61. o.

34 Marcelino Oreja Aguirre 1976. július 8. és 1980. szeptember 9. között Adolfo Suárez González több kormányában külügyminiszteri tisztséget töltött be.

35 Fernando Morán López az 1982. október 28-i választások után győztes Felipe González vezette szocialista kormány külügyminisztere lett. Tárcáját 1985. július 6-ig megörzte.

36 Carlos Arias Navarro: *Calendario para la Reforma Política*. Servicio Central de Publicaciones. Presidencia del Gobierno. Madrid, 1978. 15. o.

37 Uo. 17. o.

38 Uo. 18. o.

39 Uo. 26–27. o.

40 Adolfo Suárez González: *Un nuevo horizonte para España*. Servicio Central de Publicaciones. Presidencia del Gobierno. Madrid, 1978. 51. o.

41 Rafael López-Pintor: *Mass and Elite Perspectives in the Process of Transition to Democracy*. In: *Comparing New Democracies*. Edited by Enrique. A. Baloyra. Westview Press Boulder and London, 1987. 84. o.

42 José Félix Tezanos: *Sociología del socialismo español*. Editorial Tecnos. Madrid, 1983. 30. o.

43 Lásd: José Félix Tezanos: *Modernización y cambio social en España*. In: José Félix Tezanos–Ramon Cotarelo–Andrés de Blas: *La transición democrática española*. Editorial Sistema, Madrid, 1989. 63–117. o. (A továbbiakban: *La transición democrática española*.)

44 Uo. 110. o.

45 Alfonso Guerra–José Félix Tezanos: *La década del cambio*. Editorial Sistema, Madrid, 1992. 9. o.

46 La transición democrática española 95. o.

47 Juan Carlos Ureta és Gonzalo Garnica: *Capitalismo Inteligente* (Espasa Calpe Madrid, 1990) című könyükben részletesen bemutatják a spanyol ipari és banktőke összefonódását, szerkezeti összetételét. Lásd pl. a Banesto, a BBV, a Santander, a Banco Hispano, a Banco Central, az INI csoport adatait, tevékenységét az említett mű 141–167. és 245–259. oldalain.

48 Jose María Maravall: *La política de la transición*. Taurus Ediciones, S. A. Madrid, 1982. 130. o.

49 Santiago Míguez González: *La preparación...* 68. o.

50 Ernest Lluch: *Recuperar el pasado, alcanzar Europa*. In: *La década socialista*. Espasa–Calpe, S. A. Madrid, 1992. 36. o.

51 Harsányi Iván: *Gazdaság, politika és nemzetközi erőtér a spanyol demokratikus átmenet történelmi előcstéjén*. Múltunk, 1993. 4. sz. 14. o.

52 José María Maravall: *La política de la transición*. 129. o.

III. A POLITIKAI ÁTMENETTŐL A DEMOKRATIKUS RENDSZER KONSZOLIDÁCIÓJÁIG

Spanyolországban a politikai átmenet időszaka Adolfo Suárez González miniszterelnöki kinevezésével kezdődött. Az események nyilvános főszereplőivé a legalitásukat elnyert, illetve újonnan alakult országos és regionális jellegű pártok váltak. A hatalom centrumát a király és a kormány alkotta. A Cortes tevékenysége sem korlátozódott arra, hogy csupán a politikai viták központi helye legyen. A testület a demokratikus átmenet és konszolidáció során tényleges döntéshozatali joggal rendelkezett.¹ Mivel az átmenet egyik központi feladatává a jogi-intézményes keretek kialakítása vált, a francoista legalitás és legitimitás megszüntetésében, a tekintélyuralmi-diktatórikus rendszer leépítésében, a pluralista-demokratikus társadalmi-politikai berendezkedés megteremtésében kulcsszerepe volt az alkotmányozási folyamat² következetes végigvitelének.

A processzus a Politikai Reform Törvénye körüli parlamenti csatározásokkal indult és 1978 decemberében új alkotmány, valamint az azt kísérő és követő „sarkalatos”, organikus törvények elfogadásával zárt.

A demokratikus politikai átmenet időszakában két általános választást (1977. június, 1979. március) és egy helyi választást (1979. április), több országos (1976. december, 1978. december) és regionális népszavazást tartottak. Az öt és fél éves periódust a Spanyol Szocialista Munkáspárt 1982. október 28-i választási győzelme zárta.

1. A Suárez-kormány megalakulása és tevékenysége

„Adolfo Suárez miniszterelnöki kinevezésének előkészítése – írja az elő-átmenet problémáival foglalkozó könyvében Santiago Míguez González – a király és Fernández Miranda racionális logikája alapján ment végbe.”³ Mindketten a monarchia demokratikus bázisának kiszélesítésére, egyben az átmenet biztonságos beindítására törekedtek. E feladat végrehajtásához olyan kormányföre volt szükség, akit a francoizmushoz való múltbeli kötődése miatt a konzervatív körök elfogadnak. Ne legyen azonban katona vagy Franco exminisztere, következésképpen ne legyen annyira kompromittált a kiválasztott személy, hogy a demokratikus ellenzék számára elfogadhatatlanná váljék. Előnyére szolgál, ha nem kapcsolódik sem a pénzügyi, sem a nagyvállalati szférához. Hajlítható, rugalmas köszerezőnek kell lennie, s javára írandó, ha nincsenek kiforrott, véglegesen kialakult és megszilárdult saját politikai elképzelései. A király és Torcuato Fernández Miranda olyan

embert kerestek, aki elfogadja a tanácsokat anélkül, hogy a nehéz kérdéseket felenné. Ugyanakkor a jelöltnek ügyes, vezetésre termett politikusnak is kell lennie, aki képes a várhatóan szükségessé váló megegyezések rendszerének kialakítására és irányítására.

Adolfo Suárez jó médiumnak látszott. A Mozgalomból indult, de nem volt meggyőződéses falangista. Ambíciózus volt, és képes arra, hogy politikai ellenfeleit meggyőzze. Fiatal volt: negyvennégynégy éves. Kellően rugalmas és – figyelembe véve a rá váró feladatokat – nagy munkabírású. Majd két évtizeddel a jelzett események után elmondhatjuk: a király és a Cortes elnökének választása telitalálatnak bizonyult.

Suárez azonban, aki szerette a hatalmat, saját jogán vált történelmi személyiséggé. Neve elválaszthatatlanul összefonódott a spanyol demokratikus átmenet nagy művével. „E század hetvenes és nyolcvanas évtizedének spanyol történelméből csak négy olyan férfi emelkedett ki – írja Antxon Sarasqueta –, akiket a különböző szakaszok és körülmények között hasonló hatalmi ambíció jellemzett. Franco caudillo, aki a polgárháborús győzelem után negyven évig tartó diktatórikus uralmát a kórházi ágyon bekövetkezett haláláig nem engedte át; utóda, János Károly király, aki bátran vállalkozott a demokrácia védelmére, és két miniszterelnöke, Suárez és Felipe González.”⁴

Bármilyen is a véleményünk a Sarasqueta által adott kissé meghökkenő jellemzésről, egy dolgot bátran állíthatunk. A Spanyolországban a hetvenes évek második felétől megindult folyamatokat mind a hatalom, mind az ellenzék oldaláról a történelmi szerepre tudatosan vállalkozó, becsvágó új nemzedék, a negyvenévesek generációja irányította.⁵ Adolfo Suárezrel együttműködők voltak kormányának tagjai. Hasonló korú volt János Károly király is. Náluk is fiatalabb volt a PSOE Felipe González vezette irányító csoportja. Az új nemzedéknek nem voltak polgárháborús tapasztalatai. Tagjai technokrata, modernizáló, racionálisan pragmatikus, ugyanakkor demokratikusan gondolkodó politikusok voltak, akik a folyamatok ügyes irányításával (a kor szakkal foglalkozó számos kutató szerint a spanyol átmenet sikerének egyik titka éppen ebben rejlett) és kompromisszumaival reálisan mérték fel a lehetőségeket is.

Kétségtelen tény, hogy János Károly király a spanyol átmenet egyik kulcs-szereplője volt. Józan mértékletessége, demokratikus elkötelezettsége, államföi pozíciójából fakadó közvetítő-kiegyensúlyozó tevékenysége, s nem utolsósorban humorá több nehéz helyzeten átsegítette az in statu nascendi állapotában lévő fiatal és törékeny spanyol demokráciát. Spanyolországban az uralkodókat a tevékenységükre leginkább jellemző állandó jelzővel látják el. I. János Károly neve mellett egyre gyakrabban bukkan fel a „diszkrét” szó.

Juan Carlos el Discreto – olvashatjuk. Spanyolul e szó többértelmű, bonyolult jelentéstartalmat hordoz. Fordíthatjuk az „okos”, „értelmes”, „titoktartó”, „tapintatos”, „megfontolt”, „mértéktartó”, „választékos”, „finom”, „szellemes”, „tréfás” szóval is. János Károly királyra a *diszkrét* melléknév valamennyi változata ráillik.

Az uralkodó sajátosan árnyalt, bölcs szemléletmódja kifejezésre jut a miniszterelnökkhöz való viszonyában is. A magamutogatástól oly távol álló, tapintatos király ez egyszer elárulta egyik titkát. A hivatali kapcsolatokon túlmenően a mindenkorai kormányfő legjobb barátja akar lenni – mondta. Ezt János Károly esetében nem elsősorban a hatalommegosztás politikai-technikai célszerűségei diktálják; kifejezésre jut benne a személyes emberi kapcsolatok fontosságának felismerése is.

„Az Ön legjobb barátja leszek – fordult a király Adolfo Suárezhez –, amíg miniszterelnök lesz... Azon a napon, amikor a spanyolok másik kormányfőt választanak, minden megteszek azért, hogy Ő legyen a legjobb barátom... A dolgok nem mennek jól, ha nincs abszolút bizalom az államfő és a miniszterelnök között.”⁶

Az 1976. július 8-án megalakult első Suárez-kormánynak húsz tagja volt. A tizenkilenc miniszter közül tíz az előző kabinetben is tárcát viselt. A hadsereg megnyugtatására helyén maradt az Arias-kormánynak mind a négy katona tagja (Fernando de Santiago y Díaz de Mendivil védelmi, Félix Álvarez-Arena Pacheco hadseregügyi, Gabriel Pita da Veiga Sanz tengerészetiügyi, Carlos Franco Iribarne garay légiügyi miniszterként). Fernando de Santiago y Díaz egyben a kabinet első miniszterelnök-helyettese is lett. De Santiago vezérőrnagy a tábornoki kar jobbszárnyához tartozott, s a kommunizmus elleni kereszteshadjárat jegyében árulásnak vélte a kormánynak a szakszervezetek és a pártok legalizálására irányuló tervezetet. Ezért két hónap múlva le is mondott tisztségéről. Őt a nyitáspárti Manuel Gutiérrez Mellado altábornagy, a társadalmi párbeszédet előnyben részesítő főtitkár követte a minisztertanácsban. A hadsereg professzionális szárnya neves képviselőjének kormánytagsága a demokratikus átmenet híveinek nagy győzelmet jelezte. A Suárez-kormány az 1977. június 15-i választások előtt még egy ponton változott: 1977 áprilisában a Spanyol Kommunista Párt legalizálása miatt lemondott megbízatásáról Pita da Veiga tengerészetiügyi miniszter.

A második miniszterelnök-helyettes, az elnökségi ügyek gazdája, Alfonso Osorio, a Nemzeti Katolikus Egyesület Propagandistái társaság tagja volt. Rajta kívül még két miniszter tartozott az ACNP-hez. Négyen – Suárezrel az élen – az UDPE „egyesülés” képviselői voltak. A kormány tehát ideológiailag-politikailag meglehetősen homogénnak mondható. Az Arias-érával való formális kontinuitást a kabinet katona tagjain kívül a belügyminiszter

Rodolfo Martín Villa, az ipari miniszter Pérez del Bricio, a lakásügyekért felelős Lozano Vicente, a közmunkaügyi tárca gazdája, Leopoldo Calvo Sotelo, a már említett második miniszterelnök-helyettes, s maga a kormányfő testesítette meg.

Suárez csapatát fiatal s többségükben alig ismert politikusok alkották. A közvélemény ezért kezdetben a *második vonal kormányzásáról* beszélt. A kabinet tagjai azonban jártasak voltak a közigazgatás hivatali útvesztőiben. Programjuk nyelvezete és célkitűzése is számos újdonságot tartalmazott. „A kormány meggyőződéssel állította – olvashatjuk a Spanyolország története sorozat *Transición y Democracia* című kötetében –, hogy a szuverenitás a népben gyökerezik (e koncepció deklarálását eddig gondosan kerülték); ki-nyilvánította azt a szándékát, hogy széles körű amnesztiatervezetet terjeszt a király elő; vállalta, hogy az alkotmányreform kérdésében aláveti magát a nemzet döntésének és mindenekelőtt úgy döntött, hogy már a következő év június 30-a előtti időpontban megrendezik az első általános választásokat. A nyilatkozat másfelől magában foglalta a kormányhoz közel álló csoportokkal és az ellenzékkel való párbeszéd készségét is, ami azok első elismerését és letezésük figyelembevételét jelentette...”⁷

A Suárez-kormány stratégiájának középpontjában a politikai szabadságok rendszerének konszenzusos megteremtése s a királyság általános elismertése állt. A demokratikus ellenzék képviselőivel ezért a kölcsönös engedményeken alapuló, rugalmas keretszerződések megkötésének tárgyalásos politikáját követte. Ezzel egyidőben a francóista „mozdulatlanok” akcióinak semlegesítésére törekedett.

2. A Politikai Reform Törvényétől az első választásokig

A spanyol politikai átmenet 1976 júliusától 1977 júniusáig tartó első szakaszában történt meg a francóista rendszer intézményeinek organikus törvények elfogadása útján, jogilag szabályozott módon végigvitt lebontása, a demokratikus ellenzék mozgási lehetőségeinek szabaddá tétele, a politikai és a pártvetélkedés ideiglenes kereteinek kialakítása.

1976 novemberében fogadta el a Cortes a történelmi jelentőségű, s ezért a fejezet további részében részletesen elemzett Politikai Reform Törvényét. (Ley para la Reforma Política – LPRP). Ennek előzményeként folytatta az 1976 májusában a gyűlekezési jogról rendelkező törvény kibocsátásával megkezdett, nagyobb politikai mozgásszabadságot biztosító normák becikkelvezését. Július 5-én lépett életbe a Politikai Társulásokról szóló törvény, amely preambulumában első ízben használta a politikai pártok kifejezést.

Tíz nappal később a Cortes módosította a Büntető törvénykönyv 172. és 173. paragrafusát. A Franco-érában született kódex előírásai szerint ugyanis tiltottnak minősült „politikai pártok és egyéb törvényen kívülinek nyilvánított szervezetek és bármely más, ezzel analóg tendencia különböző formában és néven történő tevékenységének újraindítása”.⁸ A Cortes e törvénymódosítással, az általa előzetesen elfogadott jogi normákkal és a tényleges helyzettel összhangban elismerte az állampolgároknak a gyülekezéshez, egyesüléshez, a propagandához és a tüntetéshez való jogát, s megszüntette bűncselekménnyé minősítésüket.

1976 júliusában, 1977 márciusában királyi dekrétumok, 1977 októberében törvény formájában amnesziát hirdettek meg. A Cortes, a Suárez-kormány és az uralkodó a *nemzeti megbékélés* jegyében kiteljesítette és lezárta az Arias-kabinet által 1975. november 26-án beindított, ám csak szűk körre⁹ korlátozott folyamatot. Az 1977. évi 46. törvény 1977. október 6-ig terjedő hatállyal minden az államapparátus tagjai által az állampolgárokkal szemben, hivatali eljárásuk során, minden az állam ellen magánszemélyek által különböző jogcímeken politikai indítékból elkövetett bűncselekmények esetében amnesziát hirdetett. A közkegyelem feltétele az volt, hogy a jogszabályban részletezett tényállások egyikében sem „valósult meg élet vagy személyi integritás sérelmére elkövetett súlyos erőszak”.¹⁰ 1977 elején fogadta el a Cortes a politikai pártok működéséről és legalizálásáról,¹¹ a parlamenti választások rendjéről és a sajtószabadságról szóló törvényt.

1977. június 15-én megtartották a negyven év utáni első szabad választást, s ezt követően összehívta az alkotmányozó nemzetgyűlést.

Suárez miniszterelnök az átmenet megegyezéses útjának stratégiája jegeiben a két Spanyolország meghaladásának szükségességéről, történelmi kompromisszumról beszélt, s a demokráciát értelmezve leszögezte: „Úgy gondolom, a demokráciának, bárhonnan eredjen is az, valamennyi állampolgár művének, és nem kegynek, engedménynek vagy elrendelésnek kell lennie. Ezért meg vagyunk arról győződve, hogy sikeréhez elengedhetetlen a nemzet testét alkotó valamennyi erő együttműködése.”¹²

A kormányfő által kifejtett elgondolás a retorika szintjén fő vonalaiban megegyezett a demokratikus ellenzék célkitűzéseivel. Az ördög azonban a részletekben lakozott. 1976 őszéig a Demokratikus Koordináció a Franco-rezsim örököseivel (s ezek közé sorolta Adolfo Suárezt és János Károly királyt is) való békés szakítás álláspontjára helyezkedett. Éppen ezért a politikai átmenet kulcskérdésévé vált az ellenzéki egységszervezet és a végrehajtó hatalom által képviselt politikai program összefülelése, az egymáshoz való viszony tisztázása, a lehetséges kompromisszum határainak kijelölése.

Az imént említett *Demokratikus Koordináció* (*Coordinación Democrática* – CD) 1976. március 27-én alakult meg a Franco-érában létrejött Spanyolország *Demokratikus Tanácsa* (*Junta Democrática de España* – JDE) és a *Demokratikus Konvergencia Platformja* (*Plataforma de Convergencia Democrática*) egyesüléséből.

A *Demokratikus Tanács* 1974. július 30-án kezdte meg működését. Legjelentősebb politikai ereje a Spanyol Kommunista Párt volt. A szervezet motorkorjának azonban az ismert független ügyvéd, Antonio García Trevijano bizonyult. A PCE-n kívül részt vettek a JDE munkájában a Rafael Calvo Serer köré tömörült liberális monarchisták, az Andalúz Szocialista Szövetség (Alianza Socialista de Andalucía – ASA), Enrique Tierno Galván Szocialista Néppártja, a Baloldali Spanyol Kommunista Párt, a Karlista Párt, s José María Lasarte révén kapcsolódott a szervezethez a Baszk Nemzeti Párt, a PNV is. Annak ellenére, hogy a Demokratikus Tanács elsősorban politikai pártok által alkotott képződmény volt, jelentős heterogenitás jellemzette a résztvevői kört. A független személyiségek mellett csatlakoztak a szervezethez a Munkásbizottságok és a bizonyos városok egyes részében tevékenykedő civil társulások is. A Demokratikus Tanácsot a García Trevijano, Simon Sánchez Montero (PCE), Rojas Marcos (ASA), Raul Morodo (PSP), José Zabala (Karlista Párt) személyi összetételű Állandó Bizottság irányította.

A JDE alapításától kezdve a kormányzati körök által beindított rendszer-váltással szembeni politikai alternatívát képviselte. 1974. július 29-én Párizsban kiadott nyilatkozata a JDE-t olyan szervezetként határozta meg, amely „valamennyi spanyol megbékélése jegyében” született, s amelyre a politikai változáshoz elengedhetetlenül szüksége van. A Demokratikus Tanács osztályközi frontként, a diktatúra kontinuitásával vagy reformjával radikálisan szembenálló erőként tevékenykedik – olvashatjuk az 1975. április 1-jén sokszorosított formában terjesztett Megbékélési Kiáltványban (*Manifiesto de la Reconciliación*). A JDE az állam demokratikus átalakítását követeli: „a rezsim jogi és intézményes kontinuitásának megszakítása”¹³ mellett kötelezi el magát. Ezt a tömegakciók ösztönzése révén kirobbanó nemzeti sztrájkkal, az úgynevezett Nemzeti Demokratikus Akcióval (*Acción Democrática Nacional*) kívánja elérni. Ez – elképzelésük szerint – a kormány lemondásához, a legreakciósabb csoportok elszigetelődéséhez, s a demokratikus ellenzék által létrehozott Ideiglenes Kormány felállításához vezet. A García Trevijano nézeteit tükröző Demokratikus alternatíva programja nem ennyire radikális, de szintén János Károly herceg királyá koronázásával szemben foglalt állást. Gondolatrendszerének középpontjában a nyugati demokráciákra jellemző politikai rendszer, a parlamentáris köztársaság megtérítése állt.

A Demokratikus Tanácsban részt vevő szervezeteket a rezsimmel való szakítás programja egyesítette. A Spanyol Kommunista Párt erős befolyása azonban több politikai erőt távol tartott tőle. Ezért alakult meg a Spanyol Szocialista Munkáspárt vezetésével a *Demokratikus Konvergencia Platformja* 1975 júniusában. Tagjai között megtalálhatjuk a Spanyol Szociál-demokrata Uniót, a Karlista Pártot, a szocialistákhoz közel álló szakszervezeti központot, az Általános Munkásszövetséget és a Galíciai Szociáldemokrata Pártot. Több keresztenydemokrata szervezet és néhány kisebb csoport is csatlakozott a Platformhoz. E tömörülés sem tartotta kívánatosnak a monarchia intézményesítését. Demokratikus rendszer bevezetéséért küzdött. Fontosnak vélte viszont egy ideiglenes kormány felállítását a legsürgősebb tennivalók levezénylése érdekében. A Demokratikus Tanáccsal ellentében nem a rezsimmel szembeni politikai alternatívának, hanem ellenhatalomnak (contrapoder) s az ellenzék találkozási helyének (lugar de encuentro) tekintette magát.

A két szervezet vezetői a pártjaik közötti rivalizálás és politikai bizalmatlanság ellenére hamarosan rájöttek arra, hogy a spanyol politikai berendezkedés radikális megváltoztatását csak közös akciókkal, együttes erőfeszítéssel tudják elérni. Ezért már 1976 elején megkezdődtek az egyesítő tárgyalások. A megbeszélések 1976. március 27-én eredménnyel jártak, s megszületett a *Demokratikus Koordináció*.

A szervezet álláspontja az Arias-kormánnyal szemben egyértelmű és elutasító volt. Mivel a kabinet a reformista ígéretésekkel kombinált megtorlás politikáját folytatta, a Koordináció úgy vélte, ez nem vezethet el a demokratikus berendezkedés megtérítéséhez. Ennek alapfeltétele ugyanis valamennyi politikai párt és szakszervezet legalizálása. Adolfo Suárez kormányfői kinevezése azonban a Demokratikus Koordináció stratégiájának változásához vezetett. Elfogadták egyrészt az ellenzék és a hatalom közötti egyezményes megoldás lehetőségét. Ezzel beismerték, hogy egyedül nem tudnak kiutat találni a felbomló rendszer válságából.

Ugyanakkor megőrizték cselekvési önállóságukat a kormánnyal szemben, s a szakítás stratégiáját a tárgyalásos és megegyezéses szakítás irányonala váltotta fel. A Demokratikus Koordinációban részt vevő szervezeteknek nagy nehézséget okozott az új koncepció és program részleteinek kidolgozása. Csupán 1976. október végére sikerült felállítaniuk a kormánnyal tárgyaló bizottságot (Comisión Negociadora).¹⁴

A kabinet a Politikai Reform Törvényének (LPRP) parlamenti beterjesztésével, majd a képviselőház november 18-i döntésével, illetve a törvényről tartandó népszavazás kiírásával zavarba hozta az ellenzéki pártokat. Egyesek a referendumtól való távolmaradásra szólítottak fel, mások a kölcsönös

kompromisszum útjának keresésére vállalkoztak. A Suárez-kormánynak és a Cortesnek az LPRP-rel kapcsolatos eljárása, valamint a népszavazás indokolatlanná és irreálissá tette az ellenzéki erők paktumos szakítást követelő stratégiája legfontosabb követelését, az ideiglenes kormány felállítását.

Az események további, a Politikai Reform Törvényében körvonalazott menetrendje végül is megeremette a legalizált ellenzéki pártok és a demokratikus átmenetet irányító végrehajtó hatalom közötti politikai kompromisszum lehetőségét. A Demokratikus Koordináció elfogadta a királyság intézményét, a bicolor nemzeti zászlót. A kormány viszont – amint arra már utaltunk – feloszlatta a Nemzeti Mozgalmat, a vertikális szakszervezetet, legalizálta az ellenzéki pártokat, kiírta a választásokat, s a Cortes megszüntek nyilvánította megbízatását. Feloszlott a történelmi értelemben túl későn alakult Demokratikus Koordináció is. 1976 tavaszától a szervezetet létrehozó politikai pártok elsősorban már saját pozícióik megerősítésére, tömegbefolyásuk kiszélesítésére törekedtek. A koordináció belül felerősödtek az ellenzéki mozgalmakat végigkísérő rivalizálás elemei. Mivel a tömörülésnek nem volt szervezett tömegbázisa, a pártok legalizálásával párhuzamosan elveszítette politikai jelentőségét.

A demokratikus átmenet első szakaszának legfontosabb dokumentuma, „normativ minimuma”, egyben az alkotmányozási folyamat megalapozója a Politikai Reform Törvénye volt. A jogszabály 1978 decemberéig, az új, jelenleg is érvényes alkotmány elfogadásáig volt érvényben. Akkor, történelmi szerepét betöltve hatályon kívül helyezték.

A francóista *Cortes* 1976. november 18-án fogadta el az LPRP-t, kimondva ezzel önfeloszlatait. Ez egyben azt is jelentette, hogy a jövőnő parlamentet alkotmányozó nemzetgyűlési jogkörrel ruházta fel. Mivel történelmi jelentőségű norma bevezetéséről volt szó, a kormány szándéka szerint népszavazásra bocsátották. A demokratikus ellenzék – élén a PSOE-val – távolmaradást javasolt híveinek. Így kísérlelte meg a kétoldalú elhatárolódást. Elhatárolódást egyszerűt a „nem”-mel szavazó szélsőjobboldaltól és a francóista maradványuktól, másrészről önállóságának kifejezésre juttatását, egyben a nyomásgyakorlást a kormányra, jelezvén azt, hogy nem nyújtja tálcán a hatalmon lévőknek az „igen” szavazatokban megnyilvánuló kitöltetlen, tetszés szerint felhasználható biankó csekket. A választópolgárok azonban nem hallgattak a demokratikus erők bojkottelhívására. Elmentek szavazni. A Politikai Reform Törvényére adott voksaiik a francóista rendszer elutasítását, végleges halálát, s a politikai átmenet híveinek győzelmet jelentették. Az 1976. december 15-én megtartott népszavazás ezért a demokratikus ellenzék pozíciót is erősítette. A 22 644 290 szavazásra jogosult állampolgár 77,72%-a, 17 599 662 fő ment el szavazni. 450 102 választó (2,6%) szava-

zott „nem”-mel, 16 593 460-an „igen”-nel voksoltak (94,2%), 523 194-en (3%) pedig üres lapot dobtak az urnába. A referendumtól 5 044 628 fő (22,28%) maradt távol.¹⁵

Mivel a politikai átmenet törvénye keretjogszabály volt és magán viselte keletkezése körülményeit, a későbbiek során, a módosuló erőviszonyok és politikai szituációk következtében az 1977. június 15-én megválasztott nemzetgyűlés által 1978 októberében elfogadott alkotmány jelentős mértékben különbözött a Politikai Reform Törvényétől (elegendő csupán a király számára biztosított jogkörre gondolni!). Érdemes röviden áttekinteni az LPRP legfontosabb előírásait.

Az öt cikkelyből és átmeneti rendelkezésekben álló jogszabály első paragrafusa kimondja: „1) A demokrácia a spanyol államban a szuverén nép akaratát kifejező törvény elsődlegességén alapul... 2) A törvények kidolgozásának és elfogadásának joga a Cortest illeti meg. A király hagyja jóvá és hirdeti ki a törvényeket.”¹⁶ A második paragrafus a francóista korszak korporatív parlamentje helyett az általános, közvetlen és titkos választójog alapján létrehozandó kétkamarás nemzetgyűlést (képviselőház és szenátus) intézményesíti. A királynak joga van a szenátus megválasztott tagjai egyötödéig terjedő arányban szenátorok kinevezésére. A harmadik paragrafus az alkotmánymódosítás szabályait taglalja. A szabályozás az alaptörvény módosításához a Cortes két háza szavazatainak abszolút többségét kívánja meg. A király kötelességevé teszi a törvények esetében népszavazás elrendelését is. A Politikai Reform Törvénye az uralkodónak az alkotmányos monarchiára jellemző széles hatalmi jogkört biztosít. János Károly király a demokratikus átmenet előmozdítása céljából élt is ezzel a lehetőséggel. Az uralkodót az ötödik cikkely is komoly jogosítányokkal ruházza fel. E paragrafus előírásai ugyanis nemzeti érdeket érintő kérdések előöntése céljából – függetlenül attól, hogy alkotmányos jellegű felvetésről van-e szó, vagy sem – közvetlen népszavazás kiírására jogosítják fel a királyt. A referendum döntése minden állami szervre kötelező érvényű.

Ha a népszavazás valamely, a Cortes hatáskörébe tartozó kérdésben állást foglal és a parlament ezt nem fogadja el, akkor feloszlatható és új választások kiírására kerül sor.

A Politikai Reform Törvényének átmeneti rendelkezései a kormányra bízzák az első parlamenti választás lebonyolítását, meghatározza a Cortes két házának számszerű és regionális összetételét. A politikai érdekekkel megjelenítő képviselőház, a küldöttek kongresszusa háromszázötven főből áll. Az elsősorban területi törekvések érvényesítésére szolgáló szenátusba kétszázhét delegátust választhat az ötven provincia (tartomány) és a két, Marokkó térbébe ékelődő spanyol város: Ceuta és Melilla. A szavazási eredmény megál-

lapításának módjaként képviselők esetében az arányossági, szenátoroknál pedig a többségi elvet írják elő.

Az LPRP-ben foglaltaknak megfelelően az uralkodó 1977. március 18-án tette közzé a Választási Szabályokról rendelkező 1977. évi 20. számú királyi rendeletet. Az 1978 decemberében elfogadott Alkotmány 69. §-a utóbb a szenátori helyek betöltésével kapcsolatban két kisebb módosítást bevezetett ugyan, de 1985-ig az 1977-ben kibocsátott jogszabály szolgált a spanyol választási rendszer alapjául. A királyi rendelet bevezető részében három dologt got hangsúlyoz:

1. A törvényi előírások szigorú megtartását. Ezzel összefüggésben azt, hogy az LPRP alapján a megválasztandó képviselők és a szenátorok számát előzetesen pontosan meghatározták, s hogy a provinciák alkotják a választókerületeket.

2. A demokrácia szervezésének eszköze az alternatívák szabad és egyenlő versengésén alapuló választójog.

3. A nyugati demokrácia szabályait a sajátos spanyol viszonyoknak megfelelően kell alkalmazni.

A nemzetgyűlés, a Cortes tehát két házból áll. Képviselők esetében provinciánként két főt lehet a parlamentbe juttatni.

A többi helyre a lakosság számarányának megfelelően minden 144 500 választó után egy honatya delegálható, illetve a 60 000 főnél nagyobb maradvány lakosság esetén szintén egy képviselő küldhető a parlamentbe. A királyi rendelet 19. § (3) bekezdése pontosan meghatározza az egyes tartományok által választható képviselők számát. Eszerint: Soria, Guadalajara, Segovia, Teruel, Palencia, Ávila és Huesca három képviselőt küldhet a parlamentbe. Négy hely illeti meg Cuenca, Zamora, Álava, Logroño, Albacete, Lérida, Burgos és Salamanca tartományokat. Öt delegátus küldési jogát élvezí Almeria, Huelva, Castellón, Lugo, Cáceres, Orense, Gerona, Valladolid, Toledo, Tarragona, Ciudad Real, Navarra és Santander provincia. Hat képviselő választható León, Baleares és Las Palmas körzetekben, hétféle Badajoz, Jaén, Santa Cruz de Tenerife, Guipúzcoa, Córdoba és Granada tartományokban, nyolc Zaragoza, Pontevedra, Murcia, Málaga és Cádiz, kilenc Alicante, La Coruña, tíz Oviedo, Vizcaya, tizenkettő Sevilla, tizenöt Valencia, harminckettő Madrid és harminchárom Barcelona provinciákban. Ceuta és Melilla körzetek egy-egy képviselőt küldhetnek a parlamentbe. A rendelet ily módon törekszik a demográfiai egyenlőtlenségek némi enyhítésére és a nagyobb területi egyensúly biztosítására.

A politikai pártok nagy számából adódó túlzott mértékű széttörédezességet azzal kívánja megakadályozni, hogy nem juttat képviselői helyeket a 3%-nál kevesebb szavazatot szerzett listáknak.

A dekrétum értelmében a területi érdekképviseletet a Cortesben a szenátus látja el. Általános szabályként a provinciák négy-négy szenátort küldhetnek a parlamentbe, a lakosság számára való tekintet nélkül. A nagyobb szigetek – Gran Canaria, Mallorca, Tenerife – hármat-hármat, bizonyos kisebb szigetek egyet-egyet, Ceuta és Melilla pedig kettőt-kettőt. Megválasztott szenátoroknak azok tekinthetők, akik a szavazatok összeszámítása után a többségi elv szabályai szerint sorrendbe állítva a rendelkezésre álló keretszámot kitöllik. E rendszerben erős az aránytalanság, mivel a provinciális beosztás alapjául földrajzi és közigazgatási szempontok szolgáltak. Ennek következtében Soria tartomány például 26 105 lakos után küld egy szenátort a Cortesbe, míg Barcelona esetében ehhez 1 134 014 szavazat szükséges.¹⁷

3. A pártok és az 1977-es választás

Az 1977-es parlamenti választások a polarizált és atomizált pártpluralizmus körülményei között találták az alig néhány hónapos múltra visszatekintő spanyol pártrendszert. Hivatalos adatok szerint az év elején 100-nál több, májusban már 163, júniusban pedig 228 pártot regisztráltak. A választásra 78 párt állított jelöltet és kapott szavazatot,¹⁸ azonban a nemzeti és regionális szervezeteket leszámítva csak ötnek volt valódi jelentősége.¹⁹ Ezek a leadott szavazatok 86,4%-át szereztek meg.²⁰

A pártok sokasága e szervezetek strukturális gyengeségére utal. Michael Buse statisztikája²¹ szerint a politikai átmenet végső fázisában, 1982 májusában a formálisan és legálisan létező 246 párt közül

- 66 (27,3%) nem volt függetlennek tekinthető, mivel valamelyik országos párt regionális szervezeteként működött;
- 44 (16,5%) ténylegesen feloszlott vagy semmiféle tevékenységet nem fejtett ki;
- 77 (31,8%) megítélése működés szempontjából kétesnek mondható;
- 15 (6,2%) az alakulás szakaszában volt;
- 44 (18,2%) mutatott valódi aktivitást.

A kialakulóban és forrongásban lévő spanyol pártrendszer fontos jellemzője a szokatlanul alacsony taglétszám is. Egyetlen szervezet sem lépte túl a 200 000-es határt, s 1982 elején a 36 legnagyobb párt tagjainak száma összesen 800 000 fő volt. További 100 párt átlagosan 200 tagot tudhatott a soraiban. Ennek következtében állt elő az a helyzet, hogy a 26,8 millió választásra jogosult állampolgár 3,06%-a, 820 000 fő tartozott hivatalos bejegyzések szerint valamelyik politikai szervezethez.²²

Ez az arány jócskán elmaradt az európai átlagtól, hiszen például az akkori idők NSZK-jának 4,7%-os szervezettségi szintje is csupán a parlamenti demokráciák alsó régiójában biztosított helyet az országnak. Ekkortájt honosodott meg és terjedt el Spanyolországban a liberális vezér, Joaquín Garrigues Walker szellemes mondása nyomán („Bázisom elfér egy taxiban”) a „taxi-pártok” és a még kisebb „telefonfülke-pártok” kifejezés. A spanyol pártrendszer különleges ismertetőjegyei közé tartozik a nemzeti-regionális csoportok markáns jelenléte.

A Baszkföldön,²³ Katalóniában²⁴ és kisebb mértékben Galiciában²⁵ létrejött autonóm pártrendszer a spanyol pártszisztema sajátos – Giovanni Sartoritól kölcsönzött kifejezéssel – „rendszerellenes alrendszerét” alkotják. E szervezetek jelenléte és működése a hagyományos jobb- és baloldali koordinátarendszer a centrum-periféria és a nacionalizmusok-uralkodó nemzeti központ ellentétek mentén is tovább hasította.

A Baszkföldön és Katalóniában létrejött polgári pártok ugyanakkor megosztották a polgári csoportok erejét és megakadályozták azt is, hogy a jobboldal választások útján hatalomra kerüljön.

A spanyol pártrendszer további jellegzetessége, hogy az átalakulás kezdete óta komoly harc folyt a társadalmi centrum pozícióinak, értékeinek, rétegeinek megnyeréséért. Kockázat nélkül megállapítható, hogy a catch-all, azaz néppárti irányba elmozduló pártok közül minden annak sikerült parlamenti többséghez jutnia, amelyikről a meglehetősen változékonyan szavazó választópolgárok úgy hitték (és elhitték), hogy hitelesebben képviseli a felduzzadt közép érdekeit és értekeit. Az átalakulás kezdetén sok olyan csoport és réteg is a centrumhoz csatlakozott, amely a Franco-rendszer haszonélvezője volt. Nagyobb szabadságot, mozgási lehetőséget és változtatást azért követeltek, mert az addig működő modellt életképtelennek tartották, s féltek a baloldal előretörésétől.

A spanyol társadalom különböző beállítottságú és gyökerű szereplői – különösen az átmenet első időszakában – keresték a helyüket és az érdekeiket megfelelően képviselő politikai szervezeti formákat. Nem utolsósorban ezzel a tényel magyarázható az egyesülések, szakadások, újjászerveződések nagy száma, gyors ritmusa, a pártok eltünése, felbukkanása, a pártrendszer töredézettsége.

Az 1977-es választások után oldódott ez a struktúra, s bekövetkezett a négy nagyobb politikai erő részleges stabilizálódása.

A választáson négy, egymással is belső versengésben álló pártcsoport indult: a jobboldali Népi Szövetség (Alianza Popular – AP) és Nemzeti Unió (Unión Nacional – UN), a centrista Demokratikus Centrum Unió (UCD), a baloldalt képviselő Spanyol Szocialista Munkáspárt (Partido Socialista

Obrero Español – PSOE), a Spanyol Kommunista Párt és a Szocialista Néppárt, valamint a regionális csoportok. Ez utóbbiak három legnagyobb szervezete a jobbközép színezetű Baszk Nacionalista Párt (PNV), a Katalán Demokratikus Konvergencia (CDC vagy CC), valamint az ugyancsak katalán Konvergencia és Egység (CiU) volt.

A konzervatív jobboldal legjelentősebb pártja a *Népi Szövetség* volt. 1976. október 9-én jött létre „a hét nagyszerű” – „los siete magníficos”: Licinio de la Fuente, Fernández de la Mora, López Rodó, Martínez Esteruelas, Silva Muñoz, Fraga Iribarne és Thomas de Carranza – köré tömörült kisebb szervezetekből. Másfél évtized távlatából visszatekintve elmondhatjuk, hogy a párt sorsát létrehozásának körülmenyei megpecsételték. Thomas de Carranza kivéve a Népi Szövetség prominens személyiségei miniszteri tisztséget viseltek a Franco-korszakban. Vezére tizenegy éven át az a Manuel Fraga Iribarne volt, aki Ricardo de la Cierva professzor jobboldali történetíró szerint „végigjárta a politikai mártíromság minden poklát”.

Bár a Népi Szövetség a jobbközép Demokratikus Centrum Uniótól eltérően sohasem tudott győzni, választást nyerni, kormányra kerülni, de képes volt fennmaradni, ellenállni, előretörni, s a nyolcvanas évek második felében újjászületni. 1987-ig azonban képtelen volt demokratikus legitimitását megteremteni, ideológiáját modernizálni; rajta maradt a francóizmus bélyege.

A Népi Szövetség valóban kötödött a régi rendszerhez, de elfogadta a megmérrettetést a választásokon. Ideológiaiag a tekintély elvét hangoztató, bár bizonyos változtatásokat akceptáló pártként határozta meg önmagát. Soraiban a szélsőjobboldali gondolkodás mellett a francóizmus óvatos megújítása, a liberalizálás és a tradicionális konzervativizmus is helyet kapott. Az 1977-es választások előestjén az *El País* című lapban Fraga ekképpen jellemzte a Népi Szövetséget: „Az Alianza Popular mérsekelt és megújító erő. Szilárdan védjük a mérsékletesség és a reformok pozícióját. Nem vagyunk sem mozdulatlanok, sem szakítás-pártiak. Ami értékes, azt szeretnénk megőrizni, amit szükséges, azt pedig megreformálni... Birtokba akarjuk venni a múltat, realista módon értelmezni a jelent; élénk képzeettel, nyitottan és emelkedett lélekkel nézünk a jövőbe... Azt mondják: a francóista intézményeket állandósítani akarjuk. Ez nem igaz. Franco személye és kormányzási módja megismételhetetlen. Amit kérünk: robbanás helyett reformok, a múlt bűnöseinek keresése helyett a jövőn való komoly munkálkodás.”²⁶

Az Alianza Popular társadalmi bázisát az idősebb generációhoz tartozó, magasabb foglalkozási státusszal, jövedelemmel, életszínvonalallal, iskolai végzettséggel rendelkező közepes városi és falusi lakók adták. Földrajzilag Galícia és a Központi Fennsík (Meseta Central) mezőgazdasági jellegű, ha-

gyományait megőrző, a kliensi rendszert fenntartó konzervatív térségeiben számíthatott sikerre.

A Népi Szövetség hosszú távú célja a nagy jobboldal (La Gran Derecha) megszervezése volt oly módon, hogy mint mondták, tömörítik a spanyolok természetes többségét. Az AP egyik modernizáló vezetője szerint: „Mindig egy célunk volt. 1977-ben meg akartuk teremteni az angol Konzervatív Párt, illetve az amerikai Republikánus Párhhoz hasonló párt jövőbeni alapjait.”²⁷ A vágyak és a célkitűzések azonban gyakran izzé-porrá törnek a reálfolyamatok szíkláin. Az 1977-es választáson a Népi Szövetség 50% körüli eredményt várt, de csupán a szavazatok 8%-át szerezte meg. A középre húzó, mérsékelt és toleráns ibér társadalom nem támogatta a neofrancóizmus újjászületését. A spanyolok politikai érettségére jellemző, hogy egy 1977-ben készült felmérés szerint a hétfokozatú skálán (ahol a szélsőbal értéke 1, a szélsőjobb pedig 7) a Népi Szövetség a választóktól 5,89-es, saját szavazótáborától 5,27-es, párttagságától 5,59-es elhelyezést kapott.²⁸ Luis García San Miguel szellemes összegzése szerint – s ez híven tükrözi a spanyol társadalom értékítéletét – a Népi Szövetség legfőbb jellemzője: „Tovább menni Ariasnál, de nem eljutni Adolfo Suárezig.”²⁹

Az AP-vel rokon másik csoporthosztalás a Nemzeti Unió, amelyet Blas Piñar, az Új Erő (*Fuerza Nueva*) vezetője hozott létre, tipikus szélsőjobboldali alakulat volt. Sikertelen köszerezére miatt hamarosan háttérbe szorult. Az átmenet folyamán komoly politikai szerepet nem játszott, s a nyolcvanas évek elején meg is szűnt.

Az egyre szélesedő középrétegek politikai képviseletét 1977 és 1982 között az Adolfo Suárez González kormányfő által létrehozott jobbközép színezetű *Demokratikus Centrum Unió* (UCD) láta el. Az UCD nem jutott el a baloldal történelmi pártjainak (PSOE, PCE) megfontolt radikalizmusáig, de elszakadt a Népi Szövetség konzervativizmusától és le akart számolni a francóizmussal.

A miniszterelnök hamar felismerte, hogy a konzervatív jobboldal és a jobbközép színre lépő pártokai nem tudják betölteni a feloszlatott Nemzeti Mozgalom megszűntével keletkezett politikai ürt. Ez jelentős mértékben veszélyeztette a demokratikus átmenet sikerét. A francóista Cortes ugyan megszavazta Adolfo Suárez miniszterelnöki kinevezését és az általa beterjesztett Politikai Reform Törvényét, de szervezett párttámogatás nélkül a kormányfő még királyi segítséggel sem maradhatott volna sokáig hivatalában. E körülmeny jelentőségét korán felismerte az ambíciózus fiatal miniszterelnök, s 1977 májusában, személyes tekintélyét is latba vevve, létrehozta 14 kereszténydemokrata, konzervatív, liberális, szociáldemokrata és regionális szervezet egyesüléséből³⁰ a jobbközép színezetű Demokratikus Centrum Uniót.

A párt ideológiája és programja rendkívül ellentmondásos, eklektikus volt. Kifejezte azonban a spanyol közvéleménynek a centrum irányába mutató, mértékletességet, toleranciát óhajtó és azt tükröző politikai kultúráját, beállítódását. Az UCD a balközéptől jobbközépig terjedő széles és heterogén választói kört ölelt fel. Sajátos helyzete a párt széttöredezett, koalíciós jellegében is kifejeződött. A csatlakozott szervezetek csekély létszámuak voltak. A legnagyobb társulás a Pio Cabanillas vezette, 2000 főt tömörítő Néppárt (Partido Popular) volt. Az elsősorban személyiségek körül kikristályosodó csoportstruktúra magyarázza, hogy az UCD gyűjtőpárti jellege, s a későbbiek folyamán 150 000-re duzzadt tagsága ellenére sem volt képes igazi tömegpárttá válni. Maga Suárez is elsősorban egyéni ambícióinak engedelmes végrehajtóját látta az UCD-ben. Vezérükhoz hasonlóan sajátos holdingtársaságának, vállalkozásnak, hatalmi szindikátusnak tekintették a Demokratikus Centrum Uniót a párt „bárói” is. A helyzetet jól jellemzi az a körülmény, hogy az UCD felbomlása és eltűnése után a párt exelnöke a kudarccal kapcsolatos kérdésre kérdéssel válaszolt: „Nos, én viszont azon csodálkozom, miért az UCD hanyatlásáról kérdez? Kérdezzen az UCD sikeréről! Ritka az olyan eset, amikor egy csoport, amelynek nincs sem szilárd belső egysége, sem előtörténete, csaknem abszolút többségre tegyen szert két választáson is. Hogyan történt ez? Ezt kellene kérdeznie.”³¹

Talán a fenti körülményekkel is magyarázható, hogy az 1977-es választáson az UCD-t alkotó 14 párt közül csak 11 indult közös listán. Ezek 108 képviselői mandátumot szereztek. Három alapító szervezet önállóan kísérletezett; ennek teljes kudarc lett a vége. A megszerzett 108 mandátumot a kormányzati szférából érkező és Adolfo Suárez González miniszterelnökhöz kapcsolódó 57 „független” képviselő csatlakozása 165-re növelte, s ennek következtében a párt egyedül is képessé vált a kormányalakításra.

*Az UCD-t alkotó koalíciós pártok 1977. június 15-én
megválasztott képviselőinek száma:*

Pártok	Képviselők
Keresztyéndemokrata Párt (PDC)	17
Néppárt (PP)	32
Szociáldemokrata Párt (PSD)	14
Szociáldemokrata Föderáció (FSD)	4
Demokrata és Liberális Pártok Föderációja (FPDL)	16

Pártok	Képviselők
Demokratikus Néppárt (PDP)	6
Andalúz Szociálliberális Párt (PSLA)	6
Független Galíciai Párt (PGI)	5
Extremadurai Regionális Akció (AREX)	4
Murciai Demokratikus Unió (UDM)	2
Kanári Unió (UC)	2
Összesen:	108

A szervezeti megszilárdulás a siker ellenére továbbra is nehezen haladt előre. Az UCD tagpártjai Suárez unszolására 1977. június 28-án megkötötték a „parlamenti paktumot”. Szeptember 12-én az UCD Politikai Tanácsa a Demokratikus Centrum Unióhoz tartozó pártok megszüntetésére szólított fel. Ámde december 3-ig kellett vární arra, hogy az Unió irányító testülete a szervezethez tartozó csoportok nyolc napon belüli feloszlatását elrendelje. A pártapparátus és a központi szervek csírai is meglehetősen nagy késéssel, csak 1978 elejére jöttek létre. Az első kongresszust 1978 októberében tartották.

Mindezek ellenére fél évtizeden át az UCD alkotta a spanyol politikai élet és színskála centrumát. 1983-ban bekövetkezett széteséséig két parlamenti választáson (1977 és 1979) is tudott győzni – s egyedül kormányozni. Jósszerével a Demokratikus Centrum Unió fellépésével és szerepével magyarázható az a tény, hogy a spanyol pártrendszer egyik – Nyugat-Európától eltérő – jellemzőjeként 1989-ig, a modern konzervatív Néppárt megjelenéséig, eltűnt a keresztenydemokrata mozgalom, miközben kiszélesedett a szociáldemokrata mozgalom a PSOE szociáldemokratizálódása következtében. Habár a katolikus egyház hagyományosan nagy befolyással rendelkezett az országban, az átmenet megindulásakor a francóizmus idején játszott szerepe miatt megszűnt politikai tényező lenni.

Nagy biztonsággal állítható, hogy a keresztenydemokrata, illetve a szocialista irányzatokat egy két oldalról – az UCD és a PSOE felől – létrehozott mágneses erőtér morzsolta fel. Megnyilvánult ez az átmenet időszakában a Demokratikus Centrum Unióról mint megbízható és kiegyensúlyozó, középfelé törekvő pártról kialakított image-ben, s ugyanez a jelenség játszódott le a PSOE szociáldemokratizálódása következtében a pluralista-demokratikus rendszer 1982 utáni stabilizálódásának periódusában. Mindkét esetben arról volt szó, hogy különböző történelmi szakaszokban a spanyol társadalom

felduzzadt „középrétegei” a számukra legalkalmasabb, egyben a rendszer számára legelőnyösebb és kellőképpen konszolidált politikát részesítették előnyben.

Az 1977-es választások után a *Spanyol Szocialista Munkáspárt* az ország második legnagyobb politikai ereje lett. Jóllehet az UCD mind az 52 provinciában megelőzte a PSOE-t, a spanyol szocialisták több helyen (Barcelona, Vizcaya, Guipúzcoa, Jaén, Cádiz, Valencia) legyőzték Suárez pártját vagy vele azonos eredményt értek el (Madrid, Zaragoza, Oviedo, Murcia, Alicante, Córdoba, Málaga, Sevilla). A felsorolásból kiderül, hogy a PSOE-nek főleg Andalúziában, Asztúriában s az ipari központokban (Madrid, Barcelona, Baszkföld) voltak jó esélyei. Az Általános Munkásszövetségre támaszkodó PSOE taglétszáma is gyorsan nőtt. A diktatúra időszakában néhány ezer tagot tömörítő párt az alig-jelenlétből a legalizálás, majd a választási siker után 1977 végére 100 000 főt meghaladó hatalmi tényezővé vált, s célul tűzhette ki a különböző szocialista csoportok egyesítését.

A Felipe González vezette PSOE nem értékelte túl az elért eredményeket. Az „ifjútörökök” jellemző gyors elemző munka arra is rávilágított, hogy az osztályharcos megközelítés nem alkalmas a győzelem kivívására, a további előrelépésre; nem adekvát a spanyol társadalom mozgástörvényeivel, s nem felel meg sem a választók politikai beállítódásának, sem a nemzeti megbékélés (reconciliación nacional) szellemének. A párt stratégiájának, koncepciójának, társadalomképének és társadalomfilozófiájának felülvizsgálatát elősegítette az a körülmény is, hogy a Szocialista Internacionálé a megújított PSOE-t támogatta a Spanyol Szocialista Munkáspárt történelmi szárnyával szemben. Mindezen tényezők hatására az 1977-es választások után megkezdődött a PSOE-megújítók második nagy csatája azért, hogy új társadalmi-politikai alapokra helyezzék a párt működését.

A baloldal másik „történelmi” szervezete a *Spanyol Kommunista Párt* volt. A PCE a Franco-rendszer utolsó éveiben vált a legnagyobb és legjobban szervezett illegális ellenzéki erővé. Fegyelmezettségét, akciókészségét és számbeli túlsúlyát megőrizte az átmenet időszakában is. A kommunista párt kiválóan felkészült vezetőiben is bízhatott. Tartományi titkárainak 40%-a, képviselőinek 60%-a a foglalkozási elithez (egyetemi tanár, ügyvéd, orvos, tudós stb.) vagy az „intellektuális középosztályhoz” (újságíró, tanár, mérnök) tartozott. Vezetőinek és tagságának felkészültsége miatt a spanyol közvélemény egy részében is pozitív kép élt a párról. A PCE is meghirdette a nemzeti megbékélés politikáját és elvetette a revans gondolatát. A munkások mellett az értelmiség és a középrétegek megnyerésére is irányt vett. Mindemeztényezők következtében a hatvanas évektől a párt a spanyol politikai élet egyik fontos tényezőjévé vált. Ebben az időszakban láttak hozzá a PCE

eurokommunista irányvonalának, a „szocializmushoz vezető demokratikus út” stratégiai elemeinek kidolgozásához is. Santiago Carrillo pártfötitkár 1977-ben publikálta Az eurokommunizmus és az állam című könyvét. A benne kifejtett gondolatok érvényesülését azonban komoly mértékben akadályozták a párt belső struktúrájának és vezetésének sztálinista maradványai, s közvetve a kelet-európai „létező szocializmusok” negatív tapasztalatai. A Spanyol Kommunista Párt ugyanis a szocialista társadalom megvalósításának eszméjét továbbra sem adta fel, s ezért a spanyol választóknak a párttal kapcsolatos értékítéletében a reálszocializmus elutasítása is jelentős szerepet játszott. A PCE emiatt sem tudta megvalósítani elkövetését, azaz a Spanyol Szocialista Munkáspárt által megcélzott társadalmi rétegek képviseletének átvételét, s a kommunista mozgalom, nem utolsósorban az egymást követő parlamenti választásokon elszenvendet vereségek hatására, több csoportra esett szét.

Ami az 1977-es választásokat illeti, a párt jobb eredményekre számított, éppen már említett szervezettsége, felkészültsége, befolyása miatt. A pátról kialakított kép azonban nem minden esetben volt kedvező. Az idősebbek még emlékeztek rá, hogy a polgárháború idején a PCE hogyan távolította el politikai ellenfeleit. Támadások érték Santiago Carrillót is a madridi védelmi juntában a polgárháború idején játszott szerepe miatt.

Hátrányosan érintették a pártot a legalizálása körül kialakult bonyolalmaik és késlekedések is. A KP törvényesítésére meglehetősen későn, csak 1977 húsvétján, két hónappal az általános választások előtt került sor. A párt gyors alkalmazkodását kifejező mérsékelt választási programja, a katolikusok megnyerésére indított kampánya már túl későn kezdődött. A PCE sorsát ezért az 1977-es választásokon elsősorban a megelőző 40 év során mesterségesen kialakított kép határozta meg.

A PCE a szavazatok kilenc százalékának megszerzésével az ország harmadik legnagyobb parlamenti pártja lett. E minősítő jelzőnek az adott esetben azonban meglehetősen korlátozott értelmet kell tulajdonítanunk, mivel óriási ür tátong az UCD 165 mandátuma, a PSOE 118 képviselője és a PCE 20 parlamenti helye között. A Spanyol Kommunista Párt egyébként az 52 provincia közül 42-ben nem érte el saját országos átlagát, 21-ben az 5%-ot sem. Szavazatainak háromnegyed részét Katalóniában, Madridban és Andalúziában szerezte. A Katalán Egyesült Szocialista Párttal (PSUC) fennálló együttműködés révén azonban az SKP és a KESZP Katalóniában a szavazatok 18,6%-át, Barcelonában 20,6%-át szerezte meg.

A Szocialista Néppárt az 1977-es választáson a Szocialista Pártok Szövetsége nevű csoporttal együtt Szocialista Egység néven indult. E koalíció a szavazatok 4,5%-át szerezte meg, ezzel hat parlamenti mandátumhoz jutott.

A Szocialista Néppárt 1978 áprilisában egyesült a PSOE-val. Később Tierno Galván szocialista színekben Madrid polgármestere lett.

A demokratikus átmenet és az alkotmányozási folyamat szempontjából kiemelkedő jelentőségű 1977. június 15-i alapválasztáson mind a képviselőházból, mind a szenátusban a Demokratikus Centrum Unió szerzett többséget. Szorosan a nyomában volt a Spanyol Szocialista Munkáspárt. A többi párt lényegesen gyengébb választási eredményt ért el.³²

Az 1977-es alkotmányozó nemzetgyűlési választások eredményei

Pártok	Szavazatok száma	Százalékos aránya	Képviselői helyek száma	Százalékos aránya
UCD	6 337 288	34,62	166	47,42
PSOE	5 358 781	29,27	118	33,71
PCE	1 718 026	9,38	20	5,71
AP	1 525 028	8,33	16	4,57
PDC ³³	516 647	2,82	11	3,14
PNV	314 409	1,71	8	2,29
PSP	816 516	4,46	6	1,71
UCD-CC ³⁴	175 375	0,95	2	0,58
ERC	143 852	0,33	1	0,29
CiU	37 183	0,20	1	0,29
EE	60 312	0,33	1	0,29

Az 1977-es alapválasztások után kétpólusú, mérsékelt többpártrendszer jött létre Spanyolországban. Jóllehet tizenegy párt jutott parlamenti mandátumhoz, közülük azonban csupán négy nevezhető valóban jelentősnek. A hét kisebb szervezetet egy kivételével (PSP) regionális pártok alkotják. Ezek változó számban és arányban a spanyol Cortes állandó szereplőivé váltak.

Figyelemre méltó, hogy a két legnagyobb párt együttesen a szavazatok 63,89%-át és a képviselői helyek 81,83%-át szerezte meg. A két vezető politikai szervezet között a különbség a szavazati arányokat tekintve 5,35%, a mandátumokat illetően pedig 13,71%. Ez a körülmény a két országos nagy párt választási jogszabály által előírt túl-, illetve a kis pártok alulreprezentáltságára, valamint a győztest jutalmazó megoldására utal. E megállapítás igaza világosan kiolvasható a közölt táblázat adatainak összefzettséből. Éppen ez a túlreprezentáltság és az arányos képviselet eszméjének szűkítő fel-

fogása tette lehetővé 1982-ig a Demokratikus Centrum Unió számára az egypárti kormányzást.

A törvényalkotók ugyanakkor tudatosan törekedtek a területi képviselet ki-egyenisélyozására. Azonkívül, hogy sok kis körzetet hoztak létre – ami szintén a kevésbé ismert pártokat büntette, mivel a szavazatok ily módon is szét-töredéztek – a sűrűbben lakott tartományokban és a magasan fejlettvidéken jóval több szavazat kellett egy képviselő delegálásához, mint a mezőgazdasági jellegű, alacsony népsűrűségű provinciákban.

A jelzett anomáliákat az 1985-ben elfogadott új választójogi törvény is fenntartotta. Megítélésünk szerint e körülmény is szerepet játszott az ural-kodó pártrendszer kialakulásában és megszilárdulásában.

4. Az alkotmányozási folyamat és a politikai rendszer alaptörvényi szabályozása

Spanyolországban 1976. július 3-án, Adolfo Suárez González miniszterelnöki kinevezésével megindult a demokratikus politikai átmenet és ennek részeként az alkotmányozási folyamat. A spanyol megegyezéses átmenet és az alkotmányozási folyamat első szakaszában a király és az Adolfo Suárez által irányított kabinet játszotta a főszerepet. Sem az előátmenet során, sem a rendszerváltás beindulásakor nem került sor a francóisták és az üldözött, illegalitásban tevékenykedő ellenzéki erők között érdemi kapcsolatfelvételre, a magyarországihoz hasonló kerekasztal-tárgyalásokra. A diktatúra által életre hívott Cortes 1977. június 15-ig, az első szabad választásokig a helyén maradt.

A sajátos spanyol viszonyok azt eredményezték, hogy a kormány hatékony közreműködésével a kettős legitimitással rendelkező monarchia vált a nemzeti konszenzus kialakításának és az alkotmányozási folyamat beindításának legfontosabb politikai-jogi tényezőjévé. „A Korona azt óhajtja – hangsúlyozta 1977. július 22-én a törvényhozás két háza előtt elmondott megnyitó beszédében János Károly király –, hogy olyan új alkotmányt fogadjanak el, amely népünk sajátosságait a legteljesebb mértékben tükrözi és biztosítja történelmi és tényleges jogait.”³⁵

Az államföi üzenet ellenére, amint arra Jorge Esteban, a témaival foglalkozó kiváló jogász rámutat,³⁶ a spanyol alkotmányozási folyamat kezdeti szakaszának egyik legfőbb jellemzője a spontaneitás és a szabályozatlanság volt. A szakszerű, parlamenti bizottságokra épülő munka csupán 1977 augusztusától indult meg. A 16 hónapig tartó erőfeszítés eredménnyel járt. A spanyol demokrácia első, alkotmányozó nemzetgyűlésének sikerült időtálló,

korszerű alaptörvényt alkotnia. S ezt tekinthetjük az alkotmányozási folyamat lényegének: a társadalom demokratikus fejlődését hosszú távon meghatározó, konszenzussal kialakított dokumentum elfogadását, amelyet organikus, kétharmados, sarkalatos és más törvények kísérnek, kísérhetnek és egészítenek ki. Az alapvető jogi és intézményes keretek tartós meghatározását azonban a folyamat lezárásaként egy normatív alapcharta végzi el.

A politikai átmenet első szakaszát képező alkotmányozási folyamat Spanyolországban 1978 decemberéig tartott. Ebben a periódusban történt meg a francóista rendszer intézményeinek „sarkalatos törvények” elfogadása útján, jogilag szabályozott módon végigvitt lebontása, a demokratikus ellenzék mozgáslehetőségeinek szabaddá tétele, beépítése az új rendszerbe, s a legfontosabb kérdésekben a nemzeti konszenzus kialakítása.

Az átmenet első szakaszának és az alkotmányozási folyamatnak a megalapozója a Politikai Reform Törvénye volt. Az alkotmányozási folyamat legfontosabb láncszemét képező új alapcharta létrehozása elől azonban csak a negyvenegy év után megtartott első szabad választással hárult el az utolsó akadály.

A spanyol jogfejlőést 1938 óta az egymással laza kapcsolatban álló, az államfő egyeduralmát nem korlátozó alaptörvények (*leyes fundamentales*) fémjelzik. A jogszabályi hierarchia csúcsán a Nemzeti Mozgalom Alapelveiről (*Ley de Principios del Movimiento Nacional*) 1958. május 17-én kiadott norma állt. Ezt követte az állam működéséhez kapcsolódó öt, a francóista rendszer különböző időszakában kibocsátott alaptörvény.³⁷ Az új demokratikus spanyol alkotmány antimodelljét tehát a tekintélyuralmi-diktatórikus rendszer berendezkedését és működését szabályozó legfontosabb jogszabályok csoportja alkotta.

Az 1977-es választások eredményeképpen létrejött Cortes európai minta szerint, az alkotmányozó nemzetgyűlési funkciót is betöltve, egységes szerkezetű alapcharta megalkotása mellett döntött, s lázás bizottsági és szakértői munkába kezdett.³⁸ Ettől a pillanattól kezdve – ahogyan arra José González Encinar rámutat – a kezdeményezés, az események menetének meghatározása az alkotmányozási folyamat belső központosított modelljét megvalósító Cortes kezébe ment át.³⁹

A spanyol parlament két háza 1978. október 31-én fogadta el az új alapchartát. A december 6-án megtartott népszavazás 67,11%-os részvételi arány mellett, az igen szavazatok 87,87%-os többségével megerősítette a Cortes döntését. A király december 27-én írta alá az alkotmány szövegét, amely a hivatalos közlönyben két nappal később, 1978. december 29-én jelent meg.

A 169 paragrafusból és átmeneti rendelkezésekből álló alapcharta konszenzusos megoldást ért el az ibér társadalmat megosztó három legfontosabb

kérdésben: meghatározta a politikai-társadalmi berendezkedés új modelljét, rendelkezett az államforma ügyében és szabályozta a regionális-nemzeti viszonyokat.

a) A spanyol államiság meghatározása

Az alapcharta bevezető fejezetének első cikkelye szociális és demokratikus jogállamként határozza meg Hispánia státusát, és a politikai pluralizmust alapértéknek nyilvánítja. Hitet tesz a népszuverenitás eszméje mellett is. minden hatalmat ebből eredeztet:

„1. Spanyolország szociális és demokratikus jogállam – szögezi le az alkotmány –, amely jogrendjében mint legfőbb értékeket védelmezi a szabadságot, az igazságosságot, az egyenlőséget és a politikai pluralizmust.

2. A nemzeti szuverenitás letéteménye a spanyol nép, az állam hatalma is ebből eredezthető.”⁴⁰

A bevezető fejezet rendelkezik a politikai pluralizmust megvalósító legfontosabb szervezetekről, a pártokról is. A 6. § szerint: „A politikai pártok fejezik ki a politikai pluralizmust, részt vesznek a népkárat kialakításában és kinyilvánításában, a politikai részvétel alapvető eszközei. Létrehozásukat és tevékenységüket csak az alkotmány és a vonatkozó törvény korlátozza. Belső szervezetüknek és működésüknek demokratikusnak kell lennie.”⁴¹

Az alkotmányi iniciatíváknak megfelelően dolgozták ki az 1977. február 8-án kibocsátott 12. számú királyi dekrétumot felváltó 1978. december 4-én elfogadott 54. számú törvényt, a párttörvényt. A jogszabály rendkívül szűkszavú. Hat paragrafusból, átmeneti és záró rendelkezésekkel áll. Jószerével alig megy túl az alaptörvény megfogalmazásán. A jogalkotót szemmel láthatóan az az elv vezérli, hogy minél kevésbé kösse meg a politikailag aktivizálódó állampolgár kezét. Az 1. § szerint: „A spanyolok az öket megillető alapvető jog, az egyesülési jog gyakorlása során szabadon hozhatnak létre politikai pártokat.”⁴² A 2. és 3. § a szervezetek bejegyzésének és jogi személyisége elnyerésének feltételeit taglalja. A 4. § az alkotmányban rögzített demokratikus szervezeti és működési keretek fogalmát értelmezi igen röviden. Az 5. § a politikai pártok tevékenysége felfüggesszének, illetve feloszlásának eseteit sorolja fel. A 6. § foglalkozik a pártok pénzügyeivel. A spanyol szabályozás – a magyartól eltérően – ebben az esetben sem részletező. Az állam által a parlamenti helyek és szavazatok arányában rögzített fix összegű juttatásról rendelkezik; nem ejt szót a pártok más (külföldi, saját vállalkozás stb.) forrásból származó bevételeiről és azok elszámolási módjáról sem.

Az alkotmány 7. §-a a dolgozók szakszervezeteiről és a vállalkozók társulásainak a szerepérol rendelkezik. Legfőbb funkciójukat abban látja, hogy „hozzájárulnak gazdasági és szociális érdekeik előmozdításához és védelméhez. Létrehozásukat és tevékenységüket csak az alkotmány és a törvény szabályozza. Belső szervezetüknek és működésüknek demokratikusnak kell lennie.”⁴³

A spanyol történelem ismeretében egy hatalmi tényezővel, a hatalom fontos elemét képező hadsereggel összefüggő alkotmányos szabályozással is foglalkoznunk kell. A 8. § újradefiniálja az erőszakszervezetek szerepét és beilleszti őket a demokratikus hatalommegosztás szerkezetébe. A jelzett cikkely első bekezdése szerint: „A Fegyveres Erőket a szárazföldi hadsereget, a hadiflotta és a légierő alkotják. Hivatásuk Spanyolország szuverenitásának, függetlenségének, területi épségének és alkotmányos rendjének a biztosítása.”⁴⁴

Az új alaptörvény tehát, szakítva a megelőző szabályozásokkal, nem egy ideológiai posztulátumokkal körülbátyázott társadalmi berendezkedés, hanem a mindenkor alkotmányos közrend védelmére utasítja a hadsereget. S ebbe nem csupán a kormányváltozás, de a demokratikus és békés körülmények között bekövetkező hatalomváltás is belefér.

b) A monarchia és az alkotmány

Az új társadalmi-politikai modell meghatározásának egyik sarkalatos pontja az államforma kérdésének eldöntése volt. Az alkotmány 1. § (3.) bekezdése kimondja: „A spanyol állam politikai formája a parlamentáris monarchia.”⁴⁵ Ezzel a szabályozással azonban távolról sem került pont a hosszú és ellentmondásos múltra visszatekintő történet végére. Jóllehet – mint a könyv előző részeiben már utaltunk rá – Franco halála után, 1975. november 22-én Juan Carlos herceget királyá koronázták, a demokratikus ellenzéknek komoly fenntartásai voltak az uralkodóval szemben, de az államforma kérdését a francóista struktúrák lebontásához képest másodlagos fontosságú problémának ítélté, nem állították a viták középpontjába. A Politikai Reform Törvényének tudomásulvételével pedig lényegében a királyságot mint tényt de facto elfogadták. Az események bizonyítják, hogy helyesen cselekedtek. A dolog pikantériája, hogy a Spanyol Kommunista Párt már az átmenet kezdetén kész volt a monarchia elismerésére,⁴⁶ bár a PSOE vonakodása sem a király személyének szólt.

Az LPRP tehát a demokratikus politikai átmenet ideiglenes legitimítása talajára helyezte a monarchiát Spanyolországban. 1977 májusában a királyi

család feje, az uralkodó apja, Don Juan de Borbón is lemondott a trónról, s az új alkotmány elfogadása körüli politikai küzdelmekben, a Juan Carlos iránt megnyilvánuló általános politikai bizalom miatt, a királyság és a köztársaság közötti választás lehetősége már fel sem merült.

Köztudott, hogy az uralkodó az átmenet időszakában milyen pozitív politikai szerepet játszott. Manuel Aragón, a neves spanyol államjogász elemzésében a monarchia intézményének az alkotmányozási folyamatban és az átalakulás során jogi szempontból nélkülözhetetlen és stabilizáló hatását emeli ki: „A francóizmus alkotmányos rendszerré alakítása feltételezte a legitimítás legalitás fenntartásával történő megszakítását, azaz a politikai rendszer legitimítása megszüntetését oly módon, hogy annak jogi legitimítása (vagy legalábbis érvényessége) megmaradjon. Nincs azonban olyan legalitás, amely teljes egészében megtartaná elhagyott legitimítását, és a »reform« ezért nem feltételezi a jogi pozitivizmus empirikus győzelmét.

Más szavakkal: nem lehetséges a jogrend legitimításának megőrzése akkor, ha a politikai rendszer legitimítása megszűnik. A társadalmi rend legitimítása (amely szintén fennmarad) a királyság intézményén keresztül nyert kifejeződést, s ez bizonyult a politikai rendszer legitimítása egyetlen összekötő elemének az átmenet időszakában... Vagyis a királyság az átmenet folyamán ténylegesen az államforma szerepét töltötte be ... Az alkotmány azért jöhettet létre, mert a királyság nem kormányformaként működött. A monarchia azonban csak úgy létezhet, hogy az alkotmány nem mint államformát, hanem mint kormányformát írja le.”⁴⁷

Manuel Aragón utolsó mondata át is vezet bennünket egy másik problémakör tárgyalásához. Ez a nemzetközi összehasonlító politika- és jogtudomány elemzéseihez kapcsolódik. Nevezetesen ahoz, hogy hol húzható meg az államforma és a kormányforma politikai és jogi szempontú értelmezési tartománya. A kérdés konkrétan a spanyol alkotmány általunk is idézett 1. § (3) bekezdésével kapcsolatban vetődött fel, s érintette azt a szerepet is, amelyet János Károly király játszott az átmenet folyamatában. Annak ellenére, hogy a spanyol alkotmány normatív alkotmányként, kötelező erővel bíró jogi normaként fogható fel, a nevezetes passzus számos bizonytalanságról tanúsítodik. Nehezen értelmezhető ugyanis „az állam politikai formája” kitétel, míg teljesen egyértelműnek tűnik „a parlamentáris monarchia” kifejezés. A viták e bővített mondat tartalmi elemzése során robbantak ki. Abban egyetérthetünk, hogy az *államforma* arra ad magyarázatot, hogy az államot létesítő elem vagy elemek, azaz a szuverén hatalom hogyan van megosztva. A *kormányforma* ezzel szemben azt fejezi ki, hogy a hatalom hogyan van megosztve. A monarchia tehát csak akkor sorolható az államforma kategóriájába, ha – mint az alkotmányos, avagy az abszolút monarchia esetében –

az uralkodónak a választott népképviseleti szervek mellett szuverén jogosítványai vannak. Amennyiben ez a körülmény nem áll fenn, a királyság kormányformának, parlamentáris monarchiának minősíthető.

A csúsztatás a spanyol alkotmány ama bizonyos 1. § (3) bekezdése esetében abban áll, hogy különböző tudományágak által eltérő tartalommal használt fogalmakat kapcsol egybe. Megítélésünk szerint az „állam politikai formája” kifejezés a politológiában politikai rendszerként leírt jelenségeket foglal össze; „a parlamentáris monarchia” megfogalmazás viszont kimeríti a jogtudományban használatos államforma fogalmát. Ebből egyenesen következik, hogy a királyság intézménye kormányformaként – a hatalmat gyakorló legfelső állami szervek egymáshoz való viszonyában – ragadható meg.

Van más magyarázat is. Ezzel maga Manuel Aragón szolgál, aki különbö séget tesz politikai és jogi államforma között. Jogilag a királyság Spanyolországban kormányformának tekinthető – írja. Ez a kinyilvánított, betű szerinti értelmezés. Politikailag latens formában azonban államformaként működik. Az első a kompetencia (illetékesség), a második az influencia (befolyás) világa.

Ténylegesen Spanyolország államformája a parlamentáris királyság, ahol nem az uralkodó, hanem a nép a szuverenitás hordozója, s az általa választott parlament annak közvetlen képviselője. A király nem alkothat törvényeket; alkotmányos – ámde politikai! – kötelessége, hogy a törvényeket aláírásával hagyja jóvá. Politikai kötelessége, mert az uralkodó jogi felelősségre nem vonható, személye sérthetetlen. De ha a törvényhozás munkáját oly módon akadályozza, hogy nem írja alá – azaz nem hagyja jóvá – a parlament által alkotott jogszabályt, az alkotmány szerint mint hivatalának betöltésére alkalmatlan személyt el lehet mozdítani. A király intézkedései csak a miniszterelnök vagy az illetékes miniszter ellenjegyzésével érvényesek. A politikai és a jogi felelősség is őket terheli. Az 1978-as alkotmány szerint megszűnt az uralkodónak az a joga, hogy szenátorokat nevezzen ki és népszavazást rendeljen el. Ezt a jogot a Politikai Reform Törvénye még megadta a királynak; az alkotmány hatályba lépésével viszont az LPRP is érvényét vesztette. Az uralkodónak számos más, alkotmányban pontosan előírt és rögzített feladata is van (a törvények jóváhagyása és kihirdetése; a Cortes összehívása és feloszlatása; a miniszterelnök leváltása; a kormány egyes tagjainak kinevezése és visszahívása; az állam ügyeiről való informálódás; kegyelmezési jog stb.). Általános formában az alkotmány 56. § (1) bekezdése rendezi státusát. Eszerint: „A király az államfő, az állam egységének és állandóságának jelképe, őrködik és mérséklő hatást gyakorol az intézmények szabályos működése felett. Ellátja a spanyol állam legmagasabb szintű nemzetközi képviseletét, különösen a történelmi közösségek került népek eseté-

ben, és gyakorolja mindeneket a funkciókat, amelyekkel az alkotmány és a törvények kifejezetten felruházták.”⁴⁸

c) A nemzeti-regionális viszonyok

Az új spanyol demokrácia a régi hatalommal gyökeresen szakított a nemzeti kérdés megoldása szempontjából is. 1976 és 1983 között kialakította a nemzeti autonómiák és a demokratikus önkormányzati rendszer összekapcsolására épülő pluralista és rugalmas államszerkezetet.

A nemzeti felkelés ideológiai legitimációjára támaszkodó francóizmus az uniformizált, merev, centralizált államhatalom eszméjét képviselte, s nem volt hajlandó tudomásul venni és elismerni a Spanyolországot alkotó népek nemzeti-regionális sokszínűségét. Közvetlen, megtorló politikai céljai szolgálatába állította a hispán történelmen végigvonuló központosító törekvéseket, melyek az elmaradott, konzervatív, mezőgazdasági jellegű tartományokra (Castilla y León, Castilla la Mancha és Galícia) támaszkodtak.

A fejlettebb baszk és katalán provinciák nemzeti aspirációik és a polgárháborúban játszott szerepük miatt különösen sokat szenvédtek a diktatúra időszakában. Az új kereszthadjárat és reconquista (visszahódítás) jegyében Katalónia bűnös, Baszkföld pedig áruló tartománynak minősült. Az Euskadira⁴⁹ az 1937. június 23-i dekrétumban kimondott szentenciát csupán az 1976. október 30-i királyi rendelet helyezte hatályon kívül.

Az egy állam, egy nemzet, egy nyelv szentháromságára épülő francóizmus nem volt elnéző más „periferikus nacionalizmusokkal”⁵⁰ szemben sem. Nem csupán az 1932-es katalán, illetve az 1933-as baszk autonómia-alapszabályokat törölte el, de betiltotta a nemzeti nyelvek használatát is. Az iskolákban és a közéletben csak a Kasztília tartomány nevéből származtatott castellano-spanyol nyelvet lehetett használni. Még a saját provincián belül folytatott telefonbeszélgetés során is törvénybe ütközönek minősült a baszk, a katalán, vagy a Galiciában beszélt gallego nyelv használata. Hasonló sorsra jutott a nemzetiségi sajtó, rádió és könyvkiadás is. A választott testületeket feloszlatták és helyükre elsősorban Kasztiliából neveztek ki közigazgatási vezetőket és hivatalnokokat. A föderalista és autonomista törekvéseket a „vörös szeparatizmussal” azonosították.

A nemzeti különbözőségeket azonban nem lehetett mesterségesen megszüntetni. A sajátos formában jelentkező nacionalizmusok viszont megosztathatók, felhasználhatók és a körülményektől függően egymás ellen is kijátszhatók voltak. Világosan megfigyelhető ez a jelenség a más-más taktikával küzdő, de a központi gazdasági hatalomból részesedő, s politikai irányító

szerepre is törő katalán nagyburzsoázia és a baszk finánctőke esetében. Céljaik érdekében az uralkodó elitek nem riadtak vissza saját nemzeti mozgalmaik manipulatív felhasználásától sem.

Növelték az új demokrácia nehézségeit e téren az ötvenes évek végétől megindult modernizáció, az asszimiláció és a népesség keveredésében megnyilvánuló társadalmi-gazdasági-demográfiai változások is. „1945–1965 között például egymillió, döntően föld nélküli spanyol paraszt vándorolt Madridba és Baszkföld, Katalónia, Aragónia nagyvárosaiba: Barcelonába, Valencia, Vizcayába, Guipúzcoába, Tarragonába, Álavába, Zaragozába. Ez Baszkföldön volt érzékelhető a legerőteljesebben. 1970-ben 2,3 millió lakosból (Navarrával együtt) csak 66% született itt, s közülük is csak 450 000 beszélte a baszk nyelvet.”⁵¹

Az asszimiláció és a népességkeveredés tényét megerősítik a Juan José Linz által vezetett kutatócsoport 1979-ben nyert adatai is. A felmérések egyben igazolták a baszk és a katalán nemzeti azonosságudat jelentős különbségeit is.

Nemzeti identitás Katalóniában⁵²

Azonosulás	Katalóniában született	Más régiókban született	Összesen
Spaniol	11,8	19,2	31,0
Inkább spanyol, mint katalán	2,9	3,6	6,5
Annyira spanyol, mint katalán	29,9	5,8	35,7
Inkább katalán, mint spanyol	11,1	0,7	11,8
Katalán	14,1	0,7	14,8
Összesen:	69,8	30,0	

Nemzeti identitás Baszkföldön⁵³

Azonosulás	Euskadiban született	A régiók kívül született	Összesen
Spaniol	9,7	53,4	25,5
Inkább spanyol, mint baszk	0,7	6,6	2,8

Azonosulás	Euskadiban született	A régióban kívül született	Összesen
Annyira baszk, mint spanyol	24,0	23,9	23,9
Inkább baszk, mint spanyol	15,0	3,7	10,9
Baszk	50,6	12,4	36,8

Ilyen történelmi előzmények és sérelmek után érthető, hogy széles körű, hosszan tartó és heves vitákban körvonalazódott a demokratikus spanyol állam nemzeti autonómiára épülő berendezkedése.

A hetvenes évek elejétől az már széles körök számára nyilvánvalóvá vált, hogy a spanyol társadalom többnemzetiségű közösséggé. Különösen így látta ezt az ellenzék. A Spanyol Szocialista Munkáspárt 1974 októberében elfogadott határozata az önrendelkezés alapján szorgalmazta a kérdés rendezését, s az állami berendezkedés legmegfelelőbb formájának a szövetségi köztársaságot tekintette. 1976-ban a szocialisták az önrendelkezés gondolatát már összszekapcsolták a társadalmi öngazgatás eszméjével. A föderatív állam ily módon a spanyol realitásokhoz való alkalmazkodást, azaz az egyes régiók és nemzeti területek autonómiáinak együttesét jelentette egyazon állami keretben. A tényleges helyzet tudomásulvételének mindenekelőtt az volt az értelme, hogy a különböző nemzeti mozgalmak az önrendelkezési jog érvényesítése során nem az elszakadást, a kiválaszt akarták, nem volt céluk az önálló államok föderációján alapuló Spanyolország.

Valamennyi felelős politikai erő megelégedett az évszázadok során kialakult, többnyire írott jogszabályokon és törvényi kivállásokon (fueros), illetve hagyományokon alapuló kulturális, nyelvi, valamint korlátozott mértékű gazdasági és politikai mozgásteret biztosító autonómia elnyerésével. A teljes függetlenséget csupán az ETA követelte, az önkormányzati igényeket pedig a demokratikus átmenet kezdeti szakaszában csak a konzervatív Népi Szövetség utasította el.

A mérsékelt többség (a Suárez-kormány és ellenzéke, valamint a nemzeti-regionális pártok) számára azonban az autonómia megfelelő kompromisszumos megoldásnak tűnt. Valószínű, e tényezővel magyarázhatjuk az ETA esztelen terrorizmusának, és az államcsínykísérletek golpizmusának, azaz a katonai hatalomátvételnek a spanyol társadalom részéről történő elutasítását is. Igaz, a baszk szervezet 1978-ban az alkotmányjogi vitákkal egyidőben végrehajtott merényleteivel minden megtett a körvonalazódó megegyezések megakadályozására. A helyzet azonban nem kedvezett a szélsőséges irány-

zatoknak. A kritikus időszakokban még a nemzeti törekvések érvényesítésében legradikálisabbnak tekintett Baszkföldön is csupán a megkérdezettek 9-25%-a állt ki a teljes függetlenség mellett.⁵⁴

*Nemzeti jellegű politikai törekvések támogatottsága
Baszkföldön és Navarrában
(a megkérdezettek %-ában)*

	1976	1977	1978	1979	1982
Centralizmus	28	16	18	17	13
Autonómia	49	47	45	44	44
Föderalizmus	11	16	17	14	18
Függetlenség	9	13	15	25	25

A más régiókban is erőteljesen megfogalmazódott autonómiaigények és a színré lépő nemzeti mozgalmak már a demokratikus átmenet első szakaszában, az alkotmányozási folyamat során, a végleges jogszabályi rendezést megelőzően átmeneti megoldást tettek szükségessé. A Suárez-kormány 1977 őszén tárgyalásokat kezdett a köztársasági Generalitat (Parlament) emigrációban élő idős vezetőjével, Josep Taradellassal, s ideiglenesen rendelkezett új Generalitat felállításáról Katalóniában. Az esztendő őszéig valamennyi régió (akkor még csak 13) megkappa az „ideiglenes önkormányzat” intézményét. A folyamat az új alkotmány elfogadásával zárult. Az alapcharta vitája során kialakították a demokrácia, a pluralizmus és a kisebbségi kultúrális jogok tiszteletben tartására épülő új spanyol nemzetfelfogást.

Az alkotmány preambuluma leszögezi: „A spanyol nemzet abból az óhajból kiindulva, hogy létrehozza az igazságot, a szabadságot és a biztonságot, és hogy előmozdítja mindenek javát, akiket magában foglal, szuverenitását gyakorolva kinyilvánítja akaratát, hogy... támogat minden spanyolt, Spanyolország minden népét emberi jogainak, kultúrájának és hagyományainak, nyelvének és intézményeinek gyakorlásában.”⁵⁵

Az alaptörvény bevezető mondata tehát, a nemzet és a nemzetiségek közötti különbségtételt mellőzve, Spanyolország minden népét a spanyol nemzet szélesebben értelmezett fogalomkörébe vonja. Felsorolja azokat a kritériumokat (sajátos kultúra, hagyomány, nyelv, intézményrendszer), amelyeket nemzetiségeképző jegyeknek tekinthetünk, de adós marad a spanyol nemzet és Spanyolország minden népe (értsd nemzetiségek) fogalmának a meghatározásával. E nagy horderejű elméleti kérdések megválaszolása természetesen

nem az alaptörvény feladata. A jogi norma le- és előíró módon csupán rögzíti a törvényhozó által elvárt magatartást. A problémák tisztázására a szakértők és a tudomány emberei hivatottak. Ilyennek tekinthető Jordi Solé Tura professzor, a kiváló katalán tudós és politikus. Az ő felfogása általában el fogadottá vált Spanyolországban. Pragmatikus, politikai szempontú érvelése a következő megfontolásokon alapszik: „Nézőpontomból – írja – a két fogalom egyenértékű, és ugyanazt a realitást fejezi ki. Következésképpen semmi-féle ellentmondást nem látok közöttük... A »nemzet« olyan társadalmi formációra vonatkozik, amelynek állami kiterjedése van. A »nemzetiségek« viszont – mint az autonóm közösség Spanyolország esetében – a politikai hatáalom más típusát képviseli.”⁵⁶ Jordi Solé Tura tehát az önálló államiság meglétéből vagy hiányából, azaz a szuverenitás kritériumából merítí érveit. Az alapcharta kulcsfontosságú 2. §-a minden esetben ezt a felfogást tükrözi, amikor kimondja: „Az Alkotmány a spanyol nemzet megbonthatatlan egységen alapszik, amely valamennyi spanyol közös és oszthatatlan hazája, és amely a nemzetiségek és a régiók önkormányzatra való jogának elismerésével és biztosításával megvalósítja az egymás közötti szolidaritáson alapuló integrációt.”⁵⁷

A törvényhozás nem elégedett meg csupán az általános keretek biztosításával. A második paragrafust kiegészítette a harmadik és a negyedik cikkely, valamint az alkotmány VIII. – „Az állam területi szervezete” címet viselő – részének harmadik fejezete (az önkormányzati közösségekről). A részletekbe menő konkrét szabályozást azok az 1979 és 1983 között hozott organikus törvények⁵⁸ tartalmazzák, amelyeket a regionális önkormányzatok alapszabályai titulussal jelölnek.

Az alkotmány 3. §-ának első bekezdése a nyelvhasználatról rendelkezik, s leszögezi: „A kasztiliai az ország hivatalos spanyol nyelve. minden spanyolnak kötelessége ismerni, és joga van használni.”⁵⁹

A 3. § (2) bekezdése kimondja: „A többi spanyol nyelv szintén hivatalos lesz az érintett autonóm közösségekben, alapszabályainak megfelelően.”⁶⁰ A 3. cikkely (3) pontja azt is kinyilvánítja, hogy „Spanyolország eltérő nyelvi sajátosságai kulturális kincsünk részei, s különleges figyelemben és támogatásban részesülnek”.⁶¹

Végezetül a 4. § elismeri, hogy az autonóm közösségeknek lehetnek saját zászlóik és jelvényeik. „Ezeket középületeiken és hivatalos aktusaik során Spanyolország zászlajával együtt használják.”⁶²

Hispániának az 1978-as alkotmányra épülő jogrendszeréről elmondhatjuk: mind a szabályozás módját, színvonalát, mind pedig tartalmát tekintve szervesen illeszkedik a nyugat-európai fejlett demokráciák mintáihoz. Figye-

lembé vette az Európai Gazdasági Közösséghoz csatlakozást, mint elérődő célt, s nem felelhetetlen volt meg az ország sajátosságairól, hagyományairól sem.

Az új ibér demokrácia alkotmányi szabályozása fenntartotta az egységes spanyol nemzet és az egységes spanyol nemzetállam felfogását, s csak ennek keretében ismeri el az autonóm közösségek önkormányzati státuszát elnyert, a spanyol nemzethez tartozó, nemzetiségekkel elfogadott „népeket”. A tények reális számbavételéhez az is hozzátarozik, hogy Spanyolország jelenlegi nemzeti-regionális modelljét egyetlen jelentős politikai erő sem kérdőjelez meg.

5. A kétpólusú többpártiságtól az uralkodó pártrendszerig

Spanyolországban 1979. március 1-jén idő előtti választásokat tartottak. Suárez miniszterelnök taktikája bevált. Az eredmények az 1977-es szakításos⁶³ választásokat idéztek. Úgy tűnt, a pártstruktúra lényegesen nem változott, a folyamatosság tendenciája vált uralkodóvá. Ismét a Demokratikus Centrum Unió győzött, s Adolfo Suárez González alakíthatott kormányt. Konszolidálódni látszott az ideológiai meérések, korlátozott és polarizált pártpluralizmus rendszere.

Az 1979-es Első Törvényhozás választási eredményei

Pártok	Szavazatok száma	Százaránya	Képviselői helyek száma	Százaránya
UCD	6 293 932	35,05	167	47,71
PSOE	5 475 389	30,49	121	34,57
PCE	1 938 904	10,80	23	6,57
CD	1 097 653	6,11	9	2,57
CiU	482 479	2,69	9	2,57
PNV	296 597	1,65	7	2,00
PSA	326 002	1,82	5	1,43
HB	172 110	0,96	3	0,86
ERC	123 266	0,69	1	0,29
EE	80 097	0,45	1	0,29
PAR	38 042	0,21	1	0,29
UN	376 440	2,10	1	0,29
UPC	59 342	0,33	1	0,29
UPN	28 248	0,16	1	0,29

A regionális pártok⁶⁴ más elosztásban ugyan, de 1979-ben is megtartották (a szavazatok 11,06%-a, harminc képviselői hely) 1977-es pozícióikat (a szavazatok 11,26 %-a, harminc mandátum). Számuk azonban tizre nőtt.

A két legnagyobb párt valamelyest növelte szavazatainak (65,54%) és képviselői helyeinek százalékos arányát (82,28%). Némiképp csökkent viszont a kettőjük között voksokban (4,56%) és mandátumokban megnyilvánuló különbség (13,14%).

A releváns parlamenti pártok száma továbbra sem haladta meg a négyet.

Az 1979-es választások után kibontakozóban voltak egy, az UCD-hez kötődő jobbközép és a PSOE-ra támaszkodó középból kétpárti váltogazdaság körvonalai. Ennek a lényegében véve hasonló bázisú alternatívanak azonban nem voltak meg a reális feltételei. Ez törvényszerűen elvezetett az egyik – s a dolog természetéből adódóan a kisebb belső kohézióval rendelkező – párt, az UCD széteséséhez, megszűnéséhez.

A valódi, kétpolusú politikai váltogazdaság elvi feltételrendszere 1982 után jött létre. Ez azonban már a felszívódott UCD helyett a közép érdekeinek képviseletét is felvállaló, „marxizmustalanított” PSOE és a megújult konzervatív-keresztény jobboldal kettősséggel írható le.

A „fecsegő felszín” hallgatag mélyén elementáris erejű átrendeződések mentek végbe, és ezek 1982 októberében szétrobbantották a kétpolusú mérsekelt többpártrendszer alig megszilárdult struktúráját.

A pártrendszer legnagyobb kihatású átalakulását a kormányzó párt hosszú agóniája, majd 1983 februárjában bekövetkezett feloszlása jelentette. Már az 1979-es választási győzelem sejtetni engedte, hogy nincs minden rendben az UCD háza táján. Az 1979 decemberében – 1980 januárjában az autonómia kérdésében kirobbant vita és a kormány által előnyben részesített megoldások az UCD számára a vég kezdetét jelentették. A kabinet ugyanis a baszk, a katalán és részben a galiciai önkormányzati igényeknek az alkotmány 151. §-a alapján gyorsított úton helyt adott. Így 1979 decemberében megszülettek Euskadi és Katalónia Autonóm Közösségeinek Alapszabályai. A többi regionális törekvést a kormány az alaptörvény 143. § (2) alapján „lassú úton” kívánta rendezni. Andalúziában azonban 1980 elején rákényszerült arra, hogy a kérdésről népszavazást írjon ki. Az 1980. február 28-án megtartott referendum az autonóm önkormányzatiság gyors meghozatalát kívánók győzelmet hozta.

Az UCD és a kabinet az autonómia kérdésében tanúsított bizonytalan magatartása 1981-ben is tovább folytatódott. Ennek következtében a Demokratikus Centrum Unió vereségek sorát szennyezte el a regionális választásokon (Baszkföld és Katalónia 1981. március, Andalúzia 1982. május). Különösen

súlyos visszaesésként értékelhető, hogy a párt Galiciában 1981 októberében csak a harmadik helyet érte el.

Az Önkormányzati Közösségek autonómiaigényeinek kielégítésével kapcsolatos jogi szabályozás csupán 1982 második felében, az UCD teljes szétesének időszakában gyorsult fel. A változás irányát ezért megfordítani már nem tudta.

A PSOE vezetése felismerte a kedvező történelmi lehetőséget, s 1980. május 30-án bizalmatlansági indítványt nyújtott be a kormánnyal szemben. A bizalmatlansági indítványt az UCD képviselői parlamenti többségük birtokában leszavazták. Paradox módon azonban a szocialisták cortesbeli akciója mégis meggyorsította a Demokratikus Centrum Unió bomlását. Fordulópontról jelentett a spanyol demokrácia menetében, mivel jelezte egy szétesőben lévő, valódi kormányprogrammal nem rendelkező párttal szemben a politikai alternatíva megjelenését.

Az UCD gondjait növelték a láthatatlan, avagy tényleges hatalom (poderes fácticos) – az egyház, a gyáriparosok szövetsége, a hadsereg – fellépései és orientációváltása is. Mindezen tényezők kétségkívül elősegítették a párt megsemmisülését. A széthullásnak azonban valójában belső okai voltak, amelyeket az UCD strukturális gyengesége és a belső hatalmi vetélkedések idéztek elő. Ellentétek feszültek az Adolfo Suárez González pártelnök és miniszterelnök képviselte tekintélyuralmi modell, és a különböző frakciók által favorizált társulási modell között. E két szisztema elemeinek ellentmondásos keveredéséből számos nehézség származott. Bár az UCD-ben Adolfo Suárez 1981-es lemondásáig egyszemélyi irányítás érvényesült, az átmenet első szakaszában a közmegegyezéses kompromisszumok egybetartották a pártot. 1981 februárja után, Agustín Rodríguez Sahagún pártelnökségének periódusában, a hangsúly a társulási modellre helyeződött, ami elsősorban az UCD „bárónak” aspirációját szolgálta; majd 1981 novemberétől, Leopoldo Calvo Sotelo miniszterelnök pártelnökké avanzsálásától, a két vezetési stílus keveredett.

Ezek a hullámzások, a kisebb-nagyobb irányításbeli korrekciók nem orvosolhatták a párt heterogenitásából (jobb- és baloldali; szociál- és keresztenydemokrácia; liberalizmus és konzervativizmus) eredő bajokat. Suáreznek is rá kellett jönnie, hogy nem redukálhatja a pártot saját szervezetére, s a „tisztta centrumról” alkotott elképzelései mindenütt a szélső értékeket képviselő csoportok érdekeibe ütköznek.

Az átmenet második szakaszában tapasztalható volt Suárez elbizonytalannodása is. Az invenciózus, taktikus miniszterelnök nem volt képes további stratégiai kezdeményezésekre. Párton és kormányon belüli „húzásai” sem bizonyultak sikereseknek. Egyre jobban elszigetelődött az UCD-n belül. A

párt „bárói” – annak ellenére, hogy személyének nem volt alternatívája – végig kívülről jött parvenünek tartották, s megpróbálták befolyásuk alá vonni. Suárez válasza: 1979. április 5-én megalakult kormányából kihagyta a párt elítéjét. A „bárók” nyomására azonban 1980. május 20-án kénytelen volt létrehozni a szervezet tényleges irányítását végző Állandó Bizottságot,⁶⁵ amely párhuzamos kormányként tevékenykedő szuperszervezetté vált, bizonytalanná tette ezáltal a döntési folyamatokat. Ezt követően állandósult a pártoligarchia Suárezre gyakorolt nyomása. 1980. július 7-én a „Casa de la Praderában”, a Közmunkaügyi Minisztérium hétvégi házában titkos zárt ülést tartottak, ahol Suárez jelenlétében vitatták meg helyettesítésének lehetőségét.

Az ellentétek leküzdése végett Suárez 1980. szeptember 8-án átalakította kormányát. Ebben már helyet kaptak a „bárók” is. Az UCD további sorsa szempontjából ez végzetes hibának bizonyult, s a párt és a kabinet irányíthatatlanná válása miatt Suárez 1981. január 29-én leköszönt pártelnöki és miniszterelnöki tisztségéről.

A február 6–8. között Palma de Mallorcában összeülő II. kongresszus Suárez híveit választja meg elnökké (Augustín Rodríguez Sahagún) és főtitkárrá (Rafael Calvo Ortega). A miniszterelnök Leopoldo Calvo Sotelo lett. A kongresszus és az 1981. február 23-i Tejero-féle puccskísérlet után a párt széthullása már megállíthatatlanná vált. 1981 júliusában az UCD 39 képviselője – többek között Herrero y Rodríguez de Miñón, Oscar Alzaga, Álvarez Miranda – közzéteszi a Mérsékelt Platform című programdokumentumot, amely Fraga koncepciójával érintkezve a nagy jobboldali konzervatív tábor megteremtésére törekszik.

A különböző irányzatokat és társadalmi csoportokat képviselő szervezetek számára egyre kevésbé elfogadható az UCD-n belüli együttélés. 1981 novemberében kiválik Fernández Ordóñez szociáldemokrata mozgalma.⁶⁶ 1982 júliusában Oscar Alzaga Demokratikus Néppártja 45 képviselőt szakít ki az UCD-ből.⁶⁷ Ugyanebben a hónapban lépnek ki a Demokratikus Centrum Unióból Joaquín Garrigues Walker liberálisai. Végezetül július 31-én a pártalapító Adolfo Suárez González bejelenti a Demokratikus és Szociális Centrum (Centro Democrático y Social – CDS) megalakítását. A nyár vége rére az UCD 168 képviselőjéből már csupán 45 maradt. Leopoldo Calvo Sotelo kormányfő és (1981 november óta) pártelnök idő előtti választások kiírására kéri a királyt.

Az UCD szétesésével a jobbközép alternatíva lekerült a napirendről. A centrumba az időközben szintén jelentős változásban átesett PSOE került. „A spanyol burzsoázia, mint történelmében már annyiszor – írja Caciagli –, ismét bizonyította, hogy nem képes politikailag megszerveződni. Az autorita-

rizmustól a demokráciához vezető lépés kiváló alkalomnak bizonyult számára, amit azonban, úgy tűnik, nem tudott kihasználni.”⁶⁸

A *Spanyol Szocialista Munkáspárt*, bár az 1979-es általános választásokon 1977-hez képest némi leg növelte szavazatainak százalékos arányát és parlamenti képviselőinek számát, továbbra is csak az ország második legnagyobb pártja maradt. Kormányzó erővé válásához Felipe González és hívei szerint a PSOE gyökeres megújítására volt szükség. A főtitkár ezért az 1979. május 17-20-i centenáriumi XXVIII. kongresszuson ismét úgy nyilatkozott, hogy meg kell határozni a párt identitását az új helyzetben. Javasolta, hogy változtassanak a PSOE marxista, a munkásosztályhoz kötődő jellegén, s szervezék át a pártot. A küldöttek 82%-a azonban a marxista, demokratikus, fóderatív, osztály- és tömegpárti sajátosságok megőrzésére szavazott. Felipe González ilyen körülmenyek között nem vállalta tovább a főtitkári tisztséget. A köréje tömörült megújítók nem adták fel a harcot. A párttagsság is tudatában volt a González-csoport értékeinek, ráadásul a leköszönt főtitkár rendkívüli népszerűségnek örvendett – s nem csupán a PSOE aktivistái körében. A négy hónap múlva, 1979. szeptember 28–29-én tartott, jól előkészített rendkívüli kongresszuson megtörtént a fordulat. A párt baloldalát Alfonso Guerra vezetésével visszaszorították, s eltűnt a „marxista” minősítés a PSOE alapszabályából. A Spanyol Szocialista Munkáspárt fóderatív, demokratikus káder- és tömegpártként határozta meg önmagát. A marxizmust csupán mint a valóságfeltárás egyik eszközét fogadták el. A PSOE igazi, a középrétegek politikai követeléseit és érdekeinek képviseletét is ellátó catch-all párttá az 1981. októberi XXIX. kongresszuson vált. Sor került a tanácskozáson számos, a centralizációt erősítő szervezeti reform bevezetésére is. A végrehajtó bizottságon belül létrehozták az állandó bizottságot. Az alapszabály 3. cikkelye megtiltotta szervezett irányzatok párton belüli tevékenységét, 22. §-a pedig a helyi szervezetek helyett a provinciák szövetségére ruházta a kongresszusi küldöttek választásának jogát. Politikai elemzők szerint Alfonso Guerra főtitkárhelyettes fegyelmezett, hatékony szervezetté formálta a pártot.

Az intézményi reformknál azonban sokkal jelentősebbek voltak a középbal alternatíva alapjait megteremtő változtatások. A PSOE nyíltan szakított azzal a korábbi felfogásával, amely a munkásosztályt a központba állította. Széles szövetségi tömbben gondolkodva nyitott a középrétegek felé, s leszögezte, hogy gazdasági téren is lemond a traumát okozó eszközök alkalmazásáról. Arról viszont nem mond le, hogy a közigazgatást megtisztítsák a francoista maradványoktól.

A párt külpolitikáját az aktív semlegesség jellemezte. Ezért a kongresszus célul tűzte ki az Európai Gazdasági Közösség tagságának elnyerését,⁶⁹ ugyanakkor elutasította Spanyolország belépését a NATO-ba.

A kongresszus valóban fontos döntései ellenére nem állíthatjuk, hogy ekkor valódi alternatív kormányprogram jött volna létre. Erre csak akkor került sor, amikor nyilvánosságra hozták az 1982. októberi választási kampány során kidolgozott, A változásért (Por el cambio) című dokumentumot. A 47 oldalas program öt fő részre (Gazdasági válság és foglalkoztatás; Igazságosabb és egyenlőbb társadalom; Szabadabb társadalom; A közigazgatás, az állam és az önkormányzatok reformja; Spanyolország külpolitikája) tagolódik. Felvázolja a gazdasági válságból való kilábalás reális piaci lehetőségeit, a dinamikus vállalkozói osztály tevékenységehez és támogatásához kapcsolódva. Részletesen szól a termelői szektor modernizálásáról, átalakításáról egyeztetett állami terv segítségével, a pénz-, a hitel-, a munkaviszonyok szabályozásáról, a szakszervezetek szerepérol. Kijelöli a társadalombiztosításnak, a munkanélküliség kezelésének, az oktatási rendszernek, a kultúrának, az urbanizációval összefüggő lakáshelyzetnek, az egészségügynek a prioritásait, és gondoskodik a szükséges eszközök számbavételéről is. Számos reform bevezetését irányozza elő az állampolgári jogbiztonság érdekében. Foglalkozik a nemzet védelmének problémájával, s az 1982 óta jórészt már megvalósult autonóm önkormányzati rendszer továbbfejlesztésének kérdéseivel.

A megalakítandó PSOE-kormány külpolitikájának középpontjába a Közös Piachoz és az Európa Tanácschoz való csatlakozást állítja. Hangsúlyozza azonban a Latin-Amerikával és a mediterrán térséggel fenntartott kapcsolatok erősítésének fontosságát is. Szemben áll a katonai tömbök politikájával, s egy szabad és békés világ kelet-nyugati feszültségeit felváltó Észak-Dél együttműködés mellett érvel.

Spanyolország nagyobb autonómiájának biztosítása jegyében befagyasztja a Calvo Sotelo-kormány előkészületeit, melyeket a NATO katonai integrációjához való csatlakozás ügyében tett. A kérdés eldöntését népszavazásra bízza.

A pártnak az átmenet időszakában folytatott politikája, mérsékelt választási és kormányprogramja, ideológiai és szervezeti átrendeződése 1982-ben meghozta gyümölcsét. A PSOE az októberi választások győztese lett.

Nem alakult ilyen sikeresen a *spanyol kommunisták* sorsa. A PCE az 1979-es általános választások idején kifelé még egységes képet mutatott. Kis mértékben – 9,3%-ról 10,8%-ra – növelni tudta szavazatainak százalékos arányát és 20-ról 23-ra parlamenti képviselőinek számát, de a párton belüli törések első jelei már 1979 áprilisától tapasztalhatók voltak.

A Spanyol Kommunista Párt a helyhatósági választásokon a PSOE-val szövetségenben indult, s a baloldal győzelmét követően több városban koalíciót is alakítottak. A francóizmus mint közös ellenség elleni harc azonban befejeződött, s ez a közvélemény-kutatás adatai szerint megváltoztatta a párt po-

zícióit. 1979-ben a PCE az egytől tízig terjedő skálán, ahol a szélsőbal az egyes, a szélsőjobb a tízes értékkel szerepelt, még a 2,5-es súlyozásnál állt. 1982-re ez az átlag 1,9-re módosult.

A manipulációktól sem mentes választópolgári beállítódásnak is köszönhető, hogy a változást kívánó társadalmi csoportok 1982-ben a hasznos szavazat (voto util) elve alapján a PCE helyett a PSOE-ra szavaztak. Tény, hogy 1980-ra egyre jobban kiéleződtek a pártban belüli ellentmondások. Mégpedig a következő csomópontokon. Az ellentétek egyik szintjét a generációk közötti konfliktusok képezték. A párt régi, „rajongó”, az illegalitás megpróbáltatásait átélt tagjai a fegyelmezett, központilag irányított szervezeti ideált képviselték. Az új – főként értelmiiségi – generáció viszont nem viselte el a passzív végrehajtó szerepet. Ráadásul még az „öregek” egy része nem értett ugyan egyet az eurokommunista vonallal, de pártfegyelemből elfogadta azt, addig a fiatalok tömegei magukévé tettek az új irányvonalat, viszont nem tűrték a PCE-ben Carrillo által meghonosított vezetési stílust. S ez volt a másik hasadási tényező.

A párt jelentős része további reformokat, ideológiai és szervezeti változtatást, nyitást követelt, s állást foglalt a demokratikus centralizmus elvének hatályon kívül helyezése mellett. A viták Santiago Carrillo pártfőtitkár újjá-választásának kérdésében csúcsosodtak ki. A nagy taktikus még az 1981. évi X. kongresszuson is megszerezte a szükséges szavazatokat, ámde a személye iránti bizalmatlanság megosztotta a pártot, s megkezdődött a tagság átszivárgása a PSOE-ba.

Nehezítették a PCE helyzetét a centralista irányítást nehezen viselő regionális kommunista pártok soraiban kirobbant ideológiai és szervezeti viták is. 1980 végén a katalán pártban tört ki a háborúság az eurokommunisták és a leninista szovjet vonal hívei között; Baszkföldön pedig a PCE erői egyesültek a baloldali nacionalista Euskadiko Ezkerraval.

Nehezítette a helyzetet az is, hogy 1981–1982 folyamán a Központi Bizottság radikális tisztagatást folytatott a madridi szervezetben, s ezzel csaknem szétverte azt.

Mindezen tényezők következtében a PCE 1982-re taglétszámának több mint kétharmadát elveszítette. Kedvezőtlenül hatottak a párt működésére a nemzetközi élet fejleményei is. A Szovjetunió 1979-es afganisztáni beavatkozása diszkreditálta a kommunista szervezeteket, s defenzívába kényszerítette a PCE-t a Reagan-kormány harsány antikommunizmusa is. A párt igazi vesszőfutása 1982-ben következett be. A PCE parlamenti jelenlétét tekintve törpe párttá zsugorodott, több részre szakadt.

Ellentétes irányú mozgás jellemzette a Népi Szövetséget (AP), jóllehet az 1979-es választáson az UCD-ből kiszorult kisebb jobboldali csoportokkal

Demokratikus Koalícióba (Coalición Democrática) tömörülve szavazatokat és képviselői helyeket vesztett, átmenetileg jelentéktelensége süllyedt, Fraga lemondott. A párt azonban néhány hónapos válságperiódus után magára talált. 1979 decemberében megtartott III. kongresszusán Fraga visszatért, átvette a Népi Szövetség elnökségét, s szervezetét prezidenciális jellegűvé alakította. A párt irányításába sok új embert bevontak: a francóistákat távol tartva feledtetni akarták, hogy az AP a régi rendszerhez kötődött. A megújult Népi Szövetség reformista, demokratikus jobboldali pártnak határozta meg magát, s ennek megfelelő értékeket fogalmazott meg programjában.

A törvény és a rend kettősséget, fontosságát, egymáshoz kötődését hangsúlyozva hitet tett a nagy társadalmi intézmények (erős állam, család, vallás, hadsereg) és a kereszteny civilizáció tradicionális hagyományos védelme mellett. Meghirdette a pártrendszer kétpártivá alakításának, történelmi átrendeződésének koncepcióját. E felfogás szerint a centrum sem ideológiailag, sem politikailag nem létezik, ezért szervezeti képviselete sem lehetséges. Járható útnak tűnik ezzel szemben a spanyolok természetes többségén (mayoría natural) alapuló Nagy Jobboldal (La Gran Derecha) politikai megszervezése és választási győzelme.

A Népi Szövetség e koncepció jegyében kísérlete meg leszakítani a szétesőfélben lévő UCD jobboldalát, illetve egy, a Demokratikus Centrum Uniót és az Alianza Popular tömörítő (választási) koalíció létrehozását. E blokkon belül a főszerepet, az irányító befolyást Fraga saját szervezetének tartotta fenn.

De az események csupán részben igazolták a spanyol „civilizált jobboldal” nagy alakjának elképzeléseit. Az UCD szétesése során Oscar Alzaga vezetésével létrejött Demokratikus Néppárt (Partido Demócrata Popular) csatlakozott a Népi Szövetség vezette Népi Koalícióhoz (Coalición Popular). Fragát erősítették az UCD-ből kivált Rodríguez de Miñón „Mérsékelt Platformjának” hívei is. Elfogadta a konzervatív tábor vezéralakjának kinyújtott kezét a szintén a Demokratikus Centrum Unió hasadásából keletkezett Liberális Párt (Partido Liberal – PL) is. Az UCD maradék erői azonban elutasították a felkínált együttműköést. 1983 elején a Demokratikus Centrum Unió egyik vezetője így vallott sok párttag dilemmájáról: „Én magam sem szavaznák Fragára! Sokkal jobban félek tőle, mint Felipétől. Sokkal jobban. Tudom, hogy Felipe demokrata. Fragában már nem vagyok olyan biztos. Nem érzek semmilyen azonosulást a spanyol jobboldallal, mert nem modern jobboldal.”⁷⁰

Az UCD egyik volt főtitkára a Fraga által szorgalmazott koalíció fő ellentmondására, pártja alárendelt szerepére hívta fel a figyelmet: „... a koalíció eszméje az AP-ből indult ki. A Népi Szövetség foglalja el a vezető helyet az-

zal a meggyőződéssel, hogy neki kell a főszereplőnek és az adott koalíció legföbb vezetőjének lennie. Fraga úr vezetése alá kerülnénk. Nem! Ez az UCD és egy olyan politikai tér eltűnését jelentené, amelyet a CDS önmagában nem fedhetne le.”⁷¹ Hozzátehetjük: nem is fedett le, hiszen az UCD által üresen hagyott helyre nem Adolfo Suárez új pártja, a Demokratikus és Szociális Centrum, hanem a PSOE nyomult be!

A jobboldal erőinek széttöredezetsége és a spanyol társadalomban reáli-san is létező „közép” tehát megakadályozta a Nagy Jobboldal választási győ-zelmét és a kétpólusú, kétpárti váltogazdaság rendszerének kialakulását. Nem vált be a Népi Koalíónak az a reméye sem, hogy a keretei közé tar-tozó pártok kihasználhatják a választójogi törvény nagy szervezeteket ked-vezményben részesítő megoldásait, s hogy szavazóbázisaik egymást kiegé-szítő jellegűek. A Népi Koalíció ugyan a második legnagyobb politikai cso-port lett az 1982-es választások után, de győzelme csak fél győzelemnek, részgyőzelemnek (sub-triunfo electoral)⁷² bizonyult.

JEGYZETEK

- 1 A parlamentnek a dél-európai átmenetekben és konszolidációkban játszott szerepéről lásd: Ulrike Liebert—Maurizio Cotta: *Parliament and Democratic Consolidation in Southern Europe*. Pinter Publishers, London and New York, 1990.
- 2 A szakaszolás kérdésében nincs teljes összhang e téma kör kutatói között. Mi azoknak a kutatóknak a nézeteit fejlesztettük tovább, akik azt vallják, hogy a felkészülés éveit az előátmenet (1974. január 4.–1976. július 3.), majd az átmenet követi. Ez utóbbi periódust az alkotmányozási folyamat (1976. július 3.–1978. december 6.) és az átmenet megszilárdulásának szakasza követi. A demokratikus rendszer konszo-lidáját, egyben irreverzibilissé válását az első, választások útján megvalósuló kor-mányváltozáshoz, a Spanyol Szocialista Munkáspárt választási győzelméhez, 1982. október 28-ához kötjük.
- 3 Santiago Míguez González: *La preparación...* 201. o.
- 4 Antxon Sarasqueta: *La agonía del duque*. Ediciones Temas de Hoy, Madrid, 1991. 18. o.
- 5 A kép természetesen egyoldalú és torz lenne, ha nem tennénk említést e helyütt is a politikai tapasztalatok birtokában lévő idősebb generáció képviselőinek (Manuel

1 Fraga Iribarne, Santiago Carrillo, Torcuato Fernández Miranda, José María de Areilza stb.) a demokratikus átmenet sikerében játszott szerepéről.

6 Antxon Sarasqueta: Id. mű. 39. o.

7 Manuel Tuñón de Lara: Historia de España. Transición y Democracia (1973–1985). Editorial Labor, S. A. Madrid, 1992. 72. o.

8 Uo. 63. o.

9 A spanyol jogfelfogás különbséget tesz a konkrét büntetés elengedésének jelzésére szolgáló, az esetek pontosan meghatározott, nevesített körére vonatkozó *kegyelem* (*indulto*) és az *amnistia*, a *közkegyelem* között. Az Arias-kormány időszakában született rendelet, mivel csak a politikai elítélték meghatározott csoportjára vonatkozott, indultónak minősíthető. A későbbi királyi dekrétumok és az 1977. évi 46. számú törvény már az amneszia fogalmi körébe tartoznak.

10 Aranzadi: Repertorio de Legislación. 1977. II. k. 3017. o.

11 A Spanyol Kommunista Párt 1977. április 9-én, a húsvéti ünnepeket megelőző nagyszombaton, a politikai szervezetek közül utolsóként nyerte el legalitását.

12 Adolfo Suárez González: Un nuevo horizonte para España. 51. o.

13 Manifiesto de la Reconciliación, 1 de abril 1975 (sokszorosítva).

14 A bizottság személyi összetétele az 1976. december 3-i ülésen vált véglegessé. Tagja volt a szocialisták részéről Felipe González és Enrique Tierno Galván. A kommunistákat Santiago Carrillo képviselte, öt a kormány vétója miatt Simón Sánchez Montero helyettesítette. A keresztyén demokraták Antón Canellast jelölték. A liberális monarchistákat Joaquín José Satrústegui reprezentálta. Részt vett a bizottság munkájában a szociáldemokrata Francisco Fernández Ordóñez is. A történelmi régiókat Jordi Pujol (Katalónia), Julio Jáuregui (Baszkföld) és Valentín Paz Andrade (Galícia) képviselte. A bizottság 1976. december 22-én találkozott először Adolfo Suárez miniszterelnökkel.

15 A népszavazás eredményeit táblázatos formában közli Andrea Bonime-Blanc: Spain's Transition to Democracy. Westview Press, Boulder and London, 1987. 26. o.

16 ABC, 1976. december 16.

17 Az alkotmány 69. § (5) pontjának már említett két módosítása az anomáliák csökkenésére törekzik. Ennek megfelelően megszűnik a 41 kinevezett szenátori státus. Ehelyett az Önkormányzati Közösségek érdekeik képviseletére egy-egy szenátort külldhetnek a parlamentbe, s minden egymillió lakos után újabb szenátori helyek illetik meg az adott területeket is.

18 Az 1979-es választásokon ez a szám 51-re, az 1982-esen 59-re, az 1986-oson 56-ra módosult. Bár a kongresszusba 1982-ben csak 10 párt, 1986-ban 14 párt került be, 1987. január 1-jén még mindig több mint 500 párt volt hivatalosan bejegyezve.

19 Ez az öt párt a jobboldali Népi Szövetség (Alianza Popular), a centrista Demokratikus Centrum Unió (Unión de Centro Democrático), a baloldali Spanyol Szocialista

Munkáspárt (Partido Socialista Obrero Español), a Spanyol Kommunista Párt (Partido Comunista de España) és a Szocialista Néppárt (Partido Socialista Popular).

- 20 A két legnagyobb párra adott szavazatok aránya 1977-ben 64,2%-ot, 1979-ben 66,3%-ot, 1982-ben 73,2%-ot, 1986-ban 70,2%-ot, 1989-ben 65,4%-ot tett ki. A kétpolusú váltogazdálkodásra emlékeztető jegyek ellenére 1982 és 1993 között a Spanyol Szocialista Munkáspárt által befolyásolt uralkodó pártrendszer alakult ki az országban.
- 21 Michael Buse: *La nueva democracia española*. Unión Editorial, Madrid, 1984. 113. o.
- 22 Uo. 122–123. o.
- 23 Baszkföld három legnagyobb, a Cortesben is képviseltető rendelkező pártja a jobb-közép Baszk Nemzeti Párt (PNV), a baloldali Euskadiko Ezkerra (EE), s a függetlenségért sikraszálló, sok tekintetben szélsőséges, az ETA-val kapcsolatot tartó Herri Batasuna (HB).
- 24 Katalónia legjelentősebb regionális szervezetei az 1974-ben alakult balközép Katalán Demokratikus Konvergencia (Convergencia Democrática de Catalunya – CDC), a Konvergencia és Egység (Convergencia i Unió – CiU) nevű pártszövetség, a baloldali Esquerra Republicana de Catalunya (ERC) és a Spanyol Kommunista Párhhoz közel álló Katalán Egyesült Szocialista Párt, a Partit Socialista Unificat de Catalunya (PSUC).
- 25 A baszkföldi és a katalán pártrendszeren lényegesen kisebb jelentőségek a Galiciában működő regionális koalíciók, szövetségek és pártok. Ilyenek: a Galiciai Népi Nemzeti Blokk (Bloque Nacional Popular Galego – BNPG), és a Galiciai Egység (Unidade Galega – UG).
- 26 *El País*, 1977. június 15.
- 27 Richard Gunther–Giacomo Sani–Goldie Shabad: *El Sistema de Partidos Políticos en España*. CIS–Siglo XXI. Editores de España, Madrid, 1986. 455. o.
- 28 Lásd Michael Buse: *Id. mű* 299–300. o.
- 29 Luis García San Miguel: *Teoría de la transición*. Editorial Nacional, Madrid, 1981. 112. o.
- 30 A Demokratikus Centrum Uniót létrehozó 14 minipárt a következő: a Néppárt, az Andalúz Szociálliberális Párt, a Demokrata és Liberális Pártok Föderációja, a Szociáldemokrata Föderáció, a Független Szociáldemokrata Párt, a Szociáldemokrata Párt, a Haladó Liberális Párt, a Murciai Demokratikus Unió, a Független Galiciai Párt, a Kanári Unió, a Spanyol Szociáldemokrata Unió, az Extremadurai Regionális Akció, a Keresztyén demokrata Párt és a Demokratikus Néppárt.
- 31 Richard Gunther–Giacomo Sani–Goldie Shabad: *Id. mű* 460. o.
- 32 A könyvben közölt választási eredményeket tartalmazó táblázatokat a szerző elsősorban az alábbi források által közölt adatok alapján állította össze:

Andrea Bonime-Blanc: *Spain's Transition to Democracy*. Westview Press Boulder and London, 1987.; *Constitución Española 1978-1988*. III. k. Centro de Estudios Constitucionales, Madrid, 1988.; José Ramón Montero: *Las elecciones legislativas*. Madrid, 1990. Kézirat; Manuel Martínez Sospedra: *El sistema de partidos español: un caso de partido dominante*. Cuadernos de la Cátedra Fabrique Furio Ceriol, 1992. 1. sz. 77-95. o.

33 A Convergencia Democrática de Catalunya (CDC) az 1977-es választáson három másik katalán párttal (Esquerra Republicana de Catalunya; Front Nacional de Catalunya; Partido Socialista de Catalunya-Reagrupment) együtt mint a Pacte Democratic per Catalunya választási szövetség indult. Mandátumot azonban csak a Demokratikus Konvergencia jelöltjei szereztek.

34 Az UCD-CC a Katalán Keresztyéndemokrata Párt, az UCD katalán testvérszervezete, tagozata.

35 Mensajes de la Corona. In: *Transición política y consolidación democrática. España (1975-1986)*. CIS, Madrid, 1992. 495. o.

36 Jorge Esteban: *El proceso constituyente español (1977-78)*. In: *La transición democrática española...* 274-316. o.

37 Felsorolásukat lásd „A francóizmus színeváltozása és válsága” című fejezet 4. számú jegyzetében.

38 Az események menetének leírása s az alkotmányelmeleti kérdések részletesebb tár-gyalása Gregorio Peces-Barba Martínez (*La elaboración de la Constitución de 1978*. Centro de Estudios Constitucionales, Madrid, 1988) és Carlos Ollero (*Derecho y teoría política en el proceso constituyente español*. Centro de Estudios Constitucionales, Madrid, 1986) könyveiben olvasható.

39 Részletesebben lásd: *El proceso constituyente. Deducciones de cuatro casos recientes: España, Portugal, Brasil y Chile*. REP, 1992. 76. sz. 7-28. o.

40 *Constitución Española*. Boletín Oficial del Estado (továbbiakban: BOE), Madrid, 1983.

41 Uo.

42 *Código de Leyes Políticas* 2^a edición. Centro de Estudios Constitucionales, Madrid, 1984.

43 *Constitución Española*. BOE, Madrid, 1983.

44 Uo.

45 Uo.

46 Az alkotmányozási folyamat vitái során jelentette ki Santiago Carrillo, az SKP főtitkára: „... amíg a monarchia tiszteletben tartja az alkotmányt és a népszuverenitást, mi tiszteletben tartjuk a monarchiát”. (Raul Morodo: *La transición política*. 195. o.)

47 Manuel Aragón: *La monarquía parlamentaria*. (Comentario al art. 1., 3. de la Constitución.) In: *La Constitución Española de 1978*. Editorial Civitas S. A., Madrid, 1981. 445-446. o.

48 Constitución Española. BOE, Madrid, 1983.

49 Baszkföld baszk neve.

50 A kifejezés nem sértő. A spanyol politológiai szakirodalomban a nemzeti-regionális mozgalmakat értik alatta.

51 Anderle Ádám: Megosztott Hispánia. Kossuth, 1985. 184. o.

52 Andrés de Blas Guerrero: El problema nacional-regional español en la transición. In: La transición democrática española... 601. o.

53 Uo. 602. o.

54 Uo.

55 Constitución Española de 1978. In Código de Leyes Políticas. 2^a edición. Centro de Estudios Constitucionales, Madrid, 1984. 19. o.

56 Jordi Solé Tura: Nacionalidades y nacionalismos en España. Alianza Editorial, Madrid, 1985. 22–23. o.

57 Constitución Española de 1978. 19–20. o.

58 Az organikus törvények a jogszabályi hierarchiában közvetlenül az alkotmány után következnek. A kiemelkedően fontos életviszonyok szabályozására szolgálnak. Elsőgadásukhoz, módosításukhoz minősített többségre van szükség. Magyar hasonmásai a kétharmados vagy sarkalatos törvények.

59 Constitucion Española de 1978. 19–20. o.

60 Uo.

61 Uo.

62 Uo.

63 A spanyol elemzések joggal tesznek különbséget a pártrendszeret érintő szakításos (1977. és 1982), illetve folytatólagos választások (1979., 1986., 1989) között, mivel 1977 után 1982-ben is lényeges elmozdulásoknak lehetünk tanúi. 1977-ben született meg atomizált és polarizált formában a demokratikus spanyol többpártrendszer, s történt meg a szakítás a francóista rezsim monolitikus struktúrájával. 1982-ben viszont a PSOE-hez kapcsolható uralkodó pártrendszer alakult ki. Míg az 1979-es választás az 1977-es, addig az 1986-os és 1989-es az 1982-es folytatásának tekinthető.

64 A már ismert regionális pártokon kívül parlamenti képviselethez jutott az Andalúz Szocialista Párt (Partido Socialista de Andalucía – PSA), a Nemzeti Unió (Unión Nacional – UN), a Kanári Népi Unió (Unión del Pueblo Canario – UPC), az Aragón Regionalista Párt (Partido Aragonés Regionalista – PAR) és a Navarra Nép Uniója (Unión del Pueblo Navarro – UPN).

65 Az Állandó Bizottság tagjai voltak Suárezén és a párt főtitkárán, Rafael Arias Salgadón kívül Fernando Abril Martorell, Fernando Álvarez de Miranda, Pio Cabanillas, Rafael Calvo Ortega, Francisco Fernández Ordóñez, Joaquín Garrigues, Landelino Lavilla, Rodolfo Martín Villa és José Pedro Pérez Llorca.

66 Francisco Fernández Ordóñez Demokratikus Akciópártja (PAD) az 1982-es választásokon a PSOE-val együtt indult. Később csatlakozott a Szocialista Munkáspárhhoz.

67 A Demokratikus Néppárt a Liberális Párttal és a Népi Szövetséggel együtt az 1982-es választásokon létrehozta a Népi Koalíció elnevezésű választási blokkot.

68 Mario Caciagli: *Elecciones y partidos en la transición española*. Centro de Investigaciones Sociológicas, Madrid, 1986. 278. o.

69 Spanyolország 1986. január 1-jétől lett az Európai Gazdasági Közösség teljes jogú tagja.

70 Richard Gunther: *Electoral laws, party systems, and elites: the case of Spain*. American Political Science Review, 1989. 3. sz. 850. o.

71 Richard Gunther: *Leyes electorales, sistemas de partidos y elites: el caso español*. Revista Española de Investigaciones Sociológicas, 1989. 47. sz. 97. o.

72 A problémakör részletes kifejtését lásd: José Ramón Montero: *Los fracasos políticos y electorales de la derecha española: Alianza Popular, 1976–1987*. In: *La transición democrática española...* 493–543. o.

IV. A DEMOKRATIKUS RENDSZER KONSZOLIDÁCIÓJA

1982. október 28-án új szakasz kezdődött a spanyol demokrácia történetében. A PSOE választási győzelmével lezárult az 1976 júliusában beindult átmenet periódusa. Bebizonyosodott, hogy működőképes az 1978-as alkotmányban rögzített pluralista politikai modell. A választás népszavazásként is értékelhető az irreverzibilissé váló demokratikus berendezkedés mellett, amely képes tolerálni az eltérő alternatívák közötti hatalmi váltást. E hatalmi átrendeződés egybeesett a spanyol társadalom nagy többségének akaratával. A távolmaradók aránya 20%-ra csökkent,¹ s a PSOE megszerezte a parlamenti mandátumok 57,2%-át. A választási eredmények egyben jelzik az ibér társadalom érettségét és alkalmasságát a nyugat-európai régióhoz való csatlakozásra.

Történelmi jelentőségű változások indultak 1982 októberében azért is, mert a Spanyol Szocialista Munkáspárt fennállása óta először szerzett önálló kormányzásra jogosító parlamenti többséget, és ezt 1986-ban, 1989-ben és 1993-ban is meg tudta ismételni.

A PSOE győzelmi sorozata átalakította az ország pártrendszerét. A Partido Socialista Obrero Español uralkodó párt lett, mégis fennmaradt a konzervatív-keresztény és a szociáliberális opciónak a fejlett Európát jellemző kettőssége.

1. Az 1982-es választások politikai következményei

Az 1982-es választások legfontosabb politikai következménye az lett, hogy a spanyol pártrendszer egy uralkodó párt, a PSOE által befolyásolt, mérsékelt többpárti szisztemává alakult, amelyben változatlanul fennállt a választás bipolaritása. A tényleges hatalmi váltást ugyanakkor erősen korlátozza a kis centrista párt (CDS), az 1986-ban Egyesült Baloldal (Izquierda Unida) néven megszerveződött, kommunisták vezette választási szövetség, valamint a regionális-nemzeti pártok középre tartó mozgása, a választási rendszer győztes pártokat jutalmazó megoldása, túlreprezentáltsága, a szervezetek egy irányba (catch-all party) mutató belső szerkezeti átrendeződése, a szavazók jelentős részének középbal beállítottsága, mérsékelt-pragmatikussá válása.

A pártrendszer újjárendező 1982-es szakításos választásokon a jellemzők jól nyomon követhetők. A szavazók tisztában voltak 1982 októberének jelentőségével. Ezt bizonyítja az is, hogy hárommillióval többen járultak az urnához, mint 1979-ben, jóllehet a cenzusok csupán 70 000 első szavazót rögzítettek. A növekedés túlnyomó többsége tehát az addig távol maradók

soraiból került ki. Jelentős részük (kétmillió fő) 1982-ben a PSOE-re vok-solt. A spanyol szocialisták győzelméhez és a pártrendszer átrajzolásához azonban nagyban hozzájárult az is, hogy 7,5 millió választó a demokrácia megőrzése, erős kormány, erős ellenzék pragmatikus megfontolásából kiindulva módosította 1979-es álláspontját. Ebben természetesen szerepet játszott az UCD széthullása, a CDS megjelenése, a hasznos szavazatok elve alapján a PCE összeomlása, s a Népi Szövetség vezette koalíció előretörése.

A szavazatok átrendeződésének igazi nyertese a PSOE lett. Részben úgy, hogy 1979-es választóinak 93%-át újra mozgósítani tudta, részben úgy, hogy 4,6 millió új szavazatot szerzett. Ebből 2 millió először mobilizált választó volt, 2,6 milliót pedig más pártktól hódított el (az UCD-től 1,55 milliót, a PCE-től egymilliót, kisebb csoportktól félmilliót). A párra szavazott a fiatalok jelentős része is, 1,3 millió fő.²

A spanyol politikában 1982 októberében végbement átrendeződés szorosan kapcsolódott a hispán társadalmat 1981–1982 folyamán foglalkoztató, megoldásra váró kérdésekhez, s kifejezte a problémákról a vezető párt (UCD) és a kormány által adott válaszok választópolgári értékelését. Közismert tény, hogy 1976-ban Spanyolország nemzetközi *gazdasági krízis* közepette kezdté meg a tekintélyuralmi–diktatórikus struktúrák lebontását. Az 1973-as olajválság és következményei rendkívül érzékenyen érintették a nyersanyagigényes spanyol gazdaságot. A kőolaj ára a barrelenkénti 2,5 dollárról 10 dollárra, majd '78-ra 30 dollárra emelkedett. A folyó kereskedelmi mérleg deficitje a vizsgált időszakban évi átlagban a bruttó hazai össztermék 3–4%-ával nőtt. A hatvanas évek közepétől beindult gyors gazdasági növekedés recesszióba torkollott. A *munkanélküliek* aránya 1977-ben az aktív lakosság 5,8%-át, 1981-ben 15,4%-át, 1982-ben 17,1%-át alkotta. Számítások szerint a Franco-korszak szigorú népességnövelő politikája következtében újonnan munkába álló fiatal munkaerő felszivásához a bruttó nemzeti össztermék évi 4,5%-os növekedésére lett volna szükség.

Az éppen csak megszületett új demokráciának vállalnia kellett a gyors ütemű *infláció* megfékezésének feladatát is. Ezt többek között az 1977 októberében megkötött Moncloa-paktumok, valamint az ugyanezen év novemberében a Pénzügyi Reform Súrgős Eszközeiről elfogadott törvény segítségével az 1977-es 27%-ról 1979-re 16%-ra, 1982-re 14,2%-ra sikerült leszorítani. Az átmeneti csökkenés ellenére továbbra is komoly gazdasági veszteséget és politikai feszültséget okoztak a *munkaügyi konfliktusok*. Sztrájkok miatt 1981-ben 5 153 800, 1982-ben pedig 2 787 600 munkaóra esett ki a termelésből. Ugyanebben a két évben 1307, illetve 1225 jelentősnek tekinthető munkabeszüntetést regisztráltak. A sztrájkokban 1 126 300, illetve 875 100 fő vett részt.³ Az infláció visszaszorításának és a munkaügyi konfliktusok

mérséklődésének alapvető tényezője a szakszervezetek, a vállalkozók érdekképviseleti szervezete és a kormány által folytatott neokorporativista politika volt, amely átfogó keretszerződésekben, *társadalmi megállapodásokban* (concertación social) öltött testet. Ennek során 1982-re megerősödött a Spanyol Szocialista Munkáspárhhoz kötődő Általános Munkásszövetség, a Spanyol Kommunista Párt befolyása alatt álló Munkásbizottságok súlya viszont csökkent. A Demokratikus Centrum Unió 1979-es, második választási győzelme után azonban az Adolfo Suárez González vezette kabinet fokozatosan elfordult a társadalmi megegyezések politikájától. A párt addig követtet irányvonalának érvényesítését a vezetői közötti ellentétek és a szervezet szétesése is lehetetlenné tették.

Az új spanyol demokrácia kulcskérdése volt a *nemzeti-regionális problémák* konszenzuson alapuló megoldása. Mint láttuk, az Adolfo Suárez González vezette UCD-kormány lassítani akarta a regionális autonómiák folyamatát, s emiatt sorozatosan vereséget szenvedett a helyi választásokon. Az Önkormányzati Közösségek autonómiaigényeinek kielégítésével kapcsolatos kormányzati magatartás csupán 1982 második felében, az UCD teljes szétesésének periódusában módosult, ez azonban már nem tudta megfordítani a változás irányát.

A Franco-rendszertől örökölt *ultrabalon* (GRAPO), *szélsőjobboldali* (Krisztus Király Gerillái; Nemzeti Antikommunista Apostoli Szövetség stb.) és *nacionalista* (ETA stb.) *terrorizmus* is növelte a demokratikus átmenet törékenységét. A helyzetet súlyosította, hogy az 1978-as alkotmányról rendezett népszavazáson a Baszk Nemzeti Párt (PNV) távolmaradásra szólított fel. 1979 decembere, Baszkföld autonómiajának elnyerése után változott a helyzet. Az ETA által végrehajtott terrorcselekmények mégis 1980-ban tezték, majd az 1981-es átmeneti csökkenés után 1982-ben ismét megnőtt a fegyveres akciók száma. Ezek 90%-át az ETA követte el.⁴

Mélyen megrázta a spanyol társadalmat az 1981. február 23-án Tejero alezredes vezetésével végrehajtott parlamentelfoglalási akció. A puccskísérlet a hadsereg túlnyomó többségének alkotmányhű magatartása miatt meghiúsult. A fegyveres erők engedelmeskedtek János Károly király mint főparancsnok felhívásának, s nem támogatták a katonai hatalomátvételt. Az akció rádöbbentette a spanyol közvéleményt a demokráciát fenyegető veszélyekre és a változások visszafordíthatatlanná tételenek szükségességére.

A spanyol demokrácia sikeres konszolidációjában jelentős szerepet játszottak az átmenetnek egyértelműen kedvező *nemzetközi tényezők*. Az olajválság és a közel-keleti konfliktusok árnyékában a mediterrán régióban Nyugat-Európa és az USA stratégiáját egyaránt a kompromisszum elemei hatották át. Az új demokráciát gazdasági támogatásban részesítették. A spanyol át-

menet, a portugál és a görög esettől eltérően nélkülözte a közvetlen külső konfliktus ösztönző hatását. Spanyolországnak az európai katonai-politikai-gazdasági integrációhoz való közeledése ugyanakkor kedvező fogadtatásra talált azért is, mert nem eredményezett lényeges egyensúlyeltolódást a nyolcvanas évek elején még fennálló két tömb viszonyában.

Legalább ilyen fontos volt az a körülmény, hogy 1982-ben, 1979-cel összehasonlítva, a spanyol választók balközép irányba mozdultak el. Jól bizonyítja e megállapítás igazát a négy legnagyobb párra szavazó megkérdezettek bal-jobb skálán kimutatható megoszlása:⁵

	PCE		PSOE		UCD		AP	
	1979	1982	1979	1982	1979	1982	1979	1982
Bal	1	29	20	19	37	3	—	—
	2	29	16	32	44	1	—	—
	3	20	4	49	60	2	—	1
	4	6	1	58	60	6	1	1
	5	1	1	18	40	48	11	1
	6	1	—	8	13	58	14	4
	7	2	—	6	4	55	4	12
	8	1	—	6	54	2	14	57
	9	—	—	5	1	43	2	25
Jobb	10	—	—	4	6	48	—	14
								47

Még többet árulnak el a spanyol választók balközép orientációjáról a főbb pártok ideológiai besorolásáról készített választói felmérések.⁶

A megkérdezetteknek 1-től 10-ig terjedő skálán kellett elhelyezniük az 1979-es és az 1982-es választáson induló fontosabb politikai pártokat. Az 1-es a szélsőbaloldali, a 10-es a szélsőjobboldali értékeket jelentette. A válaszadók értékelése szerint 1979-ben a Spanyol Kommunista Párt átlaga 2,5-et, 1982-ben 1,9-et mutatott. A PSOE-ra jellemző arányszámok ugyan ebben a periódusban 3,9-es, illetve 3,6-es értékeket jeleztek. A Demokratikus Centrum Unió 6,4-es és 6,2-es osztályzatot kapott. A Népi Szövetséget a megkérdezettek 7,9-es, valamint 8,5-es viszonyszámmal minősítették. Suárez volt miniszterelnök pártját, a Demokratikus és Szociális Centrumot 1985-ben 5,3-re takálták.

Komoly mértékben befolyásolta a pártok szereplését vezetőik népszerűsége is. Az ezzel kapcsolatos felmérések nullától tízig terjedő szimpátiaskáláján

(ahol a nulla a teljes elutasítást, a tíz pedig a teljes azonosulást jelenti) 7,8-es értékkel János Károly király foglalta el az első helyet. Őt követte 6,8 ponttal Felipe González, a PSOE, 4,2-del Adolfo Suárez, a CDS, 4,0-del Manuel Fraga, a Népi Szövetség, 3,8-del Francisco Franco(!), 3,3-del Landelino Lavilla, az UCD egyik, majd 3,1-del Leopoldo Calvo Sotelo, az UCD másik vezetője. A sort Santiago Carrillo, a PCE főtitkára zárta 2,9-es értékkel. A pártvetélkedések szempontjából János Károly király magas szímpátiaindexe természetesen nem vehető figyelembe. Kifejezi azonban a spanyolok kedvező értékítéletét a demokrácia, a tolerancia és a mérsékletesség elvének az uralkodó személyében megtestesült politikája iránt. 1979 óta három politikus népszerűsége növekedett. Felipe Gonzálezé 1,3, Manuel Fragáé 0,9 és Francisco Francóé 0,2 ponttal. A két aktív pártvezér előretörése pártjaik szavazatáborának kiszélesedésével is magyarázható. A halott diktátor szímpátiamutatója nem csupán a múlt megszépítő messzeségét tükrözi, hanem egy másik, intoleráns, autoritárius spanyol politikai kultúra és gyakorlat látható erősödését és a már említett kétpolusosság lehetőségét is jelzi. A személyi megmérettetésnek két nagy vesztese volt: Adolfo Suárez, akinek népszerűsége 1,3-del, és Santiago Carrillo, akié 1,2-del csökkent. A volt kormányfő esetében a visszaesés nyilván államférfiúi tevékenységének túl szigorú megítélésével és az UCD szétesésével, politikai bázisának széthullásával magyarázható. Santiago Carrillo utolsó helye viszont a szavak (eurokommunizmus) és a tettek (bolsevik pártirányítási módszerek) látványos konfrontációjának köszönhető. A két UCD-politikus személye ezzel szemben jól behatárolható módon csak a jobbközép szavazók egy részében ébresztett bizalmat.⁷

Igen tanulságosak az arra vonatkozó felmérések is, milyen motivumok magyarázzák az adott pártokra való szavazást. A Népi Szövetséget választók voksaik leadásakor a két legfontosabb tényezőnek Manuel Fraga személyét, illetve annak szükségességét tartották, hogy erős ellensúlyt képezzenek a feltételezett szocialista győzelemmel szemben.

A PSOE hívei elsősorban a változások elkerülhetetlensége és Felipe González mellett szavaztak. A CDS-re Adolfo Suárez miatt, vagy azértadták szavazatukat, mert a szervezetet ítélték az egyetlen mérsékelt pártnak. Az UCD esetében a demokratikus átmenethez való hozzájárulást és a szavazói hűséget hangsúlyozták. A PCE-t hívei az egyetlen olyan pártnak tartották, amely képes megvédeni a dolgozók érdekeit, és valóban változtatásokat akar.

A több tényezős válaszcsoporthoz további ismertetésétől eltekintünk.⁸ Úgy gondoljuk azonban, hogy a különböző pártokra adott szavazatok két legfontosabb választói motivációja jól kiegészít a politikusok szímpátiaindexével kapcsolatban kifejtett érvelésünket.

Bebizonyosodott, hogy az összes párt esetében rendkívül fontos a jól körülhatárolt választói bázis és program. Nem nélkülözhetők a hiteles vezetők sem. Ez Felipe Gonzáleznél és Manuel Fragánál egyértelműen igazolható. Adolfo Suárez esetében előző fejtegetésekben annyiban tovább árnyalhatók, hogy népszerűségének jelentős csökkenése ellenére is vonzereje kulcsszerepet játszott a túl későn megszervezett CDS parlamenti talpon maradásában. Az UCD-re és a PCE-re szavazók motívumrendszerében viszont a két párt vezető személyiségeire való hivatkozás (Landelino Lavilla, illetve Santiago Carrillo) csak az utolsó helyek egyikén szerepel. E vázlatosan felsorolt tényezők együttes hatása és a spanyoloknak a változás utáni vágya azt eredményezte, hogy az 1982-es választást, a szavazatok 48,37%-ával, 202 mandátum megszerzésével a PSOE nyerte.⁹ A második helyre a Népi Szövetség került 26,27%-kal, 106 parlamenti helyvel. A két legnagyobb politikai erő együttesen a szavazatok 74,64%-át és a mandátumok 87,80%-át szerezte meg. Nött a PSOE és az AP közötti szavazatokban (22,10%) és parlamenti helyekben (27,22%) mérhető különbség. Spanyolország huszadik századú történetében 1931 óta először fordult elő, hogy egy párt abszolút többséget szerzett a Cortesben.¹⁰

Az 1982-es, Második Törvényhozás választási eredményei

Pártok	Szavazatok száma	Százaletkos aránya	Képviselői helyek száma	Százaletkos aránya
PSOE	10 127 390	48,37	202	57,51
AP	5 520 596	26,27	106	30,29
UCD	1 453 311	6,94	12	3,43
CiU	769 726	3,68	12	3,43
PNV	395 656	1,89	8	2,29
PCE	823 412	3,93	4	1,14
CDS	604 309	2,89	2	0,58
HB	210 661	1,01	2	0,59
ERC	138 116	0,66	1	0,29
EE	100 326	0,48	1	0,29

Az elemeire bomlott UCD maradványa 6,94% szavazatot szerzett, ezzel 12 mandátumhoz jutott. A Népi Szövetség (AP) és a Demokratikus Centrum Unió választási eredményei elmaradtak vezetőik várakozásától. Ezzel meg-kiúsultak Manuel Fragának a nagy jobboldalról szőtt álmai. Kiderült, hogy a

spanyolok többsége nem a konzervatív sáncok mögött, hanem a mérsékelt középbal táborában található. Összeomlott a belső gondokkal, azonosulási zavarokkal küszködő Spanyol Kommunista Párt is. A szavazatok 3,9%-ának megszerzése minden össze 4 parlamenti képviselői hely elnyeréséhez volt elegendő. Feltűnt egy új párt is: Adolfo Suárez Demokratikus és Szociális Centruma. A középen keletkezett politikai vákuumban azonban a PSOE betörése következtében alig maradt hely. A CDS 2,89%-nyi szavazót vonzott csupán, s ezzel 2 mandátumot szerzett.

Az 1982-es választások azt is bebizonyították, hogy a spanyol pártrendszer elemzése során számolni kell a nemzeti-regionális szervezetek állandó jelentével. Bizonyos kisebb jelentőségű csoportok átmenetileg, vagy akár hosszú időre eltűntek ugyan a Cortesból (Andalúz Szocialista Párt; Kanári-szigeti autonómok; az aragóniai és a navarrai szervezetek), azonban az erős autonóm hagyományokkal rendelkező baszk (Partido Nacional Vasco, Herri Batasuna, Euskadiko Ezkerra) és katalán (Convergencia i Unió, Esquerra Republicana de Catalunya) pártok megőrizték pozíciójukat és befolyásukat.

2. Az uralkodó pártrendszer kialakulása, az 1986-os és az 1989-es választások

A PSOE történelmi jelentőségű választási győzelme birtokában hozzájött, hogy végrehajtsa A változásért elnevezésű programjában vázolt és vállalt átalakításokat. Nagy sikereket ért el a gazdaság modernizálásában és részben új vágányokra állításával.

Az 1980-as évtized második fele az országban a gondoktól és feszültségektől kísért növekedés és gyarapodás szakasza volt. Spanyolország 1986. január elsején tagja lett a Közös Piacnak, s az 1986. márciusi népszavazás után is bent maradt a NATO-ban. Megnyitotta kapuit a külföldi tőkebefektetők előtt, s integrálódott a fejlett Európához. Hatalmas infrastrukturális beruházások (a közúthálózat fejlesztése, a modern telekommunikációs rendszer meghonosítása, lakásépítés) indultak be. E munkálatokat betetőzte az Amerika felfedezésének 500. évfordulója alkalmából 1992-ben Sevillában megrendezett világkiállítás és a barcelonai olimpia.

Spanyolország a félperifériából a centrumországokhoz csatlakozott, s egy főre jutó nemzeti jövedelme már megközelíti az olasz értéket. A széles társadalmi bázisra támaszkodó uralkodó párt meghirdette a demokratikus és szolidáris társadalom jóléti modelljét. A PSOE felfogása szerint – írja José María Benegas, a párt szervezeti ügyekért felelős titkára – a nemzet céljai

egybeesnek a szocialisták céljaival, amelyek lényege nem más, mint a szociális piacgazdaság demokratikus szocializmusának megteremtése.

A szocializmust Benegas nem végső, tökéletes és örök társadalomként definiálja, hanem „mint társadalomátalakító mozgalmat, amely rögzíti a piaci tevékenység társadalmi ellenőrzésének feltételeit. Ez például nem a magán-tulajdon eltörlését, hanem határainak meghúzását jelenti abból a célból, hogy ennek alkalmazásával elkerüljük a dolgozók kizsákmányolását és zsák-utcába vezető romlását. E társadalmi ellenőrzést egyidejűleg kell megvalósítani felülről (törvényhozással és állami beavatkozással) és alulról, a társadalmi szereplöknek (szakszervezeti társulások, szomszéd vagy fogyasztói egyesületek) a gazdasági döntésekben való nagyobb részvételével... Gazdagsgágot teremteni, azt újraelosztani, progressív törvénykezéssel visszaszorítani a kizsákmányolást, biztosítani az oktatást és az egészségügyi ellátást valamennyi állampolgár számára, csökkenteni a társadalmi egyenlőtlenségeket és a társadalom valamennyi szférájára kiterjeszteni a demokráciát: ez a szocializmus tartalma; azé a szocializmusé, amely *a szocializmust a demokrácia elmélyítésének régi és világos ideájában foglalja össze...*”¹¹ A baszk származású „Txiki” Benegas A szocialista ész című könyvében a jelzett konцепció megvalósítását illetően nagy szerepet szán a régi és új típusú állami beavatkozásnak.

Az intervenció célja a piac negatív társadalmi hatásainak kiszűrése, a távlati tervezés, a gazdaság stratégiai ösztönzése, a hatalom és a jövedelem re-disztribúciója. A jóléti államnak Benegas szerint új funkciói is vannak. Ezek „az életminőség kollektív szervezése” címszó alatt foglalhatók össze. E köz-hatalmi tevékenységeket összhangba kell hozni a civil társadalom törekvéseivel, mivel „a szocialisták úgy tekintenek az államra és a társadalmi közös kezdeményezésekre, mint egymást kiegészítő és nem egymással szembenálló tevékenységekre”.¹²

A PSOE az államot a közélet területén megjelenő társadalmi akaratok és törekvések összehangolójának, összeegyeztetőjének tartja, s a makroszint mellett nagy fontosságot tulajdonít a mikropolitika világának. E két szférában alkalmazott eszközököt egyidejűleg és koordináltan kell felhasználni ahoz, hogy a Spanyolországban megjelenő, a modernizációval együtt járó új marginalizmus leküzdhetővé, csökkenthetővé váljon.

Az állam régi és új funkciója, a társadalom szervezeteivel való együttműködés „nem jelent egyebet, mint a részvételi demokrácia kiszélesítését és a képviseleti demokrácia gazdagítását.”¹³ Írásában Benegas ezt egy szocialista Európa számára nemzetközileg is kialakítandó mintának tartja. A PSOE titkárának a szocialistákhoz intézett nyílt levelében rendkívül sok a tudományosan nehezen értékelhető ideologikus elem. A politikai gyakorlat síkján

azonban – elsősorban a költségvetés körüli éles viták kapcsán – e gondolatok játsszák a főszerepet.

A spanyol választók mégis bíznak a szocialistákban. A PSOE 1986-ban, 1989-ben és 1993-ban – igaz, fokozatosan csökkenő arányban – győzni tudott. Az UCD ötéves periódusát a PSOE eleddig tizenhárom éves kormányzása követte.

A pragmatikus és konszolidálódott spanyol demokrácia fokmérője lehet az is, ha a kétpólusosságát megőrző, regionális csoportokkal kiegészült uralkodó pártrendszer kétpárti váltogazdasággá alakul át. Ehhez reális és hihető alternatívát kínáló ellenfél szükségeltetik, ám az 1986. júniusi választáson még nem jelentkezett ilyen életképes alternatíva. A *kommunista párhhoz kötődő baloldal* mélyen megosztott volt. A PCE-t alapjaiban zilálta szét az 1982. októberi választási kudarc, 1,1 millió szavazónak az elvesztése, s az a tény, hogy 52 provinciából 48-ban képviselőt nélkül maradt.¹⁴ Santiago Carrillo 1982 novemberében lemondott. A párt új főtitkára a fiatal asztúriai bányász, Gerardo Iglesias lett. Carrillo, aki támogatta Iglesias jelölését, abban reménykedett, hogy befolyása alatt tarthatja a PCE új vezetőjét. De tévedett. Az Iglesias vezette központi bizottság hozzákezdett a vereség okainak elemzéséhez, az elkövetett hibák kijavításához. Ezt a munkát az 1983–1985 közötti időszakban a vezetésen belüli éles viták és mélyülő ellentétek jellemezték. Ezek odavezettek, hogy 1984 januárjában Ignacio Gallego és szovjetbarát csoportja kivált a párból, és megalakította *Spanyolország Népeinek Kommunista Pártját* (Partido Comunista de los Pueblos de España – PCPE). Hamarosan létrejött a PCPE katalán követője, a Katalán Kommunista Pártja (Partit dels Comunistes de Catalunya – PCC) is.

Az ellentétek kiéleződése az 1985. márciusi központi bizottsági ülésen érte el a tetőpontját, ahol a demokratikus centralizmus elveire hivatkozva Carrillót pártellenes tevékenységének abbahagyására és az elfogadott határozatok végrehajtására utasították. Majd a központi bizottság állásfoglalásának nyomatékosabbá tétele végett a testület kizárt a soraiból a párt volt főtitkárát és híveit. Carrillo 1985 októberében döntő lépésre szánta el magát. A „titkárság diktatúráját elutasítva” kilépett a PCE-ből és jelentős madridi és valenciai támogatástól övezve létrehozta *Spanyolország Forradalmi-Marxista Kommunista Pártját* (Partido Comunista de España Marxista-Revolucionario – PCEmr). A kiválások és szakadások következtében az „anyapárt”, a PCE taglétszáma 200 000-ról 60 000 főre olvadt. A hagyományos baloldal teljes szétforgácsolódását paradox módon az 1986-os választások akadályozták meg. Ekkor ugyanis a PCE-hez kötődő erők jelentős része az *Egyesült Baloldal* (Izquierda Unida – IU) választási szövetségebe tömörült.¹⁵ A koalíció tagjai voltak a Gerardo Iglesias vezette Spanyol Kommunista Párt,

Ignacio Gallego PCPE-je, a Ramón Tamames neves közgazdász köré tömörülő Haladó Szövetség (Federación Progresista – FP), a Szocialista Akció Pártja (Partido de Acción Socialista – PASOC) és néhány kisebb szervezet. Kívül maradt a katalán kommunista párt és a Carrillo által létrehozott Kerekasztal a Kommunisták Egységéért (Mesa para la Unidad de los Comunistas – MUC) elnevezésű szervezet.¹⁶

Az elmúlt három választáshoz hasonlóan 1986-ban is nagy csata dült a centrumhoz kapcsolódó különböző politikai erők megnyeréséért. A középból pozíciót birtokló PSOE-t balról az Izquierda Unida, jobbközépről a CDS, valamint a Demokratikus Reformista Párt (Partido Reformista Democrático – PRD), jobbról pedig a Népi Koalíció támadta. A PRD létrehozásával a katalán Miguel Roca a regionális szervezetek nemzeti szintű integrációjára törekedett. Ugyanakkor annak a meggyőződésének is hangot adott, hogy a Fraga vezette hagyományos jobboldal már nem reális alternatíva a PSOE-val szemben. Ezt a szerepet csak a Demokratikus Reformista Párt töltheti be. Suárez volt miniszterelnök pártja, a CDS is a közép szavazatait akarta megszerezni. Elsősorban az UCD 1982-es választóira számított. A CDS igazi vonzerejét maga a volt kormányfő személye jelentette.

A jobboldali Népi Koalíció (CP) három szervezetet foglalt magában: a Népi Szövetséget (AP), a Demokrata Pártot (PDP) és José Antonio Segurado Liberális Pártját (PL). Az AP és a PDP már 1982-ben is együtt indulott. A Liberális Párt 1985 őszén csatlakozott a koalícióhoz. A Népi Koalíció nyíltan a PSOE alternatívájának hirdette magát. Három nagy szavazói bázis megszerzésére törekedett: meg akarta őrizni a jobboldalra voksolók 1982-es táborát; megkísérelte elszíjni a CDS és a PRD által is megcélzott volt UCD-szimpatizánsokat, s végül reménykedett a szocialisták mérsékelt csoportjainak elcsábításában.

Az 1986-os választói cenzus a négy évvel korábbi időszakhoz képest jelentős, csaknem hárommilliós növekedést – összesen 29 millió fő – regisztrált. Az igen magas (29,2%-os) távolmaradás miatt azonban az 1982-es 20 906 781 szavazóval szemben 1986-ban csak 20 057 740 állampolgár voksolt.

Az erőviszonyokban lényeges eltolódás nem következett be, bizonyos átrendeződés ellenben kimutatható.

Az 1986-os, Harmadik Törvényhozás választási eredményei

Pártok	Szavazatok száma	Százalékos aránya	Képviselői helyek száma	Százalékos aránya
PSOE	8 887 340	43,44	184	52,57
CP	5 245 396	26,00	105	30,00
CDS	1 862 856	9,23	19	5,43

Pártok	Szavazatok száma	Százaletkos aránya	Képviselői helyek száma	Százaletkos aránya
CiU	1 012 054	5,02	18	5,14
IU	930 223	4,61	7	2,00
PNV	308 991	1,53	6	1,71
HB	231 272	1,15	5	1,43
EE	106 937	0,53	2	0,57
PAR	72 889	0,36	1	0,29
AIC	66 153	0,33	1	0,29
UV	64 462	0,32	1	0,29

1986-ban ismét a PSOE győzött, noha 4,9%-kal kevesebb szavazatot, s ennek megfelelően 184 mandátumot szerzett. A pártra 1,3 millióval kevesebben voksoltak, mint négy évvel korábban. Az abszolút többségnél még így is kilenccel több mandátumhoz jutott. A parlamentbe tizenegy párt került be, ezek közül hét tekinthető relevánsnak. A két nagy párt közötti különbség a szavazatok arányát tekintve 17,44%, a parlamenti helyeket illetően pedig 22,57% volt. A PSOE előnye a Népi Koalíóval szemben tehát mindenkoronatkozásban hozzávetőlegesen 5%-kal csökkent. A szocialisták azonban megtartották uralkodó párti pozíciójukat, habár érzékeny veszteségek értek a PSOE-t néhány fontos megyében. Így Madridban 11%, Salamancában 7,9%, Ávilában 6,2%, Valenciában 6,3%, Barcelonában 5%, Valladolidban 9,5%, Zaragozában 7,7%, Asztúriában 6,2% szavazatcsökkenést kellett tudomásul vennie. Ezzel szemben győztek a szocialisták négy galiciai választókörzetben, s megtartották pozíciójukat azokban a provinciákban (Andalúzia megyéi), ahol mindenkoron is erősnek számítottak. A PSOE – 1982-höz hasonlóan – tizenöt autonóm tartományban a legnagyobb párt lett. A hagyományoknak megfelelően nem sikerült az élen végeznie Galiciában, ahol a Népi Koalíó, és Baszkföldön, ahol a Baszk Nemzeti Párt győzött. Az ország fontos ipari megyéiben elszenvedett szavazatveszteségek már előrevetítették az 1989-ben tartományi szinten bekövetkező kisebbfajta átrendeződés lehetőségét.

A három párt szövetségből álló Népi Koalíó két tizeddel kevesebb (26%) szavazatot kapott, mint négy évvel korábban a Népi Szövetség. Ennek megfelelően egy képviselővel kevesebbet, 105 honatját küldhetett a parlamentbe. Az erőviszonyok a két legnagyobb politikai szervezet között tehát érdemben nem változtak. A CP 1982 után másodsor sem bizonyult a PSOE-

vel szemben életképes alternatívának. A Spanyol Szocialista Munkáspárt-hoz hasonlóan a Népi Koalícióra adott megyei szavazatok is erős – de törvényszerűségek megfogalmazására nem alkalmas – szóródást mutattak. A CP Cuencában (7,3%), Salamancában (5,9%), Castellónban (5,4%), Zamorában (5,1%) és Soriában (4,9%) növelte voksainak számát. Csökkent a szövetségre szavazók százalékos aránya Zaragozában (6,3%), Tenerifében (6,5%), Cantabriában (4,7%) és Burgosban (3,1%). A Népi Koalíció általában véve a jobb eredményeket ott érte el, ahol a hajdani UCD erős befolyás-sal rendelkezett. Egyenes vonalú összefüggés azonban ezen a téren sem mutatható ki, mert – amint azt már az előzőkben hangsúlyoztuk – hasonló jellegű szavazóbázis megszerzésére vett irányt a PRD és a CDS is.

Nem igazolhatók viszont azok a vádak, amelyekkel a Népi Koalíció egyes vezetői a Demokratikus Reformista Pártot illették, hogy tudniillik a CP veressége a PRD fellépésének volna köszönhető. Miguel Roca szervezete országosan egy százaléknál is kevesebb szavazatot szerzett, nem jutott be a parlamentbe, számottevő erőt nem képviselt. 1986 júniusa után be is szüntette tevékenységét.

Az 1986-os Cortes harmadik legjelentősebb politikai pártja az Adolfo Suárez által életre hívott Demokratikus és Szociális Centrum lett. Az 1982-es 2,9% szavazati arányhoz és két parlamenti helyhez képest 1986-ban 9,2%-ot és 19 mandátumot szerzett. Befolyása azonban kis súlya miatt jelentősnek továbbra sem mondható. Elgondolkodtató az a körülmeny is, hogy választói bázisa alig haladta meg az UCD–CDS 1982-es együttes tömegét. Nyilvánvaló, hogy sok helyütt az UCD régi szavazóit vonzotta. Számíthatott a PSOE-t jobb felé elhagyókra és új választópolgárokra is.

Az Egyesült Baloldal (IU) a Spanyol Kommunista Párt 1982-es összeomlásához képest valamit javított pozícióján. Növelte szavazóinak számát, arányát és parlamenti súlyát. A voksok 4,6%-ának megszerzésével hét mandátumhoz jutott. Ha a kommunista pártokhoz kötődő szervezetek választási eredményeihez hozzáadjuk a Carrillo vezette MUC 1,1%-át is, akkor a tradicionális baloldal 1986-ban 1982-höz képest 1,8%-kal növelte szavazat-arányát. A PRD-hez hasonlóan a MUC is csekély erőt képviselt, s még a Madridban induló Carrillónak sem sikerült bejutnia a Cortesbe.

Az IU elsősorban a PSOE-től vett el szavazatokat. Ahol és amilyen arányban az IU előretör, ott és hasonló mértékben a Spanyol Szocialista Munkáspárt voksokat veszített. Az Egyesült Baloldal legjobb eredményeit éppen a PSOE bázisának számító Andalúziában (Córdoba 12,2%, Jaén 9,2%, Málaga 8,9%) és Asztúriában (9,2%) érte el.

A regionális pártok továbbra is résztvevői maradtak a Cortesnek. Jelentősen növelte képviselőinek számát a katalán CiU; némi képpen csökkent a

Baszk Nemzeti Párt (PNV) súlya. Megtartotta minimális parlamenti jelenlétét a Herri Batasuna és az Euskadiko Ezkerra. Hét évi szünet után került be ismét a Cortesbe az Aragón Regionalista Párt (PAR) és képviselethez juttattak a valenciai (Unidad Valenciana – UV) és a kanári-szigeteki (Agrupaciones Independientes de Canarias – AIC) csoportok is.

Az 1986-os választások után ismét Felipe González alakított kormányt. A PSOE a benegasí nyílt levél szellemében a gonzálezi pragmatizmussal vezette az országot. A párt irányvonalában és káderállományában az 1989 októberében megtartott általános választásokig lényeges változások nem következtek be.

Ezt el lehet mondani Suárez CDS-éről is. A Demokratikus és Szociális Centrum azonban az autonóm tartományokban lebonyolított önkormányzati választásokon a fennmaradásért küzdött. Pozícióinak folyamatos gyengülése 1989-ben országos szinten is éreztette hatását.

Az Egyesült Baloldal ellenben fokozatosan magára talált. A szervezet központi magját alkotó Kommunista Párt Julio Anguita, a „Córdobai kalifa”¹⁷ személyében új, dinamikus főtitkárt választott. A PCE Córdobában elérte sikereiben jelentős részt vállaló politikus az Egyesült Baloldal koordinátora (listavezetője) is lett. Az Izquierda Unida 1989-ben a „Mi vagyunk az alternatíva” jelszóval indította választási kampányát. A PSOE-vel szemben azonban komoly ellenerőt nem képezhetett, jöllehet Anguita vezetésével a koalíció 1989-ben addigi csúcsteljesítményét nyújtotta.

1986 után a legnagyobb horderejű változások a Népi Koalíció, illetve a Népi Szövetség soraiban következtek be. A Demokratikus Néppárt és a Liberalis Párt a választásokat követően felmondta a kötött egyezményt. Parlamenti ereje alig több mint hat tucat képviselőre csökkent. Bebizonyosodott, hogy az AP nem jelent életképes alternatívát a PSOE-vel szemben. 1986 decemberében Fraga lemondott a párt elnökségéről. A spanyol jobboldal atyjának búcsúja a konzervatív politika tíz évének történetét zárta le. A Népi Szövetség 1987 februárjában rendkívüli kongresszust tartott, ahol az andalúzai¹⁸ szervezet vezetőjét, Antonio Hernández Manchát választották elnöknek. A politikus az AP-t a modern európai jobboldal egyik oszlopává kiáltotta tenni. A pártja által uralt politikai mezőt a közép meghódításával, a szocialisták visszaszorításával igyekezett kiterjeszteni. Nagy fontosságot tulajdonított a tagtoborzásnak is. A Népi Szövetségnek a nyolcvanas évek végeire már 222 000 aktivistája volt. Hernández Mancha vezetői tevékenysége azonban tiszavirág-életűnek bizonyult, minthogy az Alianza Popular (PP) az általa kezdeményezettől is radikálisabb változtatásra szorult. Az 1989-es választások idejére már nevét is elveszítette. A modern spanyol jobboldal kesztenydemokrata értékek alapján szerveződő, jobbközép alternatívat kínáló

konzervatív pártja már az újraalapításból (refundación) származtatta legitimitását. Az AP utódszervezetének, a Néppártnak (Partido Popular – PP) új vezetője is támadt Castilla y León tehetséges fiatal miniszterelnökének, José María Aznarnak a személyében.

Jóllehet a PP az 1989. októberi választáson még nem tudta felülmúlni politikai elődjének eredményeit, ugyanazon év december 17-én a Galiciában rendezett önkormányzati megmérettetésen már abszolút többséget szerzett. Ezzel történelmet írt, mivel Spanyolországban egy nem regionális jobbközép-konzervatív párt először ért el ilyen átütő sikert.

A spanyol pártrendszerben 1989-ben az 1982-es és az 1986-os választásokhoz képest lényeges elmozdulások nem következtek be. Folytatódott viszont a már jelzett kettős tendencia. A PSOE megőrizte ugyan uralkodó párti pozíóját, szavazótáborára azonban tovább csökkent. Közben a középbalközép tengely mentén felsorakozó spanyol társadalom kitermelte a maga alternatívagyánús, modern és erősödő konzervatív pártját, a Néppártot. Valamelyest erősödött az Egyesült Baloldal, s az ország harmadik legnagyobb politikai ereje lett. Némiképp visszaesett a CDS. Megtartotta parlamenti súlyát a baszk PNV és a katalán CiU. Nőtt az egyéb regionális pártok jelenléte, egyben széttöredezetsége.

Ha kicsit részletesebben, számszerűsítve is megvizsgáljuk az eredményeket, árnyalatba következtetésekre juthatunk. Manuel Ramírezzel ellentétben – hogy tudniillik: „A Spanyol Szocialista Munkáspárt egymás után harmadszor kényelmes parlamenti többséget szerezve győzött a választásokon”¹⁹ – mi úgy véljük, hogy a PSOE helyzete ekkor távolról sem olyan megnyugtató, mint amilyennek az első pillanatban látszik.

Az 1989-es, Negyedik Törvényhozás választási eredményei

Pártok	Szavazatok száma	Száza lékos aránya	Képviselői helyek száma	Száza lékos aránya
PSOE	8 088 072	39,56	175	50,00
PP	5 282 877	25,84	107	30,58
CiU	1 030 476	5,04	18	5,14
IU	1 851 080	9,05	17	4,86
CDS	1 617 104	7,91	14	4,00
PNV	253 769	1,24	5	1,43
HB	216 822	1,06	4	1,14
PA	212 807	1,04	2	0,57
UN	144 655	0,71	2	0,57

Pártok	Szavazatok száma	Százaletkos aránya	Képviselői helyek száma	Százaletkos aránya
EA	136 595	0,67	2	0,57
EE	105 217	0,51	2	0,57
PAR	71 628	0,35	1	0,29
AIC	64 989	0,32	1	0,29

Való igaz, hogy 1989-ben is a Spanyol Szocialista Munkáspárt lett az ország legnagyobb pártja, de 1986-hoz képest 800 000 szavazatot veszített. 3,88%-kal kevesebben választották, mint három évvel azelőtt. Mandátumainak száma kilenccel csökkent. A vokosok 39,56%-át és a parlamenti helyek felét szerezte meg. A szavazatvesztésben szerepet játszott a hatalmon lévőkre jellemző „elkopás”, a karizmatikus vezető, Felipe González „öregedése”, az 1990-től megfigyelhető gazdasági visszaesés, s a pártot gyengítő korrupció is.²⁰ Az államapparátus felhasználása, a hivatalos propaganda gépezeit működtetése, a rádió és a televízió igénybevétele²¹ ugyanakkor előnyökkel is járt.

Mindezen tényezők együtthatásaként Spanyolországban végbement, s három parlamenti választási cikluson át érvényesült az uralkodó pártrendszer stabilizálódása.

A két legnagyobb politikai csoport a szavazatok 65,40%-át, a képviselői helyek 80,58%-át szerezte meg. Tovább zsugorodott a PSOE előnye. A vokosok esetében ez 13,72%-os különbséget, a mandátumokat illetően pedig 19,42%-osat jelent. Nőtt a pártrendszer töredézettsége, erősödött a regionális csoportok képvislete és súlya. A parlamentbe 13 szervezet jutott be, közülük hétközéphelyet is. Ami a PSOE uralkodó párti pozíciójának megmaradása ellenére is elgondolkodtató, az az a körülmény, hogy a szocialistákhoz kötődő Általános Munkásszövetség sem állt ki teljesen a párt mellett. A kormány ellen foglalt állást a Munkásbizottságokkal szervezett 1988. december 14-i nagy sztrájk során is, az 1989-es választások idején pedig egyértelműen az Egyesült Baloldal irányába orientálódott. Nyugtalánító a PSOE szempontjából az egyes nagyvárosokban elszennyezett 80%-os(!) szavazatvesztés is (Madrid, Barcelona, Valencia, Cádiz, Sevilla, Bilbao, Oviedo, Alicante, Zaragoza). 1989-ig ezek a települések a szocialisták bázisainak számítottak. A párt hagyományos szavazóbázisa azonban nagyrészt hű maradt a PSOE-hez. E kitartás eredményezte a szocialisták harmadik választási győzelmét.

Az Egyesült Baloldal jelentős előrelépése (a szavazatok 9,05%-ának megszerzése, 17 képviselői hely) szoros összefüggésbe hozható a PSOE szavazótáborának lemorzsolódásával. Sok baloldali választópolgár a szocialisták túlhatalmát akarta korrigálni, egyben a kormány feletti népi ellenőrzést kívánta erősíteni. Úgy tűnt, hogy az Egyesült Baloldal ezzel az eredménnyel parlamenti lehetőségeinek végső határaihoz érkezett. Részben azért, mert az IU pártkoalíció, részben pedig azért, mert soraiban sok a tiszán kommunista erő. A PSOE minden bizonnal előbb lépne parlamenti koalícióba a két. cortesbeli képviselettel rendelkező jelentős regionális szervezettel (PNV, CiU), mint az Egyesült Baloldallal.²² Az Izquierda Unida további növekedésének a spanyol társadalom osztálystruktúrája és ideológiai megoszlása is gátat szab.

A PSOE vezetői minden esetre felismerték a pátra leselkedő veszélyt, szavazóbázisuk lemorzsolódásának várható súlyos következményeit. Befolyásuk kiterjesztése érdekében kétirányú politikai manőverbe kezdtek. Meghirdették a Casa Común (Közös Ház) koncepcióját, melynek jegyében a szocialista pártot kívánták megtenni a mérsékelt baloldal kizárolagos gyűjtőhelyének. Ezt az Egyesült Baloldal szétzilálását célzó nyitást a CDS által uralt töredék közép feletti befolyás kiterjesztése kísérte. A PSOE mint kormánypárt érdekeltnek nyilvánította magát a Demokratikus és Szociális Centrum fennmaradásában.

Adolfo Suárez pártja, amely az 1989. évi általános választásokon a szavazatok 7,9%-ának elnyerésével 14 képviselői helyet szerzett, az Önkormányzati Közösségi (Comunidades Autónomas) megmérettetéseken – a Német Szabad demokrata Párhhoz hasonlóan – pusztá fennmaradásáért harcolt. A PSOE az autonóm tartományi választásokon segítette a CDS-t, sőt, konkrét kérdésekben parlamenti támogatása elnyerése céljából országos szintű egyezményeket is kötött a kis párttal.

Már 1989 októberében is a Néppárt volt a PSOE legnagyobb ellenfele. A Partido Popular a szavazatok 25,84%-ának megszerzésével 107 parlamenti helyhez jutott. A pusztá számok a jobbközép politikai helybenjárását mutatták, nem jeleztek a konzervatív táborban végbement átrendeződést, s az országos politikára gyakorolt hatását. Megváltozik azonban a kép, ha azt vizsgáljuk, hogyan módosultak a pártok közötti erőviszonyok 1986-hoz képest az Autonóm Tartományokban. Galicia és Baszkföld – mint már említettük – hagyományosan a jobbközép (UCD, AP, PP), illetve a regionális jellegű PNV birodalma volt. 1989-ben azonban öt másik önkormányzati közösségen átszakadt a gát. A Néppárt lett a legerősebb Madrid tartományban, a Baleári-szigeteken, Castilla-Leónban, Riojában és Navarrában. A PSOE számára különösen jelentős veszeség volt fővárosi pozíciójának meggyengülése.

Az 1989-es választások után a Néppárt megkezdte felkészülését az 1993-as megmérettetésre. 1990 áprilisában Sevillában tartott tizedik kongresszusán bejelentette: „A Néppárt a jobbközép alternatíva Spanyolországban.”²³ A „Partido Popular – olvashatjuk a szervezet politikai beszámolójában – reformista karakterű, modern, mérsekelt pártnak tartja magát, s nyit a centrum felé”. A PP a Népi Szövetségre jellemző ellenzéki szindrómát leküzdve, a hatalom megragadásának céljával lép a politikai élet küzdőterére. Megítélese szerint a kilencvenes évek elején Európában történelmi méretű ideológiai változások mentek végbe. Nem csupán a kelet-európai kommunista rendszerek omlottak össze, de szerinte zsákutcába jutottak a Nyugat kollektivista berendezkedései és szocialista pártjai is. Kimerült – mondják – a PSOE koncepciója és 1982 óta folytatott gyakorlata is. „A közvetlen jövő társadalmi és állami modellje a Néppárt által védelmezett társadalom elsőbbsége az állam felett.”²⁴ Európa számára ma csak a jobbközép jelent megoldást – hangsúlyozza a dokumentum –, s állást foglal a kereszteny humanizmusra épülő liberális kultúra, az emberi személyiségi védelme, a nemzeti elkötelezettség tiszteletben tartása, Spanyolország alkotmányos intézményeinek továbbfejlesztése és megóvása mellett. A párt által megkívánt alternatívához át kellett lépni a 30%-os választoi határt. A kongresszus fő politikai célja a spanyol provinciák 50%-ában a vezető pozíciók megszerzése volt, Baszkföldön és Katalóniában pedig a harmadik legnagyobb politikai erő helyzetét akarta stabilizálni.

A hat autonóm tartomány mellett, amelyekben már abszolút többséget szerzett, kormányalakításra törekedett Aragóniában, a Kanári-szigeteken és Katalóniában is. A többi önkormányzati közösségen alternatív erővét kívánt válni. A történelem nem 1982-ben kezdődött – írja José María Aznar Szbadság és Szolidaritás címmel 1991-ben megjelent könyvében. A repülő sólyom²⁵ által kifejtett gondolatok válasznak tekinthetők José María Benegas nyílt levelére. A Néppárt vezetője a neokonzervatív liberalizmus szellemében az ideák és illúziók újjáélesztése mellett foglal állást. A PSOE által favorizált jóléti, beavatkozó, összehangoló állam helyébe a jóléti társadalom eszméjét állítja. Milyen államra van szükség – teszi fel a kérdést –, „maximális vagy minimális államra? Erre csak egy válasz adható: hatékony államra... az állam és a társadalom közötti viszonyban ideológiai nézőpontunk szerint a társadalom főszerepének – s ez Spanyolországban igen sürgős – a társadalom gerincének visszaállítására van szükség.”²⁶

Aznar és a Néppárt azonban az elvek és az ideák hangoztatásán, bizonyos alapvető feladatok pontokba foglalásán túl egyelőre adós maradt a szociális és jóléti állam modelljével szemben álló másfajta jóléti társadalom részletes felvázolásával. Állást foglalt viszont néhány konkrét kérdésben (az autonó-

miák továbbfejlesztése; a szenátus szerepének újragondolása, az állami költségvetés átalakítása stb.). A Partido Popular is elérte a spanyol pártrendszerben 1979 óta elkezdődött pragmatikus, választói, egyben catch-all párttá alakulás folyamata. Ennek pozitív hatásai az 1993. június 6-i választásokon mutatkoztak meg.

3. A kétpólusú mérsékelt többpártrendszer újjászületése

1993. június 6-án általános választásokat tartottak Spanyolországban. A legtöbb szavazatot és a mandátumok többségét ismét a Spanyol Szocialista Munkáspárt szerezte meg. Tovább folytatódott azonban a már 1986 óta megfigyelhető folyamat, a PSOE uralkodó párti pozíciójának erodálása. Az eredmény az uralkodó párt által befolyásolt mérsékelt többpártrendszer kétpolúsú alakulása lett, amelyben az addigiaknál is nagyobb szerephez jutottak a regionális szervezetek.

Az 1993-as, Ötödik Törvényhozás választási eredményei

Pártok	Szavazatok száma	Százalékos aránya	Képviselői helyek száma	Százalékos aránya
PSOE	9 078 218	38,68	159	45,42
PP	8 169 585	34,82	141	40,28
IU	2 246 107	9,57	18	5,85
CiU	1 162 534	4,95	17	4,85
PNV	290 386	1,24	5	1,42
CC ²⁷	206 953	0,88	4	1,14
HB	206 296	0,88	2	0,57
ERC	188 800	0,80	1	0,28
PAR	144 261	0,61	1	0,28
EA	129 283	0,55	1	0,28
UV	112 032	0,48	1	0,28

Mérséklődött a pártrendszer töredezettsége. A parlamentbe tizenegy politikai szervezet jutott be. Az országos pártok száma háromra csökkent (PSOE, PP, IU). A Demokratikus és Szociális Centrum nem tudott bekerülni a képviselőházba. '89-ben szerzett 1 617 104 szavazatát részben a PSOE, részben a Néppárt hódította el. Az Egyesült Baloldal, bár jelentősen növelte

szavazatainak számát, s az ország harmadik legnagyobb politikai ereje lett, csak egy mandátummal szerzett többet az 1989-ben elért teljesítményénél.

A két legnagyobb párt a voksok 73,5%-át, illetve a parlamenti helyek 85,7%-át mondhatja magának. A PSOE és a PP közötti különbség a szavazatok esetében 3,86%-ra, a képviselői helyek tekintetében pedig 5,14%-ra zsugorodott. A spanyol társadalom felsorakozott a középal-jobbközép tengely mentén, bipoláriszá vált. E felállásban az erősebb fél a PSOE-IU, amely összesen a szavazatok 48,25%-át és a képviselői helyek 51,27%-át tudhatja maga mögött. A mérleg nyelvét a regionális-nemzeti pártok alkotják. Ezek parlamenti száma az 1989. évi választásokhoz képest 1993-ban egygyel csökkent. A katalán Konvergencia és Egység, valamint a Baszk Nemzeti Párt megtartotta 1989-es pozícióját. A Herri Batasuna parlamenti képviselőinek száma felére csökkent, s kimaradt a képviselőházból a Baszkföldi Baloldal (EE). A Kanári Koalíció (Coalición Canaria – CC) viszont négy mandátumhoz jutott. A regionális-nemzeti pártok összességében három képviselői helyet vesztettek, s parlamenti jelenlétéük 10,57%-ról 9,1%-ra csökkent.

Az 1993-as spanyolországi választásokra két nemzetközi trend gyakorolt nagy hatást. A nyugat-európai országokat 1990 óta sújtó gazdasági recesszió, amely a jóléti társadalmakban kormányzó egyes szocialista-szociál demokrata pártok vereségéhez vezetett (Franciaország); s a Maastrichtban 1992. február 7-én meghirdetett Európai Unió megtérítésének eszméje. Ez utóbbi mellett a PSOE vezette kabinet és a spanyol politikai erők egyértelműen elkötelezték magukat. A választási kampány során ezért a külpolitikával kapcsolatos kérdések nem is kerültek előtérbe.

Annál több szó esett a közéletben megnyilvánuló korrupcióról, a kormány gazdasági teljesítményéről, Felipe González hatalomtól való „hosszú búcsújáról”,²⁸ a cézári ambíciók szertefoszlásáról,²⁹ a 17%-os munkanélküliségről, a 6,3%-os inflációról. A történelmi leltárkészítés jegyében készült elemzések, monografiák a szocialista évtized,³⁰ a változás évtizede,³¹ a szabadvég Spanyolországa³² szakaszának lezárulását, Felipe González és a szocialista kormányzat alkonyát jeleztek.

Tény az, hogy 1990-től megtört a spanyol gazdaság 1985-től beindult lendülete. 1992 nagy eseményeinek³³ fénye és recessziót mérséklő konjunkturális hatása azonban lélegzetvételnyi szünethez juttatta a kormányzatot, amely az év őszé helyett 1993 júniusára írta ki az általános választásokat.

A szavazók is felmérték az esemény jelentőségét, s 23 586 779 állampolgár, a választók 77,28%-a járult az urnákhoz. Ezzel a spanyol demokrácia történetének 1982 utáni második legmagasabb részvételi arányát produkálták. Mindhárom országos párt maximálisan mozgósította szavazótáborát. Ennek tudható be az, hogy a PSOE tizéves kormányzati múlttal, gazdasági

recesszióval sújtottan, korupciós ügyektől megtépázottan is 1989-hez képest csaknem egymillióval növelni tudta szavazatainak számát, s 395 000-rel többen voksoltak a Baloldali Egységre is. A választások nagy eseménye a Néppárt előretörése volt. A Partido Popular 2 900 000-rel növelte négy évvel azelőtti ötmilliós szavazótáborát. Kormányara kerülni azonban mégsem tudott.

Az 1993. június 6-i választások a spanyol pártrendszer fejlődésének új szakaszát nyitották meg. Nem ért véget a szocialista kormányzás, mivel Jordi Pujol, a katalán Generalitat elnöke által vezetett Konvergencia és Unió támogatja Felipe González kabinetjét. Az *uralkodó pártrendszer* azonban a *kétpólusú mérsékelt többpártrendszer* váltotta fel. Hogy megszilárdul-e, tar-tóssá válik-e ez a berendezkedés – ez még a jövő kérdése.

4. Érdekvédelem és neokorporativizmus

a) A „közvetítő kormányzatok” szerepe

Az állam, a civil társadalom, a közhatalom és a magánszféra kapcsolat-rendszere a politikai elemzők örököld témái közé tartozik. A polgári társadalom, amely a gazdasági, kulturális, szociális szereplők és intézmények heterogén és komplex együtteseként, rendszereként határozható meg, érdekmegfogalmazó és érdekérvényesítő tevékenysége során sajátos és ambivalens viszonyba kerül a politikai állammal és az azt irányító politikai osztályal. Kapcsolatukat a fejlett demokráciákban történelmileg a periodikus és ciklikus ingadozások árapály jelenségei jellemzik. A huszadik század végi modern pluralista berendezkedések esetében kölcsönös és együttes léttük nem kérdőjelezhető meg, s főként nem korlátozható állami eszközökkel a civil társadalom mozgása.

A problémakör azonban nem egyszerűsíthető le a közhatalom és a magánszféra kettősségeire. A társadalomban zajló folyamatok megértése és feltárása szempontjából elengedhetetlen az eddig kevésbé tanulmányozott mezoszint, a civil társadalom közvetítő intézményeinek, szféráinak vizsgálata is. Erre már csak azért is szükség van, mert az állami felségterület és a civil társadalom terrénuma között húzódó, azokat összekötő, funkcionális-korporatív, illetve területi (régiók, provinciák, főderációk) mezoszint, a maga gazdasági, szociális, kulturális stb. jellemzőivel fontos szerepet játszik az adott rendszer legitim működésének biztosításában.

E szervezetek legfőbb jellegzetessége köztes helyzetükön fakad. Abból a körülmenyből tudniillik, hogy jóllehet a civil társadalom részét alkotják, te-

vékenységük államilag elismert, kiépült és megszilárdult intézményi keretek között folyik. Ezek a szervezeti megoldások alkupozíciót biztosítanak számukra a közhatalommal folytatott tárgyalásokon, az általuk képviselt csoportok érdekeinek érvényesítése során.

A dél-európai és főként a spanyol átmenet történelmi tapasztalatai azt bizonyítják, hogy ezek a (Victor Pérez Díaz kifejezésével élve) „közvetítő kormányzatok” (mesogobiernos) rendkívül fontos szerepet játszottak a gazdasági válság, a gazdasági visszaesés körülményei között megindult békés és demokratikus rendszerváltás sikerre vitelében. „A közbülső vagy mezokormányzat kifejezést (melynek alapjául a görög *mesos*, közép szó szolgál) az uralmi társulásokban intézményesedett hatalmi pozíciók (és a megfelelő igazgatási apparátusok) olyan együttesének jelölésére alkalmazom – írja Victor Pérez Díaz –, a) amelynek autoritását az állam támogatja és elismeri; b) amelynek tevékenysége funkcionálisan vagy területileg differenciált társadalmi egységek érdekeinek kielégítésére irányul... c) amelynek uralmi bázisa a jelzett társadalmi csoportok által pontosan meghatározott és d) e csoportok skálája vagy kiterjedése »középen« a »nagy«, állami vagy nemzeti karakterű (makro) kormányzat és a »kis«, helyi vagy szektoriális mikrokormányzat között helyezkedik el”.³⁴

A mezoszinthez tartozó szakszervezeti érdekvédelem kérdése különösen élesen jelentkezik az olyan országok – így Magyarország – esetében, amelyek a rendszerváltozást szintén a gazdasági válság körülményei között élik át.

A hazánk és Spanyolország közötti jelentős gazdasági-fejlettségbeli, politikai-berendezkedésbeli és indulásbeli eltérések ellenére a kormányozhatóság szempontjából is figyelemre méltó a társadalmi megállapodás (concertación social) politikájának az ibér félszigeten követett neokorporativista gyakorlata. Elsősorban azért, mert az elmúlt tizenöt évben Spanyolország a különböző területi (autonóm közösségek) és funkcionális (gazdasági-szociális megállapodások) közvetítő kormányzatok sikeres kísérleti laboratóriumává vált. Másodsorban azért, mert e mezoszervezetek a demokráciához vezető átmenet időszakában alakultak ki. Akkor jöttek létre, amikor a gazdasági válság körülményei között megnőtt az ország kormányozhatatlanná válásának és a katonai beavatkozásnak a veszélye. Akkor jöttek létre, amikor nagy volt a politikai osztály sebezhetősége, s amikor az autoritárius rendszer öröksége miatt a megszülető új szervezeteknek meg kellett küzdeniük a rendelkezésre álló anyagi források szűkösségeivel is. Mindezek ellenére Spanyolország ma már az „intelligens kapitalizmus” közepesen fejlett országai közé tartozik, s a társadalmi megállapodások keretszerződéses politikáját a jogi automatizmu-

sok sokszor nem egyértelműen szabályozott, konfliktusokkal tarkított medrébe terelte.

A neokorporációs érdekvédelem rendszere a politikai átmenet időszakában alakult ki. Megszilárdulása azonban – az önkormányzati szisztemához és az európaizálódást megcélzó külpolitikai orientációváltáshoz hasonlóan – a konszolidálódott demokrácia periódusában következett be. A spanyol fejlődést a rendszerváltás időszakában és tekintetben a megszakítottság hiánya, a folyamatosság tendenciája jellemzette.

b) A spanyol neokorporativizmus kialakulása és jellemzői

A spanyol neokorporativizmus formái, módszerei, szervezeti, stratégiája a demokratikus átmenet időszakában alakultak ki, és azóta is állandóan változnak. Legfontosabb szereplői az állami gazdaságpolitika meghatározásában részt vevő munkavállalói és munkaadói mezőszervezetek, azaz a szakszervezetek, a vállalkozók társulásai (és a kormány). A neokorporativizmus megoldásai gyökeresen különböznek a rossz emlékű, állami vezérlésű, tekintélyuralmi berendezkedéshez kötődő, vertikális szakszervezetek megszületését eredményező hagyományos korporativizmustól.

A liberális-demokratikus jogállam gyakorlatával harmonizáló új hivatásrendiség az önszerveződő civil társadalom közvetítő intézményrendszerének tekinthető. Működésének és közreműködésének a szabályait nem az állam hatóságai állapítják meg. A képviselet módjáról és formájáról pedig együtt döntenek az érdekeltek felek.

A Franco halálától 1993 decemberéig terjedő időszakot a munkaügyi viszonyok alakulása szempontjából három nagy szakaszra oszthatjuk. Beszélhetünk a „szakszervezeti forrongás” (1976–1978), majd a társadalmi megállapodások (concertación social – 1979–1986), végezetül 1987-től kezdődően a szociális paktumok megszakadásának periódusáról.

A „szakszervezeti forrongás” időszakában a hibernáltság (Általános Munkásszövetség – UGT), illetve az illegalitás (Munkásbizottságok – CCOO) állapotából színre lépő legalizált szakszervezetek osztályharcos alapon a Spanyol Szocialista Munkáspárhhoz (UGT) és a Spanyol Kommunista Párhhoz (CCOO) kötődtek. A francoista vertikális szakszervezetek megszűntek. A munkaviszonyok területén instabilitás alakult ki. Tömeges méreteket öltötték a sztrájkok.

Munkaügyi konfliktusok (1976–1985)³⁵

Elveszített munkaórák (ezer)	Sztrájkok száma	Sztrájkolók száma (ezer)
1976 125 931		
1977 166 417		
1978 115 509		
1979 189 270		
1980 61 775	1365	11 701
1981 51 538	1307	11 263
1982 27 876	1225	8 751
1983 44 167	1451	14 836
1984 63 578	1498	22 422
1985 32 235	1092	15 112

Felduzzadt a munkanélküliek tábora.³⁶ A gazdasági válság körülményei között kibontakozott demokratikus átmenetet a periferikus nacionalizmusok, a terrorcselekmények, a katonai államcsínytől való félelem mellett a munka-konfliktusok kiéleződése is veszélyeztette.

A szakszervezetek három lehetőség közül választhattak: 1. Közreműködnek egy munkás- és szakszervezetellenes neoliberális politika bevezetésében; 2. Kölcsönös áldozatokkal és lemondásokkal járó, nagy keretegyezményeket kötnek a munkaadók és a kormány képviselőivel; 3. Előnyben részesítik a szabad egyezkedések decentralizációs megoldásait. Ebben az esetben azonban elkerülhetetlenül a hagyományos „korporációs gyakorlat” kiszolgáltatottsága előtt nyitják meg az utat.

A szakszervezetek a második megoldást választották. A Franco-korszakban megszokottá vált és az 1970-es évek elejéig tartó gazdasági konjunktúra körülményei között eredményeket hozó „csak a harc fizet” (sólo la lucha paga) típusú bérkövetelések útja a recesszió időszakában nem volt járható. A szakszervezetek azonban némi késéssel vették tudomásul ezt a helyzetet. Az 1977 októberében megkötött Moncloa-paktumokon aláírásuk ezért nem is szerepelt. Ennek ellenére parlamenti képviselőik útján ezeket mind az Általános Munkásszövetség, mind a Munkásbizottságok a cortesbeli viták során megszavazták, s a szakszervezetek hallgatólagos kötelezettséget vállaltak a parlamenti pártok és a kormány által megkötött egyezmények betartására.

Az 1979–1986 között eltelt hét évet a munkaadók, a munkavállalók szervezeti és a kormány által megkötött két- és háromoldalú nagy neokorporativista szerződések jellemzik. Ez az időszak a *társadalmi megállapodások periódusa*.

A helyzet a szakszervezetek oldaláról sajátosan alakult.³⁷ A kommunista befolyás alatt álló Munkásbizottságok szakítottak a hagyományos kormányellenes ellenzékit és a radikális bérkötetelések politikájával. Elfogadták a Spanyol Kommunista Párt eurokommunista irányvonalából fakadó önmérseklet követelményét. A CCOO a demokratikus átmenet megóvása érdekében ezért hajlandó volt a Moncloa-paktum támogatására. Az UGT-nek viszont ebben az időszakban még nem volt kiérlelt koncepciója, de a Spanyol Szocialista Munkáspárthoz hasonlóan – nehogy felelőtlenséggel vádolják – elfogadta a Moncloából fakadó következményeket.

A szakszervezetek által önként vállalt bérkorlátozás politikájának már 1978-ban megmutatkoztak az első eredményei. Az infláció egy év alatt 27%-ról 17%-ra csökkent. A folyó fizetési mérleg 1500 millió peseta aktívummal zártult. A kormány gazdaságpolitikájának ingadozásai azonban a következő években aláásták a társadalmi megállapodások stratégiájának alapjait. A Demokratikus Centrum Unió 1979-es, második választási győzelme után az Adolfo Suárez vezette kabinet határozottan elfordult a megegyezések politikájától. Az átmeneti sikertelenség hatására 1980–1981-ben visszaesett a CCOO taglétszáma, és az 1980-as szakszervezeti választásokon 4%-kal kevesebb szavazatot szerzett, mint két évvel korábban. Nőtt viszont az UGT befolyása, s az 1978-ban a két szakszervezet között a Munkásbizottságok javára kimutatható 13%-os előny 1,5%-ra csökkent. A Comisiones Obreras ezután visszatért a radikális bérkötetelések politikájához.

Az Általános Munkásszövetség ellenben, a PSOE-hoz kapcsolódva, differenciált stratégiát hirdetett meg. Kiállt a munkaviszonyok modernizálása és a szakszervezetek hatalmának erősítése mellett az üzemekben. Politikájában a bérkötetelésekkel szemben a munkahelyek megtartásának, az általános életszínvonal-javulást eredményező egészségügyi, oktatási, kulturális beruházásoknak, a kollektív szerződések finomításának, s a szükségtelennek ítélt konfliktusok kikapcsolásának adott előnyt. Az UGT 1979-től egyértelműen a társadalmi megállapodások politikájának útjára lépett. Még az évben két jelentős egyezményt is aláírt. Egyiket a kormánypárttal, a Demokratikus Centrum Unióval a Dolgozók Alapszabályáról (Estatuto de los Trabajadores), amely a szakszervezeti és a munkaviszonyok korszerűsítését tűzte ki céllul. 1980-ban az aláírt paktum alapján meg is született a kérdéskör törvényi szabályozása. A másik, 1979-ben megkötött egyezmény a Szakszervezetközi Keretmegállapodás (Acuerdo Marco Interconfederal – AMI), amelyet az

UGT a Vállalkozók Konföderációjával (Confederación Española de Organizaciones Empresariales – CEOE) írt alá.

Az UGT befolyása az 1982-es szakszervezeti választásokon tovább nőtt. Ekkor már több mint 2%-kal megelőzte a Munkásbizottságokat. Sikere szoros összefüggésben volt a PSOE előretörésével, a kormányzó jobbközép Demokratikus Centrum Unió szétesésével, majd a Spanyol Szocialista Munkás-párt 1982. októberi választási győzelmével. Felipe González kormánya erőteljesen ösztönözte a megegyezések neokorporativista gyakorlatát. A tanulságokat levonva 1981-től a Munkásbizottságok is visszatértek a keretszerződések megkötésének útjára. Az 1982-re érvényes Nemzeti Foglalkoztatási Megállapodást (El Acuerdo Nacional de Empleo – ANE) már a CCOO képviselői is aláírták.

Az új hatalom és a szakszervezetek „mézeshetei” 1986-ban véget értek. Az UGT egyre több kritikával illette a szocialista kormány tevékenységét. 1986-tól világossá vált, hogy a spanyol gazdaság túljutott a válság szakaszán, s elindult a növekedés útján. Az Általános Munkásszövetség támogatni kezdte az erősebb bérkötetéseket. Úgy vélte, hogy a fellendülés gyümölcseiből a bérből és fizetésből előknek is nagyobb részi kell kapniuk. Szembeszállt a kormánynak csupán a munkahelyek szaporítását előtérbe helyező gazdaságpolitikájával. Az UGT 1986-tól kezdve ezért egyre jobban közeledett a Munkásbizottságokhoz. 1987-ben a két nagy szakszervezeti szövetség elutasította, hogy 1988-ra makropolitikai egyezményeket kössön a kormánnal. *A társadalmi megegyezések neokorporativista politikája Spanyolországban ezzel véget ért.*

Az új stratégia körvonalai azonban nehezen bontakoztak ki. A szakszervezetek elutasították a kormánynak a részegyezmények megkötésére irányuló politikáját. A kabinetet a concertación social politikájától való eltávolodással, *társadalmi fordulat* (*giro social*) végrehajtásával vadvoltak. Álláspontjuknak 1988. december 14-én az UGT és a CCOO által közösen szervezett általános országos sztrájk során is kifejezést adtak. Ezt az akciójukat 1992. május 28-án megismételték. Egyértelmű tennye vált, hogy az Általános Munkásszövetség a nyolcvanas évek végére megszűnt a Spanyol Szocialista Munkáspárt transzmissziós szíja lenni.

Az UGT–CCOO összefogást nem csupán az segítette elő, hogy a Munkásbizottságok régi vezetőjét, Marcelino Camachót az elnökségen és a főtitkári poszton 1987-ben a fiatal, modernistának tartott Antonio Gutiérrez váltotta föl, hanem az is, hogy a két szakszervezeti központ 1989. október 5-én aláírta a *Szakszervezeti Prioritási Javaslatot* (*Propuesta Sindical Prioritaria – PSP*). „A dokumentum – hangsúlyozza Palomeque López – a húsz szakszervezeti prioritás avagy követelés összességét (valójában eszközök megjölé-

sét) négy tematikus csoportra bontva tartalmazza: a foglalkoztatás növelése és javítása; a szociális védelem kiterjesztése; a jövedelemelosztás; a dolgozók részvételi joga). Kétségvilágban a kormány gazdaságpolitikájával szembeni rendszerezett és reális szakszervezeti elvárásokat összegzi.”³⁸ A Szakszervezeti Prioritási Javaslat a társadalmi megállapodások neokorporációs politikájának folytatására, a kabinet és az érdekvédelmi szervezetek közötti dialógus további fenntartására és a különböző szintű tárgyalásokon elérendő megegyezésekre törekszik – hangoztatják a dokumentum aláírói.

Az 1987-ben beköszöntött nézeteltérés, avagy viszály *körszakának el kell vezetnie a társadalmi megállapodások új rendszerének (neoconcertación social) kialakításához* – vallják a neokorporativizmus spanyol közszereplői. Ugyanakkor a kormány az Európai Unió-beli tagságból adódó egységes követelményrendszer alkalmazásának szükségességére figyelmeztetett. Luis Martínez Noval, a munka- és a szociális ügyek minisztere ezzel összhangban a függő ügyek megoldására emlékeztette a tripartit típusú (a három részt vevő fél megegyezésén alapuló) érdekvédelem alanyait: „... hozzá kell kezdeni a kollektív szerződés reformjához; meg kell teremteni a konfliktusok megoldásának önműködő mechanizmusát; meg kell határozni a jövedelemelosztás és a bérek szabályozásának új kritériumait; javítani kell a munkafeltételeket, és határozottan előre kell lépni az ipari demokrácia megvalósítása ügyében.”³⁹

A kormány a *neoconcertación social* politikájának érvényesítése céljából az 1991. évi 21. törvénnyel létrehozta az érdekvédelmi szervezetekkel a kabinet nevében tárgyaló *Gazdasági és Szociális Tanácsot (Consejo Económico y Social – CES)*.

Spanyolország azonban – az Európai Unió országaihoz hasonlóan – 1990-től, az Öböl-háborútól az újabb gazdasági recesszió szakaszába lépett. Álvaro Espinával az élen a kérdéskör számos kutatója éppen emiatt jó esélyeket lát a neokorporációs érdekvédelem új társadalmi megállapodásokra épülő politikájának a megerősödésére. A jeles spanyol szerző – Michael Kalecki és Káldor Miklós gazdaságtörténeti elemzéseire támaszkodva – azt állítja, hogy a szakszervezeti központok nem a gazdasági válság, hanem a fellendülés időszakában a legharcosabbak.⁴⁰ Mert általában akkor nő az infláció, s ez kiváltja a dolgozók bérkötetésein; mert a munkaerőpiac felszívóképességenek növekedése lehetővé teszi új, tárgyalási tapasztalatokkal nem rendelkező csoportok tömeges munkába állását; mert több engedmény kiharcolásával erősödik a szakszervezetek alkupozíciója; mert a gazdasági fellendülés szakaszában a vállalkozók is hajlamosak a munkaügyi konfliktusok elkerülésére. S végezetül Spanyolország esetében, az UGT-nek a szocialista párttól

való függetlennedése „paradox módon... megkönnyítheti a társadalmi együttműködés klímájának hosszú távon történő helyreállítását.”⁴¹

A hispán szakszervezeti mozgalom lényeges jellemzője, hogy a munkavállalók az átmenet megindulásakor erős érdekvédelmi szervezetre támaszkodtak. E gazdasági-funkcionális mezoszint sajátossága, hogy az illegalitásban gazdag hazai tapasztalatokat szerzett *Munkásbizottságok* mellé 1980-ban felzárkózott a jelentős történelmi múltra visszatekintő *Általános Munkásszövetség*.

Az átmenet (1976–1982) és a demokratikus rendszer konszolidációja (1982-től) időszakában e két nagy szakszervezeti szövetség között állandó versengés folyt a dolgozók megnyeréséért. Tömegbefolyásuk és szervezeti erejük révén országosan a CCOO és az UGT alkotta a neokorporativista társadalmi megállapodások politikájának gerincét. A két szövetség az 1978-as szakszervezeti választáson együttesen a szavazatok 56,15%-át, 1980-ban 60,13%-át, 1982-ben 70,11%-át, 1986-ban 75,40%-át szerezte meg.

Az erőviszonyok ezen időszak alatt a két nagy szakszervezet stratégiájának módosulása következtében az UGT javára tolódtak el. A választási eredményeknek rendkívül nagy volt a jelentőségiük, mivel a szakszervezetek ennek arányában delegálhattak képviselőket az üzemi bizottságokba. E szervek feladata volt a helyi tárgyalás és érdekvédelem.

A spanyol szakszervezeti mozgalom további jellemzője, hogy a szervezeti elvhez képest előtérbe kerül a *képviseleti jelleg*. A hispán szakszervezetek *alacsony taglétszámuk miatt*⁴² „második politikai pártként” kénytelenek tevékenykedni. Nyugat-Európával ellentében, ahol a szervezettség szintje 40%-tól (Olaszország, Németország, Nagy-Britannia) 85%-ig (Svédország) terjed, Spanyolországban ez az arány a kilencvenes évtized elejére 14% körül stabilizálódott. A képviseleti jelleg fontosságát jelzi az a körülmény is, hogy 1986-ban az üzemi bizottságokba megválasztott képviselők 93%-a szakszervezeti tag volt.

A reprezentációra épülő érdekvédelemmel és az ebből fakadó *képviseleti típusú versenymodellel* magyarázható a konföderációs *jellegű szervezetek prioritása* a regionális szövetségekkel és a bázisorganizációkkal szemben. A szövetségre lépett érdekvédelmi organizációk szervezeti önállóságukat megtagják. Ilyen körülmények között a mezoszint választói akaratának figyelembevétele a sikeres szakszervezeti tevékenység alapja. Ez sokszor az érdekvédelmi taktika módosulását is eredményezi, s megítélésünk szerint a spanyol esetben hozzájárult a társadalmi megállapodások neokorporativista irányvonalának győzelméhez.

Feltevésünket megerősítik annak a felmérésnek az adatai is, amelyet a Szociológiai Kutatóintézet munkatársai 1980 nyarán⁴³ Madridban és a fővá-

rosi agglomerizációs övezetben a bérből és fizetésből élő dolgozók és alkalmazottak körében folytattak. A baszk, a katalán és az asztúriai ipari körzetekkel együtt a spanyol gazdaság stratégiai ágazatait tömörítő munkavállalóknak többek között arra a kérdésre is választ kellett adniuk, hogy mit várnak a szakszervezetektől, melyik két legfontosabb érdek képviseletére hatalmazzák fel a szakszervezeteket. Az első és a második helyen megjelölt válaszok összesítése során a következő kép alakult ki.⁴⁴

A dolgozók 51,7% arányban azt kívánják a szakszervezetektől, hogy a kormánnyal és a vállalkozók szervezeteivel kötött egyezményekben a munkavállalók gazdasági érdekeit jól képviseljék; 40% a munkafeltételek, a biztonsági körülmények, a higiénés, valamint a termelékenységhez és a túlórához kapcsolódó viszonyok javítását sürgeti; 35,9% azt kívánja a szakszervezetektől, gondoskodjanak arról, hogy a vállalat ne menjen csődbe, mert az munkahelyek elvesztésével jár; 18,7% a jó kollektív szerződések megkötésére vokoszt. A politikai jellegű követelések háttérbe szorulását jelzi, hogy csak a válaszadók 18,6%-a vélekedik úgy, hogy a szakszervezeti feladatak sorába tartozik a jelenlegitől eltérő típusú társadalomért folytatott harc tudatosítása és szervezése. Csak a hatodik helyen szerepel 8,6%-kal az a követelmény, hogy a szakszervezetek gondoskodjanak olyan konkrét szolgáltatások nyújtásáról, mint jogi tanácsadás, gazdasági támogatás, kulturális célok kielégítése, ellenállási alap létesítése stb.⁴⁵

Az UGT és a CCOO túlsúlya a kétpólusosság megsilárdulását jelzi. Ennek ellenére Spanyolországban az érdekvédelmi szervezetek nagysokú polarizáltsága és pluralizmusa⁴⁶ is megfigyelhető.

Az 1910-ben alakult anarchista *Országos Munkásszövetség* (*Confederación Nacional del Trabajo* – CNT) a harmincas években élte fénykorát. Taglétszáma 1938-ban elérte a kétmillió főt. A Franco-rendszer üldözöttésein nem tudta kiheverni, s a demokratikus átmenet idejére teljesen összezsugorodott. Történelmi szárnya jelentéktelenné vált, megújító irányzata az Általános Munkás Konföderáció (*Confederación General de los Trabajadores* – CGT) létrehozása mellett döntött, de ez a kísérlet is kudarca fulladt.

A baloldali irányzatú, pártokhoz nem kötődő *Munkás Szakszervezeti Unió* (*Unión Sindical Obrera* – USO) megkapaszkodott ugyan a mezoszint pere-mén, de messze nincs olyan anyagi, politikai ereje és tömegbázisa, mint a Munkásbizottságoknak és az Általános Munkásszövetségeknek; ezért befolyása marginális marad.

Az UGT és a CCOO, versengésük ellenére, együttesen törekednek a kisebb szindikátusok visszasorítására. Az esetek többségében ez az igyekezetük sikkerrel jár. A kis befolyással rendelkező szakszervezetek gyenge választási eredményt érnek el.⁴⁷

*A szakszervezeti választások eredményei
(A szakszervezeti képviselők %-os megoszlása
az üzemi bizottságok tagjai és delegátusai esetében)*

	1978	1980	1982	1986
CCOO	34,45	30,86	33,40	34,27
UGT	21,69	29,27	36,71	40,19
USO	3,87	8,68	4,64	3,83
ELA/STV	1,00	2,44	3,30	2,92
INTG	—	1,01	1,17	0,63
CXTG	—	—	—	0,62
Egyéb	20,85	11,94	8,69	9,95
Nem szakszerv.-i tagok	18,12	15,77	12,09	7,60

Az Általános Munkásszövetség és a Munkásbizottságok Spanyolország egész területén tevékenykednek. *Egyes autonóm tartományokban azonban komoly regionális szakszervezeti szövetségek jöttek létre.*⁴⁸ A pártalrendszerhez hasonló regionális szakszervezeti alrendszer viszont nem alakult ki az országban. Egyetlen jelentős kivételként az 1911-ben alakult *Baszk Dolgozók Szolidaritása* (*Euzko Lagillen Alkartasuna* – *Solidaridad de Trabajadores Vascos* – ELA/STV) nevű szakszervezetet említhetjük, amely országos eredményei mellett a baszk provinciák vezető érdekvédelmi organizációja.

Az ELA/STV a baszkföldi szakszervezeti választásokon a Munkásbizottságoknál és az Általános Munkásszövetségnél jobb eredményeket ért el (%-ban):

	1980	1982	1986
ELA/STV	25,65	30,24	34,90
UGT	19,21	21,53	18,98
CCOO	17,59	17,13	16,77

A demokratikus átmenet megindulásakor a munkavállalókhoz hasonlóan a munkaadóknak is alkalmazkodniuk kellett az új helyzethez. A vállalkozók „tanulási folyamata” és újjászerveződése 1975–1977 között, a szakszervezeti

forrongás periódusánál rövidebb időszak alatt ment végbe. Az 1977 májusában négy szervezet egyesüléséből⁵⁰ megalakult *Spanyol Vállalkozók Szervezeteinek Konföderációja* (*Confederación Española de Organizaciones Empresariales* – CEOE) támogatta a nagy gazdasági-korporatív keretszerződések megkötésének politikáját, s tevékenységének első szakaszában megpróbálta betölteni a francoista „vertikális szakszervezetek” által hagyott ürt. A spanyol gyáriparosok a Franco-rendszer utolsó szakaszában, a gazdasági növekedés éveiben (1960–1973), elsősorban a Munkásbizottságokkal folytatott tárgyalások során, már némi rutint szereztek a szerződéses érdekegyeztetésben. Magasan kvalifikált és informált, nyelveteket beszélő emberekből álló, belsőleg tagolt kozmopolita osztályt alkottak. A CEOE létrehozása a nagy, a közepes és a kisvállalkozók 80%-át kapcsolta össze.

A szervezet megszilárdulása, konszolidálása 1979–1980 tájékán következett be: 1982-ben már 1 300 000 vállalatot tömörített. 1980-ban csatlakozásra bírta a *Kis- és Közepes Vállalatok Spanyol Konföderációját* (*Confederación Española de la Pequeña y Mediana Empresa* – CEPYME) is. A CEOE egy-egy földrajzi térségben tevékenykedő gyárak, üzemek területi, valamint ágazati szervezeteit fogja össze. Magától értetődő módon a területi szövetségek minden ágazatköziek is egyben. A szektor jellegű társulások rendre erősebbek a territoriális elv alapján szervezetteknél. Ez alól két kivétel van: a madridi és a katalán Nemzeti Munka Támogatása (*Fomento del Trabajo Nacional* – FTN) területi szervezet.

A spanyol gyáriparosok szövetsége, jóllehet nem azonosult egyik politikai párttal sem, kezdetben a jobbközép Demokratikus Centrum Unió mint kormánypárt, majd a Népi Szövetség konzervatív párt vezére, Manuel Fraga Iribarne által meghirdetett „nagy jobboldal” stratégiáját támogatta. A demokratikus rendszer mellett először az 1981. február 23-i puccskísérlet, illetve az UCD bomlásának megindulása után állt ki nyilvánosan. Ekkor már el tudta fogadni egy esetleges szocialista párti győzelem gondolatát is. A szervezet tagjai egyébként mind az 1979-es, mind az 1982-es választáson a jobbközépre és a nemzeti pártokra szavaztak. Hivatalos statisztikai adatok szerint 1979-ben a CEOE-hez tartozó állampolgárok 44%-a az UCD-re, 25%-a az AP-re (tehát a jobbközép 69%-os arányban részesült), 12,4 %-a a katalán Konvergencia és Unióra (CiU), 8,4%-a pedig a Baszk Nemzeti Pártra (PNV) voksolt. A Spanyol Szocialista Munkáspárt (PSOE) 4,4%-ot kapott. 1982-ben a vállalkozók szavazatai az UCD összeomlása és a volt miniszterelnök, Adolfo Suárez González által alapított Demokratikus és Szociális Centrum (CDS) párt miatt már jobban megoszlottak. Szavazataik 46,5%-át a „nagy jobboldal” jelszavával fellépő Népi Szövetség kapta. Az UCD-nek 12%, a CDS-nek 4%, a nemzeti pártoknak 27% (CiU: 18%, PNV: 9%) jutott. A vá-

Iasztáson abszolút többséget szerzett, győztes PSOE-re a vállalkozóknak 8,7%-a voksolt.⁵¹

A mezoszint pragmatikus érettségére jellemző, hogy e tényezők sem befolyásolták vagy veszélyeztették a társadalmi megállapodások neokorporativista gyakorlatát.

c) A neokorporativizmus gyakorlata

A posztfرانcista neokorporativizmus első, nemzetközileg is méltányolt termékei az úgynevezett Moncloa-paktumok voltak. A kormány és a parlamentben képviselt politikai pártok 1977. október 8-án és 9-én tárgyalásra ültek össze a miniszterelnöki rezidencián, a Moncloa Palotában, és megvittatták az ország állapotát. „Az első körülmény, amely az egyetértés alapjául szolgált, az ország gazdasági helyzetének diagnózisa, amit a különböző vállások egybeesése miatt a résztvevők súlyosnak minősítettek.”⁵² E megállapítást követően a felek kidolgozták és aláírták *A gazdaság szanálásának és reformjának programját* tartalmazó egyezményt (*Los Acuerdos sobre el programa de saneamiento y reforma de la economía*). A tíz fő részből álló paktum foglalkozik az állami költségvetés és a társadalombiztosítás, a pénz-, az ár- és a jövedelempolitika, valamint a foglalkoztatás kérdéseivel. Állást foglal a pénzügyi reformok, nevezetesen az adóügy reformja, a közkiadások ellenőrzésének tökéletesítése, az oktatáspolitika, a város, a telek, a lakásprobléma megoldása ügyében. Előírja a társadalombiztosítás és a pénzügyi rendszer általános reformját. Foglalkozik a mezőgazdaság, a halászat, a kereskedelem, az energiapolitika, a közüzemi vállalati alapszabályok, valamint az önkormányzati intézmények adaptációjának kritériumrendszerével.

Az egyezmény alapján a kormány megkapta a szükséges felhatalmazást a béké befagyaszására, a közkiadások csökkentésére, a hitelmegszorításra, az infláció mérséklésére. Vállalta ugyanakkor a progresszív adóügyi reform véghezvitelét, a társadalombiztosítási és a pénzügyi rendszer hatékonyabbá tételeit, újjászervezését. A parlamenti pártok és a kormány képviselői az 1977. október 8-i és 26-i munkaülésükön öntötték végső formába a Moncloa-paktumok második, *A politikai és jogi cselekvés programja* (*El programa de actuación jurídica y política*) címet viselő egyezményét.⁵³

E dokumentum meghatározta a törvényhozás rövid távú prioritásait. Döntött a részleges és sürgős reformok bevezetéséről. Célja az volt, hogy a jogrend minél hamarabb alkalmazkodjon az új demokrácia realitásaihoz. Az egyezmény előírásokat tartalmazott a vélemény- és a szólásszabadság biztosítására. Rendelkezett a nemzeti közszolgálati eszközök (rádió, televízió) ál-

lami felügyeletének módjáról, az egyesületi jogról, valamint a politikai társulások szabadságának jogáról. Foglalkozott a büntető törvénykönyv reformjával, a közrend fenntartásának kérdéseivel és intézményeivel, a közbiztonsági testületek és erők újjászervezésével.

A Moncloa-paktumok önmagukban véve természetesen nem tekinthetők jogi normáknak még akkor sem, ha a kormány számára jogszabályi rendezést igénylő kötelezettségeket rögzítettek. Kötelező erejű rendelkezésekkel akkor váltak, amikor október 27-én a képviselőház, majd november 11-én a szenátus is jóváhagyta azokat. Ezt követően már be lehetett számoltatni a kormányt.

A Moncloa-paktumok teljesítésének első dokumentumait Adolfo Suárez kabinetje 1978 februárjában⁵⁴ és márciusában⁵⁵ közzétette. 1978 őszén azonban – az 1979-es választásokra készülve – a kormány már nem újította meg az egyezményeket. A dolog további szépséghibája, hogy a jobboldali Népi Szövetség már az eredeti politikai és jogi cselekvési programot sem írta alá, s amint azt korábban jeleztük, a dokumentumokról hiányzott a szakszerzetek és a munkaadók szövetségének szignója is.

A történelmi jelentőségű, első nagy neokorporativista társadalmi megállapodások tehát meglehetősen bonyolult körülmények között jöttek létre, s még magukon viselték a hagyományos korporativizmus régi és a politikai elitek megegyezésének újabb keletű tojáshéját. Az érdekegyeztetés nehézségeit jelzi, hogy 1979-ben a munkaadók és a munkavállalók között nem született semmiféle egyezmény. A kormány rendeletben maximálta a fogyasztási cikkek árait és a szakszerzetek által kivívható bérkiegészítés mértékét.

Az első, valóban neokorporativista megállapodást 1979 júliusában kötötte meg a Spanyol Vállalkozók Szakszervezeteinek Konföderációja és az Általános Munkásszövetség. Később ratifikálta az egyezményt a Munkás Szakszervezeti Unió is. A híres *Szakszervezetközi Keretmegállapodás* (*Acuerdo Marco Interconfederal* – AMI) – amely a szakszervezeti mozgalmon belüli rivalizálás terméke is volt – hatálya két évre szolt. Az egyezmény 1980–1981-re határozta meg az előzetesen jelzett inflációhoz igazított mozgó bérskálát. Az AMI esetében már valóban a munkaadók és a munkavállalók szervezeti kötöttek egyezséget. Az 1979–1980 fordulóján megszilárdult CEOE már az 1978-as alkotmány kidolgozásában is komoly szerepet játszott. Befolyása az alapcharta érdekvédelmi rendelkezéseinak életbelépése után tovább nőtt, súlyát azonban nem elsősorban a jogi garanciáknak, hanem aktív érdekkérvényesítő tevékenységének köszönheti. A CEOE, mint a munkaügyi konfliktusokban közvetítő (mezo)szervezet, komoly szerephez jutott a bérpolitika alakításában, a kollektív szerződések kidolgozásában és az újabb neokorporativista egyezmények tető alá hozásában. Élénk figyelem-

mel kísérte a szakszervezeteken belüli változásokat, stratégiamódosulásokat. Nem utolsósorban ennek is köszönhető, hogy 1981-ben a kormány, a CEOE és a nagy szakszervezetek (UGT; Munkásbizottságok) 1982-re aláírták a *Nemzeti Foglalkoztatási Megállapodást*. (*El Acuerdo Nacional de Empleo – ANE*). Az egyezmény a fő figyelmet már a munkahelyek biztosítására helyezte. Az a körülmény pedig, hogy a megállapodáson a CCOO vezetőinek aláírása is szerepelt, jelzi a Munkásbizottságok kiszorítására irányuló manóver sikertelenségét.

Az 1983-ban érvénybe lépett *Szakszervezetközi Egyezményt* (*Acuerdo Interconfederal – AI*) 1984-ben az árak, a bérék és a foglalkoztatottság alakulását prognosztizáló kormányjavaslat követte. Ennek leglényegesebb eleme a reálberek alakulásának az előre jelzett inflációs szintnél másfél százalékkal alacsonyabb nívón tartása volt. A szocialista kormányzat az 1984 októberében megkötött *Gazdasági és Szociális Megállapodással* (*Acuerdo Económico y Social – AES*), amely 1985-re és 1986-ra volt érvényes, már Spanyolország Közös Piacba való belépésére, s egy, a munkaviszonyokat ennek megfelelően szabályozó organikus törvény meghozatalára készült. A viták a neokorporativista keretegyezmények és a parlament által hozott gazdasági döntések ügyében ez idő tájt kiéleződtek. A kormány nem foglalt határozottan állást a megállapodások mellett, a szakszervezetek viszont ragaszkodtak a bérék növeléséhez. Az álláspontok megmérévedése miatt nem kötöttek újabb keretegyezményt.

Indokolt azonban annak vizsgálata, hogy milyen eredményekkel járt Spanyolország, s konkrétan az egyezményekben érdekelt felek számára a *concertación social* politikája. A társadalmi megállapodások neokorporativista gyakorlata a gazdasági válság időszakában hozzájárult a demokratikus átmenet békés jellegének biztosításához és a pluralista rendszer konszolidációjához. Kétségtelen tény, hogy a szakszervezeti mozgalom ereje döntő szerepet játszott abban, hogy a munkaadók és a mindenkor kormányok olykor saját kezdeményezésükre is tárgyalóasztalhoz ültek és megállapodásokat kötöttek a munkavállalókkal. A társadalmi megállapodások gyakorlata politikai jellege mellett elsősorban gazdasági célkitűzések, gazdasági prioritásokat szolgált. Hozzájárult a szociális béke megőrzéséhez. A spanyol politikai és vállalkozói osztály ugyanakkor elég bölcs, intelligens és európai volt annak tudomásulvételére, hogy hosszú távú érdekeit csak a megállapodások, s a velük járó kölcsönös engedmények politikája révén képviselheti eredményesen.⁵⁶

A munkahelyek viszonylagos stabilitásának biztosításán túl nem lehet figyelmen kívül hagyni a dolgozók rövid távú anyagi érdekeinek kielégítését sem. A következő táblázat adatai a különböző paktumokban előírt vagy kor-

mányjavaslatokban rögzített béremelési előirányzatot, valamint a tényleges dolgozói jövedelemnövekedés kollektív szerződések útján elért százalékos alakulását mutatják.⁵⁷

Bérnormatívák és a kollektív szerződések eredményei

		Bérnorma-növekedés (%)	Kollektív szerződések keretében elért átlagos növekedés (%)
1978	Moncloa-paktumok	21–22	20,6
1979	Törvényrendelet	11–14	14,1
1980	AMI	13–16	15,3
1981	AMI	11–15	13,1
1982	ANE	9–11	10,5
1983	AI	9,5–12,5	11,4
1984	Kormányajánlás	6,5	7,7
1985	AES	5,5–7,5	7,4
1986	AES	7,2–8,5	8,1
1987	Kormányajánlás	5,0	6,6

d) A szakszervezeti jogok törvényi szabályozása

A spanyol demokrácia születésétől kezdve törekedett az érdekvédelmi rendszer átfogó és egyértelmű szabályozására. Az első lépést ezen az úton a 19/1976 (október 8.) számú törvényerejű rendelet tette meg. A jogi norma megszüntette a francóista vertikális szakszervezeteket, s a munkaügyi problémák ideiglenes kezelésére létrehozta a Szociális Szakmai Szolgálat Intézményes Igazgatása (Administración Institucional de Servicios Socioprofesionales – AISS) elnevezésű szervezetet.

A szakmai szervekedés első átfogó szabályozására és a francóizmussal való igazi szakításra az 1977. április elsején kiadott 197. számú törvényben került sor. Ez a jogszabály alapozta meg az 1978 decemberében elfogadott új alkotmánynak az érdekvédelmi szervezeteket érintő rendelkezéseit is. A norma egészen 1985 augusztusáig, a szakszervezetekről kiadott 11/1985. számú organikus törvény kibocsátásáig volt érvényben.

A 197/1977-es számú jogszabály az európai demokráciákhoz hasonlóan elismerte a dolgozók és a vállalkozók azon jogát, hogy érdekeik védelmére szakmai társulásokat hozzanak létre, és ilyen szervezetekhez csatlakozhassanak. Diszkrimináció emiatt senkit nem érhet. E társulások alapszabályaikat önállóan határozhatják meg, működésüket és irányításukat autonóm módon végzik. Függetlenségük biztosítása érdekében törvényes védelem illeti meg őket. Joguk van föderációk és konföderációk létrehozására is. Tevékenységeik felfüggesztését vagy feloszlatásukat csak bíróság rendelheti el. A felsorolt jogosítványok nem illetik meg a fegyveres testületek tagjait; rájuk a közszolgálati alkalmazottakra vonatkozó rendelkezések az irányadók.

A spanyol királyság *alkotmánya* is kiemelten foglalkozik a szakmai-érdekvédelmi szervezetek szabályozásával. Az alaptörvényi megoldás az 1. § (1) bekezdéséből, azaz abból indul ki, hogy „Spanyolország szociális és demokratikus jogállam, amely védelmezi a jogrend legfőbb értékeinek tartott szabadságot, igazságosságot, egyenlőséget és politikai pluralizmust”.⁵⁸

Az 1. § (1) bekezdéséhez természetes módon csatlakoztatható a 7. §, mely szerint: „A dolgozók szakszervezetei és a vállalkozók társulásai hozzájárulnak saját gazdasági és szociális érdekeik védelméhez és előmozdításához. Létrehozásuk és tevékenységük az alkotmány és a törvények keretein belül szabadon gyakorolható. Belső szervezetüknek és működésüknek demokratikusnak kell lennie.”⁵⁹ Az alkotmányi szabályozás 28. § (1) bekezdése kimondja: „Mindenkit szabadon megillet a szakszervezet létrehozásának joga. Törvény korlátozhatja vagy teheti kivételessé e jog gyakorlását a hadsereg, a fegyveres szervezetek vagy egyéb, katonai fegyelem alá tartozó testületek esetében és e jog gyakorlásában sajátos szabályokat állapít meg közszolgálati funkcióit ellátó személyek vonatkozásában.”⁶⁰ A közszolgálati funkciót betöltő személyekre a továbbiakban a 103. § (3) és a 127. § (1) bekezdései tartalmaznak rendelkezéseket. A spanyol törvényhozás e kategórián a bírákat, az igazságügyi tisztviselőket és az ügyészeket érti. A fent nevezett foglalkozási csoportok tagjai aktív tevékenységeik idején más közfunkciókat nem tölthetnek be, s nem lehetnek politikai pártok vagy szakszervezetek tagjai sem.

A 28. § (1) bekezdésének második mondata értelmezi a szakszervezeti szabadság fogalmát és garanciáit. „A szakszervezeti szabadság – olvashatjuk – magában foglalja szakszervezetek alapításának és választásának jogát ép- pen úgy, mint a szakszervezetek konföderációjának, létrehozásának, nemzetközi szakszervezeti szövetségek megszervezésének vagy az azokhoz való csatlakozásnak a jogát. Senki sem kényszeríthető valamely szakszervezethez való csatlakozásra.”⁶¹

Az alkotmány 10. § (2) és 96. § (1) bekezdései foglalkoznak a nemzetközi szerződések és egyezmények szakszervezetre vonatkozó előírásával, s rögzítik e normák belső jogrend részévé válásának szabályait. Az alaptörvény említett paragrafusai és rendelkezései képezték az 1985. augusztus 2-án elfogadott 11/1985. számú jogszabály, a *Szakszervezeti Szabadság Organikus Törvénye (Ley Orgánica de Libertad Sindical – LOLS)* normatív bázisát és keretét.

A LOLS szabályozása a munkaadók és a munkavállalók létező érdekkellenetéből, a közösségi autonómia, a kollektív szerződések nélkülözhetetlensége elvéből indul ki. A neokorporativizmus szellemében az egyoldalú állami beavatkozás szabályozó szerepét elutasítja. Az intézményesített közhatalom funkcióját a rendszer általános működési feltételeinek biztosításában és az alkotmányos jogok érvényesítésében látja.

Az öt címből, kiegészítő, hatályon kívül helyező és záró rendelkezésekkel álló törvény az alkotmány előírásai alapján⁶² foglalkozik a szakszervezeti szabadság kérdéseiivel. Nagy jelentőségűnek tartjuk a LOLS 2. §-ának részletes és tételes felsorolását, különösen a 2. § (2) bekezdés d) pontját, amely feljogosítja a szakszervezeteket a kollektív szerződések megkötésének, a sztrájk gyakorlásának, az egyéni vagy csoportkonfliktusok tervezésének, az üzemi bizottsági és az üzemi képviselők választásakor a jelöltek állításának a jogával.

A spanyol törvényhozás sajátosan szabályozza a szakszervezeti képviselet kérdését. Az érdekvédelmi pluralizmus csökkentése és feltehetően a neokorporativista szerződések megkötési folyamatának egyszerűsítése, következésképpen a nagy szervezetek túlreprezentáltsága érdekében a törvényhozás országos és regionális szinten egyaránt bevezeti a *legnagyobb szakszervezeti képviselet fogalmát*. „A legnagyobb szakszervezeti képviselet – fogalmaz a LOLS 6. § (1) bekezdése – meghatározott szakszervezetek egyedi jogi pozíciókkal való felruházásának elismerését jelenti úgy az intézményes részvétel, mint a szakszervezeti akció területén.”⁶³ Állami szinten azok az érdekvédelmi szervezetek tartoznak ide, amelyek az üzemi bizottsági választások során a képviselői helyek legalább 10%-át megszerzik. Ezeket a szakszervezeteket különleges felhatalmazások illetik meg a kollektív szerződések megkötése, a munkafeltételek meghatározása, a munkaügyi konfliktusok rendezése, az üzemi szakszervezeti akciók stb. kérdésében.

A 7. § szabályozza az önkormányzati közösségek legreprezentatívabb szakszervezeteinek kritériumrendszerét. Ezek közé azok az érdekvédelmi organizációk tartoznak – mint például a baszk ELA/STV –, amelyek a kérdéses tartományban az üzemi bizottsági választásokon a képviselői helyek legalább 15%-át megszerezték, minimálisan 1500 embert delegálnak és nem

alkotnak föderációt vagy konföderációt országos szakszervezeti központtal. A törvény foglalkozik a szakszervezeti akciók, valamint az üzemi bizottságokon belül létrejövő szakszervezeti szekciók fajtáival, jogaival, összetételevel, továbbá a szervezett érdekvédelem jogbiztonságának kérdéseivel is.

Megítélésünk szerint a demokratikus átmenet időszakában Spanyolországban intézményesült neokorporativizmus tapasztalatainak tanulmányozása az ország határain túl is hasznos lehet. A belőle fakadó következtetések és tanulságok levonása segíthet Kelet-Közép-Európa és hazánk gondjainak megoldásában is.

5. Nemzeti autonómia és önkormányzati rendszer

A spanyol államhatalom és államigazgatás sajátos közvetítő kormányzatát, mezoszintjét alkotják a nemzeti alapon kialakított autonóm közösségek és helyi hatalmi szervek.

Amint azt már jeleztük, a hispán önkormányzati rendszer általános, keret jellegű szabályozásával, legfontosabb elemeinek felvázolásával az alkotmány VIII. (Az állam területi szervezete címet viselő) része foglalkozik. Az alapcharta rendelkezéseit a tizenhét önkormányzati közösség (Comunidad Autónoma – CA) alapszabálya tölti meg konkrét tartalommal.⁶⁴

E jogszabályi kört a következő organikus törvények teszik teljessé: az 5/1985. számú választási; az 1985-ben módosított 8/1980. sz., az autonóm közösség finanszírozásával kapcsolatos, a 2/1983. sz., az autonómia elnyeréssének folyamatát, eljárását szabályozó; valamint a 7/1984. sz., a Területközi Kiegjenlítési Alapról rendelkező jogszabályok. E körbe tartoznak az alkotmány 154. §-a alapján az autonóm közösségek közigazgatását ellenőrző kormánybiztosi intézményt bevezető 17/1983-as törvény, valamint a szenátus 1982 májusában elfogadott házsabályának az önkormányzati közösségeket érintő rendelkezései is.

a) Az önkormányzati rendszer kiépülése, jogállása

Az alkotmány VIII. részének első fejezete az általános kérdésekkel és elvekkel foglalkozik. Az alaptörvény 137. §-a ennek megfelelően leszögezi: „Az állam területi szervezetét a helyi önkormányzatok, a provinciák és az autonóm közösségek rendszere alkotja. Valamennyi egység az érdekeit érintő ügyekben önállóan jár el.”⁶⁵ Nem korlátozhatják azonban a személyek és a tőkék szabad mozgását, s a 139. § (1) megfogalmazása szerint „Spanyolor-

szág területén valamennyi spanyolnak azonos jogai és kötelezettségei vannak".⁶⁶

A VIII. rész második fejezetének három paragrafusa foglalkozik szóhasználata szerint a helyi igazgatás (administración local – tehát „nem helyi hatalom”) szerveivel. Ez a megszövegezés némileg ellentétben áll a már idézett 137. § megfogalmazásával. Egyrészt azért, mert ott három (helyi önkormányzatok, provinciák, autonóm közösségek), illetve ha a központi államhatalom szerveit (képviselőház, szenátus, alkotmánybíróság, számvevőszék, kormány stb.) is ideérjük, négy hatalmi-önkormányzati (és nem igazgatási) fokozatról beszél. Hozzáteszi még azt is, hogy mindegyik szervezeti szint a kompetenciáját érintő ügyekben önállóan jár el.

Másrészt a második fejezet 140., 141., 142. §-ai a helyi igazgatás fogalomkörébe vonják, s látszólag azonos grádicsra helyezik a 8047 *municipális* (városi-községi) és az 52 provinciális önkormányzatot. Tüzetesebb vizsgálódás esetén kiderül, hogy létrehozásuk és jogi személyiségek tekintetében lényeges különbségek vannak. A municipális önkormányzatok teljes jogi személyiséggel (personalidad jurídica plena) rendelkeznek. Általános, egyenlő, szabad, közvetlen és titkos választások útján jönnék létre. A polgármestereket az önkormányzati képviselők szavazata juttatja a báronyszékbe. A provincia ezzel szemben, ahogyan a 141. § (1) bekezdése fogalmaz, „saját jogi személyiséggel rendelkező helyi testület”,⁶⁷ amelyet a municipiumok társsulása és az állami feladatok teljesítéséhez szükséges területi felosztás határoz meg. A provinciák kormányzása és igazgatása képviselők és képviselői testületek útján történik. Határainak megváltoztatásáról a spanyol parlament organikus törvényben döntet.

A helyi szerveknek ahhoz, hogy elláthassák a rájuk ruházott feladatokat, megfelelő gazdasági és pénzügyi eszközökkel kell rendelkezniük. Ezt a törvényhozó három (állami, autonóm közösségi és saját adókivetési-bevételi) forrásból biztosítja.

A spanyol önkormányzati rendszer legfontosabb láncszemét az etnikai-történeti alapon létrejött *tizenhét autonóm közösség* alkotja. A VIII. cím harmadik fejezetének 143. § (1) leszögezi: „Az alkotmány 2. cikkelyében elismert önkormányzati jog gyakorlása során a közös történelmi, kulturális és gazdasági sajátosságokkal rendelkező, egymással határos provinciák, szigetek és történelmi régiók hozzájárulhatnak saját önkormányzatukhoz, és autonóm közösségeket hozhatnak létre...”⁶⁸ A 144. § azonban nemzeti érdekből a) „lehetővé teszi önkormányzati közösség létrehozását abban az esetben is, ha területe nem haladja meg egy provincia határát, s nem állnak fenn a 143. § (1)-ben meghatározott feltételek. b) Felhatalmazását és elismerését adja

autonómia alapszabály elfogadására olyan területek esetében is, amelyek nem hoztak létre provinciális integrációt.”⁶⁹

A fejezet további részei előírásokat tartalmaznak az önkormányzati kezdeményezésekkel kapcsolatos eljárásra. Foglalkoznak a Cortes szerepével, s kimondják az autonóm közösségek föderációjának tilalmát. E megoldással a törvényhozás 1978-ban a spanyol államot veszélyeztető kiválási törékvéseknek kívánta útját állni.

A 147. § (2)-ben meghatározzák az önkormányzati közösség normatív bázisát alkotó alapszabály tartalmi kellékeit. Ilyennek minősül:

1. A történelmi sajátosságnak legjobban megfelelő elnevezés;
2. Területének, határainak megjelölése;
3. Saját intézményeinek, szervezetének és székhelyének pontos megnevezése;
4. Hatáskörök és átengedett szolgáltatások nevesítése.

Az autonóm közösségek alapszabályainak elfogadásáról vagy megváltoztatásáról a Cortes organikus törvényben dönt.

Az alkotmány ugyan expressis verbis nem határozza meg a Comunidad Autónoma fogalmát, alkotóelemei azonban világosan körvonalazhatók. Mindenekelőtt az állam által elismert és létrehozott municípiumok és provinciák területileg jól körülhatárolt együttesét, egységét jelenti (137. §). Az önkormányzati közösségek, szemben a városi, községi és megyei szint pusztán igazgatási önállóságával, politikai autonómiát élveznek. Alkotmányos erővel és felhatalmazással bírnak, mert a) önállóságukat az alapcharta 2. §-a elismeri és biztosítja; b) az állam általános hatáskörű szerveivel szemben bizonyos fokig függetlenek; c) megvalósul az államtól elkülönült, teljes jogi személyiségek elismerése; d) alkotmány rögzíti hatáskörüket és szervezetüket; e) az egységes spanyol állam részét alkotják (lásd a 137. §-t és az alapcharta VIII. címének szabályozását) és f) közreműködnek az általános közhatalmi-igazgatási funkciók ellátásában.⁷⁰ A látszólag egységes szabályozás ellenére a spanyol önkormányzati közösségeknek az autonómia megszerzése, az autonómiához jutás módja, a folyamat jellege, az alapszabály kidolgozása, elfogadása, a szervezet és a hatáskörök elosztása alapján két típusa alakult ki. Beszélhetünk korlátozott és teljes önkormányzatisággal rendelkező közösségekről. Ez utóbbiak sorába tartozott 1994 elején Katalónia, Baszkföld, Galícia, Andalúzia, a Valencian Közösség, a Kanári-szigetek és Navarra. A többi Comunidad Autónoma – Asztúria, Aragónia, Cantabria, La Rioja, a Baleáriszigetek, Castilla-León, Catilla-La Mancha, Murcia, Extremadura és Madrid – relatíve korlátozott önkormányzatisággal működött.

Az autonómia megszerzésének általános útját a 143. § (2) alapján lefolytatott eljárás képezi. Ez az érintett közösségeket korlátozott önkormányzati-

sággal ruházza fel. A kezdeményezés joga a provinciák és a helyi hatalmi szervek képviselőit illeti meg. Az autonómia elnyeréséhez az szükséges, hogy az érintett testületek kétharmada hat hónapon belül csatlakozzon az alapegyezményhez. E határidő elmulasztása vagy túllépése esetén a kezdeményezés eredménytelennek minősül. Újabb próbálkozásra csak öt év elteltével kerülhet sor.

Az önkormányzati közösségek legnagyobb részében azonban az alkotmány 143. § (1) és (2) bekezdésében vázolt eljárást a demokratikus politikai átmenet során még az alapcharta elfogadása előtt megelőzte az előautonómia (preautonomia) megadása a Suárez-kormány által.

A vázolt eljárás keretében „*lassú úton*” (*via lenta*) autonómiához jutott közösségek a 140. § (2) rendelkezései alapján az önkormányzatiságuk elnyerését követő öt év elteltével, alapszabályuk módosításával, a 149. § (1) bekezdésében felsorolt, kizárolag az állam központi szerveinek kompetenciájába tartozó tevékenységi körök kivételével, kiterjeszthetik hatáskörüket és illetékekességüket minden más életviszony szabályozására. Ezáltal elérhetik a teljes önkormányzatiság státusát, s az autonómia rendszere egységes szerkezetűvé alakul át.

A *kiteljesedett önkormányzatiság* – amely nem foglalja magában az önálló államalapítás vagy a kiválás jogát – elnyerésének *kivételes útját* a 151. § (1) bekezdése szabályozza. A kezdeményezés ebben az esetben is a helyi hatalmi szervek és provinciák képviselőit illeti meg. Az autonómia megszerzéséhez valamennyi megyében az szükséges, hogy a municipiumok háromnagyede egyetértsen vele, s az aláírt szerződést helyi népszavazással ratifikálják. A demokratikus politikai átmenet során a Cortes nem kívánta meg a referendum megtartását Katalónia és Baszkföld esetében, mivel ezek a területek a második köztársaság időszakában, a harmincas évek elején már rendelkeztek önkormányzati statútummal és szervezettel (Generalitat-Katalónia, Consejo General-Baszkföld). Nem rendezett a Cortes népszavazást Galiciában sem, mivel a régió 1936 júniusában autonóm státust kapott, jóllehet a polgárháború megakadályozta annak bevezetését.

A lassú, illetve a gyors úton megvalósítandó autonómia ügyében – amint azt könyvünk előző fejezetében már említettük – 1980 elején Andalúziában elezödtek ki az ellentétek a kormánypárt (UCD) és a teljes jogú önkormányzatiság andalúz álláspontját támogató ellenzék között. A régió végül is az 1980. február 28-i, eredménytelenül végződött népszavazás után, hosszú tárgyalások eredményeképpen az év decemberében nyerte el az autonóm közösség státusát.

Ezt követően, különösen az 1981. február 23-i katonai puccskísérlet után felgyorsultak az autonómiakérdés megoldására irányuló tárgyalások a két

legnagyobb politikai párt, az UCD és a PSOE között. Az 1981. februártól az 1982. október 28-i parlamenti választásokig eltelt időszakot ezért az *önkormányzati egyetértés* (*concertación autonómica*) periódusának is nevezik.⁷¹ Habár a többi országos párt és a regionális politikai erők is távol tartották magukat a tárgyalásoktól, García Eterriá professzor vezetésével sikerült felállítani a Szakértői Bizottságot, amely két – egy politikai-jogi és egy gazdasági jellegű – jelentést dolgozott ki. Készítőik állást foglaltak az önkormányzati rendszer általánossá és egy neműté tétele, a kompetenciák azonos körűvé alakítása és az államszerkezet egyszerűsítése mellett.

E jelentések bázisán születtek meg 1981. június 30-án a kormány és a PSOE által aláírt *önkormányzati egyezmények* (*Acuerdos Autonómicos*). A megállapodások legfontosabb elemei beépültek a Cortes által 1982. június 30-án elfogadott, az autonómiafolyamatot összehangoló organikus törvény (LOAPA) rendelkezéseihez. Az önkormányzati rendszer kiépítésének alapszabályok megszavazásával lezáruló első szakasza a PSOE kormányzásának periódusában, 1983 augusztusában ért véget.

Katalónia, Baszkföld, Galícia és Andalúzia mellett a kiteljesedett autonómia státusát a Kanári-szigetek és a Valenciai Közösség érték el. Esetükben ez a folyamat állami kompetenciák átruházásával és átengedésével valósult meg. Sajátos körülmények között nyerte el a teljes önkormányzatiságot Navarra. Az alkotmány már idézett 144. § a) pontja nemzeti érdekből a Cortes General döntésével lehetővé teszi az autonóm közösségi státus megszerzését. Ez történt Madrid esetében. Navarra mint egyprovinciájú⁷² tartomány választhatott. Vagy Guipúzcoa, Vizcaya és Álava mellett negyedik megyeként Baszkföldhöz csatlakozik, vagy különállását megtartva *comunidad autonómát* alkot. Annak ellenére, hogy Navárában a lakosság nagy többsége az euskera nyelvet beszéli, a provincia, történelmi okokra hivatkozva, az önálló önkormányzati közösségi jogállás mellett döntött. A 144. § b) pontjának az előzőekben már szintén idézett passzusa tette lehetővé végezetül a Marokkó testébe ékelődött két spanyol város, Ceuta és Melilla statútumának elfogadását. Az alkotmány 148. §-a 22 pontban taxatíve felsorolja az *autonóm közösségek kompetenciájába tartozó ügyeket*, amelyeket az önkormányzatok alapszabályai tovább részleteznek. Az alapcharta rendelkezései szerint az önkormányzati közösségeket megilleti az önkormányzati intézmények megszervezésének, a helyi szervek felállításának, a területi lakásproblémák kezelésének, a közmunkák, a vasutak irányításának, a közlekedési rendszer működtetésének, a kikötők, a légi és vízi sportcélú létesítmények fenntartásának, a gazdaság egészével összefüggő mezőgazdasági tevékenység és állattenyészítés irányításának, a vízügyi öntözési létesítmények, a csatornák üzemeltetésének, az erdőgazdálkodásnak, a természeti környezet védelmének, belső vá-

sárok rendezésének, a közösség nemzeti gazdaságpolitika keretei között megvalósuló gazdasági fejlesztésének, az autonóm terület érdekeltségi köréhez tartozó múzeumok, könyvtárak, konzervatóriumok fenntartásának, az önkormányzati közösség nyelve, kultúrája, iskolarendszere fejlesztésének, a turizmus, a sporttevékenység előmozdításának, a szociális gondozásnak és az egészségügyi ellátás biztosításának a joga.

A következő, 149. § 32 bekezdésben sorolja fel a *központi állami szervek kizárolagos kompetenciájába tartozó ügyeket*, ugyanakkor a törvényalkotás lehetőséget nyújt arra, hogy a spanyol parlament a központi hatalomhoz tartozó hatásköröket vagy azok egy részét valamennyi, vagy egy-egy autonóm közösségre átruházza vagy átengedje. A többletfeladatokhoz természetesen pénzügyi eszközöket is mellékelni kell (150. § (2)).

A 150. § (3) értelmében „Az állam törvényeket hozhat, amelyek kialakítják azokat az elveket, amelyek az önkormányzati közösségek normatív rendelkezéseit összehangolják, még azok felhatalmazás útján megszerzett kompetenciája esetén is, ha a közérdek így kívánja meg”.⁷³ Erről a lépésről azonban a Cortes két házának abszolút többséggel kell határozatot hoznia.

A politikai pártok által 1992. február 28-án aláírt *Autonómia-Paktumok* (*Los Pactos Autonómicos*) célja mégis az, hogy az alkotmány 143. §-a alapján létrejött önkormányzati közösségek esetében az alapcharta a 148. § (2) bekezdésének megfelelően növelje a felhatalmazási, az illetékességi kört, s ezáltal megvalósitsa a harmonikusan működő, racionálisan szabályozott, a teljes jogegyenlőség bázisán álló önkormányzati rendszerre épülő demokratikus állam eszméjét.⁷⁴

A pártok az 1978-as alkotmány előírásaival összhangban kétlépcsős megoldásban gondolkodtak. Először az alapcharta 152. §-ának megfelelően organikus törvényben az autonóm közösségekre átruházott, illetve átengedett jogok köréről rendelkeztek. Ezt követően kerül sor az önkormányzatok alapszabályainak módosítására. Az 1992-es szerződécsomag megvalósítása azonban a közigazgatás általános reformja keretében feltételezi az Európai Unió regionális önkormányzatokra vonatkozó előírásainak érvényesítését is. Ezért nem igérkezik egyszerűnek és gyorsan kivitelezhetőnek a belpolitikai szempontból oly racionálisnak, jogosnak és indokoltnak tekinthető módosítás végrehajtása.

Talán ez a magyarázata annak, hogy a törvényhozás a jogok fokozatos kiterjesztése mellett döntött. Kezdeti lépésként azt fontolgatta, hogy kibővíti az alkotmány első, Alapvető jogok és kötelességek címet viselő részének 27. §-ában részletezett oktatási, tanulási állampolgári alapjog önkormányzati közösségekre vonatkozó 149. § (1) 30. pontját. Ehhez a közvetlen normatív alapot az autonóm tartományok kompetenciájába tartozó ügyek kata-

lóbusaként emlegetett 148. § szolgáltatta. Elemzésül választott témaánk szempontjából a legfontosabb a taxáció 17. bekezdése, amely az önkormányzati közösségek kötelességevér teszi „A kultúra, a kutatás és nyelvoktatás fejlesztését”.⁷⁵ Ennek *comunidad autónomabeli szabályozási* folyamatát a baszkok példáján kívánjuk bemutatni, mivel az Euskadiban végbement események kisebb megszorításokkal modellértékűnek tekinthetők. A Baszkföld Önkormányzatának Alapszabálya címet viselő 1979. évi 3. számú organikus törvény a Katalóniára vonatkozó 4. számú sarkalatos jogi normával egy napon, december 18-án született. Létrehozását közvetlen megelőzték az 1979. április elején lebonyolított helyhatósági választások. Ezt követően a baszk történelmi provinciákban megalakult junták Guipúzcoában április 22-én, Vizcayában és Álavában május 22-én deklarálták az önálló Autonóm Tartományba való belépésüket.

Az 1979. évi 3. számú törvény első paragrafusa kimondja: „A baszk nép nemzetisége és önkormányzata kifejezésre juttatásaként a spanyol államon belül az alkotmány és a jelen statútum mint intézményes jogi norma előírásainak megfelelően Baszkföld vagy Euskal-Herría néven Önkormányzati Közösséget alkot.”⁷⁶ A 2. § (1) nyitva hagyja Navarra jövőbeni csatlakozása előtt az utat, s ekképpen rendelkezik: „Álava, Guipúzcoa és Vizcaya éppen úgy, mint Navarra, jogosultak Baszkföld Autonóm Közösségenek létrehozására.”⁷⁷ Az alapszabály rendelkezik az önkormányzat székhelyéről, hatáiról, zászlajáról, a társult provinciák intézményeiről. A 6. § részletesen foglalkozik a nyelvhasználat kérdésével. Az első bekezdés megfogalmazása szerint: „Az euskera, a baszk nép saját nyelve, csakúgy, mint a spanyol, Euskadiban hivatalos nyelvnek minősül. minden lakosnak joga van ismerni és használni minden két nyelvet.”⁷⁸ Az Autonóm Közösség közintézményei – olvashatjuk a hatodik cikkely második bekezdésében – biztosítják minden két nyelv használatát, szabályozzák hivatalos jellegét és megteremtik a megismerésükhez szükséges feltételeket, eszközöket. Faji vagy nyelvi alapon Baszkföldön senkit nem érhet hátrányos megkülönböztetés. A 10. § 39 bekezdésben sorolja fel az autonóm közösség kizárolagos hatáskörébe tartozó ügyeket. Ezek összhangban vannak az alkotmány már jelzett, 148. §-ának szabályozásával. A kulturális-nemzeti identitás megőrzése szempontjából az oktatási, kulturális, művészeti, jótékony célú és alapítványi tevékenységről rendelkező 13., a tudományos és műszaki kutatás összehangolásának kötelezettségét tartalmazó 16., a képző- és iparművészettel, a történelmi emlékekkel, régészeti létesítményekkel, végezetül a nem állami jellegű levéltárak, könyvtárak, múzeumok tevékenységével kapcsolatos 17., 18., 19. és 20. bekezdések a legfontosabbak.

Nem kisebb jelentőségűek azok a jogi normák sem, amelyek az alapszabály jelzett rendelkezéseit egy-egy területen konkretizálják. Az euskera használatának szabályozásáról kibocsátott 1982. évi 10. számú törvény részletekbe menően rögzíti az állampolgárok jogát e nyelv megismerésére, használatára, s deklarálja a kétnyelvű oktatás biztosításának hivatalos kötelezettségét. A törvény végrehajtási utasításának tekinthető az 1983. évi 138. számú rendelet, amely a kétnyelvű oktatás három változatát tartalmazza. Eszerint lehetőségük van a Baszkföldön működő iskoláknak arra, hogy minden tárgyat spanyolul tanítsanak, kivéve természetesen az euskera nyelvet. Használhatják mindenkorral a nyelvben kiválasztott minden tantárgyat euskera nyelven oktatására.

A felsorolt rendelkezések a kisebbségi kulturális jogok gyakorlásának elvi lehetőségeit jelentik. Valódi érvényesülésükhez megfelelő anyagi háttér, infrastruktúra kiépítése és az érintett terület lakosságának fogadókészsége szükséges. Ezeknek a feltételeknek a meghatározása nyilvánvalóan hosszabb időt vesz igénybe. Elegendő, ha csupán arra gondolunk, hogy a Franco-korszakban a központi államhatalom a nemzeti kisebbségek kultúrájának lerombolására törekedett. A szét- és áttelepítésekkel, a különböző régiók közötti, gazdasági fejlődés által motivált mozgásokkal jelentősen csökkent például a baszk nyelvet ismerők, beszélők száma és aránya Euskadiban is.⁷⁹ Ezért döntött úgy a baszkföldi vezetés, hogy a Baszk Nevelési Intézet (Instituto Vasco de Ikastolas) mellett beindítja és megszervezi a felnőttek alfabetizációval egybekötött nyelvtanítását. Munkájában számíthat az autonómia alapszabály 19. bekezdésében a televízió, a rádió, a sajtó és egyéb, e célból szükséges tömegkommunikációs eszközök létrehozására, beindítására és fenntartására biztosított felhatalmazásra. Ennek alapját az alkotmány előírásai, valamint a Rádió és a Televízió Alapszabály címet viselő 1980. évi 4. törvény szolgáltatja. A jogszabály egyebek mellett felhatalmazza az autonóm közösségeket a területükön működő állami tulajdonú köztestületi médiák üzemeltetésére, illetve létrehozására. E lehetőséggel élve született meg Baszkföldön 1982-ben egy, a spanyol rádió- és televíziótörvényt szinte szó szerint felhasználó jogszabály. Eszerint a Baszk Rádió és Televízió Társaság három közszolgálati egységből áll. A Rádió Vitoriából,⁸⁰ a Radio Euskadi-ból és az Euskal Telebistából. Az intézmény főigazgatóját a kormány nevezi ki. Igazgatónak segíti munkájában, s parlamenti bizottság ellenőrzi.

b) Az önkormányzati közösségek gazdálkodásának kérdései

1979 és 1993 között Spanyolország történetében példa nélkül álló decentralizációs folyamat ment végbe. Az autonóm közösségekben a központi

igazgatási szervek által folyósított közkiadások az 1979-es 84,8%-ról 1990-re 65,5%-ra csökkentek. Az 1992-es önkormányzati egyezmények előírásai – a mezoszint oktatásban játszott szerepének tervezett növekedése miatt – az önkormányzati közösségek saját közkiadásait 50% fölé kívánják emelni. E konstrukció kialakításának megvannak a reális esélyei, mivel az állam központi szervei által folyósított szigorú értelemben vett közpénzek aránya már 1990-ben sem haladta meg az önkormányzati közösségek kiadásainak 35%-át.⁸¹

Az autonóm tartományok négy forrásból gazdálkodhatnak. A központi költségvetésből kapott összegekből, saját bevételekből, a területközi kiegyenlítési alap juttatásaiból, valamint az Európai Unió különböző regionális fejlesztési és felzárkóztatási alapjai⁸² által folyósított pénzkekből. Ez utóbbiak összege Spanyolország esetében 1991-ben meghaladta a hárommilliárd ECU-t.⁸³

A területközi kiegyenlítési alapról szóló törvényt 1984-ben fogadta el a spanyol parlament. A jogszabályalkotók célja az volt, hogy enyhíték a provinciák között fennálló fejlettségbeli különbségeket, s az alapvető állampolgári jogok közé sorolt infrastrukturális ellátás átlagos szintjét lakóhelytől függetlenül valamennyi spanyol számára biztosítsák. Az 1984. évi 7. törvény 6. §-a szerint „A területközi kiegyenlítési alap reális beruházási költségeinek az a rendeltetésük, hogy hozzájáruljanak a területek közötti jövedelem és gazdagság különbségeinek csökkentéséhez az autonóm közösségeken belül, különösen a helyi, megyei, a szigeteken található, provinciális vagy regionális infrastruktúra, közmunkák, öntözés, területrendezés, lakás és közösségi létesítmények, falusi lakáskörülmények, a szállítás és hírközlés javításához”.⁸⁴

Az 1984. évi jogszabályt 1990. december 26-án a 29/1990. számú törvény nyel módosították. Ez rögzíti a területközi kiegyenlítési alap felhasználásának négy főszabályát: 1. állást foglal az érdekeltek felek konszenzussal kialakítandó döntése mellett; 2. hangsúlyozza az önkormányzati közösségek elég-séges finanszírozásának, 3. a diszkrimináció tilalmának és 4. a közpénzek racionális felhasználásának elvét. E törvény szabályrendszerének alkalmazására azért is nagy szükség van, mert Spanyolországban jelentősek a régiók fejlettségbeli különbségei. Jól nyomon követhetők a területi kiegyensúlyozatlanság és a szociális egyenlőtlenség törésvonalai is. A Nemzeti Statisztikai Intézet adatai szerint 1989 és 1991 között az egy főre jutó belső hazai össztermék csak három önkormányzati közösségen (Madrid, Katalónia és a Baleár-szigetek) haladta meg az Európai Közösség átlagát. E három autonóm tartományban él a spanyol lakosság 30%-a, s ide koncentrálódik a GDP 40%-a. Más önkormányzati közösségek, mint például Andalúzia és Extre-

madura, a nyolcvanas években végbement jelentős fejlődés ellenére sem tudtak kitörni a gazdasági elmaradottság béklyójából. Teljesítményük csak az európai átlag 55, illetve 51%-át éri el. Nem sokkal jobb a helyzet Castilla-La Manchában, Galiciában, Murciában, Asztúriában, Castilla y Leónban, Cantabriában és a Kanári-szigeteken sem. Az önkormányzati közösségek helyzetéről pontos képet alkothatunk az España, fin de siglo szerzői közössége által közölt táblázat adataiból.⁸⁵

A nemzeti jövedelem aránya az önkormányzati közösségekben

Közösségek	% -os aránya		GDP/fő aránya		Az EK átlagához viszonyított	
	a spanyol GDP-ben		orsz. átl.=100		GDP/fő	
	1989	1991	1989	1991	1989	1991
Andalúzia	12,52	12,53	70,68	70,39	54,35	55,75
Aragónia	3,35	3,33	109,07	109,22	83,87	86,50
Asztúria	2,52	2,46	87,94	86,53	67,63	68,53
Baleár-szk.	2,48	2,49	136,73	137,17	105,15	108,64
Kanári-szk.	3,82	3,68	101,71	97,32	78,21	77,08
Cantabria	1,24	1,23	90,46	90,14	69,56	71,39
Cast.-La Mancha	3,43	3,39	79,77	78,84	61,34	62,44
Cast. y León	5,78	5,72	87,03	86,64	69,93	68,62
Katalónia	20,21	20,29	128,62	129,14	98,91	102,28
Valenciaci Köz.	10,45	10,44	105,58	105,58	81,19	83,62
Extremadura	1,75	1,77	64,02	64,52	49,23	51,10
Galícia	5,75	5,70	79,81	79,66	61,37	63,09
Madrid	16,31	16,63	127,62	129,78	98,14	102,79
Murcia	2,21	2,22	82,87	82,84	63,73	65,61
Navarra	1,49	1,49	111,18	111,26	85,50	88,12
Baszkföld	5,96	5,90	109,31	108,54	84,06	85,96
La Rioja	0,73	0,73	107,23	106,76	82,46	84,55
Ö s s z e s e n :	100,00	100,00	100,00	100,00	76,90	79,20

A hatvanas évek elejétől 1975-ig tartó gazdasági növekedés időszakában a jelenlegi önkormányzati közösségek területén a GDP jelentősen nőtt. A résztrált érték Extremadura kivételével valamennyi autonóm tartományban meghaladta az Európai Közösség átlagának 50%-át, Katalónia, Madrid és Baszkföld pedig jóval túl is lépte azt. 1975 és 1985 között, az általános gaz-

dasági recesszió időszakában, a Baleár- és a Kanári-szigetek kivételével romlott a helyzet. Csak 1986-tól indult meg ismét egy öt évig tartó mérsékelt növekedés. Az utolsó 33 év pulzáló, megszakításokkal, visszaesésekkel tartott gazdasági változásainak eredményeképpen Spanyolország fejlettségi szintje 1993-ban elérte az Európai Unió átlagának 80%-át. Visszaszerezte tehát az 1975-ben egyszer már elnyert pozícióját. Ez azzal a meglepőnek tűnő következménnyel is járt, hogy Hiszpania a belső régiók közötti jövedelem-különbséget figyelembe véve Nagy-Britannia, Belgium és Franciaország mellett Európa legkevésbé egyenlőtlen térségévé vált.

c) A nagy dilemma: önkormányzatiság vagy szövetségi állam

Az alkotmány, az autonóm közösségek 1979–1983 között elfogadott alapszabályai, azokat kísérő, illetve követő törvények kialakították és folyamatosan továbbfejlesztették az önkormányzatok szervezeti rendszerét. A jogszabályok szokatlan helyzetet kodifikáltak. *Valamennyi autonóm közösségi elnöki rendszert honosított meg, amire nincs példa az alkotmányos királyságok történetében.* Ennek ellenére az önkormányzatok tevékenysége felett maradéktalanul érvényesül a parlamenti ellenőrzés.

A törvényhozás két háza által gyakorolt kontrollt kiegészíti az alkotmánybírósági, a bírósági és a számvevőszéki felügyelet. A kormánynak a közigazgatás szervei feletti ellenőrzését pedig a már említett 17/1983. számú törvényteljes szabályozott kormánybiztos intézmény valósítja meg. Az autonóm közösségekbe kinevezett személy nem jelenti újabb lépcsőfok beiktatását a közigazgatási rendszerbe. Feladata az állami adminisztráció irányítása, koordinálása. Megbízatását a kormány utasításának megfelelően látja el. Tevékenységi köréhez tartozik az autonóm közösség és a központi szervek közötti egyeztetés is. Évente jelentést készít a kormánynak az állami közigazgatás működéséről az önkormányzati régióban.

Az 1978 decemberében elfogadott hispán alkotmány 2. §-a az önkormányzati közösségek szolidaritására épülő oszthatatlan hazáról és Spanyolország népeinek megbonthatatlan egységéről ír. Ennek ellenére a nyolcvanas évek második felétől egyre határozottabban vetődik fel az autonómiák rendszerét felváltó szövetségi állam gondolata.⁸⁶

A föderalizmus elemei kétségtől fellelhetők a jelenlegi spanyol szabályozásban. Ezek egy része a szenátushoz, másik része pedig az önkormányzati közösségekhez köthető, és alkotmánymódosítás nélkül is felerősíthető.

Az alaptörvény a Cortest két, eltérő rendeltetésű kamarára osztja. A 350 tagú képviselőház a politikai, a jelenleg 246 főből álló szenátus pedig a terü-

leti érdekképviselet feladatait látja el. A funkciók természetesen összemossódnak, mivel a spanyol parlament felsőházában is pártpreferenciák befolyásolják a választópolgárok döntését. A helyzetet tovább bonyolítja, hogy a főként baszk, katalán, galíciai, andalúz, kanári-szigeteki, valenciai stb. regionális, az autonóm közösségekhez tartozó pártrendszer pártjai a képviselőházból területi érdekeket is megjelenítenek.

A törvényhozás minden esetben a Cortes két házának eltérő rendeltekesséből kiindulva másként állapította meg a választási rendszer szabályait a képviselők és a szenátorok esetében. A képviselőházból a nagy országos pártokat előnyben részesítő túlreprezentált arányosság elvei dominálnak. A szenátusi választások esetében a többségi rendszer szabályait alkalmazzák. Választókerületi alapegységeknek itt is a província tekinthető. A szabályozás – amint azt a könyv harmadik fejezetében említettük – a lakosság lélekszámát is figyelembe veszi. Ennek megfelelően minden tartomány négy szenátort választhat, kivéve a kanári és a baleári autonóm tartományokhoz tartozó szigeteket. Nagy Kanári, Mallorca és Tenerife ugyanis három-három, Ibiza-Formentera, Menorca, Fuerteventura, Gomera, Hierro, Lanzarote és La Palma pedig egy-egy szenátort küldhet. Ceuta és Melilla két-két delegátust választhat. Az autonóm közösségek ezen kívül további egy-egy szenátort jelölhetnek, s az önkormányzat számarányát is tükröző módon a közösség törvényhozó gyűlése minden millió lakos után újabb reprezentánst delegálhat a Cortes felsőházába.

A szenátusnak az autonóm közösségekhez kötődő általános területi érdekképviseletét tehát a választási rendszer is kifejezésre juttatja. Ezenkívül alkotmányos felhatalmazás alapján, saját házszabályában rögzített módon az önkormányzati közösségekkel kapcsolatos meghatározott ügyekben a képviselőházzal egyenértékű döntési jogosultságokkal bír (az autonóm közösségek által kötött egyezmények, szerződések felülvizsgálata, a területközi kiegyenlítési alap elosztásának terve, a már említett harmonizációs törvények meghozatala, az autonóm közösségek kötelességszegése, alapszabályai módosítása). Megillette a törvénykezdeményezés, valamint a képviselőházból átküldött törvényjavaslatok és a törvénytervezetek elfogadásának, elutasításának vagy módosításának a joga.⁸⁷

A föderatív önkormányzati rendszer kiépítésének lehetőségeit az autonóm közösségek jelenlegi szabályozási módja is tartalmazza. Jogi alapját statútumai, a kizárolagos kompetenciák alkotmányos rögzítése, a hatáskörök átruházása és átengedése, valamint a helyi hatalmi szervek önkormányzati közösségek alá rendelése szolgáltatja. A területi parlamenteket megillette az állam központi szervei által kibocsátott normákkal kapcsolatban az alkotmányossági vizsgálat kezdeményezésének a joga. Alkotmányreformot és sa-

ját alapszabályának módosítását javasolhatja. A kormánynál vagy a képviselőházban törvények elfogadását kezdeményezheti. A közösség területén a választási periódus idejét maga állapíthatja meg.

Az állam általános (gazdaság)politikájának alakításában oly módon is részt vehet, hogy az Európai Közösséggel a központi kormányzat törekvései-vel összhangban álló preferenciális egyezményeket köthet.⁸⁸

Az autonóm közösségek ugyanakkor távolról sem alkotnak uniformizált egységet. Saját nyelvvel csak a baszk,⁸⁹ a katalán, a galíciai és a valenciai közösség rendelkezik. A kulturális és népi hagyományokban megnyilvánuló sokszínűség ellenére a felsoroltak mellett szerves történelmi közösséget csupán Andalúzia, a Kanári-szigetek és Navarra alkotnak. Nem tekinthető véletlennek, hogy a központi irányítású közigazgatás megszüntetését 1992 áprilisában csupán Baszkföld, Katalónia és Galícia képviselői kezdeményezték.

A nemzeti autonómiákra épülő önkormányzati modell minden valószínűség szerint a bevezetendő reformok ellenére is túléli a föderációs elképzeléseket.

6. A spanyol külpolitika és az európaizálódás folyamata

A spanyol demokratikus átmenet és konszolidáció új helyzetet teremtett és eredményezett az ország külpolitikai megítélése, irányváltása és pozíciója szempontjából is. *A hetvenes évek második felére megszűnt Hispánia nemzetközi elszigetelődése. 1988-ban pedig a külpolitikában is lezárult az átmenet szakasza.* Spanyolország a népek nemzetközi közösségeinek megbecsült tagja, a Mediterrán-térségben és Latin-Amerikában önálló szerepre vállalkozó regionális európai középhatalom lett. Sokat tett Madrid a kontinens béké- és biztonsági rendszerének megszilárdítása, a fegyverkezési verseny csökkentése, az atomfenyegetés visszassorítása és megszüntetése érdekében is. Spanyolország külpolitikájának formálódása és alakulása szorosan kapcsolódott a Hispánia belső életében végbement változásokhoz. A két folyamat felerősítette és kölcsönösen segítette egymást.

A demokratikus külpolitika érvényesülését, érvényesítését, alakítását és ritmusát jelentős mértékben befolyásolták a nemzetközi viszonyok változásai és a világ vezető hatalmi centrumai közötti taktikai nézetkülönbségek és vételkedések is. Az Európa Parlament 1976. május 12-i nyilatkozata a Közösségezhez való spanyol csatlakozás előfeltételének, *sine qua nonjának* a politikai rendszer demokratikus reformját tekintette, s leszögezte: „1. Alapvető jelentőségűnek tartja az egyéni, a politikai és a szakszervezeti szabadságjogok

visszaállítását, s kiváltképpen valamennyi politikai párt gyors legalizálását. 2. Úgy véli, hogy valamennyi politikai foglyot érintő széles körű amnesziát kell hirdetni és engedélyezni kell a hazájuktól távol élők szabad visszatérését.”⁹⁰

Az amerikai kormányzat – ahogy José María de Areilza emlékirataiban olvashatjuk – „... nagy figyelemmel követte a spanyol politikai válság alakulását. Az Egyesült Államok a rendszer demokratizációját akarta, de... szorongások, túlzások és sietség nélkül. Mindenekelőtt azt kívánta, hogy ne lépjünk a portugál útra...”⁹¹ José María de Areilza külügyminiszter, Motrico grófja a Spanyol Kommunista Párt törvényes működésének akadályozásával kapcsolatban Kissingerre hivatkozik. A korszak sztárpolitikusa ugyanis az Egyesült Államok hivatalos álláspontját tolmacsolva kijelentette: „Nem mondunk semmit Önöknek azzal kapcsolatban, hogy kötelezzék el magukat a kommunista párt legalizálása mellett. Ahhoz sem vágunk azonban rossz képet, ha néhány évig késleltetik azt.”⁹² Egybevágott a spanyol demokrácia törekvéseivel Carter elnöknek az emberi jogokkal kapcsolatos politikája. Nehezebben kezelhető kérdésnek bizonyult ezzel szemben a Reagan-kormányzat neokonzervativizmusa, s zavaró momentumot jelentettek hegemonista törekvései és ūrháborús tervei is. Az USA második stratégiaváltása a Demokratikus Centrum Unió kormányzásának utolsó szakaszában, a párt szétesésének, a spanyol jobbközép és konzervatív erők gyengülésének periódusában következett be.

A Calvo Sotelo-kormány e körülmények és a külpolitika kérdésében kialakult nemzeti konszenzus felbomlása ellenére 1982. május 30-án beléptette Spanyolországot a NATO-ba, és július 2-án aláírta a Barátsági, Védelmi és Együttműködési Szerződést az USA-val.

Lényeges változások következtek be a Spanyolország huszadik századi történelmében meghatározónak bizonyuló utolsó negyedszázad folyamán az európai kontinens erőviszonyaiban is. A nyolcvanas évtized kezdetére megszilárdultak a dél-európai új demokráciák hatalmi rendszerei. Görögország, Portugália, Spanyolország nem csupán az Atlanti Szövetség, de az Európai Unió tagjai is lettek. A kilencvenes évek fordulóján összeomlottak a „létező szocializmus” tekintélyuralmi-bürokratikus diktatúrái. Megszűnt a Szovjetunió és Csehszlovákia, felbomlott Jugoszlávia. Kiéleződtek és számos esetben háborús formát öltöttek a nemzeti-etnikai ellenétek és a határkonfliktusok. Alapvetően módosultak a demokráciák és a diktatúrák közötti erőviszonyok. Megerősödtek és felgyorsultak Nyugat-Európa ellentmondásokkal terhes integrációs törekvései és folyamatai. 1986-tól viszont újabb gazdasági visszaesés kezdődött, amely nem csupán az Európai Unió, de a kelet-közép-európai térség és az orosz befolyási övezet stabilitását, versenyképességét és

törékeny demokráciáinak megszilárdulását is veszélyezteti. Mindezekkel a tényezőkkel számolnia kellett a változás (*cambio*) és az illeszkedés (*ajuste*) kettősséggével viaskodó spanyol külpolitikának.

Kétség sem férhet ahoz, hogy a hispán új demokrácia gyökeresen szakított a francóizmus külpolitikai orientációjával. Annak ellenére, hogy a diktatórikus rezsim az európai integráció és a „szabad világ” melletti elkötelezettségről, Latin-Amerika és a Mediterrán-térség iránt tanúsított nagyobb figyelemről beszélt, a spanyol demokrácia értelmezésében más tartalmakat hor-doztak a „változás” és az „illeszkedés” kifejezések. Tény ugyanakkor az is, hogy a külpolitikában – bizonyos régiókat érintő kivételeles történelmi átrendeződéseket leszámítva⁹³ –, a belső viszonyokban gyakran tapasztalható markáns változásokkal ellentében jóval nehezebb a radikális szakítás vég-hezvitele.

A Franco-rezsim külpolitikája – hangsúlyozza Ramón Cotarelo – „elsősorban Spanyolország európai integrációjának megvalósítására, másodsorban, annak ellenére, hogy nem tudott a NATO-ba belépni, az 1953-as szerződések révén a Nyugat védelmére irányult. A »Nyugat védelme« sokkal elfogadhatóbb jelszónak bizonyult, mint a régi francóista önjelölést szolgáló, kommunizmus ellen folytatott polgárháború koncepciója. A Franco-kormányok külpolitikájának még két, nem európai prioritása is volt: Ibér-Amerika és Észak-Afrika, avagy általánosabb elnevezéssel az arab világ. Végezetül a francóizmus vitás ügybe keveredett Gibraltár miatt, ám státusának rendezése még napjainkban is megoldásra váró probléma”.⁹⁴ Ramón Cotarelo megállapításával kapcsolatban ismét felhívjuk a figyelmet a szavak és a tettek közötti összhang hiányára, s a nyelvtanilag azonos fogalmak mögött ténylegesen meghúzódó eltérő tartalmak diszkrepenciájára.

Hangsúlyozni kívánjuk azt is, hogy a spanyol demokratikus átmenet és konszolidáció időszakában alapvető változások következtek be a spanyol külpolitika orientációjában és az ország pozíciójában. Hispánia az európai koncert megbecsült tagja lett.

A kontinentális integráció hangoztatása és igénye nem Franco találmánya. Az európaiság gondolatköre Spanyolország XX. századi történelmének különböző korszakaiban a külpolitika irányítóinak állandó hivatkozási pontjává vált. Az új demokrácia 1976-tól kiépülő rendszerére hárult azonban a francóizmus terhes örökségével való szakítás nem könnyű feladata.

a) A francóizmus öröksége

A diktatúra külpolitikájának alakulására is két tényező – a rezsim belső viszonyainak változása és a nemzetközi környezet módosulása – nyomta rá a

bélyegét. Spanyolország a nagy világégés után a nemzetközi elszigetelődés állapotába került. A hidegháború időszakában azután fokozatosan felengedt a diktatúrát körülvevő fagy. Az európai kontinensen is éleződött a feszültség. Franco tábornok ügyesen kihasználta a nemzetközi klíma változásból adódó esélyeket, és a lehető legnagyobb engedmények kicsikarására törekedett a rezsim javára. A caudillo külpolitikai retorikája az USA-ban és Nyugat-Európában használatos fogalmi apparátushoz kezdett hasonlítani. Ez Spanyolország államfőjének nem okozott nagy nehézséget, mivel a baloldal-, a kommunista- és szovjetellenesség, valamint a Nyugat védelmények eszméje mindig is politikai gondolkodásának központi eleme volt. Joggal érezhette úgy, hogy elérkezett az igazság pillanata. Nem ő változott, hanem az őt fanyalogva szövetségesüknek elfogadó „tiszta kezű” demokráciák közeledtek számos, a diktatúra által képviselt eszméhez.

A pragmatikus politikus hírében álló Francót különösen az USA-tól várható gazdasági-katonai segítség vonzotta. Úgy tűnt, reményeiben nem csalatkozik. Az USA kongresszusa 1947 márciusában Spanyolországot is bevonata a Marshall-terv által érintett államok körébe. Szenátusi nyomásra azonban Truman elnök kényetlen volt felülvizsgálni álláspontját. Spanyolország mégsem maradt amerikai gazdasági támogatás nélkül. 1950-ben kitört a koreai háború. Ugyanezen év decemberében az Egyesült Államok diplomáciai kapcsolatot létesített Spanyolországgal, s jóindulata jeléül 125 millió dolláros segélyben részesítette a Franco-rendszert. 1951 júliusában Madridba küldte Sherman tengernagyot, hogy a spanyol és az amerikai kormányzat közötti gazdasági kapcsolatok szorosabba fűzéséről folytasson tárgyalásokat. A tranzakcióba bevonták az Export-Import Bankot is, amely hitelnyújtással segítette a diplomáciai erőfeszítéseket. Az 1953. szeptember 26-án aláírt amerikai-spanyol szerződések után a Hispániának nyújtott támogatás különböző formákat öltött (katonai segély, hitelek, pénzügyi átutalások, mezőgazdasági finanszírozás, vásárlások stb.), s 1954 és 1957 között elérte az 1 milliárd 623 millió dollárt.⁹⁵

1952 májusában Barcelonában rendezték az Eucharisztikus Világkongresszust. A találkozóra 77 országból 12 bíboros és több mint 300 érsek és püspök érkezett. Az esemény már közvetlenül a Szentszékkel kötendő egyezmény előkészítése jegyében zajlott. 1953. augusztus 27-én aláírták a *Spanyolország és a Vatikán közötti konkordátumot*. Az egyezmény államvalásként ismerte el a katolicizmust. Szabályozta az egyház és a világi hatalom kapcsolatait az oktatás, a bíráskodás, a pénzügyek területén. A klérusnak lehetőséget nyújtott az állami döntéshozó szervek munkájában való részvételre. Legalizálta és hivatalossá tette ezáltal a római katolikus klérus gazdasági-politikai befolyását. A hatalom vállalta az egyházi tevékenység során ke-

letkező kiadások teljes finanszírozását is. A konkordátum ugyanakkor biztosította az állami invesztitúra jogát, s „a Szentszék részéről a spanyol rezsim legitimitásának és stabilitásának határozott és kifejezetten elismerését jelentette... Az Egyház – kommentálja az eseményeket a 11 kötetes, Manuel Tuñon de Lara által szerkesztett Spanyolország története sorozatnak a francóizmus-sal foglalkozó tizedik kötete – bizonyos anyagi előnyökért és a polgári életbe való beavatkozás lehetőségéért cserébe a rezsimnek való behódolást és a rendszerrel való aktív együttműködést választotta”.⁹⁶

A konkordátum megkötését az adott pillanatban mind a két fél szükségesnek tartotta. Az egyházi hierarchiának és a Franco-rendszernek egyaránt érdekében állott ugyanis a klérus és a diktatúra ellen kibontakozó demokratiskus papi, vallási mozgalom leszerelése, kordában tartása. Négy évtized távlatából úgy tűnik, hogy a belső és a külső elszigetelődés oldása révén a paktum elsősorban a rezsim számára volt előnyös.

A Franco-rendszer szempontjából az 1953-as év másik nagy külpolitikai sikere az *Egyesült Államokkal szeptember 26-án aláírt szerződéscsomag volt*. A kosár három, egymással szorosan összefüggő, egymáshoz szervesen kapcsolódó dokumentumból állt. Az első a „Védelmi szerződés az Egyesült Államok és Spanyolország kormányai között”, a második a „Segítségnyújtási szerződés a kölcsönös védelem céljából az Egyesült Államok és Spanyolország között”, a harmadik a „Gazdasági segítségnyújtási szerződés az Egyesült Államok és Spanyolország között” címet viselte. A védelmi egyezmények alapján az USA magára vállalta a spanyol fegyveres erők felszerelését. Cserében Madrid közelében légi támaszponthoz (Torrejón) és Cádiz mellett flottabázishoz (La Rota) jutott.

Azt, hogy e katonai létesítmények – elsősorban La Rota – nukleáris harci eszközöket is fogadnak, s hogy az egyezmények aláírása után atomtöltettel felszerelt amerikai repülőgépek járőröznek és közlekednek az ország légterében, titokban tartották. Nem tájékoztatták a közvéleményt a Védelmi Szerződés harmadik paragrafusa második bekezdéséhez fűzött kiegészítő jegyzőkönyvről sem. A szóban forgó passzus háborús helyzetben az ország területén tartózkodó amerikai erők bevetéséről rendelkezik. „A Nyugat biztonságát fenyegető nyilvánvaló kommunista agresszió esetén – olvashatjuk a dokumentum szövegét – az Egyesült Államok spanyol területen lévő erői a katonai jellegű támadások elhárítása érdekében a Nyugat védelméhez szükséges mértékben bázisul használhatják a rendelkezésükre bocsátott zónákat és berendezéseket azzal a feltételel, hogyha a körülmények úgy alakulnak, a legsürgősebbet tájékoztatást adnak helyzetükön és szándékaikról.

Egyéb, a Nyugat biztonsága ellen irányuló váratlan esemény, fenyegetés vagy agresszió esetében a spanyol területen lévő övezetek és berendezések

felhasználási módjáról és időpontjáról a két kormány sürgős konzultációkat kezd egymással; a megteendő lépéseket a kialakult helyzet körülményeinek mérlegelése után határozzák meg.”⁹⁷ Az Egyesült Államokkal kötött katonai szerződések háborús konfliktus esetén kiszolgáltatott helyzethez hozták volna Spanyolországot. Ha beáll a legkritikusabb pillanat, külső hatalom kezében van a katonai döntés. Spanyolország így sokak szerint egyszerű protektorátus szintjére süllyedt volna.

A Franco-rendszer külpolitikai sikersorozata 1955. december 15-én az ENSZ-tagság elnyerésével zárult. Roberto Mesa összegzése szerint: „Mindent, amit a francóizmus nemzetközi téren megszerezhetett, 1955-ben megkapott: a Szentszékkal való kapcsolatok normalizálása és a szégyenlősen szoros viszony az USA-val (1953). Más országok csoportjával együtt belépés az Egyesült Nemzetek Szervezetébe (1955). A többi: néma csönd. Nyugat-Európa (a közösségi politikai szélárnyéka); a nyugati védelmi rendszer (NATO); Gibraltar visszaszerzése (a kapu sajnálatos lezárásának epizódja); dekolonizáció...”⁹⁸

Kudarca fulladtak a rezsim Európai Közösséggel kapcsolatos kísérletei. A spanyol kormány 1962. február 9-én fordult hivatalos kérelemmel az EGK-hoz. Olyan társulást javasolt, amely alkalmas időben elvezet a teljes integrációhoz. A kérést kétszer is elhárították. 1964 decemberében indultak meg ismét a puhatolózó tárgyalások a két fél között. Hatévi kemény munka után, 1970. június 29-én jutottak el egy Spanyolország és az Európai Közösség által aláírt preferenciális egyezményhez. A szerződés október elsején lépett hatályba. 1973. január 29-én a preferenciális egyezményhez egy kiegészítő jegyzökönyvet csatoltak. Az ideiglenes jellegű dokumentum leszögezte, hogy a Közösségeből újonnan belépő három tagállam, Nagy-Britannia, Írország, Dánia és Spanyolország kapcsolatára nem vonatkoznak az 1970-es preferenciális egyezmény előírásai. Ez volt az utolsó jelentősebb szerződés, amelyet a végöráit élő Franco-rendszer az Európai Közösség tagállamaival kötött. A tárgyalások üteme csak a politikai átmenet időszakában gyorsult föl.

A retorika szintjén maradtak Spanyolország kapcsolatai a latin-amerikai államokkal is. A „hispán népek sorsközössége” koncepciónak olykor mindkét oldalról hiányzott a demokratikus bázisa.

Válságos helyzetbe sodorta az előátmenet Carlos Arias Navarro vezette kormányát *Spanyol-Szahara dekolonizációjának* akuttá vált problémája is. 1975. november első napjaiban, Franco államfő hosszú haladoklásának utolsó szakaszában, II. Hasszán marokkói király bejelentette a *Zöld Menet (Marcha Verde)* beindítását, Spanyol-Szahara békés elfoglalását. S az arab tömegek vonulása elkezdődött. János Károly herceg El Aiúnba, a spanyol expedíciós

hadsereg főhadiszállására repült. Személyes jelenlétével is erősíteni kívánta a csapatok elszántságát. Carlos Arias Navarro miniszterelnök fenyegetőzött: „Ha a Zöld Menet Spanyol-Szahara területére lép, minden rendelkezésre álló erővel visszaverik.”⁹⁹ Gómez de Salazar tábornok, a spanyol főparancsnok szavai is eltolékeeltségről tanúskodtak: „Kerüljön, amibe kerül, nem engedjük meg, hogy a Zöld Menet folytassa útját.”¹⁰⁰

A helyzet kritikussá vált. Háborús konfliktus fenyegetett, mivel az arab tömegek már csak öt kilométerre voltak a spanyolok által ellenőrzött zónától. II. Hasszán november 8-án rádió- és televízióbeszédben jelentette be: „Holnap átlépjük a határt.” A fenyegetés valóra váltására azonban nem került sor. Kurt Waldheim ENSZ-főtitkár személyesen tárgyalt a marokkói uralkodóval. November 9-én a spanyol miniszterelnök-helyettes Agadírban felkereste II. Hasszánt, aki másnap befejezettnek nyilvánította a Marcha Verdet. Ezután Madridban november 14-én összeült a három érdekeltek – Marokkó, Mauritánia és Spanyolország – delegációja, s aláírták a kérdés rendezését célzó elvi nyilatkozatot. Ebben az Arias Navarro-kormány igéretet tett arra, hogy a legrövidebb időn belül kivonul a Szaharából. Addig is a három fél ideiglenesen együtt lája el a terület közigazgatását. Nem esett már szó az 1974 nyarán Spanyolország által tett nyilatkozatról, melyben azt ígérte, hogy ENSZ-felügyelet mellett biztosítja, hogy a szaharai nép referendum formájában szabadon határozhasson saját sorsáról.

Az 1975. novemberi Madridi Egyezmény után megindult a spanyol csapatok kivonása a térségből. Az evakuációs művelet 1976. január 15-én befejeződött. A terület egy részére azonban a Spanyol-Szahara függetlenségéért harcoló Polisario Frontot támogató Algéria is igényt tartott. Joggal hangsúlyozta hát a Franco-korszak nemzetközi kapcsolatairól készült összegzésében Roberto Mesa, hogy „1976 elején, külpolitikai téren mindenfajta spanyol demokratikus elképzelés szemben találta magát a francóizmusról kialakított tekintélyuralmi-fasiszta imázzsal, a Washingtonnal kötött katonai szerződés tényével, geostratégiai és gazdasági szempontból Nyugat-Európához való tartozásunkkal és végül a nyugat-szaharai vitás ügy miatt bizonyos kérdésekben a Maghreb-országokkal elmérgesedett viszonytal”.¹⁰¹

b) Az UCD-kormányzás korszaka

A Demokratikus Centrum Unió kormányzási periódusa külpolitikai szempontból két szakaszra osztható. 1979 elejéig a végrehajtó hatalom a különböző politikai erők közötti *nemzeti konszenzusra alapozhatta tevékenységét*. Az 1979-es törvényhozási választások kampányidőszakában viszont a pártok

programjaiban már a különbségek domináltak. 1979. március 30-án, kormányfői beiktatásakor ezért Adolfo Suárez már kész tényként közölte: „A konszenzus véget ért.”

A politikai átmenet időszakában megfigyelhető volt a *spanyol külpolitika perszonálizációja*. Az ügyek vitelére a két miniszterelnök – Adolfo Suárez és Leopoldo Calvo Sotelo –, illetve a két külügyminiszter – Marcelino Oreja Aguirre és José Pedro Pérez-Llorca – személyisége nyomta rá a bélyegét. Adolfo Suárez miniszterelnöksége idején került sor a spanyol demokratikus külpolitika prioritásainak meghatározására, s az Európához való csatlakozás reális lehetőségének új alapokon történő megfogalmazására.

Ennek ellenére a spanyol átmenet első miniszterelnöke inkább tercermunkista beállítottságú volt, azaz a harmadik világ felé fordult. Emiatt nem került sor az Európához és az Egyesült Államokhoz fűződő viszony alapkérdéseinek szisztematikus végiggondolására.

A jóval kevesebb parlamenti képviselettel és kisebb politikai erővel rendelkező Calvo Sotelo-kormány viszont – mint már jeleztük – a nemzeti konszenzus felbomlásának időszakában léptette be Spanyolországot a NATO-ba, s írta alá a Barátsági, Védelmi és Együttműködési Szerződést az USA-val.

A politikai átmenet első háromnegyed évében folytatódott az Areilza külügyminisztersége idején beindult spanyol „offenzíva”. Marcelino Oreja utazásai a Suárez-kormány jó szándékát, őszinte demokratikus elkötelezettségét propagálták. A világ lassan-lassan egy új, egy másik Spanyolországot ismert meg. E „növekvő mértékben interdependens és bonyolult világban – hangsúlyozta Marcelino Oreja külügyminiszter – a kül- és a belpolitika elválasztása gyakran fikciónak bizonyul...”¹⁰² Nem építhet ki nyitott kapcsolatrendszeret az az ország, amelyben korlátozzák a népfelség érvényesülését. „Országom belső struktúrái jelenleg átalakulási folyamatban mennek keresztül – fogalmazott Marcelino Oreja az ENSZ-közgyűlés 1976. szeptember 27-i ülésén –, amely egy demokratikus, a népszuverenitás elvének elismerésére épülő rendszer megteremtéséhez vezet... A spanyol kormány kifejezésre juttatja szílárd elhatározását, hogy bel- és külpolitikája kulcselemének az emberi és alapvető szabadságjogok tiszteletben tartását tekinti.”¹⁰³

E koncepció jegyében szélesítette ki a Suárez-kormány Spanyolország nemzetközi kapcsolatait 1977 első felében¹⁰⁴ és írta alá, illetve ratifikálta a polgári és szabadságjogokról, a gazdasági, szociális, kulturális és szakszer vezeti jogokról elfogadott nemzetközi egyezményeket.¹⁰⁵

A Demokratikus Centrum Unió kormányainak három külpolitikai prioritánya volt: Nyugat-Európa, Latin-Amerika és a Mediterrán-térség. Európa problémája Spanyolország számára mindenekelőtt az EGK-hoz való csatlako-

zást, a NATO-tagságot és közvetve az USA-hoz fűződő viszony rendezését jelentette.

A Suárez-kormány már 1977. július 28-án benyújtotta Brüsszelben a Spanyolország közös piaci tagságát kérelmező petíciót. A madridi elemzések két-három éves folyamattal számoltak, a gyors sikerben reménykedtek. Nem vették figyelembe azt a körülményt, hogy kérésük a gazdasági válság által sújtott Európai Közösséghoz címeztek. Spanyolország politikai és jogrendje sem felelt még meg az EGK szigorú követelményeinek. Hosszabb illeszkedési periódusra kellett tehát felkészülni. Az Európai Közösség Miniszteri Tanácsa ugyan 1977. szeptember 20–21-én tartott ülésén kedvezően reagált a spanyol kérésre, de a részletesebb csatlakozási feltételek kidolgozása céljából egy bizottságot állított fel. A testület 1978. november 29-én szakértői vélemény (Dictamen) formájában hozta nyilvánosságra a hispán felvételi feltételeket. Ezt követően 1979. február 5-én Brüsszelben megnyíltak a Spanyolország csatlakozását előkészítő hivatalos tárgyalások.

A Suárez-kormány érdeklődése ekkor a gyorsabb sikерrel kecsegtető NATO-tagság megszerzése felé fordult. Marcelino Oreja külügyminiszter az *El Paísnak* 1980. június 15-én adott interjújában az EGK, a NATO-integráció és Gibraltár kérdését egységes csokorba rendezte kijelentette: „Szeretném világosan megfogalmazni a kormány álláspontját az atlanti opció ügyében. A kormány teljes mértékben Spanyolország gyors Atlanti Szövetség-bei tagsága mellett van. Garanciáink vannak azzal kapcsolatban is, hogy ezt Spanyolország EGK-integrációjának folyamata követi és napirenden szerepel olyan hispán–brit egyezmény megkötése is, amely Gibraltár kérdésében a megoldást a spanyol szuverenitás visszaállításában látja.”¹⁰⁶

A Suárez-kormány Oreja külügyminiszter nyilatkozatának napján hivatalosan is nyilvánosságra hozta az Atlanti Szövetséghez való csatlakozási tárgyalások megkezdésének szándékát.

Rendezésre várt az Egyesült Államokhoz fűződő viszony kérdése is. A tárgyalások már 1976 nyarán elkezdődtek, az 1979-es választásokig azonban nem vezettek eredményre. Mindenesetre a NATO-tagsággal kapcsolatos kormánymagatartással együtt az USA-hoz fűződő viszony kérdései is hozzájárultak a külpolitikában kialakult nemzeti konszenzus felbomlásához.

Latin-Amerika vonatkozásában jóval homogénebb a kép. Valamennyi politikai erő egyetértett János Károly király 1978. november 24-én, Limában a San Marcos Egyetemen, diszdkottorá avatása alkalmából elmondott beszédevel: „Legyenek bármilyenek is a köztünk lévő különbségek, mi egyek vagyunk. Nem vagyunk egy nép, sem egy szövetség, sem egy koalíció, sem egy gazdasági közösség; még kevésbé vagyunk egy faj a szó etnikai értelmében:

egy világ vagyunk. A nyelv, a kultúra olyan világa, amelyet több száz év alatt együtt hoztunk létre.”¹⁰⁷

Az uralkodó szavai a hispánizmus új értelmezését, s a tényleges gazdasági-politikai együttműködés kezdetét jelentették. Ezt nem csupán olyan formálisnak tűnő változások jeleztek, mint a francoista korszakból származó Hispán Kulturális Intézet (Instituto de Cultura Hispánica) névváltoztatása. Az 1977-ben létrehozott Ibér–Amerikai Együttműködési Központ (Centro Iberoamericano de Cooperación) elnevezés 1979-ben tovább módosult. Jelenleg az Ibér–Amerikai Együttműködési Intézet (Instituto de Cooperación Iberoamericana) koordinálja a kulturális-művészeti és ösztöndíjas cserék ügyeit.

A demokratikus Spanyolország magáénak érezte a térség gondjait: az elmaradottságot, a kiszolgáltatottságot, a nyomort, az eladósodást, a katonai diktatúrák léttét és az Egyesült Államok nyomasztó közelségét. A spanyol királyság minden alkalmat megragadott és minden fórumot felhasznált Latin-Amerika gazdasági megsegítése érdekében. Cserében ő is számíthatott a kontinens országainak támogatására. Spanyolország megnövekedett presztízsét jelezte, hogy az el nem kötelezett országok 1979 szeptemberében Havannában megtartott csúcstalálkozójának latin-amerikai résztvevői igényeltek, kérték Hiszpania megjelenését. Ez a spanyol új demokrácia nagy sikerét, külpolitikájának diverzifikálódását, a harmadik világ problémái iránti érzékenységét, s önálló érdekekkel és befolyási övezettel bíró középhatalmi státusát jelzi. Mindezekre a tényezőkre Oreja külügyminiszter is utalt a Le Monde-nak adott nyilatkozatában: „Jelenlétünket Havannában nem lehet csupán a kelet–nyugati összefüggés keretein belül megítélni. ...figyelembe kell venni az Észak–Dél dimenziót és egy új nemzetközi világrend kialakításának szükségességét. A fejlett ipari országok és a fejlődő országok közötti közbülső helyzetünk megköveteli, hogy ezen a területen is önálló szerepet töltsünk be.”¹⁰⁸

A Mediterrán-térségben 1977-re elültek a Spanyol-Szahara ügyében kellett hullámok. A helyzet Hiszpania szempontjából jelentősen megváltozott. A terület hovatartozásáról vitázó felek méltányolták az UCD-kormánynak a békés rendezésre irányuló erőfeszítéseit. Spanyolország közvetítő szerepe eredménnyel járt.

Bonyolultabb ügynek bizonyult az arab–izraeli konfliktus kezelése. Az új spanyol demokrácia elfogadta az ENSZ 242. és 383. számú határozatait, s kijelentette: diplomáciai kapcsolatot létesít Izraelkel, amennyiben a zsidó állam elismeri a palesztin nép törvényes jogait. Az ügyben nyilatkozó Oreja külügyminiszter még hozzátette: „Emlékeztetni kell arra, hogy Spanyolország nem ellenzi Izrael állam léttét.”¹⁰⁹ A közel–keleti konfliktussal kapcso-

latos kiegyensúlyozott és higgadt spanyol álláspont tovább növelte az ország presztízsét a Mediterrán-térségen.

Az 1979. márciusi választások előtt azonban – mint említettük – elsősorban a NATO-csatlakozás és az Egyesült Államokhoz fűződő viszony kérdésében kiéleződtek az ellentétek a politikai pártok között. A Népi Szövetség vezette jobboldali Demokratikus Koalíció egyetértett a kormánynak az EGK, Kelet-Európa, Gibraltár, a Közel-Kelet és Latin-Amerika irányában folytatott politikájával. Állást foglalt viszont a NATO katonai és politikai szervezetéhez való azonnali és teljes csatlakozás mellett. Az atlanti integráció ügye a Washingtonnal fennálló kétoldalú kapcsolatokra is kihat – hangoztatták. A NATO-tagság „megszüntetné az Észak-Amerikától való túlságosan nagy függésünket és növelné manöverezési képességünket”¹¹⁰ – szögezte le a párt programja. A Mediterrán-térség biztonságát az AP is a kontinentális biztonsági rendszer részeként kezelte.

A Demokratikus Centrum Unió külpolitikai felfogása és programja egy ponton tért el a jobboldali ellenzéki koalíció elképzeléseitől. A párt, annak ellenére, hogy szintén a NATO-ba való gyors belépés híve volt, a csatlakozást előzetes parlamenti vitához és az annak alapján meghozandó „nemzeti döntéshez” kötötte. Ez az álláspont a lényegét tekintve megegyezett a Demokratikus Koalíció koncepciójával.

A Spanyol Szocialista Munkáspárt nemzetközi programjának négy fő sarkpontja volt: 1. A nemzeti érdekek védelme; 2. demokratikus külpolitika; 3. európai külpolitika; 4. autonóm külpolitika. Az EGK-társulás dolgában, Gibraltár és Latin-Amerika kérdésében egyetértett a kormánnyal. Ellenben az USA-val kialakítandó kapcsolatok ügyében radikálisan különbözött a párt véleménye a Demokratikus Centrum Unió felfogásától. A PSOE megítélése szerint az egyenlőség és az őszinte barátság alapján megvalósuló együttműködésnek nem feltétele az előre nem látható veszélyeket hordozó nukleáris bázisok spanyolországi léte. Nem tartotta elfogadhatónak, hogy az ország biztonságát ilyen eszközökkel garantálják. A PSOE Spanyolország függetlensége és szuverenitása jegyében ellenezte a katonai tömbököt, így a NATO-hoz való csatlakozást is. Az aktív semlegesség politikájának meghirdetésével a világbeke, az új nemzetközi gazdasági rend, az Egyesült Államok–Szovjetunió alternatíva hamis dilemmájának meghaladását ajánlotta.

A kommunista párt valamennyi országgal a béke, az enyhülés és a barátosság szellemében fogant együttműködés szükségességét hangsúlyozta. Megkérdezte az USA-val 1976-ban aláírt washingtoni szerződés racionalitását, s ellenezte az ország belépését a NATO-ba.

Az 1979-es választásokat meggyőző főlénnyel a Demokratikus Centrum Unió nyerte. Minthogy a kormánypárt nemzetközi célkitűzése és programja

radikálisan különbözőt a baloldali pártok Európa-felfogásától, a nemzeti konszenzusra alapozott külpolitika korszaka 1979 tavaszán tényleg lezárult.

Felgyorsultak viszont a Spanyolország NATO-csatlakozásának és az Egyesült Államokkal kötendő új szerződés feltételrendszerének előkészítő munkálatai. Suárez miniszterelnök is hangot váltott. A harmadik világra figyelő politikai diskurzus helyébe az európaiság szempontja lépett. „Az UCD, s ez mindenki előtt ismeretes – hangsúlyozta második miniszterelnöki beiktatása alkalmából elmondott beszédében –, elkötelezte magát Spanyolország Atlanti Szövetséghez csatlakozása mellett. Ez az álláspont összhangban van európai és nyugati elhivatottságával.”¹¹¹

A már tárgyalt okok miatt 1979–1980 folyamán sokasodtak a Demokratikus Centrum Unió és a kormány szétesésére utaló jelek. 1980 szeptemberében a belső harrok áldozatául esett Marcelino Oreja külügyminiszter is. A tárcá új gazdája José Pedro Pérez Llorca lett. Az ő minisztersége alatt, de még a Suárez-kormány egyik utolsó intézkedéseként került sor a kabinet szerkezeti átalakítására, az Európai Közösséggel kapcsolatos ügyek miniszteriumának létrehozására és ezzel párhuzamosan az Európai Gazdasági Közösség Koordinációs Tanácsának a felállítására. E szervek életre hívása is az öreg kontinens megnövekedett fontosságát fejezte ki. Hatásköri összeütközései azonban inkább hátráltatták, mint segítették a spanyol külpolitika európai céljainak megvalósulását. Az 1981. február 25-én megalakult Calvo Sotelo-kormány ezért meg is szüntette e szervezetek tevékenységét.

• A Tejero alezredes február 23-i puccskísérlete után megalakult UCD-kabinet már a Reagan-korszak politikai gondolkodásának a terméke volt. A kormány nemzetközi stratégiájában a külpolitika a külső biztonság követelményrendszerével és érdekeivel azonosult. A spanyol kormány, háttérbe szorítva és feledve más dimenziókat, ezért is fordult a számára Európát jelentő Atlanti Szövetség, illetve az Egyesült Államok felé.

„Külpolitikánknak – hangsúlyozta miniszterelnöki programbeszédében Calvo Sotelo – különleges figyelmet kell szentelnie nemzetbiztonságunk garantálására és területi integritásunk megőrzésére. Ezért szeretném világosan leszögezni, hogy materiálisan is elválaszthatatlan szoros kapcsolat áll fenn kül- és védelmi politikánk között. Nem lehetséges a kívülről jövő fenyegetés elfogadható szintű elrettentése megfelelő szintű külső akciókra képes fegyveres intézmények nélkül... Azt hiszem, külpolitikai tevékenységünk három vezérlő elvét a következőképpen határozhatjuk meg:

Először: Nemzetbiztonság és nemzetvédelem.

Másodszor: Hatékony együttműködés azoknak az erkölcsi és lelki értékeknek a megvédése érdekében, amelyek emberfelfogásunk és az általunk hitt szabad társadalom alapját alkotják.

Harmadszor: A sajátos egyéni és kollektív spanyol érdekek védelme.”¹¹²

Hispániát nemzeti és biztonsági érdekei Európához kötik – mondotta Calvo Sotelo, majd így folytatta: „Ami európai politikánkat illeti, örülünk annak, hogy a nemzeti érdek megfogalmazása során jelentős támogatást élvezünk: valamennyi politikai párt egyetért Spanyolország Európai Közösségi beli integrációjával. Gazdasági téren természetesen nehézségekkel kell számolnunk. Szeretném azonban itt ismét leszögezni, hogy európai opciónk elősorban politikai jellegű... Az általam vezetni kívánt kormány megerősíti a Demokratikus Centrum Unió képviselte atlanti elhivatottságot, és Spanyolország Atlanti Szövetségebe való belépésének feltételei, módja és alkalmas pillanata meghatározásának érdekében konzultációkat javasol a parlamenti frakciókkal, hogy az ehh.z szükséges többségi támogatást megszerezze... Az Atlanti Szövetségebe való belépésre vonatkozó döntés összhangban van a spanyol politika általunk kifejtett felfogásával, mindenekelőtt a szükséges védelem és biztonság koncepciójával.”¹¹³

Calvo Sotelo szavait tettek követték. A kormány az 1981. augusztus 20-án megnyíló parlamenti ülésszak elő terjesztette az azonnali NATO-csatlakozás ügyét. Két hónapig tartó vita után a képviselőház 186 igen szavazattal 146 nem ellenében felhatalmazta a kormányt az Atlanti Szövetséggel kötendő szerződés aláírására. A Spanyolország csatlakozását dokumentáló jegyzőkönyvet 1981. december 10-én írták alá Brüsszelben. Hispánia NATO-tagságához az Észak-Atlanti Szerződés Szervezete Alapokmányának 10. §-a értelmében arra is szükség volt, hogy az USA kormányának valamennyi tagország elküldje a parlamentje által megerősített elfogadó nyilatkozatot. Ez 1982. május végéig megtörtént. Így 1982. május végére Spanyolország a NATO teljes jogú tagja lett.

Ugyanezen év július 2-án írta alá az UCD parlamenti maradékaира és a Népi Szövetségre támaszkodó Calvo Sotelo-kormány a szerződést az Egyesült Államokkal. Az ország legnagyobb ellenzéki pártja, az őszí választásokra a Változásért elnevezésű programmal készülő Spanyol Szocialista Munkáspárt kijelentette: kormányra kerülése esetén újratárgyalja az USA-val kötött egyezményt, s népszavazást ír ki a NATO-csatlakozás kérdésében. Az ország lakosságát az Atlanti Szövetségből való kilépés álláspontjának támogatására szólította fel.

A spanyol külpolitikában az UCD-kormány végnapjaiban még semmi sem dölt el.

c) A spanyol külpolitika a konszolidáció időszakában

A spanyol szocialisták 1982. október 28-i választási győzelme nemzetközi kihatású belpolitikai esemény volt. Felipe González kormánya a Nyugat-

Európa irányában 1977 óta folytatott „simuló illeszkedés” koncepcióját új elemekkel bővítette és radikálalta. A PSOE-kabinetet egy autonóm regionális középhatalom ambíciói fűtötték.

A szocialisták más tapasztalatokkal, más politikai kultúrával és más nemzetközi kapcsolatrendszerrel érkeztek a hatalomba, mint a Demokratikus Centrum Unió. Az UCD-nél jóval befolyásosabb külső párttámogatással – a német szociáldemokrácia és az általa irányított Szocialista Internacionálé – rendelkeztek. Willy Brandt, a szervezet nagy tekintélyű és tapasztalt elnöke „politikai édesgyermekének” tartotta Felipe Gonzálezt.

A PSOE kezdtől fogva elhatárolódott a reagani neohegemonizmustól. A változás (cambio) és a *realizmus* (realismo) jegyében az Európai Közösséggel – a való közeledés politikáját hirdette. Ebben a koncepcióban is érvényesültek az állandóság elemei, noha az adott keretekben belül máshová kerültek a hangsúlyok.

A szocialista kormányzat nagy figyelmet fordított a jog, a béke, a kontinentális biztonság, az új nemzetközi gazdasági világrend kialakítása és a szolidaritáson alapuló demokratikus kapcsolatrendszer kiépítésének kérdéseire. Felipe González 1982. november 30-án, miniszterelnöki beiktatásakor elmondott beszédében így összegezte az új kormány külpolitikai tevékenységének vezérlő elveit: „1. Nem vezetünk be destabilizáló elemeket a konfliktusok által uralt világba; 2. Nagymértékben kiszélesítjük autonóm mozgásterületet, amely lehetővé teszi céljaink megvalósítását az instabilitás előidézése nélkül; 3. Világosan meghatározzuk nyugati elkötelezettségünket, amely azonban olyan mértékű szabadságfokkal párosul, hogy meggátolja az érdekeinkkel ellentétes mechanikus szövetség létrejöttét; 4. Felgyorsítjuk az Európai Közösséghoz vezető integrációs folyamatot; 5. Lényegesen javítjuk viszonyunkat szomszédainkkal; 6. Ibér-Amerika irányába folytatott hagyományos, a retorika szintjére súlyedt politikánkat megváltoztatjuk; 7. Megérősítjük a külpolitikai aktivitást a nemzetközi viszonyok valamennyi területén (kulturális, szociális, munkaügyi, gazdasági téren); 8. A nemzetközi fórumokat felhasználjuk az új gazdasági világrend kialakítása céljából...”¹¹⁴

A PSOE-kormány külpolitikai tevékenységét a már említett Változásért elnevezésű dokumentum ötödik fejezete alapozta meg. A tartalmilag alaposan végiggondolt, szerkezetileg logikusan tagolt, a megvalósítás eszközeit is felvonultató első négy résztől eltérően a párt nemzetközi tevékenységének fő irányait taglaló program túl rövidre sikerült, és meglehetősen homályosnak tűnt. Keveredtek benne az elvek, a prioritások, a megvalósításra váró feladatok. Nem véletlen, hogy a kormány a programban vázolt egyes célkitűzésekkel és ígéretekkel homlokegyenest ellentétes dolgokat volt kénytelen megvalósítani (NATO-tagság), s több esetben került sor a külpolitikai koncepció

bizonyos elemeinek módosítására. Ennek ellenére a kabinet nagyfokú realitásérzékének, rugalmasságának köszönhetően a *külpolitika a konszolidálódott spanyol demokrácia egyik sikérágazatának bizonyult*.

A Változásért című program a spanyol külpolitikát meghatározó öt legfontosabb alapelvnek a következőket tekinti: „1. A jognak mint a nemzetközi együttélés szervező tényezőjének a tiszteletben tartását... 2. A béke, a leszerelés és az enyhülés útjának keresését... A PSOE ezért javasolja az európai területen lévő valamennyi közepes hatótávolságú rakéta leszerelését és a nagyhatalmak között a fegyverzetcsökkentési tárgyalások felújítását... a Szocialista Párt a spanyol területeket atomfegyvermentes övezetté nyilvánítja... 3. Aktív együttműködés az igazságos világ gazdasági rend meghatározásáért... 4. Az emberi jogok védelme, legyenek azok egyéni vagy kollektív, politikai, gazdasági, szociális vagy kulturális jellegűek... 5. Szolidaritás a függetlenségi kükért harcoló népekkel...”¹¹⁵

Az itt kifejtett és részletezett elvek alapján a szocialista program felsorolja a spanyol külpolitika mozgásterét meghatározó sajátos tényezőket is. „A demokratikus Spanyolország – olvashatjuk – a) nyugati és európai, mediterrán dimenzióval, és a többi európai nemzettől amerikai elkötelezettségevel¹¹⁶ különböző ország; b) a legfejlettebb ipari országok gazdasági-társadalmi fejlettségi szintjén álló ország, amelynek területén azonban kiterjedt körzetek még az elmaradottság világos jegyeit mutatják; c) földrajzilag különböző kultúrák és kontinensek keresztján található.”¹¹⁷

Ebből a sajátos helyzetből adódnak Spanyolország külpolitikai feladatai: hozzájárulás az egységes, erős és szolidáris Európa meghatározásához; az egyenlőség és az egyenjogúság elvén nyugvó partneri kapcsolat kialakítása az Egyesült Államokkal; a Latin-Amerika népeihez fűződő különleges viszony reális tartalommal való megtöltése; regionális, kiegyszúlyozó középhatalmi státusz kialakítása a Mediterrán-térségben.

A szocialista kormányzat nemzetközi tevékenységét az UCD-periódushoz hasonlóan kezdetben a *perszonalizáció* jellemezte. Felipe González józan pragmatizmusa 1985 júliusáig jól megfért Fernando Morán külügyminiszter ideologikus szemléletével. 1986-tól – amikor Francisco Fernández Ordóñez lett a külügyminiszter – már a külügyek területén is a bürokratikus szakszerűség érvényesült.

Még a külpolitikai átmenet szakaszában, a PSOE első kormányzati periódusában került sor a Nyugat-Európával összefüggő kérdések rendezésére. A legnehezebbet kezelhető problémát Spanyolország NATO-tagsága jelentette. Az ország nagyobb külpolitikai önállóságáért küzdő szocialista kormányzat fellépett a világot állandó befolyási övezetekre osztó, az Észak-Dél dialógus helyett a kelet-nyugati feszültséget élező, a katonai tömbök rend-

szerére épülő politikával szemben. Választási programjában azt ígérte, hogy kormányra kerülése első pillanatában azonnali intézkedésként befagyaszta a katonai szervezetbe való integrálódásra irányuló tárgyalásokat, a második menetben pedig népszavazást ír ki, hogy a spanyol nép döntsön a NATO-hoz tartozás kérdésében.

Az 1984. október 23-án, a kormány külpolitikai irányvonaláról rendezett képviselőházi vitában is a NATO-csatlakozás ügye volt az egyik fő téma. Felipe González tíz pontban összegezte a béke és a biztonság kérdésében elfoglalt spanyol álláspontot. A „Tízparancsolatnak” („Decálogo”) nevezett dokumentum foglalkozik az Egyesült Államokhoz fűződő viszony, az ország atomfegyver-mentesítése, Gibraltár, az európai leszerelés stb. kérdéseivel is. A NATO-tagsággal kapcsolatos gondokról a miniszterelnöki előterjesztés első két pontja és az exposé egyik kiegészítő megjegyzése szól. Az 1982-ben született választási programhoz képest a „Tízparancsolat” a kormány magatartásában és stílusában bekövetkezett lényeges változásról tanúskodik. „Először: Spanyolország – olvashatjuk a dokumentumban – mint a Washingtoni Szerződést aláíró fél, az Atlanti Szövetséghez tartozik és részt vesz a Szövetség szerveinek munkájában... Másodszor: Spanyolország nem csatlakozott a NATO integrált katonai szervezetéhez. Véleményem szerint Spanyolország-nak nem is kell ezt megtennie.”¹¹⁸

A kérdés végleges lezárását a kormány továbbra is népszavazás kiírásában látta. A miniszterelnök ezért a képviselőház parlamenti frakcióival már 1984. november folyamán konzultációkat kezdeményezett a referendum időpontjának megállapításáról és az azzal kapcsolatos parlamenti vita lebonyolításáról. A kabinet a népszavazást 1986 februárjában kívánta megrendezni. 1985 végén azonban alapvető változás következett be a kormány NATO-val kapcsolatos magatartásában. Spanyolország már nem kívánt a szervezetből kilépni, s bizonyos feltételek mellett hajlandó volt a katonai együttműködés koordinálására is. Mivel magyarázható a szocialista kormányzat „kopernikuszi fordulata”? Milyen új körülmények motiválták a végrehajtó hatalom 180 fokos fordulatát? „Sok dolog – válaszol Felipe González az öt faggató újságírói kérdésre. – Elsősorban az, hogy belülről is megismertük a Szövetséget.

S azt tudni kell: annak ellenére, hogy Spanyolország NATO-integrációja ellen foglaltam állást, mindig azt vallottam, hogy Spanyolország felelősséggel tartozik a nyugati világ biztonságpolitikájának alakulásáért. Valójában álláspontunk igen egyszerű volt: Spanyolországnak nem kell a NATO-ba integrálódnia addig, amíg bizonyos célokat – mint a történelmi elszigeteltségből való kitörés és az EGK-csatlakozás – el nem ér. Érett megfontolás után erről az alapról kiindulva vittük véghez politikánk megváltoztatását.”¹¹⁹

Felipe González nyilatkozata Hispánia nagy nemzetközi sikérének „más-napján” született. Madridban ünnepélyes keretek között, 1985. június 12-én írták alá a Spanyolország közös piaci csatlakozásáról szóló szerződést és jegyzőkönyvet. Az ország 1986. január 1-jétől hivatalosan is az EGK tagja lett.

1986-ra tehát világossá vált, hogy a szocialista kormányzat sem kívánja Spanyolország kilépését a NATO-ból. Kész az együttműködésre az Atlanti Szövetség katonai szervezetével is. Ezt az ország megnövekedett nemzetközi mozgásterének, önállóságának, regionális középhatalmi státusának korlátozása nélkül kívánta megtenni. Ezért Spanyolország NATO-tagságát meghatározott feltételek elfogadásához kötötte.

E koncepció alapját nem csupán az Atlanti Szövetséggel kialakítandó viszony átformálása képezi. Spanyolország NATO-tagságának fenntartása az ország atomfegyvermentes övezetté válásának a függvénye is, és szorosan kapcsolódik az Egyesült Államokkal kötendő új védelmi egyezmény sorának alakulásához. A PSOE-kormány már 1983 óta folyamatos erőfeszítéseket tett az USA-val e kérdésben fennálló ellentétek rendezésére. Ennek ideje az 1986. februári parlamenti vita idején még nem érkezett el. „Mindenni számára tökéletesen érthető – érvel Felipe González –, hogy a kormány és a párt jelenlegi álláspontjára két döntő jelentőségű tényező gyakorolt nagy hatást. Az egyik: semmi kompromisszumot nem kötni az Atlanti Szövetséggel és bent lenni az Atlanti Szövetségen... A másik, ezzel összefüggésben figyelembe veendő körfülmény: az ország teljes körű integrációja az Európai Közösségebe. Jóllehet a két dolog között nincs szoros jogi kapcsolat, létezik azonban egy valóságos kötelék azzal az Európai Közösséggel, amellyel meg akarjuk osztani történelmi sorsunkat, politikai, gazdasági, szociális elköpzeléseinket, s amely külpolitikánk számára az Atlanti Szövetséghoz tartozás révén biztonsági és védelmi alapul szolgál, s garantálja a békét... 1982 óta én is változtam, s azért változtam, mert úgy vélem, hogy nyomós indokai vannak egy ilyen változás bekövetkezésének.”¹²⁰

A NATO-tagság ügyében 1986. március 12-re tűzték ki a népszavazást, és felszólították a lakosságot, hogy támogassa Spanyolország Atlanti Szövetséghoz tartozását. A kormány számára az igen szavazatok győzelme több, nagy horderejű, megoldatlan külpolitikai kérdés gordiuszi csomójának átvágását jelentette. A referendumnak eleget kellett tennie az ország európai elkötelezettségből fakadó követelményeknek; biztosítania kellett Hispánia mint regionális középhatalom részleges mozgási szabadságát; meg kellett felennie az atomfegyvermentes övezetté nyilvánítás feltételeinek; ki kellett elégítenie az Európai Közösség biztonsági szükségleteit; az USA-val a védelmi szerződés megkötése ügyében folytatott tárgyalások nemzetközi jogi relevan-

ciával bíró bázisául kellett szolgálnia; s végezetül, el kellett fogadtatni a lakossággal a kormány megváltozott álláspontját a NATO-integráció ügyében.

A hivatalos közlönyben királyi rendelet formájában megfogalmazott kérődésfeltevés valamennyi tényezővel számot vetett. A PSOE-kabinet Spanyolország atlanti szövetségbeli tagságát három feltételhez kötötte. „A kormány – olvashatjuk a dekrétumban – a nemzeti érdekekkel összhangban állónak ítéli Spanyolországnak az Atlanti Szövetségen maradását, és egyetért azzal, hogy arra a következő feltételek megvalósítása esetén van mód: 1. Spanyolország Atlanti Szövetségen való részvetele nem foglalja magában az integrált katonai szervezetbe való betagozódást; 2. fenntartja spanyol területen a nukleáris fegyverek felszerelésének, raktározásának vagy elhelyezésének tilalmát; 3. folytatódik az Egyesült Államok spanyolországi katonai jelenlétének radikális csökkentése.”¹²¹

A népszavazásra bocsátott kérdés a következőképpen hangzott: „Spanyolország érdekeivel összhangban állónak tartja-e az Atlanti Szövetségen maradást a kormány által meghatározott feltételek alapján?”¹²²

A referendum az igen szavazatok 52,49%-os (9 054 509 fő) győzelmet hozta. Nemmel 6 872 421 választópolgár (39,84%) voksolt. Üres szavazócédulát dobott az urnába 1 127 673 spanyol (6,53%). A voksok 1,11%-a (191 855 szavazat) érvénytelennek bizonyult. Meglehetősen alacsony volt a részvételi arány. A 29 millió választásra jogosult állampolgár 59,40%-a, 17 millió fő járult az urnákhöz.

A nehezen megszületett győzelem már rövid távon növelte a kormányfő és a Szocialista Párt nemzetközi szavahihetőséget. „Hosszú távú következményei – mutatott rá Juan Antonio Yáñez Barnuevo és Ángel Viñas – még nagyobb jelentőségűek Spanyolország számára: 1953-tól a spanyol biztonsági politika az Egyesült Államokkal kialakított, kezdettől nagyon egyenlőtlen kétoldalú kapcsolaton nyugodott... A népszavazás ezzel ellentétes irányvételt jelzett. Csökkentette az amerikai befolyást, és olyan kiegyensúlyozott helyzetet teremtett, mint amely a többi európai ország és a nyugati világ vezető hatalmának viszonyát jellemezte. Mindez a spanyol stratégia hamisítatlan európaizálódása követte.”¹²³

A referendum követően megindultak a NATO és Spanyolország közötti tárgyalások a hispán *katonai* részvétel népszavazás által szentesített módjáról. Az 1986 és 1987 folyamán három fordulón át eredménytelennek bizonyuló megbeszélések az 1988. január 18-án Ojeda spanyol NATO-nagykövet által Lord Carrington főtitkárnak átadott dokumentummal zártultak. Ebben Felipe González hat pontban foglalta össze az Atlanti Szövetség számára nyújtandó spanyol katonai hozzájárulást. A levél elsőként természetes módon a spanyol területek védelmét vállalja. A második pont az Atlanti-óceán

keleti részén végrehajtandó tengeri és légi manőverekhez igér segítséget. A harmadik cikkely a Gibraltári-szoros és bejárata ellenőrzését vállalja. A negyedik pont szerint a spanyol kormány a Mediterrán-térség keleti részében foganatosít tengeri és légi akciókat. Ötödikként a spanyol fennhatóság alá tartozó körzetek légi védelmében igér segítséget és együttműködést. S végül hozzájárul az ország területének szállítás, hírközlés, légi irányítás stb. céljaira történő igénybevételéhez. 1988. december 1-jén a NATO Tervezési és Védelmi Bizottsága, majd nyolc nappal később az Atlanti Tanács is tudomásul vette és elfogadta a spanyol katonai hozzájárulás módjáról előterjesztett dokumentumot. Ezzel minden fél szempontjából sikeresen megoldódott a spanyol NATO-tagság évekig komoly politikai tehertelnek számító ügye.

A nyolcvanas évtized második felében eredményesen értek véget az *Egyesült Államokkal a védelmi együttműködés kérdésében folytatott tárgyalások* is. A szocialista kormányzat, választási igéretéhez híven, hatalomra jutása után javasolta az 1982 júliusában megkötött Barátsági, Védelmi és Együttműködési Egyezmény felülvizsgálatát. A kétoldalú találkozók rövid időn belül részleges eredménnyel jártak. 1983. február 24-én három pontból álló jegyzőkönyvet csatoltak az egyezményhez. A dokumentum kimondja:

„1. Az érintett Egyezmény egyetlen záradéka vagy rendelkezése sem köti az Észak-atlanti Szerződés Szervezetének katonai struktúrájához integrálódás kérdésében a spanyol felet.

2. Mindkét kormány fenntartja magának az Egyezmény bármikori felülvizsgálatának vagy módosításának a 6. § (3)-ben rögzített jogát.

3. Ha a spanyol kormány a jövőben úgy döntene, hogy módosítja az Atlanti Szövetségenben fennálló »státusát«, az előző paragrafus alkalmazásával a két fél az érintett szövegrészeket felülvizsgálhatja.”¹²⁴

Ezt követően öt évig tartó kemény tárgyalássorozat kezdődött a két ország között. A megbeszélések 1988. január 15-én elvi egyezmény aláírásával zártultak. Ebben a spanyol fél hozzájárult egy jelentős mértékben csökkentett amerikai katonai jelenlét fenntartásához. Az Egyesült Államok ennek fejében igéretet tett arra, hogy a 72 db F16-os taktikai harcászati repülőgépet három éven belül kivonja az országból,¹²⁵ s kiüríti a torrejóni légitábor. Az egyezmény kizárolag védelmi jellegű kérdéseket tárgyalt. Kimaradtak belőle a katonai és a gazdasági segítség- és hitelnyújtás, azaz az alárendeltség elemei. Az USA tudomásul vette az 1986-os népszavazásnak a nukleáris eszközök tilalmára vonatkozó döntését. A védelmi egyezmény nyolcéves időtartammal számolt. A végső formába öntött szerződést 1988. december 1-jén írták alá Madridban. Spanyolország ekkorra már az atomcsendegyezmény és az atomsorompó-megállapodás részese volt.

Míg a NATO-csatlakozás és az Egyesült Államokkal kötött védelmi szerződés ügyében nem volt egység a spanyol politikai élet különböző párttállású közszereplői között, annál nagyobb egyetértés alakult ki az *Európai Gazdasági Közösséghoz* való viszony tekintetében. Az EGK-csatlakozást valamennyi politikai erő szívügyének tekintette. Az európaizálódás nemzeti programját felvállaló szocialista kormányzat ezért támaszkodhatott a demokratikus átmenet UCD-kabinetjei által elért eredményekre. A külpolitikai kontinuitás gyors sikereket eredményezett. Fernando Morán külügyminiszter 1982. december 13-án Brüsszelben felhívással fordult a „tízekhez”. Nyilatkozatában a spanyol csatlakozás pontos menetrendjének rögzítését kérte. A válasz nem késsett sokáig. Az Európai Tanács 1983. március 21–22-i ülése már foglalkozott a kérdéssel. Ezt követően sorra születtek a portugál és a spanyol csatlakozást elősegítő részegyezmény-csomagok. A folyamat 1985. június 12-én zárult. Ezen a napon Lisszabonban és Madridban ünnepélyes keretek között aláírták a két ország 1986. január 1-jei csatlakozását megerősítő okmányokat.

Az a szerződés, amely kimondja Spanyolország társulását az Európai Gazdasági Közösséghoz és az Európai Atomenergia Közösséghoz, olyan rövid dokumentum, amelyet igen részletes, 403 paragrafusból álló, öt fő részre tagolódó csatlakozási okmány egészít ki. Ez az általános elvek rögzítésén túl az egyezmény adaptációját elősegítő eszközökről is rendelkezik. Meghatározza az azonnali belépés érdekében teendő spanyol lépéseket és az 1996-ig tartó átmeneti periódus intézkedéssorozatát. A szerződéscsomagot 36 melléklet és 25 jegyzőkönyv teszi teljessé.

A külpolitikai átmenet szakaszának lezárását a Nyugat-Európai Unióhoz¹²⁶ való csatlakozást kimondó 1988. november 14-i londoni jegyzőkönyv aláírása tette teljessé.

Spanyolország Európa-politikájának szerves részét képezik a kontinens békéjének és biztonságának érdekében kifejtett hispán erőfeszítések is. A PSOE-kormány kezdettől fogva a (hídeg)háborús tömbök felszámolásáért, az atomfegyverek betiltásáért, a leszerelésért küzdött. Ezért csatlakozott az atomcsendegyezményhez, ezért írta alá az atomosrompó-szerződést, ezért nem lépett be a NATO katonai szervezetébe, és ezért kötött új védelmi megállapodást az USA-val. Az Európa Ház érdekeit figyelembe véve alakította ki álláspontját Gibraltár ügyében,¹²⁷s a jóbarát viszony fenntartására törekedett a szomszédos országokkal. A Mediterrán-térség biztonságát az európai biztonság szerves részének tekintette, s a helsinki folyamatot segítődő adott otthont 1980. augusztus 11. és 1983. szeptember 9. között az Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezlet egyik konferenciájának. Spanyolország a Maastrichti Egyezménnyel fémjelzett Európai Unió híve. A spanyol

politikai vezetés hajlandónak mutatkozik megfizetni az Unió történelmi árát, mert mindenáig érvényesnek tartja Ortega y Gasset 1910-ben írott sorait: „Spanyolország egy európai lehetőség. Csak Európából nézve lehetséges Spanyolország.”¹²⁸

JEGYZETEK

- 1 Az 1977-es választáson a távolmaradók aránya 21%, az 1979-esen 32% volt.
- 2 Részletesebben lásd Michael Buse: *La nueva democracia española*. 199–239. o. és Hans-Jürgen Puhle: *El PSOE. Un partido predominante y heterogéneo*. In: Juan José Linz–José Ramón Montero: *Crisis y cambio: Electorales y partidos en la España de los años ochenta*. Centro de Estudios Constitucionales, Madrid, 1986. 289–345. o. (A továbbiakban: *Crisis y cambio...*)
- 3 Juan Martínez Alier–Jordi Roca Jusmet: *Economía política del corporativismo en el estado español*. Revista Española de Investigaciones Sociológicas, 1988. 41. sz. 47.o.
- 4 Részletesen lásd: Fernando Reinares: *Democratización y terrorismo en el caso español*. In: *La transición democrática española*. 611–645. o.
- 5 Richard Gunther: *El realineamiento del sistema de partidos de 1982*. In: *Crisis y cambio...* 46. o.
- 6 Uo. 50. o.
- 7 Uo. 57–58. o.
- 8 A további válaszok ismertetését lásd: Uo. 62–63. o.
- 9 A Spanyol Szocialista Munkáspártnak első ízben sikeresen valamennyi megyében mandátumhoz jutnia. Az 52 provincia közül 42-ben első lett. A galíciai Lugóban, Orenseben és Pontevedrában, valamint Castilla-León Ávila, Burgos, Segovia és Soria megyéiben a Népi Szövetség győzött. Guipúzcoában és Vizcayában a két legnagyobb baszk provinciában a Baszk Nemzeti Párt (PNV) lett az első. A katalán CiU pedig Gerona megyében győzött.
- 10 Részletesebben lásd: Szilágyi István: *A Spanyol Szocialista Munkáspárt 1992-es választási győzelme*. In: *A nemzetközi munkásmozgalom történetéből*. Évkönyv, 1992. 309–317. o.
- 11 José María Benegas: *La razón socialista*. Editorial Planeta, S. A., Barcelona, 1990. 64–65. o.
- 12 Uo. 215. o.
- 13 Uo. 217. o.

14 A Spanyol Kommunista Párt az 1983. május 8-i helyhatósági választásokon elvesztett szavazatainak jelentős részét, az 1979-es voksok kétharmad részét visszaszerezte. Córdobában például 31,9%-ot, Katalóniában 13,6%-ot ért el. Ismét a PCE vált az ország harmadik legnagyobb politikai erejévé.

15 A csoportosulás 1989-ben és 1993-ban is közös jelölteket állított.

16 A kommunista pártok körüli csatározásokat részletesen lásd: Richard Gunther: *Los partidos comunistas de España*. In: *Crisis y cambio...* 493–523. o. és Juan Carlos González Hernández: *El Partido Comunista de España en el proceso de transición política*. In: *La transición democrática española* 543–587. o.

17 Így nevezi a Spanyol Kommunista Párt córdobai származású főtitkárát s egyben az Egyesült Baloldal koordinátorát José Luis Casas Az utolsó kalifa (*El último califa*. Ediciones Temas de Hoy, Madrid, 1990) című politikai bestsellerré vált könyvében.

18 Az andalúz politikusok kiemelkedő szerepet töltenek be több spanyol párt életében is: a PSOE-ben (Felipe González, Alfonso Guerra, Luis Yáñez), az Izquierda Unidában (Julio Anguita), az AP-ban (Antonio Hernández Mancha).

19 Manuel Ramírez: *El sistema de partidos en España tras las elecciones de 1989*. REP, 1990. 67. sz. 32. o.

20 A spanyol városok utcáin szaporodnak a Spanyol Szocialista Munkáspárt korrupciós jellegét sulykoló demagóg CORRUPSOE feliratok.

21 Az Ente Rádió-Televízió Köztestület tevékenységét szabályozó 1980. évi 4. törvény részletes ismertetését lásd Szilágyi István: Nemzeti autonómia és kisebbségi kulturális jogok Spanyolországban. In: *A kultúra jelene és jövője*. Veszprém, Akadémiai Bizottság, 1993. 111–127. o.

22 Baszkföldön és Katalóniában a koalíciós kormányzás gyakorlata is kialakult már.

23 Partido Popular. Ponencia Política. Aprobada en el X. Congreso Nacional. Sevilla, abril 1990. 31. o.

24 Uo. 14. o.

25 Lásd Graciano Palomo: *El vuelo de halcón*. Ediciones Temas de hoy. Madrid, 1990.

26 José María Aznar: *Libertad y Solidaridad*. Editorial Planeta, S. A. 1991. 27. o.

27 A Kanári Koalíció (Coalición Canaria – CC) több kisebb szervezetből létrejött szövetség, amely ebben a felállásban először indult az országos választásokon.

28 Ismael Fuente: *El caballo cansado. El largo adiós de Felipe González*. Ediciones Temas de Hoy, Madrid, 1991.

29 José Luis Gutiérrez-Amando de Miguel: *La ambición del Cesar*. Ediciones Temas de Hoy, Madrid, 1990.

30 Javier Tusell-Justino Sinova: *La década socialista*. Espasa-Calpe, S. A. Madrid, 1992.

31 Alfonso Guerra-José Félix Tezanos: *La década del cambio*. Editorial Sistema, Madrid, 1992.

32 Carlos Alfonso Zaldivar-Manuel Castells: *España, fin de siglo*. Alianza Editorial. Madrid, 1992.

33 1992 nagy eseményei sorában megemlítendő a sevillai Expo, a barcelonai olimpia és az Amerika felfedezésének 500. évfordulójával kapcsolatos rendezvénySOROZAT.

34 Victor Pérez Díaz: *El retorno de la sociedad civil*. Instituto de Estudios Económicos. Madrid, 1987. 47. o. (A továbbiakban: *El retorno...*)

35 Forrás: Juan Martínez-Alier y Jordi Roca Jusmet: *Economía política del corporativismo en el estado español*. Revista Española de Investigaciones Sociológicas (REIS), 1988. 41. sz. 47. o.

36 A munkanélküliek aránya 1977-ben 5,8%, 1981-ben 15,4%, 1982-ben 17,1%, 1983-ban 18,4% volt. (Jordi Roca: *Neo-corporatism in post-Franco Spain*. In: Ilja Scholten (ed.): *Political Stability and Neo-corporatism*. Sage, London, 1987. 266. o.)

37 Részletesen lásd Ludolfo Paramio: *Perspectivas económicas de la izquierda y estrategias sindicales en España*. Sistema, 1983. 53. sz. 57-73. o. és Ludolfo Paramio: *Los sindicatos y el sistema político en la España democrática: de la clandestinidad a la huelga general*. Sistema, 1990. 94-95. sz. 73-81. o.

38 Manuel-Carlos Palomeque López: *Derecho Sindical Español*. Editorial Tecnos, Madrid, 1991. 396. o.

39 Alvaro Espina (comp.): *Concertación social, neocorporativismo y democracia*. Centro de Publicaciones Ministerio de Trabajo y Seguridad Social, Madrid, 1991. 312. o.

40 Alvaro Espina: *Los sindicatos y la democracia española: La huelga general de diciembre de 1988 y sus implicaciones políticas*. Id. mű, 191-227. o.

41 Uo. 225. o.

42 1981-ben a bérből és fizetésből élők alig több mint 20%-a, 1,8 millió fő tartozott valamelyik szakszervezethez. A Munkásbizottságoknak 730 000, az Általános Munkás-szövetségnek 692 000, a Munkás Szakszervezeti Uniónak 205 000, a Baszk Dolgozók Szolidaritásának 58 000, a Galiciai Munkások Nemzeti Szakszervezetének 24 000, egyéb érdekvédelmi organizációknak 91 000 tagja volt (Lásd Jordi Roca: Id. mű, 249. o.).

43 A felmérés fontosabb eredményeit nem sokkal az 1980. őszi szakszervezeti választások előtt publikálta a *Cambio 16* című lap.

44 Az adatok értékelése során azt kell figyelembe venni, hogy a két kérdésre adott válaszok együttes százalékos aránya 200%.

45 Manuel Jesús Casero Núñez: *Hacia una nueva estrategia sindical en España?* Sistema, 1982. 48. sz. 82-83. o.

46 Hivatalos adatok szerint 1986-ban több mint 250 szakszervezet jutott valamelyen képviselethez az üzemi bizottsági választásokon.

47 Forrás: Juan Martínez-Alier-Jordi Roca Jusmet: *Economía política del corporativismo en el estado español*. REIS, 1988. 41. sz. 40. o.

48 Ilyenek Galiciában a Galiciai Munkások Nemzeti Szakszervezete (Intersindical Nacional de los Trabajadores Gallegos – INTG) és a Galiciai Általános Munkásszövetség (Confederación Xeral de los Trabajadores Gallegos – CXTG), Andalúziában a Mezőgazdasági Munkások Szövetsége (Sociedad de los Obreros y Campesinos – SOC), Katalóniában a Munkás-Parasztlak Szakszervezet (Sindicato Obrero y Campesino – SOC), a Kanári-szigeteken a Kanári Dolgozók Szakszervezete (Sindicato Obrero Canario – SOC), Baszkföldön a Baszk Dolgozók Szolidaritása (Euzko Lagileen Alkartasuna–Solidaridad de Trabajadores Vascos – ELA/STV).

49 Forrás: Jordi Roca: Id. mű. 264. o., illetve Carlos Flores Juberías: La Libertad Sindical. Kézirat, 1991. 30. o., valamint Andoni Kaiero Uná: Implantación y perfil de los sindicatos en Euskadi. REIS, 1991. 54. sz. 68. o.

50 A Spanyol Vállalkozók Szövetsége (Confederación Empresarial Española); Független Vállalkozók Társulása (Agrupación Empresarial Independiente); Vállalkozók Általános Szövetsége (Confederación General de Empresarios); Nemzeti Munka Támogatása (Fomento del Trabajo Nacional).

51 Victor Pérez Díaz: El retorno... 161. o.

52 Los Pactos de la Moncloa. Texto Completo del Acuerdo Económico y del Acuerdo Político. Servicio Central de Publicaciones. Secretario General Técnica Presidencia del Gobierno. Madrid, 1977. 17. o.

53 A gazdasági és a politikai egyezményeket együttesen tartalmazó Moncloa-paktumok dokumentumait lásd az 52. lábjegyzetben szereplő kormánykiadványban.

54 Lásd: Cumplimiento del programa de actuación jurídica y política de los Pactos de la Moncloa. Colección Informe, 18. sz. Servicio Central de Publicaciones Secretario General Técnica Presidencia del Gobierno. Madrid, 1978.

55 Cumplimiento del programa de saneamiento y reforma de la economía. Colección Informe, 19. sz. Servicio Central de Publicaciones. Secretario General Técnica Presidencia del Gobierno. Madrid, 1978.

56 A társadalmi megállapodások politikájának munkavállalók, illetve munkaadók számára biztosított előnyeit és veszteségeit elemzi José Félix Tezanos: El sentido político de la concertación social. Sistema, 1987. 80–81. sz. 157–170. o.

57 Juan Martínez-Alier–Jordi Roca Jusmet: Economía política del corporativismo en el estado español. REIS, 1988. 41. sz. 48. o.

58 Constitución Española de 1978. 19. o.

59 Uo. 20. o.

60 Uo. 26. o.

61 Uo.

62 Sok esetben szó szerinti megegyezésekkel van szó.

63 Leyes Políticas del Estado. Octava edición. Editorial Civitas, S. A. 1990. 289. o.

64 A tizenhét önkormányzati közösség alapszabályát organikus törvény formájában az alábbi sorrendben fogadta el a spanyol Cortes:

1979: 3. törvény – Baszkföld Alapszabálya (1979. december 18.);
1979: 4. törvény – Katalónia Alapszabálya (1979. december 18.);
1981: 1. törvény – Galícia Alapszabálya (1981. április 6.);
1981: 6. törvény – Andalúzia Alapszabálya (1981. december 30.);
1981: 7. törvény – Asztúria Alapszabálya (1981. december 30.);
1981: 8. törvény – Cantabria Alapszabálya (1981. december 30.);
1982: 3. törvény – La Rioja Alapszabálya (1982. június 9.);
1982: 4. törvény – Murcia Alapszabálya (1982. június 9.);
1982: 5. törvény – A Valenciai Közösség Alapszabálya (1982. július 1.);
1982: 8. törvény – Aragónia Alapszabálya (1982. augusztus 10.);
1982: 9. törvény – Castilla-La Mancha Alapszabálya (1982. augusztus 10.);
1982: 10. törvény – Kanári-szigetek Alapszabálya (1982. augusztus 10.);
1982: 13. törvény – A Navarrai Törvényhozás visszaállítása és tökéletesítése
1982. augusztus 10.);
1983: 1. törvény – Extremadura Alapszabálya (1983. február 25.);
1983: 2. törvény – A Baleár-szigetek Alapszabálya (1983. február 25.);
1983: 3. törvény – Madrid Közösség Alapszabálya (1983. február 25.);
1983: 4. törvény – Castilla-León Alapszabálya (1983. február 25.).

65 Constitución Española de 1978. 42–43. o.

66 Uo. 43. o.

67 Uo.

68 Uo.

69 Uo. 43–44. o.

70 A témakört részletesebben tárgyalja José Antonio Alonso de Antonio: Una aproximación al Estado autonómico español. *Revista de la Facultad de Derecho de la Universidad Complutense*. 1990–1991. évf. 78. sz. 9–41. o. című munkája.

71 A kifejezést José Antonio Alonso de Antonio használja idézett művében.

72 Az egy provinciából álló autonóm közösségek sorába tartozik: Asztúria, Cantabria, Murcia, Navarra, Madrid, La Rioja.

73 Constitución Española de 1978. 46. o.

74 Az autonómiaszerződések és a kompetenciák kiszélesítésén alapuló önkormányzati statútumok reformjának kérdéseit tárgyalja: Santiago Muñoz Machado: Los Pactos Autonómicos de 1992: La ampliación de competencias y la reforma de los Estatutos című, a *Revista de Administración Pública*, 1992. 48. sz. 85–106. oldalán megjelent tanulmányában.

75 Constitución Española de 1978. 44. o.

76 Ley Orgánica 3/1979 de 18 de diciembre, de Estatuto de Autonomía para el País Vasco. In: *Código de Leyes Políticas*. 2^a edición. Centro de Estudios Constitucionales, Madrid, 1984. 396. o.

77 Uo.

78 Uo. 397. o.

79 Lásd: Anderle Ádám : Megosztott Hispánia. Kossuth, 1985. 184. o.

80 Vitoria Baszkföld fővárosa.

81 Carlos Alonso Zaldívar-Manuel Castells: *España, fin de siglo*. Alianza Editorial, Madrid, 1992. 167. o. (A továbbiakban: *España, fin de siglo...*).

82 Az Európai Unió gazdasági, szociális, agrár, területkiegyenlítő, kulturális, oktatási, tudományos, fejlesztési, környezetvédelmi célkitűzéseinak megvalósításában nagy szerepet játszanak a különböző alapok: az *Európai Regionális Fejlesztési Alap (FEDER)*, az *Európai Mezőgazdasági Orientációs és Garanciális Alap (FEOGA)* és az *Európai Szociális Alap (FSE)*. E három szervezet rendelkezésére álló elosztható pénzösszeg az 1987-es 7 milliárd 233 millió ECU-ról 1993-ra 14 milliárd 466 millió ECU-re nőtt. A summát az Európai Közösség Reformbizottsága által 1989-ben megállapított öt fő cél érdekében használták és használják fel. A jelzett prioritások: 1. A kevésbé fejlett régiók fejlesztése és strukturális beillesztése; 2. Az iparilag lemaradó régiók felzárkóztatása; 3. A munkanélküliség elleni hosszú távú küzdelem és a fiatalok átképzése; 4. Az agrárstruktúrák adaptációja; 5. A falusi zónák fejlesztése. Magától értetődő módon a felsorolt alapok nyolcvan százalékát Görögország, Portugália, Írország, Dél-Olaszország, Korzika, a tengerentúli francia területek és Spanyolország kapta és kapja.

83 Europa: Un orden jurídico para un fin político. Fundación Cánovas del Castillo. Madrid, 1992. 27. o.

84 Ley 7/1984, de 31 de marzo, del Fondo de Compensación Interterritorial. In: Código de Leyes Políticas. 384. o.

85 España, fin de siglo. 158. o.

86 A problémakör elméleti feldolgozására és a lehetséges gyakorlati konzekvenciák levonására vállalkozik Javier Rupiérez Alamillo: *Sobre la naturaleza del Estado de las autonomías*. REP, 1993. 81. sz. 73–103. o.

87 Részletesen lásd: Reglamento del Senado, de 26 mayo de 1982. In: Leyes Políticas del Estado. Editorial Civitas, Madrid, 1990. 587–641. o.

88 Ilyen egyezményt kötött 1992 áprilisában a Kanári-szigetek Autonóm Közösségenek kormánya a Közös Piaccal az ott termesztett banán nyugat-európai kedvezményes átvételéről, valamint a festékkészítéshez nélkülözhetetlen, a szigeteknek a turistaforgalom melletti másik fontos bevételi forrását jelentő bíbortetvek preferenciális szállításáról.

89 Navarra Közösség nagy részében is a baszk nyelvet beszélik. A regionális autonómiai rendszerének kialakítása időszakában ezért is törekedtek a baszkok Baszkföld és Navarra egyesítésére.

90 Roberto Mesa: La normalización exterior de España. In: *Transición política y consolidación democrática. España (1975–1986)*. CIS, Madrid, 1992. 150. o. (A továbbiakban: *Transición política y consolidación*.)

91 José María de Areilza: *Diario de un Ministro de la Monarquía*, Editorial Planeta, Barcelona, 1977. 14. o.

92 Uo. 126. o.

93 Ennek vagyunk tanúi Kelet-Közép-Európában és a volt Szovjetunió térségében századunk kilencvenes évtizedében.

94 Ramón Cotarelo: *La política exterior*. In: *La década socialista*. Espasa-Calpe, S. A. Madrid, 1992. 228. o. (A továbbiakban: *La década socialista*.)

95 José Antonio Biescas-Manuel Tuñón de Lara: *España bajo la dictadura franquista. Historia de España*. Tomo X. Editorial Labor, S. A. Barcelona, 1987. 47. o.

96 Uo. 265–266. o.

97 Uo. 282. o.

98 Roberto Mesa: *La normalización exterior de España*. 141–142. o.

99 Fernando Vizcaíno Casas: 1975. *El año en que Franco murió en la cama*. Editorial Planeta, Barcelona, 1992. 184. o.

100 Uo.

101 Roberto Mesa: *Id. mű*. 143. o.

102 Uo. 149. o.

103 Uo.

104 Romániával 1977. január 21-én, Jugoszláviával és Bulgáriával 1977. január 27-én, Lengyelországgal 1977. január 31-én, Csehszlovákiával, Magyarországgal és a Szovjetunióval 1977. február 9-én, Mexikóval 1977. március 28-án, Kambodzsával 1977. május 5-én, Vietnammal 1977. május 23-án, Mongóliával 1977. július 4-én, Angolával 1977. október 19-én létesített diplomáciai kapcsolatot Spanyolország. A Palesztin Felszabadítási Szervezet 1977. március 9-én nyithatta meg irodáját Madridban.

105 A Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egységokmányát és a Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Nemzetközi Egyezményét 1976. szeptember 28-án írta alá Spanyolország.

106 *El País*, 1980. június 15.

107 Roberto Mesa: *Id. mű*. 155. o.

108 *Le Monde*, 1979. július 21.

109 *El País*, 1980. június 15.

110 Roberto Mesa: *La normalización exterior en España*. *Id. mű*. 156. o.

111 Uo. 158. o.

112 *Documentación. Revista de Estudios Internacionales*, 1981. 2. sz. 527–528. o.

113 Uo. 528–530. o.

114 Közli: Celestino del Arenal: *La posición exterior de España*. In: *Transición política y consolidación*. 404. o.

115 *Documentación. Revista de Estudios Internacionales*, 1982. 4. sz. 1306–1307. o.

116 Az „amerikai elkötelezettség kifejezés” Latin-Amerika térségére vonatkozik.

117 *Documentación. Revista de Estudios Internacionales*, 1982. 4. sz. 1307. o.

118 Referencias a la política exterior en el debate, en el Congreso de los Diputados, sobre el Estado de la Nación (23 de octubre de 1984). *Revista de Estudios Internacionales*, 1985. 1. sz. 328. o.

119 Közli: Juan Antonio Yáñez-Barnuevo y Ángel Viñas: Diez años de política exterior del gobierno socialista (1982–1992). In: Alfonso Guerra–José Félix Tezanos: *La década del cambio*. Editorial Sistema, Madrid, 1992. 99–100. o. (A továbbiakban: *La década del cambio*).

120 Uo. 100. o.

121 Real Decreto 214/1986. *Boletín Oficial del Estado*, 7 de febrero de 1986.

122 Uo.

123 Juan Antonio Yáñez-Barnuevo y Ángel Viñas: Diez años de política exterior del gobierno socialista (1982–1992). 103. o.

124 Documentación. *Revista de Estudios Internacionales*, 1983. 3. sz. 663. o.

125 1992. március 24-én elhagyták a torrejóni légitámaszpontot az utolsó F16-osok is.

126 A Nyugat-Európai Unió az 1948. március 17-én Brüsszelben aláírt egyezménnyel jött létre. A Belgiumot, Franciaországot, Hollandiát, Luxemburgot, Nagy-Britanniát – később a Német Szövetségi Köztársaságot és Olaszországot tömörítő szervezet elsősorban regionális védelmi célokat szolgál. A NATO integrált része. Jelentősége az Európai Unió megteremtése és a Maastrichti Szerződés aláírása után nagymértékben csökkent.

127 Spanyolország továbbra sem mond le Gibraltár visszaszerzéséről. Ezt az Európai Unión belüli kapcsolatrendszer egyik fontos, de nem meghatározó elemének tekinti. Nem zárkózik el egy „hongkongi típusú” megoldás lehetőségétől sem. Az 1984 novemberében Brüsszelben közzétett brit–spanyol deklaráció minden esetetől a két ország közötti ellentétek némi tompulását jelzi. E nyilatkozat szerint az érdekeltek felek hajlandóak minden függőben lévő kérdésről – így a Szikla szuverenitásáról is – tárnyalni. Jó szándékuk jeléül 1985 februárjától szabaddá tették a forgalmat Gibraltár és Spanyolország között, s a brit koronagyarmat repülőterének közös használatában is megegyeztek. Ennél tovább napjainkig sem jutott az ügy.

128 José Ortega y Gasset: *España como posibilidad*. In: *Obras Completas I. k. Revista de Occidente*, Madrid, 1961. 138. o.

V. A SZOCIALISTA ÉVTIZED MÉRLEGE. AZ ÚJ SPANYOL TÁRSADALOM

„*Spanyolország nem működik*” – adták hírül az utca emberének a PSOE választási plakátjai 1982-ben. – „*Szavazzatok a változásra!*” – fordultak az állampolgárokhoz. Szavazzatok a Szocialista Pártra „*Azért, hogy Spanyolország működjön*”.

A diadalmas 1982. október 28-a óta 13 év telt el. Beváltotta-e ígéretét Felipe González pártja? Működőképesebb-e Spanyolország 1995-ben, mint 1982-ben volt? Beteljesedett-e Alfonso Guerra euforisztikus jövendölése: „*Tiz év múlva szülőanya sem ismer Spanyolországra*”? Valóban konszolidálódott a demokrácia Hispániában, avagy Antonio Guerrának van igaza, aki a szocialista kormányzat tízéves tevékenységét értékelő Filippikák című könyvét azoknak ajánlja, „akik hittek a be nem következett változás utópiájában”?¹

Federico Jiménez Losantos a korrupció, a párthatalom, a csendes diktatúra² periódusaként jellemzi Spanyolország utolsó tizenegy évét. Az már teljesen világos – olvashatjuk más helyütt –, hogy „a szocialisták nem tudták kihasználni a szélcsend éveit. A jólét Spanyolországa nem érkezett el.”³ A gazdaság egyik visszaesésből a másikba zuhan. Agónia agóniát követ – írja Carlos Rodríguez Braun. Majd így folytatja: „A spanyol gazdaság 1992-ben is 1982-höz hasonló problémákkal küszködik. 1982 azonban nem tért vissza. A gazdaságban, akárcsak az életben, sohasem tér vissza, ami már elmúlt.”⁴

Valóban ennyire kritikus az ország helyzete? A szocialista évtized, a változás évtizede csak balsikereket hozott az országnak? S ha igen, az egyedül a kormányzatnak köszönhető? Kivonhatta-e magát Hispánia a fejlett országokat sújtó gazdasági recesszió hatása alól? Megtett-e a kormány minden tőle telhetőt a következmények enyhítésére? Felkészült-e a kabinet a várható negatív hatások ellensúlyozására? Öt válságmentes év elegendőnek bizonyulhat-e több évtizedes, évszázados hátrány leküzdésére? Ha igen, mivel magyarázható, hogy Kelet-Közép-Európa, a volt Szovjetunió területén létrejött új demokráciák utódállamai, Franciaország, Olaszország, Görögország, Svédország különböző ideológiájú és pártállású kormányzó politikai erőinek választási vereségei 1993 júniusában nem érték el a Spanyol Szocialista Munkáspártot? Mégsem köszöntött be Felipe González alkonya? Valóban hosszúra nyúlik a cézári ambíciókkal⁵ gyanúsított karizmatikus politikus halatomtól való búcsúja?⁶ Ráismer-e még tíz év elteltével a szülőanya saját országára?

Úgy vélem, e kérdésekre ebből a spanyol demokratikus átmenet és konsolidáció előzményeit, folyamatát és összefüggéseit bemutató könyvből kiol-

vasható a válasz. Az élet dolgai azonban nem fehérek vagy feketék. A paleta e két szélső pontja között gazdag színtartomány húzódik meg. A fény mellett ott az árnyék, a sikerekhez fél sikerek, balsikerek, kudarcok társultak.

A krónikás egyet tehet. Harag és részrehajlás nélkül mérleget készít.

1. Gazdasági teljesítmény és foglalkozási struktúra

A spanyol gazdaságtörténetnek a hatvanas évektől a kilencvenes évek közepeig terjedő három és fél évtizede négy nagy szakaszra osztható. Az 1960–1975 közötti időszak a gyors gazdasági fejlődés periódusa volt. A hazai össztermék átlagos évi növekedési üteme 6,8%-ot tett ki. A 7%-os inflációt másfél százalékos munkanélküliség kísérte. Az egy főre jutó nemzeti jövedelem elérte az Európai Közösségi átlagának 81,9%-át.

Jelentős átrendeződés zajlott le a társadalom foglalkozási struktúrájában is. A fejlődést azonban súlyos belső aránytalanságok kísérték, és a gazdaságfejlesztési koncepció nélkülözte a korszerűség elemeit. Ennek ellenére Spanyolországban a hetvenes évek közepére létrejöttek a politikai nyitás és a demokratikus átmenet gazdasági-társadalmi feltételei.

Az 1975-től 1985-ig terjedő időszak a gazdasági recesszió évtizede. A válságperiódus egybeesett a demokratikus politikai átmenet beindulásával és magában foglalta a politikai konszolidáció első három esztendejét is. A hazai össztermék növekedési üteme 1,5%-ra csökkent. Az infláció átlagos mértéke elérte a 15,3%-ot. A munkanélküliség az aktív lakosság 12,4%-át sújtotta.

1986-tól 1990-ig ötéves gazdaságélenkülési periódust élt át Nyugat-Európa. Spanyolország esetében ezt a sevillai világkiállítás, a barcelonai olimpia és az Amerika felfedezésének 500. évfordulójával kapcsolatos rendezvényosztrozat konjunkturális impulzusai 1992-ig meghosszabbították. A hazai össztermék évi növekedési üteme 4,5%-ot ért el. Az infláció 6,5%-ra csökkent, a munkanélküliség viszont 18,4%-ra nőtt.⁷ Az egy főre jutó nemzeti jövedelem 11 200 dollárra emelkedett.

1993-tól Hiszpiában is beköszöntött a gazdasági recesszió időszaka. Spanyolország helyzetét bonyolítja, hogy a Maastrichti Egyezmény előírásai szerint Hiszpiának 1996-ig el kell érnie, hogy az infláció, a kamattípusok, az államháztartás deficitje és az államadósság szerkezete illeszkedjen az Európai Unió követelményeihez. Hasonló szellemben kell átalakítani a munkahelyteremtés, a szociális védelem, az oktatás, az infrastruktúra rendszerét. Fel kell számolni a vámkorlátozásokat, és biztosítani kell az 1957-es Római

Egyezményben meghirdetett „négy szabadság” – az áru, a munkaerő, a szolgáltatások és a tőke akadályok nélküli mozgása – teljes körű érvényesülését.

A spanyol gazdaság és társadalom történelmének egyik legnagyobb kihívásával néz szembe. Joggal vetődik fel a kérdés: képes lesz-e az ország e kritériumoknak megfelelni, s mennyiben segítette elő e célkitűzések megvalósulását a PSOE-kormányzás tizenhárom éve?

Tökéletes garanciák természetesen nem léteznek. A sikeres reményével kecsegett azonban az a körülmény, hogy a nemzetközi összehasonlító gazdaságtörténeti elemzések szerint *Spanyolország az utóbbi harminc év egyik legdinamikusabb fejlődését produkálta*. A hazai össztermék csaknem négy-szeresére nőtt. 1980-hoz képest 1992-ben az ország 40%-kal lett gazdagabb. A spanyol királyság ezzel a fejlett tőkésországok sorában a nyolcadik helyet foglalja el. A növekedést azonban súlyos aránytalanságok – a társadalmi egyenlőtlenség hangsúlyosabbá válása, marginalizáció stb. – követték.

Spanyolország az Európai Unió tagja lett, de a Közösség szegény országai közé tartozik. Az egy főre jutó hazai össztermék a nyolcvanas évek elején csupán a tizenkettek átlagának 73%-át tette ki. Tiz esztendővel később ez az érték 79%-ra emelkedett.

Hasonlóan alakult az egy főre jutó nemzeti jövedelem is. Ernest Lluch ezzel kapcsolatos összeállítása szélesebb nemzetközi összefüggésrendszer keretei között szolgáltat információkat.⁸

*Egy főre jutó jövedelem
az Európai Közösséggel való összehasonlításban*

A tizenkettek átlagjövedelme valamennyi év esetében 100%-nak felel meg

	1960	1970	1975	1980	1985	1990	1991	1992
Németor.	117,9	113,2	109,9	113,6	114,2	112,8	114,2	113,6
Spanyolo.	60,3	74,7	81,9	74,2	72,5	77,8	79,0	79,9
Franciaor.	105,8	110,4	111,8	111,6	110,6	108,6	108,7	108,8
Egy. Kir.	128,6	108,6	105,9	101,1	104,2	105,1	102,1	102,1
USA	189,6	164,5	155,8	151,4	156,1	150,3	147,3	146,8
Japán	55,8	91,7	95,0	100,9	111,2	118,7	122,6	124,3

A szocialista kormányzat hatalomra kerülésekor a válsággal való határozott szembenézés politikáját hirdette meg.

Alapvető feladatának a gazdasági szerkezet modernizációját és a Közös Piachoz való csatlakozást tekintette. E célok elérése érdekében 800 000 új munkahely létesítését ígérte. Vállalta az infláció letörését, a békérek növekedési ütemének csökkentését, a külkereskedelmi hiány és a közkiadások mérseklését, a válsággal sújtott ágazatok rekonstrukcióját és a költségvetési deficit redukálását. Mindez következetes és kemény pénzügyi megszorító intézkedésekkel kívánta elérni. Miguel Boyer és Carlos Solchaga miniszterek tevékenységének eredményeképpen „megszületett a spanyol szocialista monetarizmus”.⁹

A F. González-kormány első három évében nem sikerült a beígért 800 000 új munkahely megteremtése. A foglalkoztatottak létszáma 1980–85 között 1,1 millióval csökkent. A keresőképes korú lakosság 21,7%-a, 2 961 500 fő munka nélkül maradt. Az állásukat vesztettek elsősorban a mezőgazdasági alkalmazottak, a válságba került iparágak, a nők és az első munkahelyet kereső fiatalok közül kerültek ki. 1985 és 1992 között, a gazdasági helyreállítás éveiben megfordult a társadalmi békét robbanással fenyegető trend. Kétmillió új munkahely megteremtésével 16%-ra csökkent az állás nélküliek aránya. Eközben jelentős területi-szerkezeti átrendeződések mentek végbe a spanyol gazdaságban. Csökkent az atlanti tengely (Baszkföld, Cantabria, Asztúria, Galícia) jelentősége. Látványosan megnőtt Madrid és a Mediterrán-térség (Barcelona, Valencia, Murcia, a Baleár-szigetek) súlya.

A gazdasági változásokkal összhangban erőteljes urbanizációs folyamat bontakozott ki az országban. 1986-ban az 5000 főnél nagyobb városokban élt a lakosság 83,3%-a, a százezres lélekszámot meghaladó települések pedig a spanyolok 42,4%-át tömörítették. Látványos elmozdulások következtek be a foglalkozási struktúra alakulásában és az egyes csoportoknak a hazai össztermék előállításából való részesedése mértékében is. Spanyolország ezen a téren is követte az élenjáró nemzetek irányadó trendjeit. Az 1990-es években az ibér társadalom szerkezete a modern gazdasági rendszer jellemzőit mutatja.¹⁰

*Az aktív népesség szektoronkénti megoszlása
Spanyolországban. 1950–1990 (%-ban)*

	Mezőgazdaság	Ipar	Építőipar	Szolgáltatások
1950	47,6	19,9	6,6	25,9
1960	36,6	22,9	6,7	33,2
1970	22,8	27,1	10,5	39,6

	Mezőgazdaság	Ipar	Építőipar	Szolgáltatások
1980	15,7	26,1	8,6	49,5
1990	11,8	23,7	9,7	54,8

Amint azt már jeleztük, a fejlődés az egyes gazdasági ágak hazai össztermék létrehozásához való hozzájárulása mértékében is jól megfigyelhető. A mezőgazdaság részesedése 1960-ban 22%, 1980-ban 7,1%, 1990-ben 5,3% volt. Ugyanezen időintervallum alatt az ipar (beleértve az építőipart is) teljesítményére vonatkozó értékek 32,8%-ot, 38,6%-ot és 39,1%-ot mutattak. A vezető szerepet már a hatvanas évek eleje óta a szolgáltatások vették át. Az ágazat részesedése a hazai össztermékben 1960-ban 45,2%-ot, 1980-ban 54,3%-ot, 1990-ben 55,6%-ot ért el. Spanyolország ezzel igen közel került az európai tizenkettek átlagához, amely 1990-ben a szolgáltatások esetében 63,6%-ot, az ipari részesedés tekintetében 33,2%-ot a mezőgazdaság vonatkozásában pedig 3,2 %-ot tett ki.¹¹

A nyolcvanas évtizedben, a szocialista kormányzás időszakában ment végbe a *spanyol gazdaság internacionálizációja*. A közös piaci belépést a különböző formákban (közvetlen, értékpapír, ingatlan) Spanyolországban megvalósuló külföldi tőkebefektetési hullám követte. Ennek nagysága öt év alatt elérte a hétmilliárd dollárt.¹² Ugyanezen idő alatt a külföldön befektetett spanyol tőkeállomány 830 millió dollárra nőtt. A gazdaság internacionálódása és az ország Európai Unió-tagsága radikális változást idézett elő az export-import arány alakulásában is. 1986 és 1990 között a spanyol kivitel évi átlagban 3,9%-kal, a behozatal 15,2%-kal nőtt.

A hazai és a nemzetközi versenyképesség megőrzése céljából hatalmas banki és biztosítóintézeti egyesületek jöttek létre. A Banco de Bilbao és a Banco de Vizcaya egybeolvadásából keletkezett a BBV birodalom. Más spanyol bankok létrehozták az Argentaria-csoportot. A katalán Caixa de Pensiones és a Caixa de Barcelona egyesüléséből jött létre a La Caixa.

A spanyol gazdaság gyors felfutásának, fejlődésének és internacionálódásának árnyoldalához tartozik, szerkezeti gyengeségét jelzi az ország kereskedelmi deficitjének alakulása. A spanyol kereskedelmi mérleg hiánya jelentősnek mondható. Az OECD-országok közül csupán az Egyesült Államok deficitje haladja meg a Hispániában mért értéket.

*A OECD-országok kereskedelmi mérlege¹³
(ezermillió dollárban)*

	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993
USA	-112,5	122,1	-145,1	-159,5	-127,0	-115,9	-108,1	-73,6	-74,1	-82,5
Japán	44,3	56,0	92,8	96,4	95,0	76,9	63,5	103,3	124,9	129,7
Ném.o.	23,1	28,8	56,1	70,5	79,9	77,9	73,1	24,3	32,8	40,0
Fr.o.	-4,1	-5,4	-2,8	-9,2	-8,5	-10,1	-12,9	-9,3	-0,7	0,4
Ol.o.	-5,8	-6,2	4,2	-0,3	-1,2	-2,2	0,5	-0,2	1,7	2,1
Anglia	-7,1	-4,3	-14,0	-18,9	-38,5	-40,2	-33,1	-17,9	-19,7	-25,1
Sp.o.	-4,3	-4,2	-6,5	-12,8	-18,0	-24,6	-29,5	-30,5	-33,8	-37,0

A szerkezeti gondok, a kiegyensúlyozatlanság és a belső feszültségek ellenére egy doleg nem tagadható: a szocialista kormányzat tizenkét éve alatt jelentős mértékben átalakult, korszerűsödött, internacionálizálódott az ország gazdasági-társadalmi struktúrája.

2. Egyenlőtlenségi fejlődés és társadalmi modernizáció

A Spanyolországban az elmúlt másfél évtizedben végbement modernizációs és átalakulási folyamatokat kiegyensúlyozatlanság és egyenlőtlenség jellemzette. „Az újból a régi Spanyolországba vezető utazás minden ötperces séta”¹⁴ – írja José Juan Toharia. Hispánia ugyan sokat változott és rövid idő alatt – folytatja –, de megmaradtak, avagy talán magasabb szinten újratermelődtek a spanyol társadalmat a rendszerváltozás előtt jellemző viszonyok. „... Két ellentétes, a történelmi idő által megosztott Spanyolország él még egymás mellett. A nagyapák iskolálatlan Spanyolországa és az unokák eltömegesedett nevelésben részesült Spanyolországa. A társadalmi életünk tegnapjához és a szociális világunk holnapjához tartozó főszereplők... között alig vannak érintkezési pontok.”¹⁵

A spanyol lakosságot nem csupán a generációs sajátosságokból adódó eltérő tapasztalatok, hanem az anyagi-vagyoni viszonyok egyenlőtlenségeből fakadó ellentétek is megosztják. A Gini-féle index szerint – ahol a teljes egyenlőség a 0-t, a teljes egyenlőtlenség az 1-es értéket jelenti – az 1982-ben mért 0,33-as jelzőszám 1987-re 0,4-re változott. A gazdagok még gazdagabbak, a szegények még szegényebbek lettek. Ez utóbbi rétegek a spanyol lakosság egyötödét teszik ki.

Mégsem beszélhetünk kettős szerkezetű társadalom kialakulásáról – olvashatjuk az „A századvég Spanyolországa” (España, fin de siglo) című könyv egyik tanulmányában¹⁶ –, mert a nagyobb társadalmi egyenlőtlenség a szegénységi küszöb növekedése mellett következett be.

Az Európai Közösségg által alkalmazott számítási mód szerint azok a rétegek tekinthetők szegényeknek, amelyeknek egy főre eső jövedelme nem éri el az adott ország egy főre eső jövedelmi átlagának a felét. E mutató alapján Spanyolországban a lakosság 21%-a, Portugáliában 32%-a, Görögországban 21,6%-a él a kritikus szint alatt. Más eljárások a családi költségvetés átlagos fogyasztási színvonalának alakulásából indulnak ki. Azt a háztartást tekintik szegénynek, amely az átlagos családi fogyasztás felénél kevesebbet költ. Ennek alapján 1985-ben a spanyol háztartások 20,37%-a, 1989-ben 18,76%-a volt szegénynek minősíthető.

1980 és 1985 között európai összehasonlításban Spanyolország helyzete a következőképpen alakult:¹⁷

A háztartások és a lakosság szegénységi aránya (%-ban)

	Háztartások		Személyek	
	1980	1985	1980	1985
Spanyolország	20,3	17,8	20,9	18,9
Portugália	31,4	31,7	32,4	32,7
Görögország	20,5	17,4	21,5	18,4
Írország	18,5	17,4	18,4	19,5
Franciaország	18,0	14,8	19,1	15,7
Egyesült Királyság	14,1	18,9	14,6	18,2
Olaszország	12,0	14,7	14,1	15,5
Németország	10,3	9,2	10,5	9,9
Dánia	8,0	8,0	7,9	8,0
Hollandia	6,9	7,9	9,6	11,4
Belgium	6,3	5,2	7,1	5,9

Nem csupán az egyenlőtlenség, de a spanyol társadalom polarizációja is nőtt, s a nyolcvanas–kilencvenes években a *marginalizáció formái* kissélesedtek. Hivatalos adatok szerint 1992-ben a fizikai vagy pszichikai károsozást szenvedettek, illetve nyugdíj nélküliek száma elérte az egymillió főt. A drogfogyasztók százezres táborát kétmillió alkoholbeteg egészít ki. Harmincezerre tehető a vándorló életmódot folytató lakás nélküliek és koldusok

száma. Harmincnégyezren vannak a börtönlakók. Meghaladja a százezret a peremre szorult, prostituált nők száma. Társadalmi diszkrimináció sújtja az ötszázeres cigányközösség egy részét, s kettőszázezerre tehető a rendezett státus nélkül Spanyolországban élő külföldi bevándorlók csoportja.¹⁸

Az ibér gazdaság és társadalom gyors ütemű szerkezeti átrendeződését „káros mellékhatásként” a *bűnelkövetések* számának ugrásszerű *növekedése* kísérte. A demokratikus rendszer konszolidálásának tíz évére harminc esztendő munkáját végezte el. A társadalom energiáinak felszabadítása azonban nemkívánatos jelenségekkel is együtt járt. 1982-ben a belügyminisztériumi statisztikák 445 587 bűncselekményt regisztráltak. Ez a szám 1983-ban 588 700-ra, 1984-ben 607 318-ra, 1985-ben 639 599-re, 1986-ban 728 203-ra, 1987-ben 806 746-ra, 1988-ban 795 925-re, 1989-ben 824 331-re, 1990-ben 827 401-re nőtt.¹⁹ Romlott a közbiztonság. Az állampolgárok önvédelmi csoportokat szerveznek. Továbbra sem sikerült felszámolni a *terrorizmust*. Elsősorban az ETA-val szembeni eredményes fellépés esélyei azonban a francia hatóságokkal a nyolcvanas évek óta megvalósuló együttműködés és a belpolitikai helyzet stabilizálódása miatt jelentős mértékben növekedtek.

Az anyagi-vagyoni egyenlőtlenségeket, a szegénységből és a marginális helyzetből származó hátrányokat csupán *részlegesen kompenzálja a spanyol késői jóléti állam* korábban alig létezett *mechanizmusa*. Ez jól nyomon követhető a nagy átalakuláson végbement *oktatási rendszer* esetében is. Nőttek az ágazatra fordított költségek, csökkent a Spanyolországot a fejlett Európától elválasztó különbség, és jelentősen emelkedett a képzés színvonalai is. Az idős korosztályt sújtó analfabetizmus aránya az 1980-as 8,5%-ról 1991-re 5,3%-ra csökkent.

A tanulmányait be nem fejező tizenhat éves vagy annál idősebb népesség százalékos megoszlása ugyan romló tendenciát mutat (1980-ban 15,4%, 1991-ben 16,3%), azonban 32,7%-ot tesz ki a középiskolai végzettségűek csoportja. Az egyetemi-főiskolai diplomával rendelkezők aránya a jelzett időszakban 4,9%-ról 7,7%-ra nőtt.²⁰

Általánossá vált a négy és tizenöt éves kor közötti népesség beiskolázása. Erről tanúskodik az Oktatási és Tudományos Minisztérium által közzétett adatsor.²¹

Életkor és tanév szerinti beiskolázási szint (%-ban)

Életkor	1982–1983	1987–1988	1990–1991
4–5	85,82	96,25	96,30
6–13	100,00	100,00	100,00

Életkor	1982–1983	1987–1988	1990–1991
14–15	76,90	92,20	97,50
16–17	51,50	60,41	63,00

Más statisztikák a középfokú oktatásban részesülők arányát 77,75%-ban határozzák meg, és a 20–24 éves korosztály beiskolázási szintjét 28,49%-ra teszik. Spanyolország ezzel Hollandia után az adott népességcsoport legjobb európai átlagával dicsékelhet.²²

1985 és 1991 között 24,5%-kal nőttek az oktatásra szánt állami kiadások. A költségek ennek ellenére csupán a hazai össztermék 3,9%-át teszik ki. Ez elmarad az Európai Unió átlagától, és lényegesen kisebb a Franciaország (5,73%) vagy Nagy-Britannia (4,96%) által a célra fordított összegeknél.

A spanyol jóléti állam nagy erőfeszítéseket tett a lakosság *egészségügyi viszonyainak* javítására is. A mérleg ezen a területen is pozitívnak mondható, az eredmények azonban kevésbé látványosak, mint az oktatási szférában. A PSOE-kormányzat mindenekelőtt az egészségügyi ellátás általánossá tételeit tűzte ki célul. Ezt írta elő az 1986 áprilisában elfogadott törvény is. Az 1983 és 1991 közötti időszakban a kormányzati erőfeszítéseket sikeresen koronázta. Az 1983-ban regisztrált 33 millió (86,38%) helyett 1991-re már 39 millió spanyolra, a lakosság 98,90 százalékára terjedt ki az egészségügyi biztosítás rendszere. Az 1982-es 3,9%-ról 1991-re a hazai össztermék 4,29%-ára nőttek az e területre fordított állami kiadások. A betegellátás finanszírozásával együtt e két szféra költségvetési támogatása eléri a hazai össztermék 5,9%-át.

Annak ellenére, hogy a jelzett periódusban az orvosok száma 161%-kal (!) nőtt, még mindig nagy a hiány jól felkészült szakemberekben. Kevés a diplomás nővérek és a kórházi ágyak száma is. E gondok megnyugtató megoldása csak hosszú távon képzelhető el.

A spanyol társadalom másik akut problémáját a *lakásviszonyok alakulása* jelenti. A hatvanas–hetvenes évtizedben a városokba áramló, munkát kereső népesség fedélhez jutott ugyan, azonban ezeknek az épületeknek a komfortfokozata, minősége, felszereltsége sok esetben már nem állja ki a századvég próbáját. A spanyol lakosság 80 százaléka – s ez igen magas aránynak tekinthető – saját lakásában él. Ez a körülmeny a fejlődés kezdeti szakaszában kedvezően befolyásolta a családok szociális helyzetét és biztonságát. Hozzájárult ugyanakkor a népesség eladósodásához, ami a nyolcvanas évek eleje

óta megnehezíti a munkába álló fiatal generáció családalapítását, saját lakás-hoz jutását, szakmai és területi mobilizációját.

A rossz minőségű lakások felújításához, bővítéséhez és korszerűsítéséhez sok pénzre lenne szükség. A nehézségeket fokozza, hogy a PSOE-kormányzat időszakában jelentős mértékben csökkent az állami és magánerős lakás-építés, valamint a szabadon megvásárolható otthonok (szabad lakások) száma. A kialakult helyzetet jól tükrözi a Közmunka és Közlekedésügyi Minisztérium által közzétett adatsor.²³

*A Spanyolországban 1970–1990 között befejezett lakások száma
(ezer lakásban)*

Év	Hivatalosan támogatott lakások			Szabad lakások	Összes lakás
	állami	magán	összesen		
1970	10,60	174,70	185,30	122,80	308,10
1971	25,80	164,90	190,70	128,20	318,90
1972	26,50	163,90	190,40	145,90	336,30
1973	21,20	156,10	177,30	171,30	348,50
1974	14,90	160,80	175,70	182,70	358,40
1975	17,70	168,70	196,40	177,90	374,30
1976	11,60	150,60	162,20	157,50	319,70
1977	15,90	148,30	164,20	160,20	324,40
1978	21,60	135,20	156,80	162,10	318,90
1979	17,30	120,00	137,30	123,50	260,80
1980	9,30	116,80	126,10	136,80	262,90
1981	10,20	108,70	118,90	115,90	234,80
1982	19,80	119,30	139,10	103,70	242,80
1983	27,50	111,20	138,70	91,70	230,40
1984	14,40	119,70	134,10	68,00	202,10
1985	15,90	112,70	128,60	62,80	191,40
1986	16,20	106,00	122,20	73,00	195,20
1987	13,50	102,70	116,20	86,40	202,60
1988	17,30	93,60	110,90	128,50	239,40
1989	12,40	71,30	83,70	151,10	234,80
1990	9,60	51,20	60,80	–	–

A jelentős lakáshiány miatt különösen a gazdasági fejlődés centrumainak számító területeken csillagászati összegeket kérnek az otthonokért. Az új lakások négyzetméterenkénti átlagára az 1985-ös 46 100 pesetáról 1990-re 114 500 pesetára nőtt. A preferált nagyvárosokban, régiókban és üdülőkörzetekben ennél is jóval nagyobbak a különbségek. Madridban például az 1985-ös 77 200 négyzetméter/peseta 255 000 pesetára nőtt. Baszkföldön a 65 400 pesetás összeg 151 700 peseta értékig ment fel.²⁴ Az új lakások árai-nak százalékos aránya kissé meglepő módon Asztúriában, Aragóniában, Andalúziában és Cantabriában nőtt a legjobban.²⁵ Valamennyi önkormányzati közösségen jelentős mértékben meghaladták azonban az átlagos családi jövedelem növekedési ütemét. A lakásárak a vagyoni különbségek és a jövedelemegyenlőtlenségek továbbbélésének gerjesztőivé váltak.²⁶

A sevillai expo és a barcelonai olimpia által kiváltott beruházási és építési láz átmenetileg enyhített a helyzeten. Ennek ellenére a tizenhárom évi szocialista kormányzás egyik legnagyobb adóssága a lakásépítés területén halmozódott fel.

Az 1982 és 1992 közötti időszak a *lakosságnövekedésnek és a népesség korösszetételének az alakulása szempontjából* is a jelentős változások periódusának tekinthető. A népmozgalmi adatok három, egymással összefonódó trend érvényesülését jelzik. A statisztikákból világosan kiolvashatók a *demográfiai modernizációnak, a migráció csökkenésének és a lakosság életkor szerinti konszolidálódásának tendenciái*.

A demográfiai modernizáció²⁷ mindenekelőtt a népességnövekedés csökkenő tendenciájában jut kifejezésre. A kilencvenes évek elején Spanyolországban igen alacsony szintre süllyedt a népszaporulat mutatója. 1964 és 1974 között – nem utolsósorban az erőteljes állami ösztönzés hatására – születési boom volt. 1964-ben 669 272 csecsemő láttá meg a napvilágot. A szám 1974-re 687 710-re nőtt. Ez Spanyolország történetében rekordot jelentett és azzal a következménnyel járt, hogy a kilencvenes évek elejére igen népes 17 és 27 év közötti korosztály jelent meg a politikában és a munkaerőpiacón. 1974-től, s különösen a nyolcvanas évek elejétől azonban a népességszaporulat jelentős mértékben csökkent. 1980-ban 571 018 kisbabát, négy eszten-dővel később 473 281 újszülöttet regisztráltak az anyakönyvi hivatalok.²⁸

1981 és 1991 között az ország lakossága 743 324 fővel gyarapodott. Ez 1,97% arányváltozásnak felel meg. A bevándorlás következtében a tényleges növekedés ennél nagyobb, 3,7%-os volt.²⁹ Európai összehasonlításban a négy százalék körüli érték is csupán a kontinentális középmezőnyben biztosít helyet Spanyolországnak. Hozzá kell tennünk végezetül, hogy a népességszaporulat jelzett üteme Hispánia esetében a század legalacsonyabb értékének felel meg. Az Országos Statisztikai Intézet másik adatsora ugyanakkor

1981 és 1992 között 3,15%-os, azaz 1 189 913 fős népességnövekedésről szá-mol be. Az elemzések az eltérést a migrációs szaldó pozitív alakulásával magyarázzák.³⁰

A Statisztikai Intézet 1991-ben kiadott szociális mutatók című táblázata nemzetközi összehasonlításra vállalkozik az Európai Közösséggel. A közölt adatok némi leg elternek ugyan az általunk elemzett számuktól, de nem mondanak ellen a népességcsökkenés általános trendjének.³¹

*Népességnövekedés Spanyolországban és Európában
(1980–1990)*

	1980	1988
<i>Lakosság (ezer főben)</i>		
Spanyolország	37 242,0	38 924,5*
EK	317 200,8	327 065,0*
<i>Növekedési arány (%)</i>		
Spanyolország	10,5	1,5
EK	4,5	3,5
<i>Természetes növekedési arány (%)</i>		
Spanyolország	7,5	2,5
EK	2,7	1,8

* 1990-es adatok

Az alacsony népszaporulat a spanyol családok csökkenő gyermekvállalási hajlandóságával magyarázható. A hetvenes évek második felétől drasztikusan visszaesett az egy nőre jutó gyermekszám. 1976-ban ez 2,8, 1980-ban 2,22, 1989-ben már csupán 1,38 volt. Spanyolország ezzel az 1,6 gyerek/nő értéket mutató európai átlag alá került.

A gyermekáldással ellentétes trendet mutat a *migrációs folyamat*. Spanyolország történelmileg és hagyományosan az emigránsokat kibocsátó országok sorába tartozott. Ennek alapvetően gazdasági-társadalmi okai voltak. A polgárháború befejezése után megnőtt a politikai okokból kivándorlók és menekülők aránya. Az 1980-as évek elején viszont Hispániában már 183 147 külföldi letelepedéséről tudósítottak a statisztikák. Az évtized végére ez a szám 398 147-re nőtt, és meghaladta a spanyol lakosság 1%-át. A bevándorlók egy része a betelepedés szándékával érkezett az országba, s – amint azt már jeleztük – rendezetlen státusa következtében az új marginalizáció növekedéséhez járult hozzá. A spanyolok kivándorlási hajlandósága a hetvenes

évek második felétől jelentős mértékben csökkent. A demokratikus rendszer-változás után az emigránsok többsége is hazatért. A gondot a kilencvenes években már nem a ki-, hanem a bevándorlások okozzák.

Sajátosan alakult az életkor *csoportok* – elsősorban a fiatalok és az öregtek – *egymáshoz viszonyított* aránya is. Abszolút értelemben mindenkor generáció esetében növekedésről beszélhetünk, de az ifjú korosztály létszáma a nyolcvanas évek eleje óta egyre csökkenő mértékben gyarapszik. A nyugdíjas népesség aránya ezzel ellentétes trendet követ. Az átlagos életkor növekedésével párhuzamosan, az előrejelzések szerint, az időskorúak aránya 2010-re eléri a spanyol társadalom 15%-át. A jövőben ez komoly szociális problémákat okozhat. Mindezt tetézik a nemek közötti átlagéletkor különbségeiből addódó gondok. A kilencvenes évtized elején egész Európában a spanyol férfiak várható életkora a legmagasabb (73,1 év). Noha a nők a maguk 79,6 évével a képzeletbeli európai dobogó második fokára szorultak, az 1000 hatvan év feletti spanyol hölgyre még így is csupán 693,4 férfi jut.

A demográfiai mozgások nem hagyták érintetlenül a társadalom alapsejtjét alkotó családok életét sem. A tendenciák ebben az esetben is a világi és a posztmodern értékek erősödését mutatják. A Manuel Navarro által készített táblázatos összeállításból e megállapítás igaza világosan kiolvasható.³²

*A családi élet változásának mutatói
(1981–1991)*

	1981	1991
Családok száma (millióban)	10,7	11,5
Átlagos családnagyság	3,5	3,3
Harminc évnél idősebb egyedül élők (ezerben)	2107,4	2179,8
A harminc évnél idősebb lakossághoz viszonyított százalékos arányuk	11,1	11,5
Házzasságkötések aránya	5,9	5,6
Házasulandók átlagos életkora		
– férfiak	26,2	27,6
– nők	23,6	25,0
Polgári házasság (ezerben)	7,2	34,0
Összes házasságkötés százalékában	2,9	17,3
Válás és különélés (ezerben)	16,4	47,5
Elváltak vagy külön élők (ezerben)	241,1	399,9
Az abortuszok hivatalosan közzétett aránya az élvészületések %-ában*	–	7,6

* Az adatokat 1987-től közlik. Akkor a terhességmegszakítás aránya az élvészületések 4%-át tette ki.

A családi élet változásairól készített adatsorból megállapítható, hogy csökken a gyermekszám. Az életkor várható növekedése miatt későbbre tolódott a házasságkötések időpontja. Nőtt az egyedül és a különélők, az elváltak, a csak polgári házasságot kötötték és a terhességmegszakítások száma. Amit a jelzett táblázat adatai nem tartalmaznak, de más statisztikákból nyomon követhető: a nők munkába állása és önálló keresővé válása következtében nőtt az egyszülős családok és a házasságon kívül született gyermekek száma. Széles körben elterjedt a fogamzásgátló szerek használata. Az Egészségügyi Minisztérium a rádióban, a televízióban és az irott sajtóban meglehetősen harsány felvilágosító kampányokat szervez. Öles plakátok figyelmeztetnek a meggondolatlan szexuális kapcsolatok súlyos következményeire, s budzítanak a családtervezésre. Változtak a házasságkötési szokások is. A hivatalos egybekelést gyakran élettársi együttélés előzi meg, s a boldogító igen kimonására sokszor csupán polgári keretek között kerül sor. Falun jóval konzervatívabbak a viszonyok, vidéken tovább él a nagycsalád hagyománya is.

A gazdasági, társadalmi, demográfiai változások jelentős hatást gyakoroltak a spanyol lakosság életmódjára. Nagymértékben átalakították a politikai-lag releváns értékpreferenciákat, az értékek világát is.

3. Az értékek világa

España es diferente. *Spanyolország más* – hirdetik az utazási irodák prospektusai. España es el país del sol. *Spanyolország a napfény országa* – olvashatjuk a Madridban vásárolt közkedvelt reklámtrikókon. Vegyen részt egy hamisítatlan spanyol bikaviadalon! Élvezze az erő, az ügyesség és a küzdelem szépségét! – invitálják öles plakátok az országba látogató külföldi állampolgárt. Tiltásak be az állatgyilkosságokat! Az állatkínzást nyilvánítsák bűncselekménynek! – skandálja tüntetők egy csoportja Madrid főterén, a Puerta del Solon. Spanyolország modern európai állam. A bikaviadal barbár és brutális középkori szokás. Szakitsunk végre avitt hagyományainkkal! A külföldiek ne csak, vagy ne elsősorban a kuriózumot lássák bennünk! – harsogják a tüntetők. Tény az, hogy egy társadalom szokásai, értékrendje vezényszóra és egyik pillanatról a másikra nem változtathatók meg. S az is tény, hogy Spanyolország nevének hallatára a külföldieknek ma is felcsillan a szeme. Sokan az ebéd utáni pihenők, a siesták, a hangulatos kiskocsmák, bárok, cafeteriák, a kedélyes és szívélyes mediterrán életvitel világára gondolnak.

Spanyolország természetesen különbözik Európa más nemzeteitől. A nyolcvanas évek társadalmi változásai azonban jelentős mértékben átalakí-

tották a lakosság szokásait. *Modernizálódott a spanyolok életmódja*. Számos, korszerűtlennek tekinthető szokás ma már a múlt reliktái közé került.

Az ország ugyanakkor megőrizte egzotikusnak tekinthető identitása egy részét. Spanyolország más – ez azt is jelenti, hogy Hispánia 17 autonóm tartománya sajátos kulturális-történelmi közösséget alkot, egyedi jellegzetességekkel. Az andalúzok legalább annyira büszkék Córdoba, Granada, Sevilla szépségeire, mint a baszkok senki máséhoz nem hasonlítható nyelvükre és identitásukra.

Az „*España es diferente*” jelszó egy saját értékeit átalakítva megőrző, a szerves modernizációt és illeszkedést megvalósító ország önkifejezése. A spanyolok megtartották és a huszadik század vége követelményeihez igazították az ebéd utáni *siesta* rendszerét. Az országban ötnapos, napi nyolcórás munkarendben dolgoznak az emberek. Folyamatosan működnek a közsolgáltatást ellátó vagy több műszakban dolgozó üzemelek. A késői ebéd és vacsora, az utcák éjszakai nyüzsgése és forgalma a tradicionális agrár- és bürokratikus társadalom egyes mélyen gyökerező szokáselemeinek továbbbélését jelenti. Az elmúlt évtizedekben végbement robbanásszerű változások és a nők tömeges munkába állása sem változtatott ezen a helyzeten. A lakosság a modern világ követelményeivel összhangban állónak találja a társadalmilag kialakult és elfogadott több száz éves normarendszer fennmaradását.

A *spanyolok az utcán élnek* – fogalmazódik meg az értetlenkedők és finnyás lelkűek vágja. S ez igaz. Az országban 133 000 bár, cafeteria, taverna és rengeteg étterem üzemel. A köznapi és a társasági élet elképzelhetetlen lenne e találkozóhelyek nélkül. A siesta idején gyakran két-három óráig is elhúzódik az ebéd. A főétkezés a minden nap élet apró szertartásává vált. S ne feledjük: a szolgáltatások adják a belső hazai össztermék 55,6%-át és foglalkoztatják a munkaerő 54,8%-át!

A *bikaviadal* sem csupán spanyol sajátosság. Portugáliában, Franciaország déli részén és egyes latin-amerikai államokban ma is népünnepélynek számít. Szociológusok, szociálpszichológusok véleménye szerint a corrida a kollektív társadalmi katarzis eszköze, s azt példázza, hogy az egyén elé görögített akadályok legyőzhetők. A nagy torerók emlékét megőrzi az emberi memória. Legjelesebbjeinek szobrot állítanak. A közösség nagy többsége ösztönösen azzal is tisztában van, hogy a bika legyőzése „kollektív alkotás”. A publikum olézása éppúgy hozzájárul a szertartás sikeréhez, mint a torerót segítő személyzet ténykedése.

Sok szakember állítja, hogy a spanyol életmódban megtestesülő értékek szemben állnak a fogyasztói társadalom és a modernizáció értékeivel. Lehet, hogy így van. Egy dolog mégsem tagadható: az egymásnak is ellentmondó megítélezések ellenére *csendes forradalom zajlott le a spanyol társadalom*

életmódjában. Ez a demokratikus politikai és társadalmi értékek széles körű elterjedésében és elfogadottságában is kifejezésre jut.

Juan Salcedo szerint³³ – aki feltevéseit a jelenlegi spanyol viszonyokra alkalmazza – egy rendszer stabilitása és legitimitása négy tényezőn alapszik:

1. A pluralista demokrácia elvén és az azt alkotó és megvalósító intézmények elfogadottságán.

2. A gazdasági rend kritikus szellemű általános elfogadottságán és azon a kikötésen, hogy minden nap működése ne vezessen elfogadhatatlan egyenlőtlenségek kialakulásához s a termelés, valamint a foglalkoztatottság krónikus válságához.

3. Az állam adott területi rendszerének és szerkezetének elfogadásán. Ez a kritérium kizára az önrendelkezési jog korlátlan érvényesülését.

4. Az európai gazdasági és politikai integráció eszméjének és következményeinek elfogadásán.

Salcedo arra is felhívja a figyelmet, hogy a jóléti állam ideája az elmúlt másfél évtizedben mély gyökereket eresztett a spanyolok gondolkodásában. A lakosság igényli a közhatalom szociális, egészségügyi, oktatási, infrastrukturális és a lakásviszonyokra kiterjedő gondoskodását.

Spanyolországban 1980 és 1994 között konszolidálódott a demokratikus politikai rendszer. Az indulást nagy bizonytalanság jellemzette: összeomlott az átmenet kormányzó pártja, az UCD; megszaporodtak az ETA terrorakciói; az 1981. február 23-i puccskísérlet után a katonai beavatkozástól való félelem léگköré uralkodott el az országban. Ilyen helyzetben következett be a PSOE 1982-es választási győzelme. A végeredmény ismert: politikai stabilitás, nyugat-európai integráció, a demokratikus értékpreferenciák megszilárdulása. A változást jól tükrözik a Szociológiai Kutatóintézet 1980 és 1990 között lefolytatott kérdőíves vizsgálatának adatsorai.³⁴

A spanyolok által előnyben részesített politikai rendszer (1980–1990) (%-ban)

	1980. VII.	1985. VI.	1990. XII.
A demokrácia valamennyi kormányforma közül a legjobb	49	70	80
Bizonyos körülmények között egy autoritárius vagy diktatorikus rezsim jobb lehet a demokratikus rendszerrel	9	10	7
A hozzáam hasonló ember számára az egyik rendszer olyan, mint a másik	1	9	8

	1980. VII.	1985. VI.	1990. XII.
Nem tudja	8	9	3
Nem válaszol	32	2	2
Összesen:	100	100	100

A táblázatból három összefüggés világosan kiolvasható:

1. Tíz év alatt 31%-kal nőtt azok aránya, akik a demokráciát tartják a legjobb kormányformának.³⁵
2. Az aktív vagy passzív módon közömbösök aránya 18% körül stabilizálódott.
3. 1985-ben és 1990-ben a megkérdezettek 98%-a vállalta véleményét. 1980-ban a nem válaszolók aránya magas volt, 32%-ot tett ki.

Nőtt a spanyol demokratikus rendszer működésével kapcsolatos elégedettségi mutató is. Erről az alábbi táblázat adatai tanúskodnak.³⁶

*A demokrácia működésével kapcsolatos
elégedettségi szint Spanyolországban
(%-ban)*

	1983. december	1990. december
Nagyon elégedett	8	9
Jelentős mértékben elégedett	39	54
Kismértékben elégedett	33	25
Elégedetlen	9	7
Nem tudja	9	4
Nem válaszol	2	1
Összesen:	100	100

Kár, hogy 1993-ban nem készültek – illetve nincs tudomásunk arról, hogy készültek volna – hasonló típusú felmérések. Feltételezhető, hogy a spanyol demokrácia második recessziós periódusában a lakosság elégedettségi szintje más lenne.

Az mindenre figyelemre méltó és a spanyol nép politikai érettségét bizonyító körülmeny, hogy a lakosság 1980-ban, a gazdasági válság időszakában is hitt a demokratikus rendszer konszolidálásának lehetőségében. A Szó-

ciológiai Kutatóintézet 1980 júliusában feltett kérdéseire az alábbi válaszok születtek.³⁷

*Vélemények a demokrácia konszolidációjáról Spanyolországban
(%-ban)*

1980. július

Spanyolországban a demokrácia semmilyen körülmények között nem képes konszolidálóni	3
Nem beszélhetünk arról, hogy demokrácia lenne Spanyolországban	14
Spanyolországban nagyon nehezen konszolidálódik a demokrácia	13
Spanyolországban egy gyenge, de jelentős konszolidációs lehetőségekkel rendelkező demokrácia van	35
Spanyolországban már európai típusú demokrácia van	7
Nem tudja, nem válaszol	28
Összesen:	100

Spanyolországban a demokratikus ideál stabilizálódása bizonyos „heroikus” értékek (szolidaritás, nacionalizmus, osztálytudat, egység) háttérbe szorulásával és tévesztésével párosult. A társadalom sokkal racionálisabb, toleránsabb lett. A jogérvényesítés, a demokrácia és a törvények betartásának elsőbbsége átadta helyét az *individualizmus* értékének.

A vázolt összefüggések jól nyomon követhetők az 1985-ös felmérés 1990-es megismétlése révén. Az interjúalanyoknak arra kellett választ adniuk, hogy az öt vagy hat évvel azelőtt vállalt értékek súlya és aránya megítélésük szerint hogyan változott.³⁸

*A spanyolok cselekedeteit irányító értékek és szabályok
visszatekintő összehasonlítása*

	1985. december	1990. január	Különbség (%-ban)
Önbecsülés	35	22	-7
Jogok érvényesítése	65	59	-6
Ép erkölcsiség	28	21	-7
Demokratizmus	57	44	-13
Törvénytisztelet	32	19	-13

	1985. december	1990. január	Különbség (%-ban)
Vallásosság	9	5	-4
Hatóságok tisztelete	22	13	-9
Szorgalmaz munka	26	16	-10
Boldogság	23	16	-7
Szabadság	49	35	-14
Individualizmus	10	41	+31

A magánélet szféráján belül jelentősen csökkent a barátságnak, a mások tiszteletben tartásának és a munkának az értéke. Megtartotta pozíóját a család, az erkölcs, s lényegében véve a vallás és a szabadidős tevékenység is. Némileg felértékelődött a házasság és a pénz szerepe. Egyértelműen nőtt a már elért társadalmi helyzet presztízse.

A megkérdezettek várakozásaiban sorrendben az egészség, a pénz, a szabadidő, a munka és a szociális pozíció „konzervatív értékei” foglalták el a vezető helyet. A spanyolok tehát – a kérdőív tanúsága szerint az 1985-ös állapothoz képest – 1990-ben az alábbi társadalmi értékpreferencia-változást prognosztizálták.³⁹

A társadalmi értékek alakulásával kapcsolatos várakozások

	1985. december	1990. január	Különbség (%-ban)
Házasság	16	17	+1
Erkölcs	16	16	-
Munka	49	41	-8
Család	30	30	-
Szabadidő	51	48	-3
Egészség	57	54	-3
Barátság	46	38	-8
Mások tiszteletben tartása	37	28	-9
Pénz	51	52	+1
Vallás	13	11	-2
Társadalmi helyzet	30	36	+6

Talán az értékprefenciák „konzervatív átrendeződése” teszi, hogy „az átlag spanyol kevésbé tetszik magának, mint azelőtt”.⁴⁰ S talán a befelé fordulás okozta lelkismeret-furdalás, a hősi értékek elvesztése miatt érzett fájdalom, s a jóléti társadalom biztonsági garanciái iránt megnyilvánuló igény az oka annak, hogy a spanyolok a legfontosabb politikai célokat firtató kérdésre a gondoskodó állam által nyújtott szolgáltatások kibővítésében találták meg a választ.⁴¹

*A legfontosabb politikai célok
(%-ban)*

1990. május

A közrend fenntartása az országban	26
A spanyol gazdaság versenyképességének növelése	10
A társadalmi egyenlőtlenségek elleni harc	27
A közsolgáltatások javítása (egészségügy, oktatás)	24
Több infrastrukturális beruházás (autóutak, víztárolók)	4
Spanyolország nemzetközi tekintélyének és jelenlétének növelése	1
Nem tudja	6
Nem válaszol	2
Összesen:	100

A demokratikus és az individuumhoz kapcsolódó politikai és társadalmi értékek elterjedését erőteljes szekularizációs folyamat kísérte. Az elmúlt két évtizedben az életviszonyok modernizálódása miatt jelentős változások következtek be a vallásosság szerkezetében és a katolikus egyház társadalmi szerepvállalásában. A nemzeti katolicizmustól a privát szférához tartozó, szolgáló egyház státusáig vezető folyamat látványosan módosította a spanyol társadalom értékvilágát. Hispánia azonban továbbra is katolikus és vallásos ország maradt. 1990-ben a megkérdezettek 87%-a úgy nyilatkozott, hogy formálisan is valamelyik felekezethez tartozónak tekinti magát. A további vizsgálódások kiderítették, hogy e 87% 99%-a katolikusnak deklaráltatott. Indokolt tehát a problémakör részletesebb vizsgálata.

4. A nemzeti katolicizmustól az egyházi társadalom változásáig

A spanyol társadalom gondolkodásmódjának, erkölcsi-kulturális beállítódásának és értékprefenciáinak egyik jellemző vonása évszázadokon át a római katolikus egyházhoz mint államvalláshoz kötődő hívői mentalitás

volt. A katolikus egyház privilegizált helyzetét a különböző alkotmányos szabályozások is rendre megerősítették.⁴² Ez alól kivételt csak a két, az 1869-es és az 1931-es Köztársasági Alaptörvény jelentett.

A katolikus egyház, különösen a Franco-korszak első felében komoly szerepet játszott a rendszer legitimításának megerősítésében. *Nemzeti katolicizmusnak (nacionalcatolicismo)* nevezett kurzusát francóista alaptörvények és állami normák kibocsátásával is támogatták. Az 1945. július 17-én közzétett, a spanyolok jogairól elnevezésű alapokmány 6. §-a kimondja: „Az állammal azonosuló katolikus vallás hite és gyakorlása hivatalos támogatást élvez.”⁴³ A jogszabályi hierarchia csúcsán álló, „A Nemzeti Mozgalom Alapelvei”-ről rendelkező, 1958. május 27-én közzétett törvény II. alapelve leszögezi: „A spanyol nemzet a törvényhozást befolyásoló egyedüli és igaz, a nemzeti tudattól elválaszthatatlan hitnek, a legfőbb tisztelességeknek a Római Apostoli Katolikus Szentegyház tanítása szerinti Isteni Törvények tiszteletben tartását tekinti.”⁴⁴

Az Opus Dei-csoporthoz kötődő püspökök folyamatos nyugdíjazásával, illetve a tényleges egyházmegyei munkát végző segédpüspöki kinevezésekkel (ehhez nem kellett a spanyol állam és a Szentszék között 1953-ban megkötött kordátumban megkövetelt államföi egyetértés) alkalmasabbá tette a hispán egyházzat arra, hogy alkalmazkodjon a spanyol társadalomban a hatvanas- hetvenes évek fordulóján lezajlott mélyreható gazdasági, tudati és szemléleti változásokhoz, s feladja a győztes egyház gőgjéből fakadó merev, elzárkózó politikai magatartását.

A klérus által irányított szervezetek – mint például a Pla y Deniel toledói érsek támogatását élvező Katolikus Akció Munkástestvérisége (Hermandad Obrera de Acción Católica – HOAC) és a Katolikus Munkásifjúság (Juventud Obrera Católica – JOC), valamint az egyház által kiadott különböző sajtóorgánumok (Tú, Signo, Boletín de la HOAC) – kifejezték nyílt elégedetlenségüket a rendszerrel szemben. Válaszul Franco 1962. május 21-én 14 000 harcos híve előtt e szervezeteket támadó nagy beszédet mondott. Az ellenétek nyíltan a felszínen törtek. A spanyol katolikus egyház megújító szárnya 1971 novemberére már jelentősen megerősödött. A Szentszék és a Zsinat ekkor nevezte ki a Spanyol Püspöki Kar elnökévé Enrique y Tarancón madridi érseket, a klérus legnagyobb tekintélyű reformerét.

A határozott és következetes szekularizációval egybekötött demokratikus átmenet idején a spanyol katolikus egyház a modern kor követelményeinek megfelelően elveszítette, s egyben fel is adta államvallás jellegét. Tudomásul

véve a spanyol vallásosság szerkezetében végbement tartalmi elmozdulásokat, vállalta a *privát szférához tartozó szolgáló* egyház szerepét. Jóllehet a politikai átmenet (1976–1982) időszakában nyomásgyakorló csoportként pozitív szerepet vállalt a demokratikus magatartásminták és kultúraközvetítés kialakításában, önálló pártot nem szervezve lemondott a közvetlen politikai befolyásolás eszközeiről.⁴⁵

A Spanyol Püspöki Kar egy esetben, az 1979-es általános választások előestjén adta fel politikai semlegességét. Ekkor „A választás erkölcsi felelőssége” címmel néhány ponton a Spanyol Szocialista Munkáspárt és a Spanyol Kommunista Párt programjában szereplő kérdéseket (a választási törvény tervezete; a szülők iskolaválasztási joga stb.) közvetlenül is támadta. Egyes elemzések a spanyol egyházi hierarchia ezen magatartását összefüggésbe hozták az új pápa, II. János Pál első jelentősebb konzervatív megnyilvánulásaival.

A püspöki kar azonban elsősorban morális problémákat is felvető kérdésekben foglalt állást (ilyennek tekinthető többek között az abortusz ügye, a fogamzásgátló szerek tilalmának szorgalmazása, a templomi esküvővel is megerősített házasságok felbonthatatlansága, a választás feltételekhez kötése stb.). Az esetek nagy többségében ezzel a konzervatív felfogást erősítette.

A spanyol katolikus egyház jelentős befolyást élvez az oktatáshoz és a hitélethez kapcsolódó területeken, jóllehet az 1978-as alkotmány által életbe léptetett szabályozás gyökeresen szakított a megelőző korok és rendszerek megoldásaival és hagyományaival. Az állam és az egyház viszonyát új alapokra helyezve megszüntette a katolikus egyház államvallás jellegét. Az alkotmány 16. §-a a szabadságjogok egyikeként rögzíti a vallásszabadság elvét. A 14. §-ban garantálja a törvény előtti egyenlőséget, a faji vagy vallási megkülönböztetés tilalmát, a vallások egyenlőségét.

A vallásgyakorlás részletes szabályait a vallásszabadságról 1980. július 5-én kibocsátott organikus törvény, a Ley Orgánica de Libertad Religiosa (LOLR) tartalmazza. Ez felhatalmazza az egyházakat és a hívőket a szabadság igei hirdetésre, kultikus cselekmények végzésére, ünnepek rendezésére, házassági szertartások lefolytatására, oktatási tevékenység beindítására stb. Az alkotmány 27. §-ának is van mondanivalója ezzel kapcsolatban. Az alaptörvény általános demokratikus elvként leszögezi, hogy minden személynek joga van az oktatáshoz, egyben elismeri és védelemben részesíti a tanítás szabadságát. Ez utóbbiban benne foglaltatik állami és magán, laikus és egyházi oktatási intézmények létrehozása, s beleértendő a katedraszabadság éppúgy, mint a szülőknek az a joga, hogy vallásos nevelést kapjanak gyermekeik. Az egyéni vallásszabadság jogával szoros összefüggésben különböző normák rendelkeznek a „sajátos környezetben” (ambientes especiales) – hadsereg

kórházak, büntetésvérehajtási intézmények stb. – megvalósuló egyházi jelenlétről.

Törvények és egyezmények rendezik a vallásszabadság tárgykörébe tartozó, az egyházak fenntartásához az állami költségvetés által folyósítandó hozzájárulás mértékét és formáját is. Jelenleg ilyen szerződést a spanyol állam csak a Szentszékkel kötött. Mértékadó szakmai vélemény szerint „a katolikusok a vallásszabadság gyakorlásának nagyobb lehetőségével rendelkeznek, mint más hitfelekezethez tartozók, legyen szó a házasság, az egyházi jelenlét vagy más kérdésről”.⁴⁶

A katolikus egyház által élvezett történelmi előny megnyilvánul az állami tömegkommunikációs eszközökhöz való hozzájutás nagyobb mértékében is. A spanyol televízió szerződést kötött a különböző vallásfelekezetekkel állandó műsoridő és műsorhely biztosításáról. Ezek szerint a katolikus egyház – az izraelita, a muzulmán és az evangélikus közösségtől eltérően – négyhete minden hónapban egy jut televíziós nyilvánossághoz. Joggal állapították meg 1988-ban Elena Olmos Ortega és Margarita Vento Torres, hogy „Tízéves alkotmányos gyakorlat után elérkezett az ideje a valódi és tényleges vallásszabadság teljes körű érvényesülésének”.⁴⁷

A katolikus egyház fontos szerepet játszik az oktatás világában is. Ez a tevékenység három szinten zajlik. Az első és legfontosabb formának a vallásfelekezeti iskolák tekinthetők. Ezeket kiegészít a különböző egyházi kollegiumokban, intézményekben folyó képzés, s végezetül minden állami és magániskolában biztosított a tanulók hittanoktatása. Ez az intézmények zömében a sport vagy a szabadidős tevékenység alternatívájaként – tehát fakultatív jelleggel – került meghirdetésre. A spanyol dokumentumok ugyanakkor hangsúlyozzák, hogy a hittan oktatása nem érinti az etika tantárgy kötelező jellegét.

Egyházi források adatai alapján 1984-ben a különböző szintű katolikus felekezeti iskolákban az alábbiak szerint alakult a tanulók és a tanárok létszáma.⁴⁸

Szintek	Tanulók	Tanárok
Iskola-előkészítő	244 576	7 128
Általános iskola	1 240 123	40 956
Érettségit adó középiskola	228 831	13 756
Szakképző	11 296	6 338
Felsőoktatás	63 212	1 969

Ezeknek az intézményeknek a fenntartására 11 milliárd peseta támogatást kapott 1985-ben az egyház az állami költségvetésből. Kiegészítette ezt az a 80 milliárdos összeg, amely a „katolikus családapáktól” származott.⁴⁹ 1992-es adatok öt katolikus egyetem működéséről tudósítanak. Kollégiumok, óvodák, általános, közép- és szakiskolák ezreinek egyházi működtetéséről és kétnyolc tanulólétszámról írnak.⁵⁰

A kormányrúd 1982 óta a Spanyol Szocialista Munkáspárt kezében van. A klérus azonban már a demokratikus átmenet periódusában is a civil társadalom részét alkotó *privatizálódott egyházi társadalom* (religión civil) közéleti súlyának növelésére törekedett, „amit a vallás és a magánélet morális szférájának átpolitizálása és a kultúra, valamint a közszféra átmoralizálásának hangsúlyos képletével fejezhetnénk ki”⁵¹ – fogalmaz José M. Mardones, a Filozófiai Intézet kutatója, a kérdéskör neves spanyol szakértője.

A demokrácia konszolidációjának szakaszában eme felgyorsult változások mögött a spanyolok vallásosságának korábban már jelzett módosításai figyelhetők meg. Az erre vonatkozó, általunk közölt adatok bázisát a Santa María Alapítvány kérésére 1984-ben, valamint a Szociológiai Kutatóközpontban 1985-ben lefolytatott vizsgálatok adják. A kérdőíves felmérések tanúsága szerint az elmúlt két és fél évtizedben, az átmenet és a konszolidáció időszakában végbement gazdasági-társadalmi változások, az új középrétek, új értékek és új politikai-kulturális magatartásminták megjelenése és elterjedése alapozta meg az erőteljes szekularizációt, egyben a nemzeti katolicizmustól a privatizálódott, majd a módosult formában és tartalommal ismét nagyobb befolyásra irányt vett katolikus egyházi stratégiát.

• Az alábbi táblázat a Spanyolországban 1976–1983 között a vallásosság szintjében végbement változások százalékos bemutatására vállalkozik.⁵²

*A vallásosság szintje Spanyolországban 1976–1983
(%-ban)*

	'76	'77	'78	'79	'82	'83	Különbség 1976–1983
Nagyon jó kat.	14	12	8	9	9	6	-8
Gyakorló kat.	42	38	29	28	28	25	-17
Nem nagyon gyakorló kat.	26	25	22	25	27	22	-4
Nem gyakorló kat.	10	12	19	23	19	25	+15
Közömbös	6	9	16	11	10	15	+ 9
Ateista	1	2	4	3	4	5	+ 4
Más vallású	–	–	1	1	1	1	+ 1
Nem válaszol	2	1	1	1	2	1	–

A táblázatból kiolvasható, hogy az életviszonyok változásával elsősorban a gyakorló, a nagyon jó, s kisebb mértékben a nem nagyon gyakorló katolikusok százalékos aránya csökkent. Nőtt a nem gyakorló katolikusok, a vallás iránt közömbösek és csekély mértékben az ateisták aránya.

Ha ugyanezekre a kérdésekre a 15–24 év közötti fiatalok által 1984-ben adott válaszokat vizsgáljuk, az erőteljesebben érvényesülő azonos tendencia mellett az életkorai sajátosságokból és a társadalmi tapasztalatok különbözőségeből adódó természetes eltéréseket figyelhetjük meg.⁵³ Esetükben a nagyon jó katolikusok aránya csupán 3%, és jelentősen kisebb a gyakorló katolikusok súlya is. Ebből következően némileg magasabb a nem nagyon gyakorló és a nem gyakorló katolikusok, valamint a vallás iránti közömbösök aránya.

*Azoknak a fiataloknak az aránya,
akik úgy határozzák meg magukat, mint*

Nagyon jó katolikust	3%
Gyakorló katolikust	16%
Nem nagyon gyakorló katolikust	26%
Nem gyakorló katolikust	29%
Közömböst	19%
Ateistát	6%
Más vallásban hívőt	1%

A fenti táblázatoknak legalább kétféle olvasata lehetséges. Ha az első négy sorban szereplő kérdésekre adott válaszokat vetjük össze, akkor 1983-ban a felnőtt lakosság 78%-a és 1984-ben a fiatalok 74%-a vonható be kisebb vagy nagyobb mértékben a katolikus szférába. Ez azonban nehezen tartható, igen erőltetett eljárásmód, több okból is.

Először: mert az igen jó katolikusok aránya csupán 6%, illetve 3%. Másodszor: viszonylag magas a nem nagyon gyakorló és a nem gyakorló katolikusok aránya (47%, illetve 55%). Harmadszor: a következő táblázat a megkérdezett felnőtt lakosság esetében a vallásgyakorlás szintjei szerinti különbsségek jelzésével jól behatárolja az e fogalmak mögött meghúzódó értelmezési tartományt.⁵⁴

*A vallásgyakorlás szintjei (a templomi részvétel gyakorisága)
1973–1985 között (%-ban)*

	'73	'78	'81	'84	'85
Vasárnaponként, illetve a hét más napjain	13	5	11	18	28
Csaknem minden vasárnap	55	35	30	12	
Havonta egy alkalommal	7	17	12	13	—
Évente néhány alkalommal	10	25	15	24	34
Soha	13	15	31	30	37
Nem válaszol	2	13	—	3	1

Megjegyzendő továbbá, hogy a „vasárnaponként, illetve a hét más napjain” rubrikában szereplő adatsor abszolút számokban kifejezve 1992-ben kilencmillió spanyolt jelentett.⁵⁵

A vallásosság szintjeiről 1984-ben és 1985-ben készített felmérések trendjét és következtetéseit részben megerősítik, részben cáfolják az 1984 és 1986 júliusa között végzett újabb, némileg más kategóriarendszert alkalmazó vizsgálatok eredményei. A meginterjúvoltaknak a katolikus hitéletiség gyakoriságával kapcsolatos kérdésekre kellett választ adniuk.⁵⁶

*A vallásgyakorlás szintje Spanyolországban (1984–1986)
(%-ban)*

	1984. július	1985. július	1986. július
Nagyon gyakorló	15,4	14,6	14,1
Jelentős mértékben gyakorló	37,4	29,4	26,8
Kismértékben gyakorló	8,3	18,8	19,6
Nem gyakorló	25,8	29,0	30,9
Más vallású	1,0	0,6	1,4
Nem vallásos	8,5	7,0	7,0
Nem válaszol	3,7	0,6	0,1

E táblázat adatai szerint a nagyon gyakorló katolikusok aránya – noha 1984 és 1986 júliusa között valamivel csökkent a súlyuk – elérte az 1983-as felmérésben a nagyon jó katolikus fogalomkörbe vont 14%-os szintet. A jelentős mértékben gyakorlók aránya 1984 és 1986 júliusa között 10,6%-kal csökkent. Ezzel ellentétes irányú változást jelez a kismértékben gyakorló katolikusok százalékos megoszlása. Az 1984. júliusi állapotokhoz képest 1986 nyarán 11,3-del nőtt a súlyuk. Az 1976 és 1983 közötti táblázat adataival összevetve és a kisebb ingadozásoktól eltekintve, a nyolcvanas években e csoportok aránya stabilitást mutat. Öt százalékkal nőtt a nem gyakorló, két százalékkal a nem vallásosak és alig észrevehetően, 0,4%-kal a más vallásúak aránya.

Az adatok a nyolcvanas évtizedben a vallásosság szintjének relatív állandóságát mutatják. Ennek ellenére jelentősen változott az elvilágiasodott, modern értékeket felmutató spanyol társadalom véleménye a katolikus egyház által javasolt, a házassággal, a családi élettel és a szexualitással kapcsolatos erkölcsi szabályok elfogadásáról. A Szociológiai Kutatóközpont által 1985-ben lefolytatott vizsgálódások erre a kérdéskörre is kiterjedtek. Az alábbi táblázat adatai jól jelzik az e területen fennálló megosztottságot és a hívők viszonylagos függetlenedését magánéletük legbensőbb dolgaiban az egyház hivatalos álláspontjától.⁵⁷

A katolikus egyház által javasolt néhány erkölcsi szabály elfogadása és elutasítása 1984-ben (%-ban)

	Elfogadja	Ellenzi	Nem tudja, nem válaszol
Papi házasság	54	31	15
Házasság előtti nemi kapcsolatok	45	41	13
Az egyház által kötött házasság felbonthatatlansága	40	47	13
Fogamzásgátlók tilalma	21	64	15

Az előzőekből – s nem utolsósorban a baloldali pártoknak az átmenet idején játszott szerepéből, valamint a Spanyol Szocialista Munkáspárt 1982-es kormányra kerüléséből – logikusan következnek a PSOE választási győzelmének évében katolicizmus és a kommunizmus, illetve szocializmus összegyeztethetőségéről vallott nézetek. Ezek megoszlását a következő táblázat tartalmazza:⁵⁸

*A vallásosság szintjei szerinti igennel válaszolók
a katolicizmus és a kommunizmus, a katolicizmus és a szocializmus
közötti összeférhetőségről 1982-ben (%-ban)*

	kat.-komm.	kat.-szoc.
	összeegyeztethetősége	
Nagyon jó katolikus	22	44
Gyakorló katolikus	27	51
Nem nagyon gyakorló katolikus	36	62
Nem gyakorló katolikus	45	68
Közömbös	46	61
Ateista	33	49

A fenti adatok ismeretében már nem jelentenek meglepetést sem e táblázat⁵⁹ adatai, sem a spanyol társadalom mérsékelt, a demokratikus átmenet kezdete óta lebonyolított hat parlamenti választás során megnyilvánuló, középre húzó trendje, amely 1977-ben és 1979-ben a polgári Demokratikus Centrum Unió, 1982-ben, 1986-ban, 1989-ben és 1993-ban pedig a Spanyol Szocialista Munkáspárt győzelmét eredményezte.

*A vallásosság szintjei szerinti választói ideológiai alapú
önelhelyezés a baloldal-jobboldal skálán 1982-ben*
(%-ban)*

	Baloldal	Közép	Jobboldal
Gyakorló katolikus**	17	46	66
Nem nagyon gyakorló	26	29	23
Nem gyakorló	28	18	9
Közömbös	19	6	1
Ateista	9	-	-

* A baloldal-jobboldal skála 1-től 10-ig terjed, a baloldali pozíció 1-től 4-ig, a centrum 5 és 6, a jobboldal 7 és 10 között helyezkedik el.

** A nagyon jó és a gyakorló katolikusok együtt.

Összegzésként megállapíthatjuk: az adatok egy, a katolicizmus szélső értékeitől való fokozatos és erőteljes elvándorlásról, belső szerkezeti módosulás-

ról tanúskodnak. Az aktív vallásosság köre csökkenő tendenciát mutat. Felváltotta azt egy állandó, bár „latens állapotban” lévő és diffúz hitbélisége. Az egyház továbbra is széles hívői bázisra támaszkodhat. A spanyol lakosság zöme azonban – főként a fiatalok – hagyományos értelemben véve már nem vallásos, de nem is hagyta el a hit terrénumát. Az ebből a szempontból átmeneti helyzetben lévő ibér társadalom erkölcsi állapotára és morális értékeire a végbement szekularizáció ellenére jelentős befolyást gyakorol a római katolikus egyház, amely a rendőrség (57%) után a második legnagyobb (53%) presztízsű nemzeti intézmény. Jelentősen megelőzi a harmadik helyen álló szakszervezeteket (39%), a parlamentet és a pártokat.

Befejezésül ismételten hangsúlyoznunk kell: a gazdasági, társadalmi, politikai és demográfiai változások jelentős hatást gyakoroltak a spanyol lakosság életmódjára, életvitelére. Nagymértékben átalakították az értékprefériákat és az értékek világát. A Spanyolországban a civil kultúra szférájában végbement csendes forradalom a demokratikus politikai és társadalmi értékek széles körű elterjedéséhez és elfogadásához vezetett. A spanyol királyság e területen is megvalósította a nemzeti sajátosságok és az európai összekapcsolódását és összhangját.

JEGYZETEK

- 1 Antonio Guerra: *Las Filípicas. Diez años de gobierno socialista. 1982–1992.* Editorial Planeta, S. A. Barcelona, 1992.
- 2 Federico Jiménez Losantos: *La dictadura silenciosa.* Ediciones Temas de Hoy, S. A. Madrid, 1993.
- 3 José Carlos Duque: *Documentación. Una cierta decepción.* In: Javier Tusell–Justino Sinova: *La década socialista.* Espasa–Calpe, S. A. Madrid, 1992. 316. o. (A továbbiakban: *La década socialista.*)
- 4 *La década socialista.* 66. o.
- 5 José Luis Gutiérrez–Amando de Miguel: *La ambición del Cesar.* Ediciones Temas de Hoy, S. A. Madrid, 1991.
- 6 Ismael Fuente: *El caballo cansado. El largo adiós de Felipe González.* Ediciones Temas de Hoy, S. A. Madrid, 1991.
- 7 *España, fin de siglo.* Alianza Editorial, Madrid, 1992. 75. o.

8 Ernest Lluch: Recuperar el pasado, alcanzar Europa. In: *La década socialista*. 37. o.

9 Carlos Rodríguez Braun: De la agonía a la agonía. In: *La década socialista*. 53. o.

10 España, fin de siglo. 293. o.

11 Uo. 305. o.

12 A szerző az España, fin de siglo című könyv statisztikai adatai és táblázatai alapján végezte számításait.

13 Ernest Lluch: Recuperar el pasado, alcanzar Europa. In: *La década socialista*. 40. o.

14 José Juan Toharia: La sociedad: la vieja y la nueva España. In: *La década socialista*. 67. o.

15 Uo. 68. o.

16 La España desigual y el Estado del bienestar. In: *España, fin de siglo*. 109–146. o.

17 Manuel Navarro: Cambios sociales en los años ochenta. In: Alfonso Guerra–Jose Félix Tezanos: *La década del cambio*. 681. o.

18 España, fin de siglo. 119. o.

19 Antonio Alemany: Seguridad ciudadana y terrorismo: lo que el viento se llevó. In: *La década socialista*... 122. o.

20 Manuel Navarro: Cambios sociales en los años ochenta. 650. o.

21 Uo. 651. o.

22 España, fin de siglo. 131. o.

23 Uo. 337. o.

24 Uo. 140. o.

25 Uo. 338. o.

26 Ez a helyzet a hasonló gondokkal küszködő Magyarország és a kelet-közép-európai térség esetében is.

27 A különböző statisztikai kimutatások a „demográfiai modernizáció” címszó alatt foglalkoznak a fejlett és a közepesen fejlett országokra jellemző csökkenő népességszaporulat problémájával.

28 José Juan Toharia: La sociedad: la vieja y la nueva España. In: *La década socialista*. 69. o.

29 Manuel Navarro: Cambios sociales en los años ochenta. 640–641. o.

30 Uo. 693. o.

31 Uo. 641. o.

32 Uo. 647. o.

33 Lásd Juan Salcedo: La cultura política de los españoles en la década de los ochenta. In: *La década del cambio*. 617–636. o.

34 Uo. 621. o.

35 A kormányforma kifejezés nem pontos. Megítélésünk szerint a kérdések nem csupán az államforma egyik elemére, hanem az egész politikai rendszerre vonatkoztak.

36 Juan Salcedo: La cultura política de los españoles en la década de los ochenta. 621. o.

37 Uo. 622. o.

38 Uo. 630. o.

39 Uo. 631. o.

40 Uo. 629. o.

41 Uo. 634. o.

42 Így a Bayonai Alapszabály (1808), a cádizi (1812), majd az 1837-es, 1845-ös és az 1876-os alkotmányok is.

43 El Movimiento Nacional, Las Leyes Fundamentales y el Sistema de Instituciones. Ediciones del Movimiento, Madrid, 1973. 89. o.

44 Uo. 81–82. o.

45 A kereszteny értékek, a kereszteny gondolatiság, társadalom- és emberfelfogás, illetve politikai irányultság képviseletét a nyolcvanas évek végéig ellátták a különböző országos és regionális polgári pártok (Demokratikus Centrum Unió, Népi Szövetség, Baszk Nemzeti Párt stb.), s az egyre inkább néppárti vonásokat öltő Spanyol Szocialista Munkáspárt és Spanyol Kommunista Párt vallásos tagjai. 1989-ben jött létre a José María Aznar vezette Néppárt, amely nyugat-európai értelemben vett keresztenydemokrata erőnek tartja magát.

46 Elena Olmos Ortega – Margarita Vento Torres: La libertad religiosa tras un decenio de Constitución. In: Diez años de Regimen Constitucional Editorial Tecnos, Madrid, 1989. 190. o.

47 Uo.

48 Juan Gonzalez-Anleo: Los católicos y el mundo de la educación. Cuenta y Razón, 1985. 20. sz. 105. o.

49 Uo. 103. o.

50 Juan María Laboa: Las difíciles relaciones Iglesia-Estado. In: La década socialista. 244. o.

51 José M. Mardones: La desprivatización del catolicismo en los años ochenta. Sistema, 1990. 97. sz. 128. o.

52 Az adatokat közli: José Ramón Montero: Iglesia, secularización y comportamiento político en España. REIS, 1986. 34. sz. 135. o.

53 José Juan Toharia: Juventud española y catolicismo. Crónica de un desenganche sin recambio. Cuenta y Razón, 1985. 20. sz. 71. o.

54 José Ramón Montero: Id. mű. 136. o.

55 Juan María Laboa: Las difíciles relaciones Iglesia-Estado. In: La década socialista. 244. o.

56 España, fin de siglo. 40. o.

57 José Ramón Montero: Id. mű. 139. o.

58 Uo. 144. o.

59 Uo. 152. o.

FELHASZNÁLT FONTOSABB IRODALOM

Folyóiratok

Cuadernos de la Cátedra Fabrique Furió Ceriol, 1992–1993.
Cuenta y Razón, 1981–1993.
Leviatán, 1981–1993.
Revista de Administración Pública, 1977–1993.
Revista de Derecho Público, 1978–1993.
Revista de Estudios Internacionales, 1975–1986.
Revista de Estudios Políticos, 1965–1993.
Revista de Instituciones Europeas, 1988–1993.
Revista del Centro de Estudios Constitucionales, 1990–1993.
Revista de la Facultad de Derecho de la Univers. Complutense, 1989–1993.
Revista de las Cortes Generales, 1990–1993.
Revista Española de Derecho Constitucional, 1980–1993.
Revista Española de Investigaciones Sociológicas, 1977–1993.
Revista Española de la Opinión Pública, 1965–1977.
Sistema, 1973–1993.

Dokumentumok és jogszabálygyűjtemények

Aranzadi: Repertorio de Legislación. 1977. I.–II.
Código Constitucional Español. Editorial Colex, Madrid, 1993.
Código de Leyes Políticas. 2^a Edición. Centro de Estudios Constitucionales, Madrid, 1984.
Constitución Española. Boletín Oficial del Estado. Madrid, 1983.
Constitución Española I–II–III. Centro de Estudios Constitucionales. Madrid, 1988.
Documentación. Revista de Estudios Internacionales, 1975–1986.
Fundación FOESSA, Editorial Euramérica, S. A. Madrid, 1981.
Fundación FOESSA, Editorial Euramérica, S. A. Madrid, 1983.
Informe Sociológico sobre el cambio social en España 1975–1981. I. k.
Informe Sociológico sobre el cambio social en España 1975–1981 II. k.
Ley Para la Reforma Política. ABC, 1976. decembre 16.
Leyes Políticas del Estado. Editorial Civitas, S. A. Madrid, 1990.
El Movimiento Nacional, Las Leyes Fundamentales y el Sistema de Instituciones. Ediciones del Movimiento, Madrid, 1973.

Los Pactos de Moncloa. Texto Completo del Acuerdo Económico y del Acuerdo Político. Servicio Central de Publicaciones. Secretario General Técnica Presidencia del Gobierno. Colección Informe 17. sz. Madrid, 1977. Partido Popular. Ponencia Política. Aprobada en el X. Congreso Nacional. Abril 1990. Sevilla, 1990.

Por el cambio. Programa Electoral. Partido Socialista Obrero Español. Madrid, 1982.

Aspectos y problemas de la vida política española. Programa 2000. Siglo XXI. Editores, S. A. Madrid, 1988.

La Economía española a debate. Programa 2000. Siglo XXI. Editores, S. A. Madrid, 1988.

Evolución y crisis de la ideología de izquierdas. Programa 2000. Siglo XXI. Editores, S. A. Madrid, 1988.

Resoluciones del XIII. Congreso del PSOE (Suresnes, octubre 1974)

Monografikák, visszaemlékezések, egyéb feldolgozások

Aguila Tejerina, Rafael del – Montoro, Ricardo: El discurso político de la transición española. CIS, Madrid, 1984.

Anderle Ádám: Megosztott Hispánia. Kossuth, 1985.

Areilza, José María: Diario de un Ministro de la Monarquía. Editorial Planeta, Barcelona, 1977.

Arias Navarro, Carlos: Un programa de Gobierno. Discurso del Presidente del Gobierno Carlos Arias a las Cortes Españolas. 12. II. 1974. Ediciones del Movimiento, Madrid, 1974.

Arias Navarro, Carlos: Estabilidad e Innovación. Ediciones del Movimiento, Madrid, 1975.

Arias Navarro, Carlos: Discurso a las Cortes Españolas. 24 de junio de 1975. Ediciones del Movimiento, Madrid, 1975.

Arias Navarro, Carlos: Calendario para la Reforma Política. Servicio Central de Publicaciones. Secretaría General Técnica. Presidencia del Gobierno. Colección Informe 8. sz. Madrid, 1976.

Attard, Emilio: Vida y muerte de UCD. Planeta, Barcelona, 1991.

Aznar, José María: Libertad y Solidaridad. Planeta, Barcelona, 1991.

Aznar, José María: España. La segunda transición. Editorial Espasa Calpe, S. A. Madrid, 1994.

Ágh Attila: A demokratúra regionális változásai. Demokratikus átmenetek Latin-Amerikában, Dél-Európában és Közép-Európában. In: A Magyar Politikatudományi Társaság Évkönyve. Budapest, 1990. 5–22. o.

Ágh Attila: A parlament szerepe a demokratikus átmenetben. In: A Magyar Politikatudományi Társaság Évkönyve. Budapest, 1991. 89–104. o.

Balansó, Juan: La familia real y la familia irreal. Editorial Planeta, Madrid, 1991.

Balcells, Albert: El nacionalismo catalán. Historia 16. Madrid, 1991.

Bassols Coma, Martín: Constitución y sistema económico. Editorial Tecnos, Madrid, 1988.

Benegas, José María: La razón socialista. Planeta, Barcelona, 1990.

Beneyto, José Vidal: España a debate. I. La política. Editorial Tecnos, Madrid, 1991.

Beneyto, José Vidal: España a debate. II. La sociedad. Editorial Tecnos, Madrid, 1991.

Blanco Valdés, Roberto: Los partidos políticos. Editorial Tecnos. Madrid, 1990.

Blas, Andrés de: Sobre el nacionalismo español. Centro de Estudios Constitucionales, Madrid, 1989.

Bonime-Blanc, Andrea: Spain's Transition to Democracy. Westview Press, Boulder and London, 1987.

Buse, Michael: La nueva democracia española. Unión Editorial, Madrid, 1984.

Caciagli, Mario: Elecciones y partidos en la transición española. CIS. Siglo XXI. Editores, S. A. Madrid, 1986.

Camacho, Marcelino: Beszélgetések a börtönben. Kossuth, 1977.

Carr, Raymond – Fusí, Juan Pablo: Spain: Dictatorship to Democracy. Allen and Unwin, London, 1981..

Carrero Blanco, Luis: Discursos y Escritos: 1943–1973. Instituto de Estudios Políticos, Madrid, 1974.

Carrillo, Santiago: Mi jön Franco után? Gondolat, 1969.

Carrillo, Santiago: Eurocomunismo y Estado. Crítica, Madrid, 1977.

Carrillo, Santiago: Memoria de la transición. Ediciones Grijalbo, Barcelona, 1983.

Carrillo, Santiago: Memorias. Editorial Planeta, Barcelona, 1993.

Casas, José Luis: El último califa. Ediciones Temas de Hoy, Madrid, 1990.

Catolicismo en España. Instituto de Sociología Aplicada de Madrid. Madrid, 1985.

Cierva, Ricardo de la: La derecha sin remedio (1801–1987). De la prisión Jovellanos al martirio de Fraga. Plaza y Janés, Barcelona, 1987.

Cierva, Ricardo de la: Retratos que entran en la historia. Editorial Planeta, Barcelona, 1993.

Claudín, Fernando: Eurocomunismo y socialismo. Siglo XXI. Editores, S. A. Madrid, 1977.

La Constitución Española de 1978. Editorial Civitas, S. A. Madrid, 1981.

Cotarelo, Ramón (comp.): Transición política y consolidación democrática. España (1975-1986). CIS, Madrid, 1992.

La década socialista. Espasa-Calpe, S. A. Madrid, 1992.

Díaz, Elías: Notas para una historia del pensamiento español actual (1939-1975). Edicusa, Madrid, 1978.

Díaz, Elías: La transición a la democracia. Clases ideológicas (1976-1986). Eudema, Madrid, 1987.

Díaz, Elías: Ética contra política. Los intelectuales y el poder. Centro de Estudios Constitucionales, Madrid, 1989.

Díaz-Salazar, Rafael – Giner, Salvador: Religión y sociedad en España. CIS, Madrid, 1993.

Diez años de régimen constitucional. Editor Enrique Álvarez Conde. Editorial Tecnos, Madrid, 1989.

Diez años en la vida de los españoles. Plaza y Janés, Barcelona, 1986.

Economía española: 1960-1980. Hermann Blume, Madrid, 1982.

España diez años después de Franco, 1975-1985. Planeta. Barcelona, 1987.

España, fin de siglo. Alianza Editorial, S. A. Madrid, 1992.

España, un presente para el futuro. II. k. Instituto de Estudios Económicos, Madrid, 1984.

Espina, Álvaro (comp.): Concertación social, neocorporatismo y democracia. Centro de Publicaciones Ministerio de Trabajo y Seguridad Social, Madrid, 1991.

Esteban, Jorge de: La crisis del Estado franquista. Labor, Barcelona, 1977.

Esteban, Jorge de y López Guerra, Luis: Los partidos políticos en la España actual. Instituto de Estudios Económicos. Planeta, Barcelona, 1982.

Europa: Un orden jurídico para un fin político. Fundación Cánovas del Castillo. Madrid, 1992.

Fernández, Carlos: Los militares en la transición política. Argos Vergara, Barcelona, 1982.

Fontaine, Pascal – Malosse, Henri: Las Instituciones europeas. Ediciones RIALP, S. A. Madrid, 1992.

Fraga Iribarne, Manuel: El desarrollo político. Grijalbo, Barcelona, 1972.

Fraga Iribarne, Manuel: Alianza Popular. Albia, Bilbao, 1977.

Fraga Iribarne, Manuel: Ideas para la reconstrucción de una España con futuro. Planeta, Barcelona, 1980.

Fraga Iribarne, Manuel: El pensamiento conservador español. Planeta, Barcelona, 1981.

Fraga Iribarne, Manuel: España entre dos modelos de sociedad. Planeta, Barcelona, 1982.

Fuente, Ismael: El largo adiós de Felipe González. Ediciones Temas de Hoy, Madrid, 1991.

El futuro de las autonomías territoriales. Universidad de Cantabria, Asamblea Regional de Cantabria, 1990.

García, José: Spanyolország a XX. században. Kossuth, 1973.

García de Enterria, Eduardo (ed.): La Constitución Española de 1978: un estudio sistemático. Civitas, Madrid, 1978.

García San Miguel, Luis: Teoría de la transición. Un análisis del modelo español. 1975–1978. Editorial Nacional, Madrid, 1981.

García Pelayo, Manuel: Derecho constitucional comparado. Editorial Tecnos, Madrid, 1964.

García Santesteban, Antonio: Repensar la izquierda. Editorial Anthropos, 1993.

Gillespie, Richard: Historia del Partido Socialista Obrero Español. Alianza Editorial, Madrid, 1991.

Gömöri Endre: Franco bomló öröksége. Kossuth, 1975.

Gömöri Endre: Francótól Felipéig. Kossuth, 1986.

Guerra, Alfonso: Este viejo y nuevo partido. Pablo Iglesias. Madrid, 1979.

Guerra, Alfonso–Tezanos, José Félix (ed.): La década del Cambio. Editorial Sistema, Madrid, 1992.

Guerra, Antonio: Las filípicas. Diez años de gobierno socialista. 1982–1992. Planeta, Barcelona, 1992.

Guerra, Antonio: González–Guerra. Historia de un divorcio. Ediciones Temas de Hoy, Madrid, 1993.

Gunther, Richard–Sani, Giacomo–Shabad, Goldie: El sistema de partidos políticos en España. CIS–Siglo XXI. Editores, S. A. Madrid, 1986.

Gutiérrez, José–Miguel, Amando de: La ambición del César. Ediciones Temas de Hoy, Madrid, 1990.

Harsányi Iván: A szocialista mozgalom a Franco-rendszer bomlásának és a polgári demokratikus monarchia kialakulásának éveiben. In: A szociáldemokrácia ma. Kossuth, 1981. 304–342. o.

Harsányi Iván: A Franco-diktatúra születése. Kossuth, 1988.

Harsányi Iván: Felipe González húsz éve. In: A nemzetközi munkásmozgalom történetéből. Évkönyv. 1993. 229–244. o.

Harsányi Iván: Gazdaság, politika és nemzetközi erőtér a spanyol demokratikus átmenet előestéjén. Múltunk, 1993. 4. sz. 3–34. o.

Heras, Raúl: La guerra de las rosas. Ediciones Temas de Hoy, Madrid, 1994.

Hernández Bravo de Laguna, Juan: Las elecciones políticas en Canarias. 1976-1986. Consejería de la Presidencia Gobierno de Canarias, 1987.

Hernández Bravo de Laguna, Juan: Franquismo y transición política. Centro de la Cultura Popular Canaria. La Laguna, 1992.

Hernández Gil, Antonio: El cambio político español y la Constitución. Planeta, Barcelona, 1982.

Huneeus, Carlos: La Unión de Centro Democrático y la transición a la democracia en España. CIS, Madrid, 1985.

Jauregui, Fernando: La Metamorfosis. Ediciones Temas de Hoy, Madrid, 1993.

Jiménez Losantos, Federico: La dictadura silenciosa. Ediciones Temas de Hoy, Madrid, 1993.

Liebert, Ulrike-Cotta, Maurizio (ed.): Parliament and Democratic Consolidation in Southern Europe. Pinter Publishers, London and New York, 1990.

Linz, Juan José-Stepan, Alfred (ed.): The Breakdown of Democratic Regimes. The John Hopkins University Press, Baltimore, 1978.

Linz, Juan José-Montero, José Ramón (ed.): Crisis y cambio: Electores y partidos en la España de los años ochenta. Centro de Estudios Constitucionales, Madrid, 1986.

Lleixa, José: Años del militarismo en España. Anagrama, Barcelona, 1986.

López Guerra, Luis y otros: Derecho Constitucional I. Tirant lo Blanch, Valencia, 1991.

López Guerra, Luis y otros: Derecho Constitucional II. Tirant lo Blanch, Valencia, 1992.

Los Sistemas Constitucionales Iberoamericanos. Editorial Dykison, Madrid, 1992.

Maravall, José María: Dictadura y disentimiento político. Alfaguara, Madrid, 1978.

Maravall, José María: La política de la transición. Taurus, Madrid, 1984.

Mesa, Roberto: Democracia y política exterior en España. Eudema, Madrid, 1988.

Miguel, Amando de: Sociología del franquismo. Euros, Barcelona, 1975.

Miguez González, Santiago: La preparación de la transición a la democracia en España. Universidad de Zaragoza, 1990.

Miralles, Melchor – Satué, Francisco: Alfonso Guerra. El conspirador. Ediciones Temas de Hoy, Madrid, 1991.

Montero, José Ramón: Las elecciones legislativas. (Kézirat), 1990.

Morales Arroyo, José María: Los grupos parlamentarios en las Cortes Generales. Centro de Estudios Constitucionales, Madrid, 1990.

Morán, Fernández: España en su sitio. Plaza y Janés, Cambio 16, Madrid, 1990.

Morán, Gregorio: Miseria y grandeza del Partido Comunista de España. 1939-1985. Planeta, Barcelona, 1986.

Morán, Gregorio: El precio de la transición. Planeta, Barcelona, 1991.

Morlino, Leonardo: Como cambian los régimen políticos. Centro de Estudios Constitucionales, Madrid, 1986.

Morodo, Raul: Los partidos políticos en España. Labor, Barcelona, 1979.

Morodo, Raul: La transición política. Editorial Tecnos, Madrid, 1984.

Nadal, Jordi-Carreras, Albert-Sudria, Carlos (compiladores): La economía española en el siglo XX. Editorial Ariel, S. A. Barcelona, 1991.

Norton, Philip (ed.): Legislatures. Oxford University Press, 1990.

O'Donnell, Guillermo-Schmitter, Philip-Whitehead, Laurence (ed.): Transitions from Authoritarian Rule. The John Hopkins University Press, Baltimore and London, 1986.

Ollero, Carlos: Derecho y teoría política en el proceso constituyente español. Centro de Estudios Constitucionales, Madrid, 1986.

La Opinión pública española: del franquismo a la democracia. CIS, Madrid, 1986.

Paine, Stanley: El régimen de Franco, 1936-1975. Alianza, Madrid, 1987.

Paine, Stanley: Franco. Espasa Calpe, Madrid, 1992.

Palomeque López, Manuel Carlos: Derecho sindical español. Editorial Tecnos, Madrid, 1991.

Palomo, Graciano: El vuelo del halcón. Ediciones Temas de Hoy, Madrid, 1990.

Palomo, Graciano: El tunel. Ediciones Temas de Hoy, Madrid, 1993.

Peces-Barba, Gregorio: La elaboración de la constitución de 1978. Centro de Estudios Constitucionales, Madrid, 1988.

Pérez Díaz, Víctor: El retorno a la sociedad civil. Instituto de Estudios Económicos, Madrid, 1987.

Poulantzas, Nicos: La crisis de las dictaduras. Siglo XXI. Editores, S. A. Madrid, 1976.

Poulantzas, Nicos: Estado, poder, socialismo. Siglo XXI. Editores, S. A. Madrid, 1979.

Preston, Paul: Las derechas españolas en el siglo XX. Autoritarismo, fascismo y golpismo. Editorial Sistema, Madrid, 1986.

Pridham, Geoffrey (ed.): Securing Democracy: Political Parties and Democratic Consolidation in Southern Europe. Routledge, London and New York, 1990.

Pridham, Geoffrey (ed.): Encouraging Democracy: The International Context of Regime Transition in Southern Europe. Leicester University Press, Leicester, London, 1991.

Ramírez, Manuel: España, 1939–1975. Régimen político e ideología. Labor, Barcelona, 1978.

Ramírez, Manuel: Sistema de partidos en España (1931–1990). Centro de Estudios Constitucionales, Madrid, 1990.

Rubio Llorente, Francisco: La forma del poder. Centro de Estudios Constitucionales, Madrid, 1993.

Sánchez Jiménez, José: La España Contemporánea. I–II–III. k. Ediciones ISTMO, Madrid, 1991.

Santamaría, Julián (ed.): Transición a la democracia en el sur de Europa y América Latina. CIS, Madrid, 1981.

Sarasqueta, Antxon: La agonía del duque. Ediciones Temas de Hoy, Madrid, 1991.

Semprún, Jorge: Autobiografía de Federico Sánchez. Planeta, Barcelona, 1977.

Solé Tura, Jordi: Nacionalidades y nacionalismos en España. Alianza Editorial, Madrid, 1985.

Suárez González, Adolfo: Un nuevo horizonte para España. Servicio Central de Publicaciones. Presidencio del Gobierno, Madrid, 1978.

Szilágyi István: Alkotmányozási folyamat Spanyolországban. In: *A Magyar Politikatudományi Társaság Évkönyve.* Budapest, 1990. 47–59. o.

Szilágyi István: Demokratikus átmenet, kulturális modell, kisebbségi jogok Spanyolországban. VITA Kiadó, Budapest, 1991.

Szilágyi István: Tekintélyuralom, kivételes állam, nyitás, átmenet. In: *Bevezetés a politikai komparativisztikába.* Aula Kiadó, Budapest, 1991. 145–160. o.

Szilágyi István (szerk.): Transitions and Changes in Europe in the 80s and 90s. Veszprém, 1991.

Szilágyi István: Európaizálódás, érdekvédelem és neokorporativizmus. (A magyar és a spanyol átmenet néhány sajátossága). Demokrácia Kutatások Magyar Központja Alapítvány. Budapest, 1992.

Szilágyi István: A Spanyol Szocialista Munkáspárt 1982-es választási győzelme. In: *A nemzetközi munkásmozgalom történetéből.* Évkönyv, 1992. 309–317. o.

Szilágyi István: A spanyol többpártrendszer kialakulása és jellemzői a demokratikus politikai átmenet és konszolidáció időszakában. Kézirat. MTA Politikai Tudományok Intézete, 1992. 100 o.

Szilágyi István: Nemzeti autonómia és kisebbségi kulturális jogok Spanyolországban. In: A kultúra jelene és jövője. Akadémiai Bizottság, Veszprém, 1993. 111–127. o.

Szilágyi István: A szocialista évtized mérlege Spanyolországban. Társadalmi Szemle, 1995. 3. sz. 27–43. o.

Szilágyi István: A spanyol többpártrendszer változásai (1977–1993). Múltunk, 1995. 1. sz. 63–92. o.

Szoboszlai György (szerk.): Democracy and Political Transformation. Hungarian Political Science Association. Budapest, 1992.

Szoboszlai György (szerk.): Flying Blind. Hungarian Political Science Association. Budapest, 1992.

Tamames, Ramón: La España alternativa. Espasa Calpe, Madrid, 1993.

Tezanos, José Félix: Estructura de clases y conflictos de poder en la España postfranquista. Edicusa, Madrid, 1978.

Tezanos, José Félix: Sociología del socialismo español. Editorial Tecnos, Madrid, 1982.

Tezanos, José Félix–Cotarelo, Ramón–Blas, Andrés de (ed.): La transición democrática española. Editorial Sistema, Madrid, 1989.

Tuñón de Lara, Manuel–Biescas, José Antonio: España bajo la dictadura franquista (1939–1975). Editorial Labor, S. A. Madrid, 1987.

Tuñón de Lora, Manuel (comp.): Transición y democracia (1973–1985). Editorial Labor, S. A. Madrid, 1992.

Ureta, Juan Carlos–Garnica, Gonzalo: Capitalismo inteligente. Espasa Calpe, S. A. Madrid, 1990.

Vilar, Pierre: Spanyolország története. Gondolat, 1984.

Vilar, Sergio: La naturaleza del franquismo. Plaza y Janés, Barcelona, 1977.

Vilar, Sergio: Historia del antifranquismo. Plaza y Janés, Barcelona, 1984.

Vizcaíno Casas, Fernando: 1975. El año en que Franco murió en la cama. Editorial Planeta, Barcelona, 1992.

KRONOLÓGIA

1969

júl. 22. A Cortes trónörökössé nyilvánítja Juan Carlos herceget.
okt. 30. Megalakul a Carrero Blanco miniszterelnök-helyettes által vezetett egyszínű „technokrata” kormány.

1973

jún. 12. Megalakul Carrero Blanco miniszterelnök új kormánya.
Véget ér a „technokrata” hegemonia.
dec. 20. Az ETA robbantásos merényletének áldozatául esik Carrero Blanco miniszterelnök.
dec. 29. Megalakul Carlos Arias Navarro első kormánya.

1974

jan. 4. Bejelentik Carlos A. Navarro kormányának névsorát.
febr. 12. Arias Navarro a Cortes elé terjeszti kormánya programját.
júl. 9–30. Franco betegsége miatt ideiglenesen János Károly herceg látja el az államföi feladatokat.
júl. 30. Párizsban megalakul a Spanyol Kommunista Párt által vezetett Demokratikus Tanács.
okt. 11–13. Suresnes-ben (Franciaország) megtartják a Spanyol Szocialista Munkáspárt XIII. kongresszusát. Felipe González a párt főtitkárává választják.
dec. 21. Megjelenik a 7/1974. számú, a Politikai Társulások Alapszabálya nevet viselő törvényrendelet.

1975

jún. 11. Megalakul a Spanyol Szocialista Munkáspárt vezette Demokratikus Konvergencia Platformja.
aug. 1. Rendeleti úton meghosszabbítják a Cortes mandátumát.
okt. 20.– nov. 16 II. Hasszán király megszervezi a Spanyol-Szahara visszafoglalására irányuló „zöld menetet”.
okt. 30. Franco betegsége miatt János Károly herceg ideiglenesen átveszi az államföi jogkör gyakorlását.
nov. 20. Meghal Francisco Franco.
nov. 22. A Cortes I. János Károly néven királyá koronázza a herceget.
nov. 25. A politikai foglyokat érintő első amnesziarendelet elfogadása.
nov. 28. Lemond Carlos Arias Navarro kormányfő.

dec. 3. A király Torcuato Fernández Mirandát nevezi ki a Cortes elnökévé.

dec. 4. Megalakul a monarchia első, az előátmennet utolsó, Carlos Arias Navarro vezette kormánya.

dec. 12. Közzéteszik a kabinet névsorát.

1976

jan. 27. Ismét meghosszabbítják a Cortes mandátumát.

febr. 9. Santiago Carrillo inkognitóban Madridba érkezik.

febr. 20. A Spanyol Akadémia elismeri a baszk nyelvet.

márc. 27. Párizsban megszületik a francóizmus ellenes erők közös szervezete, a Demokratikus Koordináció.

ápr. 29. Carlos Arias Navarro miniszterelnök a parlament elé terjeszti „A politikai reform menetrendjét”.

máj. 29. A Cortes elfogadja az Egyesüési Jogról szóló törvényt.

jún. 9. Publikálják a politikai pártok létrehozásáról szóló törvényt.

júl. 1. A király leváltja Carlos Arias Navarro miniszterelnököt.

júl. 3. A király Adolfo Suárez González kormányfővé nevezi ki. Megszületett a demokratikus átmenet első kormánya.

júl. 5. Életbe lép a politikai társulásokról elfogadott törvény.

júl. 8. Közzéteszik a kormány névsorát.

júl. 30. Megszületik az új amnesziatörvény.

okt. 9. Megalakul a Népi Szövetség (AP).

nov. 18. A Cortes elfogadja a Politikai Reform Törvényét.

dec. 10. Santiago Carrillo illegális sajtótájékoztatója Madridban.

dec. 15. Népszavazás a Politikai Reform Törvényéről.

dec. 22. Santiago Carrillót letartóztatják.

dec. 30. Óvadék ellenében szabadlábra helyezik Carrillót.

1977

jan. 4. Kihirdetik a Politikai Reform Törvényét.

márc. 2– márc. 3. Madridban a Meliá-Castilla Hotelben megrendezik az „eurokommunista” pártok csúcstalálkozóját.

márc. 17. Királyi rendelet szélesíti az amnesziában részesülők körét.

márc. 18. Elfogadják a választójogi törvényt.

ápr. 1. Megszületik a Szakszervezeti Társulásról szóló törvényt.

ápr. 9. Suárez miniszterelnök személyes döntése alapján legalizálják a Spanyol Kommunista Pártot.

máj. 3. Megalakul a Demokratikus Centrum Unió (UCD).

máj. 14. Don Juan de Borbón, a király apja hivatalosan is lemond fia javára a trónról.

máj. 27. Megalakul a Spanyol Vállalkozók Szervezeteinek Konföderációja (CEOE).

jún. 15. Megrendezik az első demokratikus és szabad választásokat.

júl. 5. Megalakul Adolfo Suárez González vezetésével a választásokon győztes Demokratikus Centrum Unió kormánya.

okt. 27. A parlamenti képviselettel rendelkező pártok aláírják a Moncloa-paktumokat.

dec. 30. Elfogadják Baszkföld ideiglenes autonómiáját.

1978

jan. 4. Megalakul a Baszk Főtanács.

márc. 16. Megalakul Galícia Juntája.

márc. 17. Elfogadják Aragónia, a Kanári-szigetek, a Valenciai Közösség ideiglenes autonómiáját.

ápr. 19. Elfogadják Andalúzia, a Baleár-szigetek, Extremadura és Castilla-León ideiglenes autonómiáját.

ápr. 30. A Tierno Galván vezette Szocialista Néppárt egyesül a Spanyol Szocialista Munkáspárttal.

okt. 31. A Cortes két házának együttes ülése elfogadja az új, demokratikus alkotmány szövegét.

dec. 6. Népszavazást tartanak az új alkotmányról.

dec. 8. Megjelenik a Hivatalos Közlönyben a párttörvény.

1979

jan. 2. Feloszlatják a spanyol parlamentet, és március 1-jére kitűzik a választásokat.

márc. 1. Az általános választáson ismét a Demokratikus Centrum Unió szerzi meg a parlamenti helyek többségét.

ápr. 3. Spanyolországban megrendezik a demokratikus rendszer első önkormányzati választásait. Győz a baloldal.

ápr. 6. Ismét Adolfo Suárez González alakít kormányt.

szept. 28–szept. 29. A PSOE rendkívüli kongresszusán győzelmet arat a Felipe González és Alfonso Guerra vezette reformszármány.

okt. 25. Katalónia és Baszkföld autonómiája ügyében népszavazást rendeznek.

dec. 18. Elfogadják Baszkföld és Katalónia Önkormányzati Közösségek Alapszabályait.

1980

márc. 26. Elfogadják a munkaügyi viszonyokat szabályozó Dolgozók Alapszabálya nevet viselő törvényt.
máj. 30. A Suárez-kormány tűléli a Spanyol Szocialista Munkáspárt által benyújtott bizalmatlansági indítványt.
júl. 5. Megjelenik a vallásszabadságról szóló organikus törvény.

1981

jan. 29. Adolfo Suárez lemond a kormányfői és a Demokratikus Centrum Unió elnöki posztjáról.
febr. 10. A király Leopoldo Calvo Sotelo bízza meg az új kormány megalakításával.
febr. 23. Tejero alezredes puccskísérlete.
febr. 25. Calvo Sotelo harmadszori szavazás után megkapja a kormányalakításhoz szükséges parlamenti támogatást.
febr. 26. Megalakul Calvo Sotelo első kormánya.
okt. 29. A parlament elfogadta Spanyolország NATO-csatlakozását.
nov. 1. Fernández Ordóñez és a szociáldemokraták csoportja kilép a Demokratikus Centrum Unióból.
nov. 21. Calvo Sotelo a pártból való sorozatos kilépések és lemondások miatt kormányfői megbízatása mellett ellátja az UCD elnöki tiszét is.
dec. 11. A PSOE a Moncloa Palotában letérbe helyezi az ország NATO-ba lépését ellenzők hatszázres listáját.

1982

febr. 2. Fernández Ordóñez és hívei létrehozzák a Demokratikus Akció Pártját (PAD).
máj. 30. Spanyolország a szervezetet alkotó 15 ország Washingtonban letérbe helyezett ratifikációs jegyzőkönyve alapján hivatalosan is a NATO tagja lett.
júl. 2. Spanyolország és az Egyesült Államok új Védelmi és Együttműködési Egyezményt írnak alá.
júl. 6. Calvo Sotelo lemond az UCD elnöki tiszterről.
júl. 19. Az UCD 45 képviselője kiválik a pártból és csatlakozik az Oscar Alzaga vezette Demokratikus Néppárhoz (PDP).
júl. 31. Adolfo Suárez is elhagyja az UCD-t és új pártot alakít, a Demokratikus és Szociális Centrumot (CDS).

aug. 27. Calvo Sotelo feloszlatja a Cortest és bejelenti, hogy október 28-ra általános választásokat írtak ki.

okt. 28. A Spanyol Szocialista Munkáspárt győz az általános választásokon.

dec. 2. Felipe González megalakítja a PSOE első kormányát.

dec. 6. Fernández Ordóñez és csoportja (PAD) belép a PSOE-ba.

1983

febr. 18. Feloszlik a Demokratikus Centrum Unió.

febr. 24. Az Egyesült Államok és Spanyolország aláírják az 1982 júliusában megkötött Védelmi és Együttműködési Egyezményt kiegészítő jegyzőkönyvet.

1984

jan. 20. Feloszlik a Joaquín Garrigues Walker vezette Demokratikus Liberális Párt (PDL).

okt. 23. A parlamentben a spanyol külpolitikáról zajló viták során Felipe González tíz pontban foglalja össze a kormány prioritásait.

1985

febr. 5. Megnyitják és szabaddá teszik a közlekedés előtt a Gibraltárt Spanyolországtól elválasztó határt.

máj. 28. A Cortes az Alkotmánybíróság által bevezetett módosításokkal elfogadja az abortusztörvényt.

jún. 12. Madridban aláírják a Spanyolország Európai Közösséghoz való csatlakozásáról szóló egyezményt.

jún. 20. A hivatalos közlönyben megjelenik a választási rendszert újraszabályozó organikus törvény.

júl. 4. Közzéteszik az oktatásról szóló organikus törvényt.

aug. 1. Kihirdetik a Szakszervezeti Szabadságról rendelkező organikus törvényt.

1986

jan. 1. Spanyolország az Európai Közösség teljes jogú tagja lett.

jan. 31. A kormány a parlament elé terjeszti a Spanyolország NATO-tagságáról rendezendő népszavazásról szóló dekrétumot.

febr. 5. A képviselőház elfogadja a NATO-csatlakozás ügyében kiírandó referendumot.

márc. 12. A népszavazás a kormány által javasolt feltételek mellett és formában megerősíti Spanyország NATO-tagságát.
jún. 22. Általános választásokat tartanak az országban.
A Spanyol Szocialista Munkáspárt másodszor is győzelmet arat.

1988

nov. 14. Spanyország a Nyugat-Európai Unió tagja lett.
dec. 1. Madridban aláírják az Egyesült Államok és Spanyország viszonyát szabályozó Védelmi Egyezményt.
dec. 1. Hivatalos formában is lezárul Spanyország NATO-csatlakozásának ügye.

1989

okt. 29. A spanyol új demokrácia ötödik általános választásán a Spanyol Szocialista Munkáspárt szerzi meg a mandátumok 50%-át.
dec. 7. Ismét Felipe González alakít kormányt.

1993

jún. 6. Parlamenti választásokat tartanak Spanyországban.
A PSOE relatív többségű választási győzelmet arat.
Az uralkodó pártrendszer korszaka lezárult.
Újjászületett a kétpólusú mérsékelt többpártrendszer.
júl. 14. Megalakul Felipe González új kormánya.

A KORSZAK KORMÁNYAI (1973–1993)

1973. június 8.– 1973. december 20.

Miniszterelnök:	Luis Carrero Blanco
Miniszterelnök-helyettes:	Torcuato Fernández Miranda
Külügy:	Laureano López Rodó
Belügy:	Carlos Arias Navarro
Igazságügy:	Francisco Ruiz-Jarabo Baquero
Hadügy:	Francisco Coloma Gallegos
Tengerészet:	Gabriel Pita da Veiga
Légügy:	Julio Salvador Díaz-Benjumea
Pénzügy:	Antonio Barrera de Irímo
Közmunka:	Gonzalo Fernández de la Mora
Oktatás és tudomány:	Julio Rodríguez Martínez
Munkaügy:	Licinio de la Fuente
Ipar:	José María López de Letona
Mezőgazdaság:	Tomás Allende
Kereskedelem:	Agustín Cotorruelo Sendagorta
Tájékoztatás és turizmus:	Fernando de Liñán Zofio
Tervezés és fejlesztés:	Cruz Martínez Esteruelas
Miniszterelnökségi államtitkár:	José María Gamazo Manglano
A Mozgalom főtitkára:	Torcuato Fernández Miranda
Lakásügy:	José Utrera Molina
Szakszervezeti ügyek:	Enrique García Ramal Cellalbo

1973. december 29.– 1975. december 4.

Miniszterelnök:	Carlos Arias Navarro
Első miniszterelnök-helyettes és belügy:	José García Hernández
Második miniszterelnök-helyettes és pénzügy:	Antonio Barrera de Irímo (1974. okt. 30-tól: Rafael Cabello de Alba)
Harmadik miniszterelnök-helyettes és munkaügy:	Licinio de la Fuente
Külügy:	Pedro Cortina Mauri

Igazságügy:	Francisco Ruiz-Jarabo Baquero
Hadügy:	Francisco Coloma Gallegos
Tengerészet:	Gabriel Pita da Veiga
Légügy:	Mariano Cuadra Medina
Tervezés és fejlesztés:	Joaquín Gutiérrez Cano
Oktatás és tudomány:	Cruz Martínez Esteruelas
Közmunka:	Antonio Valdés González Roldán
Ipar:	Alfredo Santo Blanco
Mezőgazdaság:	Tomás Allende
Kereskedelem:	Nemesio Fernández Cuesta
Tájékoztatás és turizmus:	Pío Cabanillas (1974. okt. 30-tól: León Herrera Esteban)
Miniszterelnökségi államtitkár:	Antonio Carro Martínez
A Mozgalom főtitkára:	José Utrera Molina
Lakásügy:	Luis Rodríguez de Miguel
Szakszervezeti ügyek:	Alejandro Fernández Sordo

1975. december 12. – 1976. július 1.

Miniszterelnök:	Carlos Arias Navarro
Miniszterelnök-helyettes, védelmi és tárcanélküli ügyek:	Fernando Santiago y Díaz de Mendivil
Miniszterelnök-helyettes és belügyek:	Manuel Fraga Iribarne
Miniszterelnök-helyettes, gazdasági és pénzügyek:	Juan Miguel Villar Mir
Külügy:	José María de Areilza
Igazságügy:	Antonio Garrigues Díaz-Cañabate
Hadügy:	Félix Álvarez-Arenas Pacheco
Tengerészet:	Gabriel Pita da Veiga
Légügy:	Carlos Franco Iribarne Garay
Közmunka:	Antonio Valdés González-Roldán
Oktatás és tudomány:	Carlos Robles Piquer
Munkaügy:	José Solís Ruiz
Ipar:	Carlos Pérez de Bricio Olarriaga
Mezőgazdaság:	Virgilio Oñate Gil

Kereskedelem:
Tájékoztatás és turizmus:
Miniszterelnökségi államtitkár:
A Mozgalom főtitkára:
Lakásügy:
Szakszervezeti ügyek:

Leopoldo Calvo Sotelo Bustelo
Adolfo Martín-Gamero
Alfonso Osorio García
Adolfo Suárez González
Francisco Lozano Vicente
Rodolfo Martín Villa

1976. július 3. – 1977. július 4.

Miniszterelnök:
Első miniszterelnök-helyettes
és tárca nélküli miniszter:

Második miniszterelnök-helyettes
és elnökségi ügyek:
Külügy:
Belügy:
Igazságügy:
Hadügy:
Tengerészet:

Adolfo Suárez González

Fernando de Santiago y
Díaz de Mendivil

Alfonso Osorio García
Marcelino Oreja Aguirre
Rodolfo Martín Villa
Landelino Lavilla Alsina
Félix Álvarez-Arenas Pacheco
Gabriel Pita da Veiga
(1977. ápr. 15-től:
Pascal Pery Junquera)
Carlos Franco Iribarnegaray
Eduardo Carriles Galarraga
Leopoldo Calvo Sotelo Bustelo
Aurelio Menéndez Menéndez
Alvaro Rengifo Calderón
Carlos Pérez de Bricio Olarriaga
Fernando Abril Martorell
José Lladó Fernández-Urrutia
Andrés Reguera Guajardo
Ignacio García López
Francisco Lozano Vicente
Enrique de la Mata Gorostizaga

Légügy:
Pénzügy:
Közmunka:
Oktatás és tudomány:
Munkaügy:
Ipar:
Mezőgazdaság:
Kereskedelem:
Tájékoztatás és turizmus:
A Mozgalom főtitkára:
Lakásügy:
Szakszervezeti ügyek:

1977. július 5. – 1978. február 23.

Miniszterelnök:
Első miniszterelnök-helyettes
és védelmi ügyek:

Adolfo Suárez González

Manuel Gutiérrez Mellado

Második miniszterelnök-helyettes	Enrique Fuentes Quintana
és gazdasági ügyek:	
Harmadik miniszterelnök-helyettes	
és politikai ügyek:	
Külügy:	Fernando Abril Martorell
Belügy:	Marcelino Oreja Aguirre
Igazságügy:	Rodolfo Martín Villa
Pénzügy:	Landelino Lavilla Alsina
Közmunka és városfejlesztés:	Francisco Fernández Ordóñez
Oktatás és tudomány:	Joaquín Garrigues Walker
Kultúra és jólét:	Iñigo Cavero Lataillade
Munkaügy:	Pio Cabanillas Gallas
Ipar és energia:	Manuel Jiménez de Parga
Szállítás és hírközlés:	Alberto Oliart Saussol
Mezőgazdaság:	José Lladó Fernández-Urrutia
Kereskedelem és turizmus:	José Enrique Martínez Genique
Elnökségi ügyek:	Juan Antonio García Díez
Egészségügy	José Manuel Otero Novas
és társadalombiztosítás:	Enrique Sánchez de León
Regionális ügyek:	Manuel Clavero Arévalo
Cortessel kapcsolatos ügyek:	Ignacio Camuñas Solís

1978. február 24. – 1979. április 4.

Miniszterelnök:	Adolfo Suárez González
Első miniszterelnök-helyettes	
és védelmi ügyek:	
Második miniszterelnök-helyettes	
és gazdasági ügyek:	
Külügy:	Fernando Abril Martorell
Belügy:	Marcelino Oreja Aguirre
Igazságügy:	Rodolfo Martín Villa
Pénzügy:	Landelino Lavilla Alsina
Közmunka és városfejlesztés:	Francisco Fernández Ordóñez
Oktatás és tudomány:	Joaquín Garrigues Walker
Kultúra:	Iñigo Cavero Lataillade
Munkaügy:	Pio Cabanillas Gallas
Ipar és energia:	Rafael Calvo Ortega
Szállítás és hírközlés:	Agustín Rodríguez Sahagún
	Salvador Sánchez-Terán Hernández

Mezőgazdaság:	Jaime Lamo de Espinosa
Kereskedelem és turizmus:	Juan Antonio García Diez
Elnökségi ügyek:	José Manuel Otero Novas
Egészségügy	
és társadalombiztosítás:	Enrique Sánchez de León
Regionális ügyek:	Manuel Clavero Arévalo
EGK-val kapcsolatos ügyek:	Leopoldo Calvo Sotelo Bustelo

1979. április 5. – 1980. január 16.

Miniszterelnök:	Adolfo Suárez González
Első miniszterelnök-helyettes,	
védelmi és nemzetbiztonsági ügyek:	Manuel Gutiérrez Mellado
Második miniszterelnök-helyettes	
és gazdasági ügyek:	Fernando Abril Martorell
Külügy:	Marcelino Oreja Aguirre
Belügy:	Antonio Ibáñez Freire
Igazságügy:	Iñigo Cavero Lataillade
Védelem:	Agustín Rodríguez Sahagún
Pénzügy:	Jaime García Anoveros
Gazdaság:	José Luis Leal Maldonado
Közmunka és városfejlesztés:	Jesus Sancho Rof
Oktatás:	José Manuel Otero Novas
Kultúra:	Manuel Clavero Arévalo
Kutatás és egyetem:	Luis González Seara
Munkaügy:	Rafael Calvo Ortega
Ipar:	Carlos Bustelo García del Real
Szállítás és hírközlés:	Salvador Sánchez-Terán Hernández
Mezőgazdaság:	Jaime Lamo de Espinosa
Kereskedelem és turizmus:	Juan Antonio García Díez
Elnökségi ügyek:	José Pedro Pérez-Llorca
Egészségügy	
és társadalombiztosítás:	Juan Rovira Tarazona
Területi igazgatás:	Antonio Fontán Pérez
EGK-val kapcsolatos ügyek:	Leopoldo Calvo Sotelo Bustelo
Cortessel kapcsolatos ügyek:	Rafael Arias-Salgado Montalvo
A miniszterelnök mellé rendelt miniszter:	Joaquín Garrigues Walker

1980. január 17.– 1980. május 2.

Miniszterelnök:	Adolfo Suárez González
Első miniszterelnök-helyettes, védelmi és nemzetbiztonsági ügyek:	Manuel Gutiérrez Mellado
Második miniszterelnök-helyettes és gazdasági ügyek:	Fernando Abril Martorell
Külügy:	Marcelino Oreja Aguirre
Belügy:	Antonio Ibañez Freire
Igazságügy:	Iñigo Cavero Lataillade
Védelem:	Agustín Rodríguez Sahagún
Pénzügy:	Jaime García Añoveros
Gazdaság:	José Luis Leal Maldonado
Közmunka és városfejlesztés:	Jesús Sancho Rof
Oktatás:	José Manuel Otero Novas
Kultúra:	Ricardo de la Cierva
Kutatás és egyetemek:	Luis González Seara
Munkaügy:	Rafael Calvo Ortega
Ipar és energia:	Carlos Bustelo García
Szállítás és hírközlés:	Salvador Sánchez-Terán Hernández
Mezőgazdaság:	Jaime Lamo de Espinosa
Kereskedelem és turizmus:	Juan Antonio García Díez
Elnökségi ügyek:	José Pedro Pérez-Llorca
Egészségügy	Juan Rovira Tarazona
és társadalombiztosítás:	Antonio Fontán Pérez
Területi igazgatás:	Leopoldo Calvo Sotelo Bustelo
EGK-val kapcsolatos ügyek:	Rafael Arias-Salgado Montalvo
A miniszterelnök mellé rendelt miniszter:	Joaquín Garrigues Walker
A miniszterelnök mellé rendelt miniszter:	

1980. május 2.– 1980. szeptember 7.

Miniszterelnök:	Adolfo Suárez González
Első miniszterelnök-helyettes, védelmi és nemzetbiztonsági ügyek:	Manuel Gutiérrez Mellado
Második miniszterelnök-helyettes és gazdasági ügyek:	Fernando Abril Martorell

Külügy:	Marcelino Oreja Aguirre
Belügy:	Juan José Rosón Pérez
Igazságügy:	Iñigo Cavero Lataillade
Védelem:	Agustín Rodríguez Sahagún
Pénzügy:	Jaime García Añoveros
Gazdaság:	José Luis Leal Maldonado
Közmunka és városfejlesztés:	Jesús Sancho Rof
Oktatás:	José Manuel Otero Novas
Kultúra:	Ricardo de la Cierva
Egyetemek és kutatás:	Luis González Seara
Munkaügy:	Salvador Sánchez-Terán Hernández
Ipar és energia:	Ignacio Bayón Mariné
Szállítás és hírközlés:	José Luis Álvarez Álvarez
Mezőgazdaság:	Jaime Lamo de Espinosa
Kereskedelem és turizmus:	Luis Gamir Casares
Elnökségi ügyek:	Rafael Arias-Salgado Montalvo
Egészségügy és társadalombiztosítás:	Juan Rovira Tarazona
Területi Igazgatás:	José Pedro Pérez-Llorca
EGK-val kapcsolatos ügyek:	Leopoldo Calvo Sotelo Bustelo
A miniszterelnök mellé közigazgatási ügyekben rendelt miniszter:	Sebastián Martín Retortillo Baquer
A miniszterelnök mellé törvényhozási ügyekben rendelt miniszter:	Juan Antonio Ortega Díaz-Ambrona

1980. szeptember 8. – 1981. február 24.

Miniszterelnök:	Adolfo Suárez González
Első miniszterelnök-helyettes, védelmi és nemzetbiztonsági ügyek:	Manuel Gutiérrez Mellado
Második miniszterelnök-helyettes és gazdasági ügyek:	Leopoldo Calvo Sotelo Bustelo
Külügy:	José Pedro Pérez-Llorca
Belügy:	Juan José Rosón Pérez
Igazságügy:	Francisco Fernández Ordóñez
Védelem:	Agustín Rodríguez Sahagún
Pénzügy:	Jaime García Añoveros

Közmunka és városfejlesztés:	Jesús Sancho Rof
Oktatás:	Juan Antonio Ortega Díaz-Ambrona
Kultúra:	Iñigo Cavero Lataillade
Egyetemek és kutatás:	Luis González Seara
Munkaügy:	Félix Manuel Pérez Miyares
Ipar és energia:	Ignacio Bayón Mariné
Szállítás és hírközlés:	José Luis Álvarez Álvarez
Mezőgazdaság:	Jaime Lamo de Espinosa
Gazdaság és kereskedelem:	Juan Antonio García Díez
Elnökségi ügyek:	Rafael Arias-Salgado Montalvo
Egészségügy és társadalombiztosítás:	Albert Oliart Saussol
Területi Igazgatás:	Rodolfo Martín Villa
EGK-val kapcsolatos ügyek:	Eduardo Punset Casals
A miniszterelnök mellé rendelt tárca nélküli miniszter:	Pio Cabanillas
A miniszterelnök mellé közigazgatási ügyekben rendelt miniszter:	Sebastián Martín Retortillo y Baquer

1981. február 25.– 1981. augusztus 30.

Miniszterelnök:	Leopoldo Calvo Sotelo Bustelo
Külügy:	José Pedro Pérez-Llorca
Belügy:	Juan José Rosón Pérez
Igazságügy:	Francisco Fernández Ordóñez
Védelem:	Alberto Oliart Saussol
Pénzügy:	Jaime García Añoveros
Közmunka és városfejlesztés:	Luis Ortiz González
Oktatás és tudomány:	Juan Antonio Ortega Díaz-Ambrona
Kultúra:	Iñigo Cavero Lataillade
Munka-, egészségügy és társadalombiztosítás	Jesús Sancho Rof
Ipar és energia:	Ignacio Bayón Mariné
Szállítás, turizmus és hírközlés:	José Luis Álvarez Álvarez
Mezőgazdaság és halászat:	Jaime Lamo de Espinosa
Gazdaság és kereskedelem:	Juan Antonio García Díez
Elnökségi ügyek:	Pio Cabanillas Gallas
Területi igazgatás:	Rodolfo Martín Villa

1981. augusztus 31. – 1981. november 30.

Miniszterelnök:	Leopoldo Calvo Sotelo Bustelo
Külügy:	José Pedro Pérez-Llorca
Belügy:	Juan José Rosón Pérez
Igazságügy:	Pio Cabanillas Gallas
Védelem:	Alberto Oliart Saussol
Pénzügy:	Jaime García Añoveros
Közmunka és városfejlesztés:	Luis Ortiz González
Oktatás és tudomány:	Juan Antonio Ortega Díaz-Ambrona
Kultúra:	Iñigo Cavero Lataillade
Munka-, egészségügy és társadalombiztosítás:	Jesús Sancho Rof
Ipar és energia:	Ignacio Bayón Mariné
Szállítás, turizmus és hírközlés:	José Luis Alvarez Álvarez
Mezőgazdaság és halászat:	Jaime Lamo de Espinosa
Gazdaság és kereskedelem:	Juan Antonio García Díez
Elnökségi ügyek:	Matías Rodríguez Inciarte
Területi igazgatás:	Rodolfo Martín Villa

1981. december 1. – 1982. július 29.

Miniszterelnök:	Leopoldo Calvo Sotelo Bustelo
Első miniszterelnök-helyettes:	Rodolfo Martín Villa
Második miniszterelnök-helyettes, gazdasági és kereskedelmi ügyek:	Juan Antonio García Díez
Külügy:	José Pedro Pérez-Llorca
Belügy:	Juan José Rosón Pérez
Igazságügy:	Pio Cabanillas Gallas
Védelmi:	Alberto Oliart Saussol
Pénzügy:	Jaime García Añoveros
Közmunka és városfejlesztés:	Luis Ortiz González
Oktatás és tudomány:	Federico Mayor Zaragoza
Kultúra:	Soledad Becerrill Bustamante
Munka- és társadalombiztosítás:	Santiago Rodríguez Miranda
Ipar és energia:	Ignacio Bayón Mariné
Szállítás, turizmus és hírközlés:	Luis Gamir Casares
Mezőgazdaság, halászat, élelmezés:	José Luis Alvarez Álvarez

Elnökségi ügyek: Matías Rodríguez Inciarte
Egészségügy és fogyasztás: Manuel Núñez Pérez
Területi igazgatás: Rafael Arias-Salgado Montalvo
A miniszterelnök mellé
rendelt miniszter: Jaime Lamo de Espinosa

1982. július 30. – 1982. szeptember 12.

Miniszterelnök:	Leopoldo Calvo Sotelo Bustelo
Miniszterelnök-helyettes, gazdasági és kereskedelmi ügyek:	Juan Antonio García Díez
Külügy:	José Pedro Pérez-Llorca
Belügy:	Juan José Rosón Pérez
Igazságügy:	Pio Cabanillas Gallas
Védelem:	Alberto Oliart Saussol
Pénzügy:	Jaime García Añoveros
Közmunka és városfejlesztés:	Luis Ortiz González
Oktatás és tudomány:	Federico Mayor Zaragoza
Kultúra:	Soledad Becerrill Bustamante
Munka- és társadalombiztosítás:	Santiago Rodríguez Miranda
Ipar és energia:	Ignacio Bayón Mariné
Szállítás, turizmus és hírközlés:	Luis Gamir Casares
Mezőgazdaság, halászat, élelmezés:	José Luis Álvarez Álvarez
Elnökségi ügyek:	Matías Rodríguez Inciarte
Egészségügy és fogyasztás:	Manuel Núñez Pérez
Területi igazgatás:	Luis Manuel Cosculluela Montaner

1982. szeptember 13. – 1982. december 1.

Miniszterelnök:	Leopoldo Calvo Sotelo Bustelo
Miniszterelnök-helyettes, gazdasági és kereskedelmi ügyek:	Juan Antonio García Díez
Külügy:	José Pedro Pérez-Llorca
Belügy:	Juan José Rosón Pérez
Igazságügy:	Pio Cabanillas Gallas
Védelem:	Alberto Oliart Saussol
Pénzügy:	Jaime García Añoveros
Közmunka és városfejlesztés:	Luis Ortiz González

Oktatás és tudomány:	Federico Mayor Zaragoza
Kultúra:	Soledad Becerrill Bustamante
Munka- és társadalombiztosítás:	Santiago Rodríguez Miranda
Ipar és energia:	Ignacio Bayón Mariné
Szállítás, turizmus és hírközlés:	Luis Gamir Casares
Mezőgazdaság, halászat, élelmezés:	José Luis García Ferrero
Elnökségi ügyek:	Matías Rodríguez Inciarte
Egészségügy és fogyasztás:	Manuel Núñez Pérez

1982. december 2. – 1985. július 4.

Miniszterelnök:	Felipe González Márquez
Miniszterelnök-helyettes:	Alfonso Guerra González
Külügy:	Fernando Morán López
Belügy:	José Barrionuevo Peña
Igazságügy:	Fernando Ledesma Bartret
Védelem:	Narcis Serra Serra
Gazdaság és pénzügy:	Miguel Boyer Salvador
Közmunka és városfejlesztés:	Julián Campo Sainz de Rozas
Oktatás és tudomány:	José María Maravall Herrero
Kultúra:	Javier Solana Madariaga
Munka- és társadalombiztosítás:	Joaquín Almunia Amann
Ipar és energia:	Carlos Solchaga Catalán
Szállítás, turizmus és hírközlés:	Enrique Barón Crespo
Mezőgazdaság,	
halászat és élelmezés:	Carlos Romero Herrera
Elnökségi ügyek:	Javier Luis Moscoso del Prado
Egészségügy és fogyasztás:	Ernesto Lluch Martín
Területi igazgatás:	Tomás de la Quadra Salcedo

1985. július 5. – 1986. július 14.

Miniszterelnök:	Felipe González Márquez
Miniszterelnök-helyettes:	Alfonso Guerra González
Külügy:	Francisco Fernández Ordóñez
Belügy:	José Luis Barrionuevo Peña
Igazságügy:	Fernando Ledesma Bartret
Védelem:	Narcis Serra Serra

Gazdaság és pénzügy:	Carlos Solchaga Catalán
Közmunka és városfejlesztés:	Javier Luis Saénz Cosculluela
Oktatás és tudomány:	José María Maravall Herrero
Kultúra és kormánynszövivő:	Javier Solana Madariaga
Munka- és társadalombiztosítás:	Joaquín Almunia Amann
Ipar és energia:	Juan Majo Cruzate
Szállítás, turizmus és hírközlés:	Abel Ramón Caballero Alvarez
Mezőgazdaság,	
halászat és élelmezés:	Carlos Romero Herrera
Elnökségi ügyek:	Moscoso del Prado
Egészségügy és fogyasztás:	Ernest Lluch Martín
Területi igazgatás:	Félix Pons Irazazábal

1986. július 15. – 1988. július 11.

Miniszterelnök:	Felipe González Márquez
Miniszterelnök-helyettes:	Alfonso Guerra González
Külügy:	Francisco Fernández Ordóñez
Belügy:	José Barrionuevo Peña
Igazságügy:	Fernando Ledesma Bartret
Védelem:	Narcis Serra Serra
Gazdaság és pénzügy:	Carlos Solchaga Catalán
Közmunka és városfejlesztés:	Javier Luis Saénz Cosculluela
Oktatás és tudomány:	José María Maravall Herrero
Kultúra:	Javier Solana Madariaga
Munka- és társadalombiztosítás:	Manuel Chaves González
Ipar és energia:	Luis Carlos Croissier Batista
Szállítás, turizmus és hírközlés:	Abel Ramón Caballero Álvarez
Mezőgazdaság,	
halászat és élelmezés:	Carlos Romero Herrera
Közgazgatás:	Joaquín Almunia Amann
Egészségügy és fogyasztás:	Julián García Vargas
Parlamenti ügyek	
és a kormány főtitkára:	Virgilio Zapatero Gómez

1988. július 12. – 1989. december 6.

Miniszterelnök:	Felipe González Márquez
Miniszterelnök-helyettes:	Alfonso Guerra González

Külügy:	Francisco Fernández Ordóñez
Belügy:	José Luís Corcuera Cuesta
Igazságügy:	Enrique Múgica Herzog
Védelem:	Narcis Serra Serra
Gazdaság és pénzügy:	Carlos Solchaga Catalán
Közmunka és városfejlesztés:	Javier Luis Sáenz Cosculluela
Oktatás és tudomány:	Javier Solana Madariaga
Kultúra:	Jorge Semprún Maura
Munka- és társadalombiztosítás:	Manuel Chaves González
Ipar és energia:	José Claudio Aranzadi Martínez
Szállítás, turizmus és hírközlés:	José Barrionuevo Peña
Mezőgazdaság,	
halászat és élelmezés:	Carlos Romero Herrera
Közigazgatás:	Joaquín Almunia Amann
Egészségügy és fogyasztás:	Julián García Vargas
Szociális ügyek:	Matilde Fernández Sanz
Parlamenti ügyek	
és a kormány főtitkára:	Virgilio Zapatero Gómez
Kormányszóvivő:	Rosa Conde Gutiérrez del Alamo

1989. december 7. – 1990. május 1.

Miniszterelnök:	Felipe González Márquez
Miniszterelnök-helyettes:	Alfonso Guerra González
Külügy:	Francisco Fernández Ordóñez
Belügy:	José Luis Corcuera Cuesta
Igazságügy:	Enrique Múgica Herzog
Védelem:	Narcis Serra Serra
Gazdaság és pénzügy:	Carlos Solchaga Catalán
Közmunka és városfejlesztés:	Javier Luis Sáenz Cosculluela
Oktatás és tudomány:	Javier Solana Madariaga
Kultúra:	Jorge Semprún Maura
Munka- és társadalombiztosítás:	Manuel Chaves González
Ipar és energia:	José Claudio Aranzadi Martínez
Szállítás, turizmus és hírközlés:	José Barrionuevo Peña
Mezőgazdaság,	
halászat és élelmezés:	Carlos Romero Herrera
Közigazgatás:	Joaquín Almunia Amann
Egészségügy és fogyasztás:	Julian García Vargas

Szociális ügyek: Matilde Fernández Sanz
Parlamenti ügyek
és a kormány főtitkára: Virgilio Zapatero Gómez
Kormányszóvivő: Rosa Conde Gutiérrez del Alamo

1990. május 2. – 1991. március 11.

Miniszterelnök: Felipe González Márquez
Miniszterelnök-helyettes: Alfonso Guerra González
Külügy: Francisco Fernández Ordóñez
Belügy: José Luis Corcuera Cuesta
Igazságügy: Enrique Múgica Herzog
Védelem: Narcis Serra Serra
Gazdaság és pénzügy: Carlos Solchaga Catalán
Közmunka és városfejlesztés: Javier Luis Sáenz Coscolluela
Oktatás és tudomány: Javier Solana Madariaga
Kultúra: Jorge Semprún Maura
Munka- és társadalombiztosítás: Luis Martínez Noval
Ipar és energia: José Claudio Aranzadi Martínez
Szállítás, turizmus és hírközlés: José Barrionuevo Peña
Mezőgazdaság, Carlos Romero Herrera
halászat és élelmezés: Joaquín Almunia Amann
Közigazgatás: Julián García Vargas
Szociális ügyek: Matilde Fernández Sanz
Parlamenti ügyek
és a kormány főtitkára: Virgilio Zapatero Gómez
Kormányszóvivő: Rosa Conde Gutiérrez del Alamo

1991. március 12. – 1992. január 14.

Miniszterelnök: Felipe González Márquez
Miniszterelnök-helyettes: Narcis Serra Serra
Külügy: Francisco Fernández Ordóñez
Belügy: José Luis Corcuera Cuesta
Igazságügy: Tomás de la Quadra Salcedo
Védelem: Julián García Vargas
Gazdaság és pénzügy: Carlos Solchaga Catalán
Közmunka és szállítás: José Borrell Fontelles
Oktatás és tudomány: Javier Solana Madariaga

Kultúra:	Jordi Solé Tura
Munka- és társadalombiztosítás:	Luis Martínez Noval
Ipar, kereskedelem és turizmus:	José Claudio Aranzadi Martínez
Mezőgazdaság, halászat, élelmezés:	Pedro Solbes Mira
Közigazgatás:	Juan Manuel Eguiagaray Ucelay
Egészségügy és fogyasztás:	Julián García Valverde
Szociális ügyek:	Matilde Fernández Sanz
Parlamenti ügyek	
és a kormány főtitkára:	Virgilio Zapatero Gómez
Kormányszóvivő:	Rosa Conde Gutiérrez del Alamo

1992. január 15. – 1992. június 23.

Miniszterelnök:	Felipe González Márquez
Miniszterelnök-helyettes:	Narcis Serra Serra
Külügy:	Francisco Fernández Ordóñez
Belügy:	José Luis Corcuera Cuesta
Igazságügy:	Tomás de la Quadra Salcedo
Védelem:	Julián García Vargas
Gazdaság és pénzügy:	Carlos Solchaga Catalán
Közmunka és szállítás:	José Borrel Fontelles
Oktatás és tudomány:	Javier Solana Madariaga
Kultúra:	Jordi Solé Tura
Munka és társadalombiztosítás:	Luis Martínez Noval
Ipar, kereskedelem és turizmus:	José Claudio Aranzadi Martínez
Mezőgazdaság, halászat	
és élelmezés:	Pedro Solbes Mira
Közigazgatás:	Juan Manuel Eguiagaray Ucelay
Egészségügy és fogyasztás:	José Antonio Grifán Martínez
Szociális ügyek:	Matilde Fernández Sanz
Parlamenti ügyek	
és a kormány főtitkára:	Virgilio Zapatero Gómez
Kormányszóvivő:	Rosa Conde Gutiérrez del Alamo

1992. június 24. — 1993. július 13.

Miniszterelnök:	Felipe González Márquez
Miniszterelnök-helyettes:	Narcis Serra Serra
Külügy:	Javier Solana Madariaga
Belügy:	José Luis Corcuera Cuesta
Igazságügy:	Tomás de la Quadra Salcedo
Védelem:	Julián García Vargas

Gazdaság és pénzügy:	Carlos Solchaga Catalán
Közmunka és szállítás:	José Borell Fontelles
Oktatás és tudomány:	Alfredo Pérez Rubalcaba
Kultúra:	Jordi Solé Tura
Munka- és társadalombiztosítás:	Luis Martínez Noval
Ipar, kereskedelem és turizmus:	José Claudio Aranzadi Martínez
Mezőgazdaság, halászat és élelmezés:	Pedro Solbes Mira
Közigazgatás:	Juan Manuel Eguiagaray Ucelay
Egészségügy és fogyasztás:	José Antonio Griñan Martínez
Szociális ügyek:	Matilde Fernández Sanz
Parlamenti ügyek és a kormány főtitkára:	Virgilio Zapatero Gómez
Kormányszóvivő:	Rosa Conde Gutiérrez del Alamo

1993. július 14. –

Miniszterelnök:	Felipe González Márquez
Miniszterelnök-helyettes:	Narcis Serra Serra
Külgügy:	Javier Solana Madariaga
Belügy:	José Luis Corcuera Cuesta (1993. nov. 24-től: Antoni Asunción Hernández)
Igazságügy:	Juan Alberto Belloch Julbe
Védelem:	Julián García Vargas
Gazdaság és pénzügy:	Pedro Solbes Mira
Közmunka, szállítás és környezetvédelem:	José Borrell Fontelles
Oktatás és tudomány:	Gustavo Suárez Pertíerra
Kultúra:	Camen Alborch Bataller
Munka- és társadalombiztosítás:	José Antonio Griñan Martínez
Ipar és energia:	Juan Manuel Eguiagaray Ucelay
Mezőgazdaság, halászat és élelmezés:	Vicente Alberto Silla
Kereskedelem és turizmus:	Javier Gómez-Navarro Navarrete
Elnökségi ügyek:	Alfredo Pérez Rubalcaba
Közigazgatás:	Jerónimo Saavedra Acevedo
Egészségügy és fogyasztás:	Ángeles Amador Millán
Szociális ügyek:	Cristina Alberdi Alonso

A KÖNYVBEN ELŐFORDULÓ FONTOSABB RÖVIDÍTÉSEK

ACNP	—	Asociación Católica Nacional de Propagandistas A Nemzeti Katolikus Egyesület Propagandistái
AIC	—	Agrupaciones Independientes de Canarias Kanári Független Csoportok
AP	—	Alianza Popular Népi Szövetség
AREX	—	Acción Regional Extremeña Extremadurai Regionális Akció
BNPG	—	Bloque Nacional Popular Galego Galíciai Népi Nemzeti Blokk
CA	—	Comunidad Autónoma Önkormányzati Közösség
CCOO	—	Comisiones Obreras Munkásbizottságok
CD	—	Coalición Democrática Demokratikus Koalíció
CD	—	Coordinación Democrática Demokratikus Koordináció
CDC	—	Convergencia Democrática de Catalunya Katalán Demokratikus Konvergencia
CiU	—	Convergencia i Unió Konvergencia és Egység
CDS	—	Centro Democrático y Social Demokratikus és Szociális Centrum
CEOE	—	Confederación Española de Organizaciones Empresariales Spanyol Vállalkozók Szervezeteinek Konföderációja
CP	—	Coalición Popular Népi Koalíció
CG	—	Coalición Galega Galiciai Koalíció
DSC	—	Democracia Social Cristiana Kereszteny Szociális Demokrácia
EA	—	Eusko Alkartasuna Baszk Szolidaritás
EE	—	Euskadiko Ezkerra Baszkföldi Baloldal

ELA/STV	—	Euzko Lagillen Alkartasuna/ Solidaridad de Trabajadores Vascos Baszk Dolgozók Szolidaritása
ERC	—	Esquerra Republicana de Catalunya Katalán Köztársasági Baloldal
ETA	—	Euskadi ta Askatasuna Baszkföld és Szabadság
FN	—	Fuerza Nueva Új Erő
FNE	—	Frente Nacional Español Spanyol Nemzeti Front
HB	—	Herri Batasuna Egyesült Nép
IDC	—	Izquierda Demócrata Cristiana Baloldali Keresztyéndemokrácia
IU	—	Izquierda Unida Egyesült Baloldal
JDE	—	Junta Democrática de España Spanyolország Demokratikus Tanácsa
LPRP	—	Ley para la Reforma Política Politikai Reform Törvénye
MUC	—	Mesa para la Unidad de los Comunistas Kerekasztal a Kommunisták Egységéért
OD	—	Opus Dei Isten Műve
PA	—	Partido Andalucista Andalúz Párt
PAR	—	Partido Aragonés Regionalista Aragón Regionális Párt
PAD	—	Partido Acción Democrática Demokratikus Akciópárt
PC	—	Partido Carlista Karlista Párt
PCD	—	Plataforma de Convergencia Democrática Demokratikus Konvergencia Platformja
PCE	—	Partido Comunista de España Spanyol Kommunista Párt
PDC	—	Partido Demócrata Cristiano Keresztyéndemokrata Párt

PDC	—	Pacte Democratic per Catalunya Katalán Demokratikus Szövetség
PDP	—	Partido Demócrata Popular Demokratikus Néppárt
PGI	—	Partido Gallego Independiente Független Galiciai Párt
PL	—	Partido Liberal Liberális Párt
PNV	—	Partido Nacionalista Vasco Baszk Nemzeti Párt
PP	—	Partido Popular Néppárt
PSA	—	Partido Socialista de Andalucía Andalúz Szocialista Párt
PSD	—	Partido Socialdemócrata Szociáldemokrata Párt
PSG	—	Partido Socialista de Galicia Galíciai Szocialista Párt
PSLA	—	Partido Social Liberal Andaluz Andalúz Szociálliberális Párt
PSOE	—	Partido Socialista Obrero Español Spanyol Szocialista Munkáspárt
PSOE(h)	—	Partido Socialista Obrero Español (histórico) Történelmi Spanyol Szocialista Munkáspárt
PSP/US	—	Partido Socialista Popular/Unidad Socialista Szocialista Néppárt/Szocialista Egység
PSUC	—	Partit Socialista Unificat de Catalunya Katalán Egyesült Szocialista Párt
UCD	—	Unión de Centro Democrático Demokratikus Centrum Unió
UDC	—	Unión Democrática de Catalunya Katalán Demokratikus Unió
UDM	—	Unión Demócrata de Murcia Murciai Demokratikus Unió
UDPE	—	Unión del Pueblo Español A Spanyol Nép Egysége
UG	—	Unidade Galega Galíciai Egység
UGT	—	Unión General de los Trabajadores Általános Munkásszövetség

UN	—	Unión Nacional Nemzeti Unió
UPC	—	Unión del Pueblo Canario Kanári Népi Unió
UPN	—	Unión del Pueblo Navarro Navarrai Népi Unió
USO	—	Unión Sindical Obrera Munkás Szakszervezeti Unió
UV	—	Unió Valenciana Valenciai Unió

ISBN 963 85557 0 X
NAPVILÁG KIADÓ
Felelős kiadó: Földes György
Szerkesztő: Moharos Éva
Terjedelem: 17,5 (A/5) ív

A hetvenes évek közepén Dél-Európában véget ért a diktatúrák korszaka. A portugál „szegfűk forradalmát” és a görög ezredesek bukását a Franco-rendszer összeomlása követte.

A spanyolországi változások hamarosan a nemzetközi érdeklődés előterébe kerültek. Az Ibériai-félszigeten zajló események nemcsak a szakemberek, hanem a jelenkor történései iránt fogékony nagyközönség figyelmét is felkeltették. Világszerte sokan tették fel a kérdést: lehetséges ez? Mi a titka a demokratikus politikai átmenet sikerének? Mivel, milyen okokkal magyarázható az új demokrácia látványos megerősödése? Hogyan vált Spanyolország Európa mostohagyérnekéből a kontinens megbecsült tagjává, mediterrán középhatalommá?

A könyv a kiküzdött spanyol sikertörténet főszereplőinek és folyamatának bemutatásával e kérdésekre keresi a választ, amely – bizonyos hasonlóságok okán – nem lehet érdektelen a magyar olvasóközönség számára sem.

